Psike İstanbul
Psikanaliz Kitaplığı

DÜŞLER DÜŞLEMLER VE MASALLAR

Psikanalitik Bakışlar

Derleyenler: Nilgün Taşkıntuna
Yeşim Korkut

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

PSİKANALİTİK BAKIŞLAR - IV
DÜŞLER, DÜŞLEMLER VE MASALLAR SEMPOZYUMU
2010

DERLEYENLER
NİLGÜN TAŞKINTUNA - YEŞİM KORKUT

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

PSİKANALİTİK BAKIŞLAR - IV
DÜŞLER, DÜŞLEMLER VE MASALLAR SEMPOZYUMU 2010
DERLEYENLER NİLGÜN TAŞKINTUNA - YEŞİM KORKUT

ÇEVİRENLER SİMDEN DEMİRKIRAN ORAL - CEMİL ALTINBAŞ - BANU BÜYÜKKAL
NURİ ATEŞ - ŞEYDA SUNAR POSTACI - ASLI DAY

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI 378

PSİKE İSTANBUL PSİKANALİZ KİTAPLIĞI
KONFERANSLAR 2

ISBN 978-605-399-223-3

PSİKE İSTANBUL KONFERANSLARI İLE PSİKE İSTANBUL 'ŞİMDİ VE BURADA' KİTAPLARI DİZİLERİ İSTANBUL PSİKANALİZ EĞİTİM, ARAŞTIRMA VE GELİŞTİRME DERNEĞİ (PSİKE İSTANBUL) İLE İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI'NIN İŞBİRLİĞİ İLE YAYINLANMAKTADIR.

PSİKE ist
İstanbul Psikanaliz Eğitim, Araştırma ve Geliştirme Derneği 2003

1. BASKI İSTANBUL, MART 2012

© BİLGİ İLETİŞİM GRUBU YAYINCILIK MÜZİK YAPIM VE HABER AJANSI LTD. ŞTİ.
YAZIŞMA ADRESİ: İNÖNÜ CADDESİ, NO: 43/A KUŞTEPE ŞİŞLİ 34387 İSTANBUL
TELEFON: 0212 311 52 59 - 311 52 62 / FAKS: 0212 297 63 14 • SERTİFİKA NO: 11237

www.bilgiyay.com
E-POSTA yayin@bilgiyay.com
DAĞITIM dagitim@bilgiyay.com

DİZİ EDİTÖRÜ M. BANU BÜYÜKKAL
YAYINA HAZIRLAYAN BELGİN ÇINAR
TASARIM MEHMET ULUSEL
DİZGİ VE UYGULAMA MARATON DİZGİEVİ
DÜZELTİ REMZİ ABBAS
DİZİN ÖZGÜR YILDIZ
BASKI VE CİLT SENA OFSET AMBALAJ VE MATBAACILIK SAN. TİC. LTD. ŞTİ.
LİTROS YOLU 2. MATBAACILAR SİTESİ B BLOK KAT 6 NO: 4 NB 7-9-11 TOPKAPI İSTANBUL
TELEFON: 0212 613 03 21 - 613 38 46 / FAKS: 0212 613 38 46 • SERTİFİKA NO: 12064

İstanbul Bilgi University Library Cataloging-in-Publication Data
İstanbul Bilgi Üniversitesi Kütüphanesi Kataloglama Bölümü tarafından kataloglanmıştır.

Psikanalitik Bakışlar (IV. 4-5 Aralık 2010: İstanbul)
Psikanalitik bakışlar IV: düşler, düşlemler ve masallar sempozyumu 2010
derleyenler; Nilgün Taşkıntuna, Yeşim Korkut
208 p. 16x23 cm.
Includes bibliographical references and index.
ISBN 978-605-399-223-3

1. Psychoanalysis. 2. Psychoanalysis and culture. 3. Psychoanalysis and fairy tales.
4. Psychoanalysis — Congresses. 5. Dream interpretation. 6. Archetype (Psychology)
I. Title. II. Taşkıntuna, Nilgün. III. Korkut, Yeşim.
BF173.P75 2012

PSİKANALİTİK BAKIŞLAR - IV
DÜŞLER, DÜŞLEMLER VE MASALLAR SEMPOZYUMU
2010

DERLEYENLER
NİLGÜN TAŞKINTUNA - YEŞİM KORKUT

İçindekiler

vii Derleyenler ve Yazarlar

xi Sunuş

1 *Giriş*
Açılış Konuşması
Ayla Yazıcı

5 *1* Psikanalizin Düşlemi: Arzudan Doyuma
Abigail Golomb

17 *2* İlk Sahne, Düşlem mi, Yoksa İnşa mı?
Marie France Dispaux

31 *3* Ünlü Olmayı Hayal Eden, Ancak Sesini Gizleyen Kadın Opera Sanatçısı
Betty Denzler

43 *4* Düşlerle Aktarım
Sezai Halifeoğlu

51 *5* Sanrı, Varsanı, Düş ve Düşlem
Ayla Yazıcı

65 *6* Tekinsizlik Deneyiminden Ruh-Beden Bütünleşmesine: Rüya Analizinin Öznelleştirici Ayna İşlevi
Bella Habip

77 *7* Deniz ve Ayna
Melis Tanık

85 *8* Kahramanın Yolculuğu
Nilüfer Erdem

97 *9* Psikanalizin Bazı Para-Mitolojik Öncülleri
Nicholas Kouretas

113 *10* Düşlem Oluşturmada Anlatıcının Rolü
Milagros Cid Sanz

125 *11* Bir Psikanalistin Halk Masallarına Yolculuğu
Emma Piccioli

137 *12* Pinokyo'nun Seyahati:
Hakikatin Peşinde / Gerçeğin İzinde...
Yavuz Erten

147 *13* Gılgamış Destanı: Günümüzde İnsan Ruhunu
Anlamak İçin Zengin Bir Kaynak
Yeşim Korkut

157 *14* Rüya Yorumlarının Kökeni ve Gılgamış Destanı
Nayla de Coster

165 *15* Kızkardeşim Doris: Masallar ve Kardeş Rekabeti
Gülgün Alptekin

171 *16* Peter Pan ve "Yas"tan Kaçış
Berrak Ciğeroğlu

179 *17* Terapötik Direnç Olarak Külkedisi Düşlemi
M. Banu Büyükkal

187 *18* Kapanış Konuşması: Uluslararası Psikanaliz Birliği'nin
Kuruluşunun 100. Yılında Psikanaliz ve Türkiye
Bella Habip

191 Dizin

DERLEYENLER

NİLGÜN TAŞKINTUNA

Psikiyatri profesörü ve psikanalisttir. Uluslararası Psikanaliz Birliği (IPA) ve Psike İstanbul üyesidir. Uluslararası Psikanaliz Dergisi'nin (*International Journal of Psychoanalysis*) Türkçe Yıllıklar yayın kurulu üyesidir. Başkent Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı öğretim üyesi ve başkanıdır.

YEŞİM KORKUT

Klinik psikoloji doçentidir. Halen Bahçeşehir Üniversitesi Psikoloji Bölümü Başkanı ve Klinik Psikoloji Yüksek Lisans Programı koordinatörüdür. Uluslararası Psikanaliz Birliği'ne (IPA) bağlı psikanaliz eğitimini sürdürmektedir. Psike İstanbul üyesidir. Uzun yıllar Türk Psikologlar Derneği Etik Kurulu için çalışmıştır ve EFPA Etik Kurulu Türkiye temsilci üyesidir.

YAZARLAR

ABIGAIL GOLOMB

Yetişkin, çocuk ve ergen psikiyatristi ve eğitim psikanalistidir. İsrail Ramat Gan Akıl Sağlığı Merkezindeki Çocuk Psikiyatrisi Biriminin kurucusu ve eski yöneticisidir. Psikooljik konularla ilgili çeşitli programların danışmanlığı ve denetmenliği, Risk Altındaki Çocuklar Alt Komisyonu Başkanlığı, Uluslararası Psikanaliz Derneği (IPA) Delegeler Kurulu Başkanlığı, Türkiye için IPA Denetim Komisyonu Başkanlığı gibi bir çok görevde bulunmuştur.

AYLA YAZICI

Psikiyatr ve psikanalisttir. Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi Gündüz Hastanesi ve Rehabilitasyon Birimi kurucusu ve halen yöneticisidir. Uluslararası Psikanaliz Birliği (IPA) üyesi ve İstanbul Psikanaliz Eğitim, Geliştirme ve Araştırma Derneği'nin başkamdır.

BELLA HABİP

Eğitim psikanalisti ve klinik psikologtur. İstanbul Psikanaliz Eğitim, Araştırma Geliştirme Derneği (Psike İstanbul) kurucu üyesi ve eski başkamdır. Dernek bünyesindeki Türkiye Psikanaliz Çalışma Grubu'nun (Study Group of Turkey) Uluslararası Psikanaliz Birliği ile olan koordinasyonunu sağlamakta ve eğitim komitesi danışmanlığını yürütmektedir. Uluslararası Psikanaliz Dergisi'nin (*The International Journal of Psychoanalysis*) Avrupa Yayın Kurulu'nun üyesi (associated member), aynı derginin yıllığının Türkiye editörüdür. Yayınlanmış bir çok kitabı ve makalesi bulunmaktadır.

BERRAK CİĞEROĞLU

Psikiyatr ve psikanalisttir. Uluslararası Psikanaliz Birliği (IPA) üyesi ve Psike İstanbul Yönetim kurulu üyesidir. Serbest çalışmaktadır.

BETTY DENZLER

Psikiyatr ve eğitim psikanalistidir. Uluslararası Psikanaliz Birliği (IPA) ve İsviçre Psikanaliz Topluluğu'nda (SPS) eğitim analistidir. EFP genel sekreterliği ve SPS başkanlığı yapmıştır. İsviçre'nin Neuchâtel kentinde özel olarak çalışmaktadır. Narsisizm, analitik teknik ve analiz eğitimi konusunda yayınları mevcuttur.

EMMA PICCIOLI

Psikiyatr ve eğitim psikanalistidir. Uluslararası Psikanaliz Birliği (IPA) ve İtalyan Psikanaliz Cemiyeti'nde eğitim analistidir. Avrupa Psikanaliz Federasyonu'nun eski başkan yardımcısıdır. IPA bünyesinde çeşitli konumlarda hizmet vermiştir. Halen İtalya'nın Floransa kentinde özel ofisinde psikanalist olarak çalışmaktadır.

GÜLGÜN ALPTEKİN

Psikiyatr ve psikanalisttir. İstanbul Mitos Psikoterapi Merkezi'nde çalışmaktadır. Halime Odağ Psikanaliz ve Psikoterapi Vakfı üyesi, Psike İstanbul üyesi ve Uluslararası Psikanaliz Birliği (IPA) doğrudan üyesidir. Psikanalizin çeşitli alanlarına, özellikle uygulamasına ilişkin makale ve konferans sunumları vardır.

M. BANU BÜYÜKKAL

Psikiyatrdır. Uluslararası Psikanaliz Birliği'ne (IPA) bağlı psikanaliz eğitimini sürdürmektedir. Psike İstanbul üyesidir. Psikanaliz alanında İngilizceden Türkçeye çeviriler yapmıştır. Serbest çalışmaktadır.

MARIE-FRANCE DISPAUX

Klinik psikolog ve eğitim psikanalistidir. IFISAM'da (Institut de Formation en Intervention en Santé Mentale) eğitmenlik yapmıştır. Lüksemburg'da Belçikalı analistler tarafından kurulmuş olan GERCPEA (Bebek ve Erişkin Psikanalizi Araştırma Grubu) üyesidir. Uluslararası Psikanaliz Birliği (IPA) Eğitim Komisyonu başkanlığı, IPA Etik Kurulu üyeliği, IPA Eğitim Komisyonu üyeliği, IPA Türkiye Araştırma Komisyonu ve daha sonra Denetim Komisyonu üyeliği gibi görevlerde bulunmuştur. 1998'den bu yana özel çalışmakta, bireysel ve grup süpervizyonları ve eğitimler vermektedir. Çok sayıda Fransızca yayını bulunmaktadır.

MELİS TANIK SİVRİ

Uluslararası Psikanaliz Birliği (IPA) üyesi psikanalist ve klinik psikologtur. İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde yarı zamanlı öğretim üyesi ve klinik süpervizördür. Psike İstanbul kurucu üyesidir. Uluslararası Psikanaliz Yıllığı ve Psike İstanbul Psikanaliz Kitaplığı yayın kurulu üyesidir. Yayınlanmış bir çok makale ve makale çevirisi bulunmaktadır.

MILAGROS CID SANZ

Psikiyatrist ve eğitim psikanalistidir. İspanya Ulusal Sağlık Hizmetleri'nde çalışmıştır. Uluslararası Psikanaliz Birliğinin (IPA) Türkiye için Denetim Komisyonu'nda görev yapmıştır. Halen IPA Destek Komisyonu'nda çalışmaktadır. Bağımsız Madrid Üniversitesi'nde (özellikle Gerontoloji konusunda), Valencia Üniversitesi'nde ve Madrid Complutense Üniversitesi'nde dersler vermektedir. Çok sayıda İspyanyolca yayını bulunmaktadır.

NAYLA DE COSTER

Psikanalisttir. Uluslararası Psikanaliz Birliği (IPA) ve Psike İstanbul üyesidir. Psike İstanbul Outreach Komitesi üyesidir.

NICHOLAS KOURETAS

Psikiyatrist ve eğitim psikanalistidir. Harvard Tıp Fakültesi psikiyatri biriminde öğretim görevlisi olarak ve Amerika Birleşik Devletleri, New England East Psikanaliz Enstitüsü'nde (PINE) eğitim ve süpervizyon analisti olarak çalışmıştır. EPF Eğitim grubu üyeliği (2000-2009) ve Türkiye için Uluslararası Psikanaliz Birliği (IPA) Denetim Komisyonu üyeliği (2004-2009) yapmıştır. 1989'dan bu yana HPS bünyesinde eğitim ve süpervizyon analisti olarak çalışmaktadır.

NİLÜFER ERDEM (GÜNGÖRMÜŞ)

Psikanalist ve yazardır. Uluslararası Psikanaliz Birliği (IPA) üyesidir. Psike İstanbul üyesi ve eski başkan yardımcısıdır. Bilgi Üniversitesi'nde yarı zamanlı öğretim üyesi ve klinik süpervizördür. Psike İstanbul Psikanaliz Kitaplığı yayın kurulu üyesidir. Uluslararası Psikanaliz Dergisinin (International Journal of Psychoanalysis) Türkçe Yıllıklar yayın kurulu üyesidir. Yayınlanmış bir çok makalesi, hikâyeleri ve *Büyük A* adlı bir hikâye kitabı bulunmaktadır. Bu dizinin ilk kitabı olan *Bir Düşünce Bir Usta* (2010) başlıklı derlemenin editörüdür.

SEZAİ HALİFEOĞLU

Psikiyatr ve psikanalisttir. Uluslararası Psikanaliz Birliği (IPA) ve Psike İstanbul üyesidir. Özel çalışmakta olup eğitim kurumlarının psikolojik danışmanlık ve rehberlik bölümlerinde süpervizyon çalışmaları yapmaktadır.

YAVUZ ERTEN

Psikanalist ve klinik psikologtur. Uluslararası Psikanaliz Birliği (IPA) ve Psike İstanbul üyesidir. İçgörü Psikoterapi Merkezi'nde çalışmaktadır. İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde yarı zamanlı öğretim üyesidir. Psike İstanbul (İstanbul Psikanaliz Eğitim, Araştırma ve Geliştirme Derneği) kurucu üyesi, eski başkan yardımcısı ve halen yönetim kurulu üyesidir. Psikanaliz üzerine yazılarından oluşan *Karanlık Odadaki Suretler* (2010) başlıklı bir kitabı vardır. Çeşitli dergilerde yayımlanmış çok sayıda makalesi bulunmaktadır.

Sunuş

Psike İstanbul Psikanaliz Kitaplığı 2010 yılında Türkiye Psikanaliz Çalışma Grubu, Psike İstanbul (İstanbul Psikanaliz Eğitim, Araştırma ve Geliştirme Derneği) tarafından, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları ile işbirliği içinde hayata geçirilen bir projedir. Amaç, Türkiye'de psikanalizin tanıtılması ve yaygınlaştırılması yolunda ruh sağlığı mesleklerinden olan okurların yanı sıra alan dışından okurlara da ulaşabilmektir.

Psike İstanbul, ruhsal düzenekleri ve süreçleri açıklayan bir kuram; bunları araştıran bir yöntem; bu yönteme dayanan bir tedavi ve bu bilgiyi nesilden nesile aktaran bir gelenek olarak psikanalizi Türkiye'de tanıtmak, yaymak ve geliştirmek amacıyla 2003 yılında kurulmuştur.

Psikanaliz Kitaplığı, halihazırda "Şimdi ve Burada" ve "Konferanslar "olmak üzere iki diziden oluşmaktadır. Bu kitap "Konferanslar" dizisi içinde yerli analistler ve analist adayları ile yabancı analistlerin Psike İstanbul Çalışma Grubu çatısı altında 4-5 Aralık 2010 tarihlerinde Boğaziçi Üniversitesi Kültür Merkezi, Albert Long Hall'de BÜPAM (Boğaziçi Üniversitesi Psikoloji Araştırma ve Uygulama Merkezi) işbirliğiyle gerçekleştirilen Psikanalitik Bakışlar IV sempozyumunda yaptıkları konuşmalardan derlenmiştir.

Sempozyuma konu olan Düşler, Düşlemler ve Masallar psikanalizde özel yer tutarlar. Düşler, Freud'un deyimiyle bilinçdışına giden kral yoludur. Düşlemler hem bilinçdışı hem de bilinçli yönleriyle dış dünyaya göndermeler yapsalar da aslında kişisel gereksinimlerden kaynak alırken, masallar insan topluluğunun ortaklaşa yarattığı ve aktardığı bir dünyaya aittirler. Bu kitap-

ta konuşmacıların gerek kendi divanlarındaki, gerek kişisel öykülerindeki, gerekse ortak masallardaki düş düşlem ve masal örneklerini imbiklerinden geçirerek bizlere nasıl aktardıklarını göreceğiz.

Psikanalist Ayla Yazıcı
İstanbul Psikanaliz Eğitim,
Araştırma ve Geliştirme Derneği (Psike İstanbul)
Yönetim Kurulu Başkanı

Giriş

Açılış Konuşması

Ayla Yazıcı*

İstanbul Psikanaliz Eğitim, Araştırma ve Geliştirme Derneği, Boğaziçi Üniversitesi Psikoloji Araştırma ve Uygulama Merkezi (BÜPAM) ve Uluslararası Psikanaliz Birliğinin (IPA) birlikte çalışması sonucunda ortaya çıkan Psikanalitik Bakışlar'ın dördüncüsüne hoş geldiniz.

Bir varmış, bir yokmuş.

Psikanalitik Bakışlar'ın üçüncüsünden beri üç yıl ara verdiğimiz sempozyumlarımıza bu yıl düşler, düşlemler ve masallar konusuyla ve bizim için önemli bir içsel değişimle devam ediyoruz. Derneğimizin üyeleri hep birlikte bu konuyu belirledik. Geldiğimiz süreçte bu noktada bu konuyu seçmemiz de herhalde çok anlamlı. İnsan zihnini merak eden birkaç farklı grup insanın yolculuğunun geldiği nokta bu aslında. Freud 1900 yılında "Düşlerin Yorumu" ile insan zihnine yolculukta çok önemli bir çığır açmıştı. Ben psikiyatri uzmanlık eğitimine girip insanı anlamada, tedavi etmede bunun yeterli olmadığını gördükten sonra farklı arayışlar içindeyken psikanalizle karşılaştım. Benim gibi bugün derneğimizde olan birçok insanın kendi öyküleri sonucunda yolumuz psikanalizde kesişti. Önceleri merak, okuma, sonra tedavi etmede kullanma, kendini yetiştirme derken karşımıza IPA çıktı. Sonra bir süre "psikanalist nasıl olunur, bu kimliğe nasıl sahip olunur"u anlamaya çalıştık. Bu noktada IPA bize altı komite üyesi belirledi. Onlar bize 2003'ten 2009'a kadar bu yolculukta eşlik ettiler. Komite üyeleri ve eğitimimizde payları olan

(*) İstanbul Psikanaliz Eğitim, Araştırma ve Geliştirme Derneği (Psike İstanbul) Yönetim Kurulu Başkanı.

değerli eğitmenlerimiz bizim ayağa kalkmamızda, yolumuzu bulmamızda çok önemli katkılarda bulundular, sağlam, sırtımızı güvenle dayayabileceğimiz bir çerçeve oluşturdular. Nihayet 2009'da bizim çalışma grubumuzun, Psike İstanbul'un doğumu gerçekleşti. Psikanaliz bir masal iken yani uzaklarda başka diyarlarda başka insanların başından geçen ve bir varmış bir yokmuş diye anlatılan bir şey iken, düşünü görür olduk, arzu etmeye başladık, düşlemini kurduk ve bugün artık bu gerçeğe sahibiz.

Bu yolculukta bize çerçeve oluşturan, bir anlamda gelişmemizi sağlayan ve şu anda aramızda bulunan eski komite üyeleri Sayın Abigail Golomb'a, Marie-France Dispaux'ya, Betty Denzler'e, Emma Piccioli'ye, Nicholas Kouretas'a ve Milagros Cid Sanz'a kendim ve derneğim adına teşekkür ediyorum. Onlarla ortak bir düşü gerçekleştirdik. Şimdi de onlarla birlikte "Düşler, Düşlemler ve Masallar" sempozyumumuzu gerçekleştiriyoruz.

Bu yıl IPA'nın 100. yılı. Yüz yıl önce tek bir ülkede başlayan IPA bugün Avrupa, Amerika, Güney Amerika, Latin ülkeleri, bir süredir Doğu Avrupa ve Çin de dahil olmak üzere dünyanın birçok ülkesinde varlığını sürdürüyor. Şimdi artık Türkiye'de de var. IPA'nın bir rengi daha oldu böylelikle. IPA'nın 100. yılında Türkiye gibi çoğunluğu Müslüman olan bir ülkede bu oluşumu var etmesi bence çok önemli bir adımdır.

Uluslararası Psikanaliz Birliği'nin 100. kuruluş yılını ve bizim psikanaliz yolculuğumuzun çok önemli bir aşaması olan "Çalışma Grubu (Study Group)" oluşumuzun "doğum yılı"nı sempozyumumuzda birlikte kutluyoruz. Doğum gerçekleşti, artık bu kuruluşun bir hikâyesi olacak. Bir yokmuştan bir varmış kısmına geçtik. Artık kendi özgün hikâyemizi oluşturmaya başlayabiliriz. Ben Türkiye'de Türkçe içinde yetişmiş ilk psikanalistlerden biriyim. Sayımız yıllar içinde artıyor. Şimdi önümüzde yeni bir yolculuk var. Tarzımızın, rengimizin, dilimizin, biçimimizin nasıl olacağı bu yolculukta belirlenecek. Heyacanlı ve merak uyandırıcı bir süreç bizleri bekliyor.

Sempozyum boyunca konuşmacılar sunumlarında düş, düşlem ve masalların klinikteki görüngülerine ışık tutan birçok psikanalitik vakadan söz edecekler. Abigail Golomb psikanalizin minyatür bir düşlem olduğunu, analizin dili ile çocukluğun dilinin benzerliğini, analitik alanı bir tiyatro sahnesi ile karşılaştırarak anlatacak ve Winnicott'un "geçiş alanı"nı Brook'un "boş alan"ına benzeterek, analizanın yalnızca sözlerinin değil "oyununun" da içsel anlamlarını ortaya döktüğümüzü gösterecek. Marie-France Dispaux "Mavi Sakal" masalı üzerinden, nevrotik olmayan hastala-

rın tedavisinde ilk sahne karşısında görülen zorlukları ele alarak, ilk sahnenin önceden örgütlenmiş bir veri gibi kaydedilmiş bir ruhsal gerçeklik olmadığını, daha ziyade, yapılandırıcı bir değer kazanabilmesi için nesnenin ruhsallığına bağlı bazı gerekli şartlarla karşılaşması gereken bir ön kavram olduğunu; Nicholas Kouretas Freud'un psikanaliz masalını oluşturma sürecini; Milagros Cid Sanz masalların sözel iletiminin düşlemsel örgütlenme açısından sahip olduğu önemi ve bu öykülerde ifade bulan düşlem dünyasının özdeşimler aracılığıyla erotik ve yıkıcı dürtülerle başa çıkmaya olanak sağlamasını; Betty Denzler Freud'un daha önce gösterdiği gibi, çocuğun yaşamında ve gelişiminde peri masallarının önemi olgusundan hareketle, psikanalitik çalışmada peri masallarının olası kullanımını ve masalların rüyalar ve düşlemlerle ortak noktalarını ve faklılıklarım; Emma Piccioli klinik ve uygulamalı psikanaliz arasındaki yöntembilimsel farklardan hareketle, yaratıldıkları sosyal sistemler arasındaki farklılıkların ifadesi olarak "Kırmızı Başlıklı Kız" masalının iki versiyonunu karşılaştırmak yoluyla, psikanalitik açıdan sosyal idealler ile bireysel gelişim arasındaki etkileşimi ele alacak. Bella Habip düşlerin beklenmedik misafir, ruhsallığın başka kısımları ile tanışmak için bir yol olduğundan bahsedip düş analizi sayesinde iç nesnelerimizi değil aynı zamanda bu iç nesnelerle kurduğumuz ilişkiyi, onlara nasıl baktığımızı, onların arasındaki ilişkiyi nasıl düzenlediğimizi ele alırken, Yavuz Erten "Pinokyo" masalı ile özne olmaktansa bir başkasının nesnesi oluşla özdeşleşen birisinin özneleşmek için verdiği mücadeleyi ve nesneye bağlandıkça, o nesneye yönelik duygular geliştikçe duygularının yarattığı tehlikelerle karşılaşmasını anlatacak. Nayla De Coster "Gılgamış"ın iki düşünü psikanalitik bakışla yorumlayarak Gılgamış Destanı'ndaki düş dinleme durumu ile psikanalitik dinleme arasındaki benzerliğe dikkat çekerken, Yeşim Korkut "Gılgamış Destanı"nın doğal hayattan kültürel hayata geçişin bir öyküsü olduğunu psikanalizin diliyle bizlere aktaracak. Nilüfer Erdem anlam oluşturma ve anlatı kurma ihtiyacının insan zihninin ve ruhsallığının bir işlevi olmasından ve simgeleştirme süreçlerine nasıl sıkı sıkıya bağlı olduğundan söz ederek, psikanaliz ile edebiyatın kesiştiği alanda, terapisi sırasında bir kitap yazmaya karar veren vakasını sunacak. Melis Tanık bilinçdışı düşlemlerin ve bunların simgeleştirilmelerinin ruhsal yapılanma ve kadın cinsel gelişimi üstündeki etkilerini; Sezai Halifeoğlu düş içindeki aktarım malzemesinin izlerinin nasıl sürüldüğünü; Banu Büyükkal "Külkedisi" masalını iki vakasında nasıl çalıştığını; Berrak Ciğeroğlu "Peter Pan" sendromuna psikanalitik olarak yaklaşıp hep genç kalmak isteyerek

yastan kaçmaya çalışan vakasını; Gülgün Alptekin "Kızkardeşim Doris" masalı ile kardeş kıskançlığını ele alacaklar, ve ben de düş, düşlem ve masalların psikotik kişiler için anlamlarını ve klinik durumlarla ilişkilerini psikanalitik dil ile sizlere aktarmaya çalışacağım.

Hepimize bu iki gün boyunca düş, düşlem, masal dolu bir sempozyum diliyorum.

1

Psikanalizin Düşlemi: Arzudan Doyuma

ABIGAIL GOLOMB

Çocukluk, düşlem çağı olarak bilinir. Çocuklar her arzularının gerçekleşebileceğine ve herhangi bir şeyin sadece istemekle mümkün olabileceğine inanırlar. Düşlemler, hayaller ve geçiş görüngülerinin tümü, çocuk büyürken farklı tarzlar ve şekiller alarak gelişimde vaz geçilmez bir rol oynar. Bu sunumda, erken geçiş nesnesinden başlayarak hayalî arkadaşlara ve ergenlik aşklarına doğru bunların izini süreceğiz. Bir yetişkin geriye bakıp bu erken düşlemlerini hatırlamaya çalıştığında, bunlar ona uzak bir düş ülkesi gibi ya da bir başkasının anlattığı bir öykü gibi gelir.

Bir düşlemin gelişmesi için, kapsayan, güvenli ve kucaklayan bir çevre algısı gereklidir. Eğer çocuğun gereksindiği böyle bir ortam yoksa o zaman düşlem ya baskılanır ya da gerçeklikle düşlem arasındaki sınırları öğrenmek yerine, gerçekliği inkâr etmede kullanılır.

Psikanalizin kendisi minyatür bir düşlemdir; analitik ortamın "boş sahnesinde" (Peter Brook'a atfen) oynanır. Terapist-hasta ikilisinin işlerini yapabilmeleri için, psikanalizin net, kucaklayan sınırlarına ve güvenliğine ihtiyaç vardır. Ve hasta geriye baktığında, akılcı düşünceye dayandırabileceği net anıları mı olur yoksa belli belirsiz anılar mı kalmıştır geriye ve analizin geçtiği yolları izlemekte güçlük mü yaşar?

Bu konular, edebiyat ve efsaneler üzerinden, hem gelişimsel hem de analitik terimlerle tanımlanacaktır.

PSİKANALİZ NEDİR?

Psikanaliz pek çok şeydir. Bir kuramdır, bir uzmanlık alanıdır, bir lisandır. Biz psikanalistlerin, her gün yaptığımız ve bu nedenle sorgulamadan kabul ettiğimiz; ne olduğu, bizim gözümüze (ve hatta diğerlerinin gözüne) nasıl göründüğü üzerinde her zaman düşünmediğimiz bir şeydir. Biz ona alışığız. Pek çok psikanalist için ya da meslek dışından pek çok kişi için, psikanaliz, bir divan ve divanın arkasındaki analistle tanımlanır. Analitik ortamdaki düzenlemenin, tuhaf demesek bile sıra dışı diyebileceğimiz kişilerarası iletişim yolunun, psikanalizin kendisini tanımladığını düşünürler. Bu düzenleme, karikatürlere ve şakalara konu olagelmiş, hatta bir tür korkuya neden olarak psikanalizin asıl içeriğine ilgi duyulmamasına yol açmıştır.

Bizler bu düzenlemeye o kadar alışmış durumdayız ki artık bize tuhaf görünmüyor. Hatta çoğunlukla analiz uygulayan terapistler için, hastayla karşılıklı oturuyor olmak neredeyse bir aykırılık gibi. Ama arada sırada, analitik ortamdaki düzenlemenin aslında bir aykırılık olduğunu, analist ve analizanın amaçlarına ulaşabilmeleri için yaratılmış kendine özgü bir durum olduğunu kendimize hatırlatmamız gerekiyor. Freud, başlangıçtan itibaren, bu özel durumu, analizanın iç dünyasını genişletmek ve onu dış gerçeklikten ve analistin tepkileriyle görsel temastan bir miktar koparmak ve böylelikle analizanın kendi iç dünyasına ve iç düşlemlerine bağımlılığını vurgulamak ve artırmak amacıyla bir tür yanılsama yaratmak için kullanmıştır. İç dünyada anımsanan ve bastırılan pek çok çocukluk çağı anısı ve çocukluk çağı kökenli iç temsiller bulunur. Dolayısıyla, yetişkinin analitik ortamında çocukluğun varlığını hemen fark ederiz. Çocuk analistleri, kuşkusuz, düşlemler, peri masalları ve benzerlerinin varlığının sürekli olarak farkındadırlar. Onlarla sürekli olarak çalışırlar ve oyun, yanılsama ve düşlemin dilini çocukla iletişimin dili olarak kullanırlar. Bu diller birbirine karışır ve iç içe geçer. Çocuk analisti bu dile, yanılsama ve geçiş alanının temasının dolaysız yakınlığına alışkın olmalıdır. Yetişkinlerle çalışan analist analizanın içindeki çocuğu daha çok entelektüel açıdan algılar ama kuşkusuz aynı zamanda, düşleri, düşlemleri ve savunmaları birincil dilden ikincil dile tercüme eder ve yorumlar. Son noktada analizanla sözel olarak iletişim kuracaktır ama analizanın iç dünyasıyla gerçekten temas edebilmesi için düşlem dünyası ve düşlem diline erişmiş olması gerekir.

Analitik ortamdaki özel düzenleme sadece analizan için değildir. Analistin de kendi serbest dalgalanan dikkatine daha fazla odaklanabilmesine, kendi iç dünyasının hâkimiyet kazanmaya izin verebilmesine olanak sağlar.

Biz düşler ve düşlemlerle dolu olan kendi iç dünyamızla ve analizanın iç dünyasıyla temas edebilme yetisini kazanabilmek için büyük çaba sarf ederiz. Kuşkusuz çocuklar bunu oldukça doğal bir şekilde yapabilirler. Aslına bakılırsa, düşlem çocuk gelişiminin vazgeçilmez bir parçasıdır. Düşlem dünyasını inkâr eden ya da büyüyüp sadece yetişkin, akılcı, sorumluluk sahibi bir tarzda ilişki kurması istenen her çocuk, tüm bir iç dünyayı kaybeder. Winnicott'un yarattığı geçiş nesnesi ve geçiş alanı terimleri, gerçek analitik deneyime çok iyi uyan ifadelerdir; analizin dilinin ve çocukluğun dilinin ne kadar benzer olduğunu ve analiz deneyiminin çocukluğun gelişimsel deneyimlerine ne kadar paralel olduğunu yeniden vurgulamaktadırlar.

TİYATRO VE YANILSAMA

Bu paralel deneyimlere ve düşlem ve yanılsamanın kullanımına açıklık kazandırmak için, sadece çocukluğun ve analizin dilini değil, tiyatronun dilini de gündeme getirmek istiyorum. Çünkü tiyatro da olduğu gibi kabullendiğimiz bir yanılsamadır ve bu yanılsama içindeki deneyim hepimiz için çok tanıdıktır. Genellikle, tiyatronun yanılsama üzerine kurulmuş olduğu gerçeği üzerinde çok fazla düşünmeyiz, açıklama getirmeye çalışmadan olduğu gibi kabul ederiz. Tiyatro yeni bir şey değildir, çok erken kültürel gelişimin bir parçası olan bu belirli ihtiyaç, gelenekleri taşımanın bir yolu olarak eski ve yeni tüm topluluklarda ortak bir dili paylaşır. "Teatral kişiler", hem amatör hem de profesyoneller, tiyatroya giden veya gitmeyen herkes için tanıdıktır.

Öyleyse, tiyatronun dili nedir ve yanılsamayı yaratan ve tiyatronun dilini paylaşmamızı sağlayan ortam nedir?

Peter Brook'un *The Empty Space* [Boş Alan] adlı kitabını daha okumadan başlığından etkilenmiştim, çünkü terapi odasıyla çok fazla bağlantılandırılabilir gibiydi. İngiliz tiyatrosunun ünlü yönetmeni Peter Brook, muazzam hayal gücü ve yaratıcı becerisinin yanı sıra, yaratıcılığını ve içgüdülerini akılcı sözcüklere çevirip başkalarıyla da paylaşabilen bir düşünce insanıdır. Kitabını –"Boş Alan"ı– şu sözlerle açar: "Herhangi bir boş alanı alıp ona çıplak sahne diyebilirim. Bir insan, o sırada bir başkası onu izliyorken bu boş alanda dolaşır ve bir tiyatro oyunu (act) için gereken tek şey budur." Tiyatro yerine terapi, yürümek yerine oturmak ya da divanda yatmak, izlemek yerine dinlemek sözcüklerini koyun ve işte psikanaliz için gerekli her şeye sahibiz. Burada sınırlandırılmış bir alana duyduğumuz ihtiyaç tanımlanıyor. İçinde bir sahne dekoru olsun ya da olmasın, dilediğimizi yaratabileceğimiz boş bir alan. Bu alanın bizim beklentimizi tanımlayan kabul edilmiş bir düzeni var.

Bizler analitik alanı (fiziksel olarak odadan başlayarak) aynı şekilde ele almaktayız. Bu öylesine kabul edilmiş ve öylesine alışıldık bir durumdur ki, analitik literatürde neredeyse hiç tartışılmamıştır. Ama bu sınırlandırılmış alanı verili bir durum olarak kabul etmek yeterli değildir. Buna niye ihtiyacımız var? Ve psikanaliz için nasıl bir amaca hizmet ediyor?

Pek çok yönden tiyatrodaki ile aynı amaca hizmet ediyor. Bu alanda dış dünyayı ve onun kurallarını dışlayabilir ve kendi belirlediğimiz kuralları yaratabiliriz. Bu tanımlı alan güvenlik ve mahremiyet duygusunu sağlar. Bu bizim "kendi" alanımız içindedir. Tiyatroya benzer biçimde bu alanın, belli tarzdaki düşünme biçimlerini girerken askıya aldığımız ve çıkarken yeniden benimsediğimiz bir geleneği vardır. Alan, yanılsamayı yaratmamıza olanak sağlar. Ama aynı zamanda kabul edilmiş bir düzenlemedir. "Tiyatro" işaretini gördüğümüzde, oradan ne beklediğimizi anında biliriz. Ve şaşırtıcı bir şekilde, bu ilk kez tiyatroya giden bir insan için de böyledir. Analizde, alanı ve göreceği işlevi tanımlarız ve analizan bizimle birlikte alana katılmayı öğrenir. Onu, tıpkı sahnenin boşlukta tasarlanması gibi, biz tasarlarız. Bir metin vardır –analizanın getirdiği kişisel öykü. Biz burada ikili bir amaca hizmet ederiz. Bizler yönetmen miyiz, izleyici miyiz? Yoksa ikisi birden miyiz? Tiyatro, izleyiciyi katılımcılarından biri olarak görür. Oyuncular izleyicinin tepkilerine bağımlıdır ve izleyici olmadan oyun oynanamaz. Bu, tiyatroyu, canlı izleyici önünde yapılmayan diğer kayıtlardan farklı kılar. Bunu mümkün kılan nasıl bir kimyadır? Temel unsur yanılsamanın yaratılması ve izleyicinin bunun bir yanılsama olduğu bilgisine sahip olmasıdır. Bununla birlikte, izleyici bu "bilgisini" askıya alır ve kendisini oyunun içine bırakır. Bu da yine, metni okumaktan çok farklı bir yaşantıdır. Bir miktar, bir analitik saatin raporunu okumak gibi. İçerik oradadır, ama ya yanılsama? Düşlem nerededir? Bu sadece o saat terapötik alan içinde yaşandığında canlanabilir, tıpkı oyunun sahnede, boş alanda hayat kazanması gibi. Bu elzem olandır. Tiyatronun fazladan süsleri vardır, psikanalizin de. Ama temel ihtiyaç boş bir alandır, bir konuşmacı, bir dinleyici ve onların gerçekliği askıya almak ve ortak bir düşlem, ortak bir yanılsama içine girmek için karşılıklı yaptıkları anlaşma. Düşlem dünyasına boyun eğmemize izin veren ek unsur sürenin belirlenmiş olmasıdır. Analizin belirlenmiş saati ve tiyatro oyununun sınırlı süresi. Düşlemin özünde, alandan ayrılırken dünyalarımızın birbirinden ayrılacağı ve her birimizin kendi özgün gerçekliğimize tekrar gireceğimize dair ortak anlaşmamız yatar.

İlişkilendirmek istediğim bir paralellik daha var. Bir oyuncu oynayacağı karakterin rolünün içine girmelidir. Böyle söylendiğinde, kendisine ait be-

lirli bir kişiliği yokmuş gibi davranmak için elinden geleni yapacağı anlamı çıkacaktır. Kuşkusuz bunun böyle olmadığı bilinmektedir. İyi oyuncular, başka kimliklere bürünürken, içeride kendi kimliklerini devam ettiren güçlü bir çekirdeği, yani bunun bir yanılsama, onların her iki dünyada yaşamasına olanak sağlayan bir düşlem olduğu bilgisini taşırlar. Tıpkı bir çocuğun oyun oynarken bir karaktere bürünmesine benzer şekilde karakterlerine bürünürler. Ve biz de bunu normal bir ebeveynin çocuğun oyun kimliğini, herkesin düşlemin ve onun gerçek anlamının farkında olduğunu bilmesinin rahatlığıyla kabul etmesi gibi, kabul ederiz. Analist de aynısını yapmalıdır. Analizandan gelenlere kendisini açabilmek için, kendi kişiliğinden, akılcı, bireysel kendiliğinden geçici olarak vazgeçer. Ancak bunu yaparken, kendisinin ve ötekinin ikiliğinin sürekli olarak farkında olabilmek ve kendini ötekinden ayırabilmek için güçlü bir iç çekirdeğe, güçlü bir kendilik duyusuna sahip olmalıdır. Aksi takdirde paniğe kapılabilir ya da analizanın zaten vazgeçmeye hazır olduğu kısımlarını kendi üstüne alır. Adı *Fifty Minutes Hour* [Elli Dakikalık Saat] olan (bu başlıkta yine karşılıklı olarak kabul edilen, gerçekliğin askıya alınışını görebiliriz: Elli dakikadan oluşan bir saat), kendisini asla bulamadığım eski bir kitapta tanımlanan olgulardan birinde analist, analizanın rüyalarına ve hatta hezeyanlarına analizandan daha fazla hayranlıkla kendini kaptırıyordu.

Brook sadece sözcüğe değil tüm oyun metnine göndermeyle devam ediyor. Oyun yazarları da, analistler de sözcüklerle çalışır. Bunlar bizim zanaatımızın araçlarıdır. Ama Peter Brook'un işaret ettiği gibi, "Bir sözcük bir sözcük olarak başlamaz, dışavurulma ihtiyacını buyuran tutum ve davranışın tetiklediği bir dürtü olarak başlayan bir sürecin son ürünüdür... Sözcük, göze görünmeyen devasa bir oluşumun görülebilen küçük bir parçasıdır". Bu ifade bir analist tarafından da yazılmış olabilirdi... Analitik alanda sözcüklerin kullanımı bile farklıdır; üzerinde anlaşılmış yanılsamadan etkilenmiştir. Brook devam eder: "Ne zaman bir yönetmenin yazarın hizmetinde olduğundan, oyunun kendi adına konuşmasına izin verdiğinden rahatça bahsedişini duysam, kuşkulanmaya başlarım, çünkü bu yapılabilecek en zor iştir. Eğer bir oyunu kendi başına konuşmaya bırakırsanız, hiçbir ses çıkaramayabilir. İstediğiniz oyunun duyulmasıysa eğer, o zaman onun sesini ruh çağırır gibi çağırmanız gerekir". Bu "ruh çağırma" ifadesine bayıldım. Mantığın ve aklın dünyasından çok sihrin ve düşlemin dünyasına ait. Ve bizim analizde yaptığımız da bu değil midir? Analizanın iç dünyasını kendimizinkiyle beraber ruh çağırır gibi ortaya çıkarırız. Winnicott'un geçiş alanında –ya da isterseniz

Brook'un boş alanında– bir araya geliriz ve orada tuhaf ve harika şeyler olur. Bazen sıkıcı veya korkutucu şeyler de olur orada. Ama mekân ve zaman hepimizi korur –analisti ve analizanı, oyuncuyu ve izleyiciyi. Ve kuşkusuz, analizanın duyulmasını isteriz. Bu nedenle onun sadece sözlerinin değil, "oyununun" içsel anlamlarını ortaya çıkarmamız gerekir.

Analojiyi, oyunculuk tarzlarının analitik kuramlarla olan paralelliklerine doğru daha ileriye götürmeye meyilliyim ama bu bizim ana konumuz değil. Sadece şu gerçekle bağlantılı olduğunu söyleyebiliriz: Belli bir kuramsal arka planı kullanırız ama nihayetinde boş alanda "oynarız",* ve ortak yanılsama ve karşılıklı düşlem olmadan teorilerin anlamı ve faydası yoktur.

ÇOCUK GELİŞİMİNDE DÜŞLEM

Şimdi yaşamın tiyatrosuna ve onun en büyüleyici masallarından birine, yani insan gelişimine döneceğim. Bebekler yanılsama ve düşlemin ilk yaratıcılarıdır. Yaşamın erken dönemlerinde hepimiz bunu içgüdüsel olarak yaptık. Bebek deneyimleyerek başlar ve giderek bu deneyimi, deneyimin bir imgesine çevirmeyi öğrenir. Bu sayede, gerçek deneyimi, düşleminde yaşama yoluyla bir süreliğine erteleyebilir. Biberonu ya da memeyi gördüğünde açlığını doyurma duyumunu yaratabilir. Ancak bebeğin zaman tanımı ya da tanımlanmış alanı yoktur. Yani, makul bir sürede gerçekten doyurulmadığı takdirde, düşlemden nefret etmeyi öğrenir. Bilişsel olarak zamanı idrak edebilir hale geldiğinde, zaman aralıklarının tanımlanabilir ve sonlu olabildiğini öğrendiğinde, bir sıralama olduğunu öğrenir. O zaman, "gerçek" doyumu elde edene kadar yanılsamayı sürdürebilir. Daha sonra, belli gerçek edimlerin yerine kendi düşlemlerini yaratmayı ve onlardan keyif almayı öğrenecektir. Düşlemlerin kimi keyif vericiyken bazıları da rahatsız edici olacaktır. Kişi yaşamının çok daha ileri dönemlerinde bu düşlemlere ve bunlara eşlik eden hislerine hayret edebilir. Çocuk giderek kişilerin iç temsillerine, daha sonraki yaşamında kişiliğinin büyük kısmının temelini oluşturacak bilinçdışı bir düşlem dünyasına sahip olacaktır. Bütün iç dünyasının çekirdeği, düşlem yaratma ve onu sürdürme ve bir düşlem olan bu yanılsamayı asıl gerçeklikten ayırt edebilme yetisidir.

Zamanla, gelişimine paralel olarak çocuğun bilişsel yetisi de evrimleşir. Ve çocuk bunu önce dış daha sonra da iç dünyayı düzenlemek ve anlamakta kullanır. Sözcükler, lisan, şeyleri isimlendirme yetisi, hem dış dünyada var olmak için, hem de iç dünyasını oluşturan çok sayıdaki duyumlar, duygu-

(*) İng. *act.*

lar ve deneyimlerle başa çıkmak için temel düzenleyicilerdir. Çocuk, bunları bütünleştirmek ve ikisini birbirinden ayırt etmek zorundadır. Her ikisi de "kendisidir", kimliğinin ve deneyiminin parçalarıdır. Ve aynı zamanda farklıdırlar. Dolayısıyla pratik yapmaya başlar. Üzerinde alıştırma yapabileceği bir geçiş nesnesi, elle tutulur bir yanılsama yaratır. İlginç bir şekilde, yetişkinler içgüdüsel olarak bunun önemini bilirler ve sadece buna izin vermekle kalmazlar, benzer bir şekilde davrandıkları takdirde kendilerinin hastaneye yatırılacaklarını bilmelerine rağmen, bunu beklerler. Daha sonraları, hayalî oyun geçiş alanında sahnelenir. Alana mı geri dönüyoruz yine? Pek çok çocuk ve yetişkin, hayalî oyunun oynanabilmesi için alanı belirlerse de, bu gerçekte hayalî bir alandır. Bu alanda çocuk "-mış gibi"yi oynar. Farklı rolleri oyuna döker. Onları kendi üstünde dener. Onlarla pratik yapar. Onları iyice öğrendiği ve bütünleştirdiğinde bir sonraki görevine geçebilir. Pek çok dilde, "oyun" sözcüğü, çocukların oyunundan tutun, sahnedeki oyunlara, bir müzik aleti çalmaya veya futbol oynamaya dek birbiriyle bağlantılı farklı anlamlar içerir. Ortak sözcük, ortak bir kaynağa, iç dünyamızda gelişimsel ihtiyaçlarımıza göre farklı biçimler alan ortak bir amaca işaret eder. Yetişkinlerin ihtiyaçları aynıdır ama onlar bunları kabul edilebilir, yetişkin yollarla ifade etmeyi öğrenmek zorundadır; ve oyun bu yollardan biridir. Oyunun lisanı "-mış gibi"nin lisanıdır. Bu terim kendi başına çok ilgi uyandırıcıdır (ancak burada sadece İngilizceyi kullanıyorum, bu deyim başka birçok dilde mevcut değil);* "-mış gibi", "oyun oynamanın" etkin yönünü, inanma ihtiyacını gösterir ve bu bağlamdaki inanış, nesnel gerçek anlamında olmayıp yanılsamaya, düşleme olan ortak inanıştır. Çocuğun kendisi de bunun gerçeklik olduğuna inanmaz. İnanışını yanılsamayı sürdürmek için kullanır, diğerlerinin (diğer çocukların ve yetişkinlerin de) bu inanışta kendisine katılacağından emindir. Yani tüm taraflar (tıpkı tiyatrodaki oyuncular ve izleyiciler gibi) sürecin tümünde bunun bir yanılsama, bir düşlem olduğunu bilerek karşılıklı bir yanılsamayı yaşarlar. Bunlar, bir düşün çok gerçekçi olduğunu ifade ederken kullandığımız sözcüklerin aynısıdır. Bir keresinde bir çocuğun bir iskemleyle oynayışını hatırlıyorum, iskemleyi iterek çuf çuf tren sesi çıkarıyordu. Her şey yolunda gidiyordu, ta ki oyuna katılmak için yanına gelen ama alan ve düşlem duygusu olmayan bir yetişkin iskemleyi göstererek "Bu ne?" diye sorana kadar. Çocuk derhal 'gerçekçi' yüzünü takındı ve açıkça küçümseyici bir ses tonuyla "Bu bir iskemle" dedi.

(*) Sözü edilen deyim "-mış gibi" olarak çevrilen "make believe" deyimidir – ç.n.

Düşlem dünyası geliştikçe düşlem de gelişir. Pek çok çocuk hayalî arkadaşlar yaratır. Bu artık, hayalî arkadaşa atfedilen özellikler, öyküler ve rollerle iyi örgütlenmiş bir düşlemdir. Onun hayalî olduğunu herkes bilir. Bir seferinde yaşça büyük bir oğlan erkek kardeşini kızdırmak için onun hayalî arkadaşını yolda gördüğünü söylemişti. Küçük oğlan neredeyse çılgına dönmüştü, çünkü bu oyunun kurallarını bozmak ve yanılsama alanını, özellikle de onun bu alandaki kontrolünü ihlal etmekti. Normal ebeveynler bu "arkadaşa", masadaki tabağına, en sevdiği yemeğe vb. saygı gösterir. Ayrıca, bütün yaramazlıkları yapan bu hayalî arkadaş olduğunda durumu hemen anlarlar. Bazen çocuğun bu saldırgan, asosyal ve/veya terbiyesiz arkadaşı tanımlayışı o kadar gerçekçidir ki, anaokulu öğretmenleri sınıflarında böyle bir çocuğun olmadığını açıklayana kadar aileler onun varlığına inanırlar. Ama bu durumda da en fazla çocuğu kendi eylemlerinin sorumluluğunu almayı öğrenmesi yönünde uyaracaklardır. Çocuğun "deli" olduğunu varsaymayacaklardır. Düşlemi olduğu şekliyle ve olduğu yerde, yani elle tutulamayan ama gayet net olan geçiş alanında anlayacaklardır. O dünyada düşlem, gerçekliği yutmaya değil, pratiğe, gerçekliği biçimlendirmeye ve sabitlemeye yardım eder. Ayrım her zaman oradadır.

Okulun ilk yıllarında düşlemler paylaşılır. Esas görev toplumda kurallara uyarak yaşamak ve bilgi edinmektir. Bu doğrultuda, düşlem ve yanılsama ihtiyacı ve kullanımı genel kullanıma açılır. Çocuklar bilinçli olarak rol yapar, taklit eder, alternatif dünyalar yaratırlar (bugünlerde televizyon ve bilgisayar oyunları buna çok yardım ediyor ama arzu ve beceri "Avatar"dan önce de vardı). Ama ergenlik-öncesi dönem yaklaştığında kişiye özel düşlemler yeniden ana sahneyi alır. Pek çok çocuk, başka bir yerde, harika ve büyülü insanlar olan başka anne babaları olduğuna dair düşler, hayaller ya da düşlemler içeren bir aile romanı geliştirir. Bu aile hakkında kendi peri masallarını yaratırlar. Karakterler gerçekten de tıpkı klasik peri masallarındaki gibi, kralar, şövalyeler ve prensesler olabilir ya da güncelde var olan tümgüçlü rol modellerinin rolünü alabilir. Bu, çocuğun ayrılma sürecine girebilme, ayrılma-bireyleşmeyi yeniden canlandırma yollarından biridir. Ayrılma-bireyleşmenin yeniden canlandırılması yoluyla bu, çocuğun ayrılma sürecine girdiği yöntemlerden biridir ve onun düşlem dünyasında başlar çünkü bu onun kontrol edebildiği dünyadır. Düşlem dünyası inkâr edilen çocuklar temel bir gelişimsel aracı kaybetmiş olurlar. Bu çocuğun mahrem dünyası, mahrem alanıdır. Senaryo yazarı, yönetmen, oyuncu ve izleyici odur. Ve onların hepsini kontrol eder! Dış koşulların çok korku verici olduğu durumlar dışında, genellik-

le düşlemlerini paylaşmaz ve genellikle düşlem büyük bir kaçış, hoş bir perde arası ve gelişimsel görevleri derinlemesine çalışmanın bilinçdışı bir yoludur. Erken çocukluğunda, ayrılma-bireyleşmesine "gerçek" dünyada başlamıştır ve bunu iç dünyasında duygularına ve kimliğine taşımıştır. Şimdi dış sınırlar kesin ve net durumdadır ama iç dünyasını önceki iç temsillerinden ayrı olarak yeniden tanımlamaya başlaması gerekmektedir. Ve bunun hiçbir şekilde gerçek olmadığı konusunda net olduğu sürece, bunu yapmanın düşlemden daha iyi ve güvenli bir yolu yoktur. Bir yerlerde "gerçekten de" başka anne babası olan evlat edinilmiş çocuklarda olduğu gibi gerçeklik ve düşlemin çakıştığı durumlarda, düşlem ya bastırılır ya da korkutucu hale gelir. Düşlemin gelişimsel görevi çocuğun kendi dünyasını kontrol edebilmesini, bazı şeyleri gerçeklik yerine oyun içinde halletmesini sağlamaktır. Bunun için, bunun aslında bir oyun, bir yanılsama olduğu, gerçeklik olmadığı bilgisinin güvenliği içinde olmalıdır.

Ergenlikte ise gençlik aşkları vardır. Ergenlik aşkı ergenin, genellikle gerçekte var olan ama gündelik yaşamının tümüyle dışındaki birisine ani, her şeyi içine alan bir biçimde bağlanmasıdır. Bu genellikle güncel putların dünyasından bir film yıldızı, futbol yıldızı, televizyon yıldızı, rok yıldızı vb. birisidir. Burada yine sınırlar nettir, yani düşlemden serbestçe keyif alınabilir. Ergenin fiziksel alanı genellikle bu putlaştırılmış (ülküleştirilmiş değil sadece putlaştırılmış) nesne tarafından ele geçirilir. Resimler, tişörtler, e-posta ve facebook haberleşmeleri vb. hepsi bu her şeyi yutan tutulmanın etrafında döner. Sonra bir gün, görünüşe göre bir neden olmaksızın, putlaştırma başka bir nesneye kayar ya da giderek yerini gerçek yaşamdaki yakın ilişkilere devreder. Bu arada, bu durum tüm düşlemler ve gelişime hizmet eden yanılsamalar ve geçiş nesneleri için tipiktir. Bir işlev görür ve ardından terk edilirler. Yas tutma yoktur ve yas tutmaya gerek de yoktur. O çok özel oyuncak ayı raftaki yerine geri döner ve unutulur. Hayalî arkadaş hiçbir açıklama olmaksızın ortadan kaybolur. Putlaştırılmış nesnenin resimleri ve CD'leri herhangi bir pişmanlık duymaksızın ve onu bir kayıp olarak düşünme ihtiyacı olmaksızın kaldırılırlar; çünkü o duygu, kesin ve net sınırları olan boş alanda var olmaktaydı ve ihtiyaç duyulduğu her seferinde tekrar tekrar yaratılıyordu.

Bunun böyle olduğuna dair kanıtları putlaştırılmış nesnenin gerçek nesne haline geldiği durumlardan çıkartabiliriz. Eğer yıldız ya da bazen putlaştırılmış öğretmen veya akıl hocası yerleştirildiği kaideden aşağı iner ve ilişki gerçekmiş gibi davranırsa, cinsel bir ima ya da eylem olmasa bile (ki sıklıkla vardır) bu sıklıkla ürkütücü bir deneyim olur, çünkü kontrol altındaki ya-

nılsama birdenbire ergen tarafından kontrol edilmeyen bir gerçeklik haline gelir. Alan artık ona ait değildir. Artık içinde bunun bir yanılsama olduğuna dair güvenlik hissini koruyamaz, çünkü kişi gerçek hale gelmiş ve kuralları yıkmıştır. Uç durumlarda, bu bir kişiyi gerçekten sahnede öldürmeye, gerçekten cinsel ilişki kurmaya ya da başka bir şeye varabilir. Sahnedeki kanla kaplı ölü karakterin yaşayan bir oyuncu olarak selam vermesini bekleriz, bunun dışındaki her şey yanılsamanın ortak gücüne olan o çok derin inancı yerle bir edecektir. Bu ortak inanışlar, yanılsamanın bu ruhsallık içi, kişiler arası ve toplumsal kullanımları evrenseldir ve bunların bozulması sadece o özel düşlemi bozmakla kalmaz, aynı zamanda sanki evrenin kuralları yıkılmışçasına tam bir panik yaratabilir.

Ergenlik sonrasında yanılsama ve düşlemi kullanmaktan vazgeçmeyiz, onları yüceltmeyi (süblimasyon) öğreniriz. Özel alanının dışında asla yapmayacağımız şeyleri yapmamıza olanak sağlayan ortak düşlemler vardır; futbol maçı sırasında oyuncuların birbirini kucaklaması ve birbirini tanımayan kişilerin hep birlikte bağırıp birbirlerine sarılmaları gibi, ya da tabii ki tiyatroya veya gece klübüne gitmek, hatta madde kullanmak gibi (düşlemi kontrol edebilirsek ve onun bir düşlem olduğu bilgisini koruyabilirsek). En yaygın şekli ise daha mahremdir: Hayaller yaratmak. Hayal yine gerçeklik ve düşlem arasındaki sahipsiz bölgedir. Yani geçiş alanıdır. Ama tümüyle mahremdir. Bir hayali paylaştığımız anda amacını ortadan kaldırmış oluruz, çünkü onun için tayin edilmiş alanın dışına, gerçekliğin ışığına çıkarılmış olur. Terapide, hatta arkadaşlarımız ve partnerlerimizle, bazen çok ifşa edici olabilen düşlerimizi, onlarla ilgili kişisel bir sorumluluk duygusu olmaksızın, daha çok anlamlarıyla ilgili entelektüel bir merakla paylaşırız. Düşü görenin biz olduğumuzu biliriz, ama tarih boyunca düşlerimizin anlamı ve nedeninin dış bir güçte yattığına dair bir inanış olagelmiştir. Oysa hayaller bize aittir. Onları paylaşmaya karşı, sıklıkla açıklaması zor, güçlü bir iç karşı koyuş vardır. Ve terapide olduğu gibi bir nedenle bunu yaptığımızda, onları bazı şeyleri bilişsel olarak anlamakta, nedenlerini ve bağlamlarını kavramakta kullanırız ama artık düşünü kuramayız. Başka bir hayal kurgulamamız gerekir. Bir şekilde, bilinçdışı ve bilincin tuhaf birleşimi kısa sürede bunu yapar ve düşlem işine hizmet etmeyi sürdürür.

GEÇMİŞ VE ŞİMDİKİ DÜŞLEMLER

Geçmiş düşlemlerimizle ilişkimiz nasıldır? Bazen yıllar sonra, özel alanımızın ihlali gibi gelse de onları paylaşmakta sakınca görmeyiz. Burada, kitabında bir yerde tiyatro ve sinema arasındaki farklara değinen Peter Brook'a geri

dönmek istiyorum. "(Tiyatronun) benzersiz işlevi bize, sokakta, evde, barda, arkadaşlarla veya psikiyatrist divanında ya da kilisede veya sinemada bulamayacağımız bir şey sunar. Sinemayla tiyatro arasında sadece tek bir ilginç farklılık vardır. Sinemada geçmişten imgeler bir ekranda hızla belirip kaybolur. Zihnin kendisinin de tüm yaşamı boyunca yaptığı şey bu olduğundan, sinema bu yakınlık duygusuyla gerçekmiş gibi gelir. Tabii ki gerçek bununla alakasızdır, olan şey günlük algının gerçekdışılığının doyum ve keyif veren bir uzantısıdır. Öte yandan tiyatro kendini her zaman şimdiki zamanda ortaya koyar. Onu bilincin normal akışından daha gerçek kılabilen şey budur. Aynı zamanda onu bu kadar rahatsız edici yapabilen de budur." Benim görüşüme göre bu, özellikle bugün anladığımız haliyle, artık sadece geçmişi yeniden yaratmaya ve tüm problemleri orada çözmeye çalışmayan analizde olup bitene çok benziyor. Erken dönem analizi geçmişin sözcükler ve metinle yeniden inşasıyla çok uğraştı. Analitik alanda kuşkusuz bundan çok daha fazlası olmaktaydı ama literatür daha çok geçmişteki köklerle ve onlara nasıl ulaşabileceğimizle ilgilendi. Analitik alanda yaratılan yanılsama gerçekte şimdinin yanılsamasıdır. Sadece aktarım ve karşıaktarım değildir (ki kökeni nereden gelirse gelsin, oldukça kesin olarak şimdiye aittirler); sadece yansıtmalı özdeşim de değildir (ki yanılsama ve düşlem bağlamında tek başına bir konferans konusu olabilir). Tüm ortamdır, tüm süreçtir. Psikanalitik sürecin özüdür. Bir seans metnini alıp, anlamını, yorumlamaları vesaire tartışabiliriz ama bu bize analitik sürecin hissini vermeyecektir. Askıya alınmış dikkat ve/veya serbest çağrışım dediğimiz olguyu açıklamayacaktır. Bu terimleri rahatça kullanıyoruz ama durup ne anlama geldiklerine ve onları nasıl başardığımıza bir bakalım. Analitik saat içinde, analitik alan içinde, analizan için bizi görmeme yoluyla veya bizim için farklı bir türden dinleme ya da ilişki kurmayı gerçekleştirme yoluyla, dış gerçekliği bilinçli olarak askıya alan bir süreç vardır. Bu askıya alış tiyatroda da vardır. Bunun nasıl olduğunu sinemada görmek daha kolaydır, çünkü oyuncuları gördüğümüz gerçeğine rağmen aslında gördüğümüz bir seri resim ya da pikseldir (benim için teknolojiyi anlamak düşlemin de ötesine gidiyor...). Gördüğümüz bir parça selüloit* ya da dijital bir imgedir, biz onu belli bir inanış ve duyguyla süsleriz. Şimdiki zamanda canlı oynanan tiyatroda, oyuncuların başka yaşamları olan gerçek kişiler olduğu algısını ayrı tutarız. Tıpkı, belli bir düzeyde, kendimiz ve (yanılsamadaki partnerimiz olan) hastamızla analitik süreçte yaptığımız gibi. Bir yanılsama sadece

(*) Film rulosunun yapıldığı madde – ç.n.

şimdide var olur. Geçmiş düşlemlerin anıları aklımıza gelebilir ya da bir rüyayı yeniden anlatabiliriz ama yaptığımız zaten geçmiş olan bir deneyimin tanımlanmasıdır. Analizde olan şey şimdidir. "Fırtına"nın sonunda Prospero* şöyle der: "Biz rüyaların yapıldığı maddeyiz." Bu bağlamda rüyalar, düşlem dünyasında kendi oluşturduğumuz tüm bir dünyayı, geçiş alanının yanılsamalı ama son derece gerçek gelen hissini içerecektir.

Çöldeki Arap kabilelerinden eski bir efsaneyle bitirmek istiyorum. Elimden geldiği kadarıyla aktarmaya çalışacağım çünkü orijinalini bulamadım. Analitik süreci, en azından benim için, öğrenmiş olduğumuz bütün o terminolojiden çok daha iyi özetliyor.

Nehir kendi yolunda mutlulukla akıyordu, ta ki bir çöle gelip onu geçmesi gerekene kadar. Her denemesinde kumlar bütün suyunu emiyor ve nehir çölün içinde kayboluyordu. Tekrar tekrar denedi ama her seferinde aynı şey oldu. En sonunda rüzgâr geldi ve nehre dedi ki: "Çölü geçmene yardım edebilirim ama bana güvenmeli ve kendini benim ellerime bırakmalısın. Ne yapacağımı sana açıklayamam". Nehir önce tereddüt etti ve kumu geçmeyi tekrar denedi. Ama sonunda pes etti ve rüzgâra ona güveneceğini söyledi. Böylece rüzgâr nehri buharlaştırdı, bir bulut halinde onu çölün üstünden taşıdı ve karşı tarafta yağmur olarak yere bıraktı. Nehir sevinçle akmaya devam etti. Ne olduğundan çok emin değildi. Geçmişte farklı olmuş olduğuna dair, dönüşmüş olduğuna dair belli belirsiz bir anısı (ya da bir rüyası mı demeli?) vardı. Kendini bir şekilde farklı, dönüşmüş hissediyordu. Bu sıcak ve rahat bir duyguydu ama nehir tam olarak ne olmuş olabileceğini, hatta daha öncesinden farklı olup olmadığını bile tanımlayamıyor ya da hatırlayamıyordu.

Başarılı bir analizde de olmasını umduğumuz şey tam budur.

ÇEVİREN *Simden Demirkıran Oral*

(*) Shakespeare'in *Fırtına* (Tempest) adlı oyununun baş kahramanı – ç.n.

2

İlk Sahne, Düşlem mi, Yoksa İnşa mı?

Marie France Dispaux

> Masalın örüldüğü kumaş üçlü özellik taşır: Ruhsal gerçekliğin ipliği, öznelliklerarası olanın örgüsü ile kültürel ve sosyal oluşumların zinciri masalda iç içe geçmiştir. Masallar, tıpkı rüya, hayaller ya da kâbus gibi arzu gerçekleşmesinin değişik biçimleridir.
>
> René Kaës, *Contes et Divans: Médiation da Conte dans la Vie Psychigue*, 1996

Bu sempozyumun başlığı olan "Düşler, Düşlemler ve Masallar" konusundaki düşüncelerimizi bilimsel alışverişimiz çerçevesinde paylaşmak üzere Psike grubu, komitemiz ve siz hepinizle bugün burada birlikte olmak benim için çok büyük bir mutluluk. Bugün zor hastalar diye tanımladığımız hastalarla karşılaşmalarımızdaki önemli bir konuyu, ilk sahnenin inşasını, ilk sahne düşlemini, yani Freud'un kökensel düşlemler dediği konuyu ele almayı seçtim. Yakın bir zamanda, Michèle Bertrand ve Marina Papageorgiou ilk sahnenin yapılandırıcı değerinin ne kadar önemli olduğunun ve bugün ruhsal yaşamın temel bir örgütleyicisi olarak görüldüğünün altını çizmişlerdir. Buna karşılık Freud, Kurt Adam'dan söz ederken, ilk sahnenin ruhsal işleyişi nasıl da dondurabileceğini, kendi ifadesiyle çocuğun libido örgütlenmesini nasıl "parçalayabileceğini" vurgular. Demek ki bir çelişki gibi görünen mesele ilk sahnenin sonuçlarının ikili etkisini anlayabilmek şeklindedir. Kökensel düşlem olarak, ilk sahne önceden örgütlenmiş bir veri şeklinde kaydedilmiş bir ruhsal gerçeklik midir yoksa yapılandırıcı bir değere sahip olabilmesi için ba-

zı ön koşullarla karşılaşması mı gerekir? Bu mesele en keskin haliyle sınır-durum vakalarının tedavilerinde, bunun inşasındaki zorluklarla karşı karşıya geldiğimizde ortaya çıkar (Fretel, 2005).

> Öykü: Mavi Sakal (ilk sahne) cinsellikle, arzunun inşasıyla, bizi dünyaya getirenleri arayışımızla ilgili öncü değeri olan bir masaldır. Genç kız ve Mavi Sakal içi doldurulmuş hayvanlarla dolu büyük bir şatoda yaşarlar. Maria adındaki bir rahibe onlara hizmet ve eşlik eder. Genç kız iffetli bir bakiredir. Onun için iki yasak vardır: Bekâret kemerini çözmemek ve şatoda bir sır barındıran küçük odayı açmamak. Mavi Sakal, ilk sahnenin arayışıyla aklını bozmuştur. Bunu izleyebilmek için bu küçük odada bir zaman makinesi inşa etmiştir. Hizmetçi Maria ise Mavi Sakal'a aşkından ve genç kıza kıskançlığından kıvranmaktadır ve bu makine aracılığıyla kendi kökenlerini öğrenmeye çalışmaktadır. Zaman ilerledikçe üçü de onları birbirlerine bağlayan sırrı keşfedeceklerdir...

İLK SAHNE DÜŞLEMİ

Bundan yıllar önce, Serge Lebovici düşlemi "içgüdülerin zihinsel ifadesi" olarak tanımlamıştı. Belli açılardan eskimiş olmasına rağmen, düşlemin gücünü ve enerjisini dürtüden aldığı fikri, kuramsal yönelimimiz ne olursa olsun, bizim için hâlâ varlığını korumaktadır. Freud, kelimenin tam anlamıyla bilinçdışı olan düşlemlerle bilinçöncesi ya da bilinçli düşlemleri, hayaller ya da düşlemler olarak her zaman açık bir biçimde ayırt etmemektedir. Ancak, bana önemli gelen Freud'un düşlemleri, topografik anlamda farklı ruhsal sistemler arasındaki geçiş sürecini, deyim yerindeyse iş üstünde yakalamak için ayrıcalıklı bir noktada görmüş olmasıdır. "Düşlemin Doğası ve İşlevi" adlı makalesinde hayallerin bilinçli düşlemlerini bilinçdışı düşlemden ayırt etmeyi öneren Susann Isaac'in aksine, düşlemi *geçiş süreci* gibi gören ve bütün anlamını sınırlar meselesinde bulan Freud'un izinden gitmeyi tercih ediyorum. Bugün düşlemden söz ettiğimde, söz konusu olan bilinçdışı düşlemdir; bir rüyada olduğu kadar bir temsilde ya da bir eylemde kendini ifade eden bilinçdışı düşlem. Bir husus daha var, unutmamak gerekir ki Freud'a göre arzu, kökenini ve modelini doyum deneyiminde bulur ve düşlemin matriksi kendini bu ilk deneyimin temeli üzerinde inşa eder. Freud ilk sahne düşlemini kökensel bir düşlem olarak tanımlar, "Anne-babanın cinsel ilişkisini gözlemek, analizle bütün nevrotiklerde ve görünüşe göre tüm çocuklarda keşfedebileceğimiz bilinçdışı düşlemler hazinesinin nadiren eksik olan bir parçasıdır. Ben bu düşlemsel oluşumları, yani anne-babanın cinsel ilişkilerini gözlemeyi, baştan çıkartmayı, iğdiş edilmeyi ve ötekileri kökensel düşlemler olarak adlandırıyo-

rum". Freud'a göre bunlar baştan beri ruhsallıkta varolan filogenetik bir mirastır. Topografik modelden yapısal modele geçişe ve Freud'un eserinin sonunda bölmeye dair son önerilerine bakınca kendimize şu soruyu sorabiliriz: Bu düşlem baştan beri var mıdır yoksa inşası bir takım önkoşullar gerektiren, ardışık hazırlanmaların bir meyvesi midir? Bion'un kavramlarıyla konuşmak gerekirse, bir "ön kavram"ın söz konusu olduğunu, ancak henüz konuşamayan çocuğun ruhsallığının örgütlenebilmesi için bazı koşullarla karşılaşmasının gerektiğini söyleyebilir miyiz?

Sınır-Durumlar

Sınır-durumları tasarladığım şekliyle tanımlamak için Freud'un *Psikanalizin Bir Taslağı* adlı eserinden bir alıntıyla başlayacağım: "Bu arada, başka bir ruhsal hastalık kategorisi daha var, açıkça psikozlara çok yakın olan ağır nevrotiklerin oluşturduğu büyük çoğunluğu kastediyorum: Hastalıklarının sebepleri kadar patolojilerini oluşturan düzenekler de psikotiklerle aynı ya da en azından çok benzer olmakla birlikte benlikleri daha dayanıklı ve örgütlenme yapıları daha az bozulmuş olanlar. Rahatsızlıklarına ve bunun sonucu olan sınırlamalara rağmen, bu hastaların önemli bir kısmı gerçek hayatın içinde kalmaya devam etmişlerdir. Onların durumuyla ilgilenmeli, nereye kadar ve hangi yollarla onları iyileştirebileceğimize bakmalıyız". Bu tanımlamanın André Green'in "kişiye özel delilik" kavramıyla kesiştiğini görebilmekteyiz. İlerleyen bölümlerde, Freud bölme düzeneğiyle ilgili olarak şunları eklemektedir: "Demek ki, her psikozda bir Benlik bölünmesi var diyoruz ve bu ön kabulümüze bu kadar önem veriyorsak bunun sebebi, nevroza daha yakın olan başka durumlarda ve nihayet nevrozda da bunun doğrulanmış olmasıdır".

Freud'un bu tanımında, kendi sınır-durumlar kavramımı belirlemek açısından önemli olan hususların altını çizeceğim:

- Yapısal modelin ve bölmeyle ilgili son ilerlemelerin ortaya atıldığı, Freud'un hayatının son dönemindeyiz;
- Freud bir Benlik patolojisini, bir yandan gerçek yaşamda kalmaya devam ederek psikotiklere yakın bir patoloji oluşturan düzenekleri öne çıkartmakta;
- Ruhsal çalışma söz konusu olduğunda, kendilerine özgü, nevrotik hastalar olduğu kadar psikotiklerinkinden de farklı zorlukları olduğunu sezmişçesine bunların nasıl tedavi edilebilecekleri sorusunu kendine sormakta.

Sınır-durumlarda, temel olarak dışsallıkta yer alan bir ruhsal işleyişin güdümünde, kendi ve kendisi olmayanın ayırt edilmesinde zorlukların yaşan-

dığı bir içsellik patolojisiyle karşı karşıyayız. Ruhsal taleplerinin sınırları iyi belirlenmemiş ve potansiyel alan, Winnicott'un kavramlarını kullanmak gerekirse geçiş alanı, kendini oluşturamamıştır. Metapsikolojiye atıfta bulunan bu değişik noktaların işlenmesini metnin ilerleyen kısımlarında yapacağım. Bu hastaların savunma düzenekleri yadsıma, ülküleştirme, bölme (hem benlik bölünmesi hem de nesnenin bölünmesi) ve yansıtmacı özdeşleşimin (Klein ve Bion) kitlesel kullanımıdır. Yıkıcılık ve bağlara saldırı düzenekleri ağır basmakta, böylece Bion'un tanımladığı şekilde düşünce bozukluklarına yol açmanın yanı sıra, bütün düşlemsel faaliyetleri de etkilemektedirler. Ağır basan kaygılar ayrılık kaygısı ve sınırlarına müdahale edileceği endişesidir. Örgütleyici işleviyle iğdiş edilme kaygısı yerleşememiştir. Bununla birlikte, çoğu zaman, tam tanımlayamadıkları bir rahatsızlık durumu için bize başvuran bu hastalar günlük gerçeklikleri içinde görünüşte uyum sağlamışlardır; hatta sıklıkla Winnicott'un sahte kendilik olarak tanımladığı duruma benzer bir aşırı-uyum içindedirler.

BİR İÇSELLİK PATOLOJİSİ

Benlik ile ilgili herhangi bir bahis tatsız karşılanma riski taşır, çünkü hemen Amerikan Benlik Psikolojisi Ekolü ile bağlantılandırılır; mesela Owen Renik gibi Amerikalı öznelliklerarası psikanalistlerin yakın zamanda güncelleşen kavramları gibi. Halbuki, yapısal model Freud için psikozda, sapkınlıklarda ve *Psikanalizin Bir Taslağı*'nda bahsettiği psikoz ile nevroz arası kategorilerin anlaşılmasında ciddi bir ilerleme sağlamıştır. Topografik model, nevrotik işleyişe dair bize her zaman için güvenilir bir model sunar, ama zamanla Freud *Narsizm Üzerine* ve *Yas ve Melankoli* ile farklı bir yola girmiş, Yapısal modeli oluşturmak için kuramını tekrar sorgulamaktan da çekinmemiştir. Bu anlamda bütün psikanalistler için bir örnek olmalıdır. Yapısal model, benlik psikolojisinin yöneltebileceği uyum hedefli bir ruhsallık modelini değil, aksine, ölüm dürtüsünün ve dürtüsel olanın zincirlerinden boşanmasına kurban olabilecek bir ruhsallık modelini hedeflemektedir.

Freud, eseri boyunca özellikle klinik gözleme kuvvetle dayanmıştır: "Her türlü bilimsel faaliyetin gerçek başlangıcı daha ziyade olguların tanımlanmasından ibarettir. Bilimin temeli gözlemin kendisidir". Bu yüzden ben de, klinikten, özel olarak da düşlerin kliniğinden yola çıkacağım. Sınır-durum hastalarının tedavisinde karşılaşılan zorluğu, özellikle de ilk sahne düşleminin inşasıyla ilgili yaşadıkları zorluğu örneklendirmek isterken bazı seansları yeniden hatırladım. Önce bütün travma yaratıcı şiddetiyle beliren ve zaman-

la derinlemesine çalışması yapılan bir sahnenin adım adım dönüşümünü analizin üç ayrı zamanı içinden gösteren üç rüyayla ele almayı seçtim. Burada söz konusu olan, otuzlu yaşlarındaki bir erkeğin birkaç yıla yayılan analitik tedavisidir.

Kâbus şeklinde biten bir rüya:

> Bir koyun, bir de yaban domuzu var. Yaban domuzu koyunun peşinden koşuyor, sonra koyun boyun eğmiş bir köpek gibi sırtüstü yatıyor. Yaban domuzu önce koyunun karnını yalamaya başlıyor ancak kendini durduramıyor ve karnının içini acımasızca yiyip yutuyor.

Hasta bana, "Bu sırada irkilerek uyanıyorum" diyor. Düşünmeyi donduran ve hiçbir çağrışım getirmeyen böyle bir rüya için ne söyleyebiliriz?

Neredeyse hiçbir kılık değiştirmenin olmadığı, yenilip yutulma düşlemiyle beraber kâbusa dönüşen bir ilk sahne tasvirinin ifade edildiği ham bir rüya söz konusu. Bu rüyayı bana anlatan hasta sahneye bakmıyor, kendisi sahnenin içinde; aynı anda hem yaban domuzu hem koyundur, yıkıcı ve travma yaratıcı dürtüsel bir fırtınaya bütünüyle teslim olmuş bir şekilde yenilip yutulan ve yiyip yutandır. Bu rüyanın kendisi yıkıcı bir cinselliğin ilk travmasını tekrarlayarak o kadar örseleyici hale gelmişti ki, hasta böyle bir rüyadan, daha doğrusu bir rüya başarısızlığından sonra, aylarca rüya görmeyecek, daha doğrusu hatırlamayacaktı.

Bu rüya bizi oralitenin, analitenin ve cinselleştirmenin tek bir sahnede yoğunlaştığı ham bir düşlemsel faaliyetle doğrudan temasa geçirir. Burada bütün ruhsal işleyişi parça parça etme riskini taşıyacak kadar doğrudan ve yoğun dürtüsel tezahürlerle birlikte ortaya çıkan, dehşet verici bir ilk sahne versiyonuna odaklanmış olan bu cinselleştirmeyi, kısmi dürtülerin bütünleşmesini ve bağlanmasını gerekli kılan genitalleştirme kavramının karşıtı olarak görmekteyim. Cinsiyet farklılığı, edilgin-etkin konumu dışında çok belirgin değildir, ancak burada sözkonusu olan hazza bağlı alıcılık boyutundaki dişil bir edilginlik değil, daha ziyade André Green'in sözünü ettiği edilginleşme ve buna bağlı travma yaratıcı risklerdir.

Bugünkü temamız çerçevesinde, masal anlatımının da sağlayabileceği bu ruhsal arabuluculuktan yana eksiklik çekmiş hastalarla karşı karşıya olduğumuzu söyleyebiliriz. Bir örnek vermek gerekirse, "Kurt ve Yedi Oğlak" masalı, annenin bedenine zarar verme ve onu yiyip yutma düşleminin travma yaratıcı yükünü yavaş yavaş hafifletmek üzere örgütleyici işlev görebilirdi. Bu açıdan masal, bizzat kendileri düşünme eylemi için yıkıcı olan duygulanımla-

rın ya da düşünülmeyen nesnelerin, tahammül edilebilir temsillere dönüşmesine aracılık eder. Yerine getirilemeyen işte bu kapsama işlevidir ve kâbusa dönüşen rüyanın başarısızlığının da sebebidir.

Düşlemsel ve dürtüsel faaliyete karşı-yatırım yapan, onu bağlayan ve ılımlılaştıran yer değiştirme, bastırma ve yansıtma düzeneklerinin olduğu nevrotik işleyişe göre farklı olanı bu rüyada belirgin bir şekilde görebiliyoruz. Aynı zamanda, mesela başka bir hastamın babasının yatağının başucundaki komodinde bulduğu ve kendi deyimiyle *gizemli bir mendile* dair çağrışımı aklıma geldi. Bu mendil birçok çağrışıma ve derinlemesine işlemeye konu olmuştu. Yakın bir zamanda, eşi vajinal mantar enfeksiyonu nedeniyle aile hekimine başvurmuştu; genç bir kadın olan bu hekim, lisedeyken hastamın öğrencisi olmuştu. Hastam bana, biraz sıkılarak da olsa, hekimin kendisi için bir reçete yazmadığını, halbuki böyle vakalarda her iki partnerin de tedavi edilmeleri gerektiğini anlattı.

Ben de ona, "Komodinin üzerinde bir mendil yeter" dedim. Şaşkınlıkla geçen bir süreden sonra güldü ve bana cevap olarak şunu söyledi: "Belki de doktor hanım kendi anne-babasının komodininde mendil bulamamıştır ya da kendi anne-baba çifti imgesini ele almaya cesaret edemiyordur." Burada, yer değiştirme ve yoğunlaştırma iş başındadır; ilk sahne ise örtük bir şekilde etkin ama bağlı haldedir. Çağrışım oyunu serbestçe ve paylaşılan bir keyifle yapılmaktadır.

Bu son anlatılan klinik malzemede iş başında olan önbilinç çalışması bir önceki rüyada eksik kalmıştı: Eğer iyice ayrışmış ruhsal alanlar nevrozun ayırt edici özelliğiyse, sınır işleyişlerde de içsel ve dışsal sınırlar arasında geçirgenlik olan sistemler arasında birçok taşmalar ve gasplar söz konusudur. Topoğrafik modelden bakılınca, önbilincin aracı işlevi oluşmamıştır, kapsayıcılık işlevi tam yerine getirilememekte ve uyarılmanın tedavisinde dile başvurmak yerine davranışla boşaltmak ağır basmaktadır. Kelimelerin kendileri iletişim amaçlı olmak yerine dışarı boşaltma işleviyle kullanılmaktadır.

YAPISAL MODELDEN BAKILINCA

Birincil bağımlılık ve benlik oluşumu yönünde yolumuzu değiştirmemiz, yaşanan zorluğu sınır-durumlarda fazlasıyla geçirgenlik özelliği gösteren, içerisi-dışarısı sınırlarının oluşumu düzeyinde konumlandırmamızı sağlayacaktır.

Fransızcada "çaresizlik" (ya da J. Laplanche tarafından "yardımsızlık") diye çevrilen kökensel bağımlılık "Hilflosigkeit" kavramının önemi, Freud'un eserlerinde ilk kez *Psikanalizin Bir Taslağı*'nda dile getirilmektedir.

Freud, yenidoğanın içsel ve dışsal gerilimler karşısındaki güçsüzlüğünü, ve ancak 'yardıma hazır ve olan bitenin farkında' bir kişinin dikkatli bakışı sayesinde gerçekleştirebileceği, onu yatıştıracak özgül eylemi yerine getirme konusundaki güçsüzlüğünü betimler. Çaresizliği karşısında güçsüz bebeğin ağlayarak onunla ilginen kişiye alarm işareti vermesiyle gerçekleşen bu alış veriş Freud için önemli hale gelir. Bu, bir iletişim değerine sahip olduğu için karşılıklı anlaşılmaya giden yolu açan bir alış veriştir; ve o halde, der Freud, bütün ahlâki güdülenimlerin kaynağında bu vardır. Yardıma hazır kişinin özgül eylemi yerine getirmesiyle bebek* içeriden rahatlar. Bebek için hem ikili bir ilişkinin yerleşmesi hem de aynı zamanda kendi varlığının devamlılığını sağlamak mümkün olur. Haz yönündeki doyumun artması ve gerilimin düşmesi, çaresizliğin dinmesi için el ele hareket ederler! Eğer doyum deneyimi iyi geçerse, çocuk kademeli olarak 'bekleyebilecek' ve gerilime yeteri kadar tahammül edebilecektir. Yatıştıran, ilgili bir varlığın içsel imgesi yavaş yavaş oluşacaktır. Unutmayalım ki temsilin oluşabilmesi yokluğun içinde olur. Temsil edilebilmesi için nesnenin kaybedilmiş olması ama aynı zamanda gerçek bir doyum sağlamış olması da gerekmektedir

Epey ileri bir tarihe giderek, Freud'un 1926'da *Ketlenme, Belirti ve Kaygı* adlı eserinde (yapısal modeli oluşturduktan sonra) *Hilflosigkeit* varsayımını travma yaratıcı durumun prototipi olarak yeniden ele alışına bakalım. Freud, insanı doğumdan itibaren kırılgan yapan üç etken tanımlar: Biyolojik etken, filogenetik etken ve psikolojik etken.

Freud'un biyolojik etken için ne dediğini hatırlayalım: "Biyolojik etken insan yavrusunun *uzamış çaresizlik ve bağımlılık durumudur*. Bunun neticesinde dış dünyanın etkisi artmış, benliğin altbenlikten ayrışması vaktinden önce oluşmuş, dış dünyadan gelen tehlikeler daha büyük bir önem kazanmış ve bu tehlikelere karşı koruyabilecek ve kaybedilmiş rahim içi yaşamın yerine geçebilecek tek kişi olan nesnenin önemi de bu yüzden fazlasıyla artmıştır. Demek ki, biyolojik etken ilk tehlike durumlarının kökenindedir ve insanı bir daha asla terk etmeyecek sevilme ihtiyacını yaratır."

İnsan gelişiminin kaçınılmaz kırılganlığının başka bir nedeni olarak Freud filogenetik etkeni, yani cinsel yaşamın iki evreli gelişimini ele alır. Bildiğimiz gibi, hâlâ kırılgan olan bir benliğin dürtüsel güçlerle teması da, her türlü travma yaratıcı duruma özgü güçsüzlük ve taşma duygusunu yaratabilir.

(*) Bu yazıda sözü geçen "bebe" Freud'un "infous" (henüz konuşamayan çocuk) kavram karşılığıdır – e.n.

Psikolojik olan üçüncü etken ise üç yapının ayrışmasıdır. Benlik, altbenliğin, üstbenliğin ve dış dünyanın hizmetinde, çoklu talepler arasında kalmaktadır!

Başka bir ifadeyle, benliği aşan ya da aşacakmış gibi hissettiren bütün durumlar çocukluk çağı çaresizliğini ve bağımlılığını ve tabii buna bağlı kaygıyı uyandırmaktadır. Freud taşma kavramı üzerinde ısrar eder, yani potansiyel olarak travma yaratıcı olan her durum için ekonomik bakış açısını ön plana geçirir.

İyi de, klinik bağlamda çaresizlik, "Hilflosigkeit" açısından hastalarımızı nasıl anlayabiliriz? Bu türden bir çaresizlik belirdiğinde hastaların çoğu zaman kaçılması zorunlu bir şey olarak tanımladıkları bir aciliyet duygusunu sezebiliriz. Bu hastalar için elektrik devrelerinde olduğu gibi bir kısa devreye başvurma gerekliliği kendini gösterir ve otomatik şalter, sigortanın atmaması için devreyi keser. Basitçe özetlenebilecek iki durum var: İlkinde, eğer yardıma hazır nesne işini yapar ve (haz tarafında) doyum deneyimini ve (narsisizm tarafında) varlığın sürekliliğini sağlarsa, bebek gelişimi ilerlediği oranda yavaş yavaş düşünmeye, temsilleştirmeye, içerisi ile dışarısını, Ben olanla ben-olmayanı ayırt etmeye imkân bulabilecektir. Ancak ikinci durumda, eğer nesne işlevini tam yerine getirmezse (fazla ya da az yaparsa, ki ikisi de aynı kapıya çıkar, çünkü nesnenin yokluğu kadar taşması da bebeği kaygılarıyla baş başa bırakır) doyum deneyimi yerleşmeyeceği gibi aynı zamanda varlığın sürekliliği de kırılmaya uğrayacaktır. Çocuk niceliksel taşmaya teslim olmuş şekilde kalacaktır. Niteliksel olarak daha esnek bir işleyiş şekline doğru bir geçiş gerçekleşmeyecektir. Burada sadece gerçek nesneden değil, aynı zamanda nesnenin bebeğin ihtiyaçlarıyla birlikte oluşturduğu denklemden söz ediyoruz: Nesne kaynaklı bir eksiklik nesnenin yokluğuyla oluşabileceği gibi fazla uyarıma sebep olmasından da kaynaklanabilir, ki bu da çocuk açısından aynı ruhsal terk edilmişlik duygusuyla sonuçlanır. Bu durumda travma, gerçek deneyim ne olursa olsun, metabolize edilemeyenle ilgilidir.

Freud'un bakış açısında ısrar etmemin sebebi, başlangıçtan itibaren haz ile, yani dürtüsel dünyayla nesne dünyasının, örtük bir biçimde düşünme kapasitesiyle birlikte eklemlenmesinin en açık şekilde onun görüşlerinde ortaya çıkmasındandır. Temsilleştirme becerisi zamansallıkla, yani bekleyişi kabul etme kapasitesiyle aynı zamanda gelişir. André Green'in uzun açıklamalara gerek bırakmayan örneğini kullanmak gerekirse, "biyolojik yaşam için oksijen neyse ruhsal yaşam için de nesne odur".

Ayrışmış bir nesne: Bu ilk bağımlılık döneminin Ben ile ben-olmaya-

nın, içerisi ile dışarısının ayrışmadığı bir zamanda gerçekleştiğini anlamak önemlidir. Eğer nesne kaybı varsa aynı zamanda benliğin kaybı riski de vardır. Sınır-durumlarda ayrılma ve işgal edilme kaygılarının en yoğun oldukları yer burasıdır, çünkü içerisi ile dışarısı arasındaki ayrım yeterince oluşmamıştır: Yani, eğer nesne uzaklaşırsa onu kaybetme, fazla yaklaşırsa da onun tarafından istila edilme, ihlale uğrama riski her zaman vardır. Demek ki terapötik çalışma için manevra alanı oldukça dardır. Böylece, uygun ruhsal alan eksikliğinin, bastırma süreci ve ikincil bağlamdaki düşünme eyleminin yetersizliğiyle eklemlendiğini görüyoruz.

SAVUNMA DÜZENEKLERİ

Ülküleştirme, yadsıma, benliğin ya da nesnenin bölünmesi, yansıtmacı özdeşleşim: Biliyoruz ki genelde bu hastaların başvurdukları savunma düzenekleri, Ben ile nesnenin ayrılmama halini güçlendiren ilkel savunma düzenekleridir.

Ülküleştirme ve yadsıma bizi, Freud'un bunları melankolide patolojik bir biçim alabilen, yas durumlarının normal düzenekleri olarak tanımladığı *Yas ve Melankoli* adlı eserine götürür. Melanie Klein önceliği ölüm dürtüsüne ve ilkel kaygılarla bunlara eşlik eden savunma düzeneklerine verebilmek için Freud'un 1920 sonrası metinlerini dayanak almıştır.

Klein'ın nesnenin bölünmesi ve yansıtmacı özdeşleşimle neyi kastettiğini ele almak kadar, Bion'un normal yansıtmacı özdeşleşimle düşünme eylemi arasında kurduğu ilişkiyi kısaca yeniden tanımlamanın da önemli olduğunu düşünüyorum.

Doğuştan gelen yıkıcı dürtüler Klein'ın düşüncesinin temel bir önkabulüdür. Freud'un düşündüğünden çok daha erken bir zamanda bir benliğin varlığını, ve aynı bağlamda bir o kadar erken dönem fakat arkaik kaygılarla renklendirilmiş bir Oidipus durumunun da var olduğunu önkoşul olarak getirdiğini mutlaka biliyorsunuzdur; bebek yıkıcı dürtüleriyle başedebilmek için nesneyi iyi ve kötü olarak bölecek, bu da "iyi nesne"yi kendi yıkıcılığından korumasını sağlayacaktır. Bazı sınır-durum hastalarında gördüğümüz e babanın ya da annenin bir rakip olarak belirdiği durum önemli bir noktadır ama burada yanılmamak gerekir. Çünkü bu durumun yapılanmış ve yapılandırıcı bir Oidipus niteliğinde olabilmek için fazlaca arkaik bir rengi vardır ve daha yakından baktığımızda burada iyi/kötü şeklinde bir bölünmenin söz konusu olduğunu görebiliriz. Tıpkı eski bir gazoz reklamındaki gibi biz de şunu söyleyebiliriz: "Oidipus nitelikli bir duruma benziyor ama Oidipus nitelikli bir durum değil".

Klein için yansıtmacı özdeşleşimin üç temel hedefi vardır: Saldırı, ele geçirme ve kontrol. Bu üç yönü açıkça ortaya koyan Hanna Segal'e ait bir tanımı şöyledir: "Kendiliğin ve içsel nesnelerin bazı kısımları çözülüyor ve dışsal nesnenin *içine* yansıtılıyor; nesne de o zaman onu kontrol eden yansıtılmış kısımların ele geçirdiği ve bunlarla özdeşleşim kurulan bir şeye dönüşüyor". Bu her şeyden önce ayrılık kaygılarına karşı bir savunmadır, çünkü bunun neticesinde kendilik-nesne sınırları ortadan kalkar ve ayrılmama hali devam eder. Yansıtmacı özdeşleşimin kaderi nesnenin vereceği tepkiye bağlı olacaktır. Yansıtma ve yansıtmacı özdeşleşim arasındaki farkı basitçe göstermek için şöyle söyleyebilirim: Yansıtmada benlik nesnenin *üzerine* yansıtır ve çoğu zaman kötü olanı dışarıya yansıtır. Yansıtmacı özdeşleşimde ise hem iyi hem de kötü olanı nesnenin *içine* yansıtmak söz konusudur ve amaç yansıtılandan kurtulmaktan ziyade kendisi ve öteki arasındaki sınırları kaldırmaktır.

Bion da bu kavramı yeniden ele almıştır ama bunu Freud'un haz ve gerçeklik ilkesiyle ilgili metninin ışığında, normal yansıtmacı özdeşleşimi "düşünceleri düşünme aygıtı"nın doğuşuyla eklemleyerek yapmıştır. Bion, normal yansıtmacı özdeşleşimi anneyle bebek arasındaki ilkel bir iletişim biçimi olarak tanımlar. Burada, zehirden arındırılan, annenin ruhsal aygıtı tarafından sindirilen ve yeniden içe yansıtılabilen simgeleştirilebilir unsurlara, yani alfa unsurlarına dönüşen, başta bütünleştirilemeyen arkaik dürtüsel unsurların, yani beta unsurlarının metabolize edilmeleri sağlanır. Sınır-durum ve psikotik hastalarla çalışırken benim için esas model budur, çünkü bu model bu tür yapıların ruhsal dönüşüm imkânlarının anlaşılmasında bir temel sağlar. Bion'daki kapsayan-kapsanan ilişkisi dişil (kapsayan) ve eril (kapsanan) işaretler gösterir ve böylece düşünce bozukluklarıyla cinsellik arasındaki bağı öne çıkaran Freud ile devamlılık belirtilmiş olur.

Bu durumda tekrarlama, simgeleştirilemeyen ve yıkıcı olarak ruhsallıkta kalanın dönüşümünü sağlayacak cevabı bulmak için umutsuzca bir arayış olarak görülür.

Analizde daha sonraki bir rüya şöyledir:

> Terkedilmiş bir evdeyim. Evi dolaşıyorum ve birden bir ses duyuyorum: Yerdeki gizli bir kapıyı açıyorum, sıcak ve renkli bir oda görüyorum ama ansızın bir timsah ve bir ayı ortaya çıkıyor ve peşime düşüyorlar. Tabana kuvvet kaçıyorum ve irkilerek uyanıyorum.

Uykunun bekçisi boyutu açısından her ne kadar rüyanın kısmî bir başarısızlığı olsa da, ruhsal olarak bir şeylerin örgütlenmiş olduğunu hemen gö-

rebiliyoruz: Odaları, sıcaklığı olan bir ev var; terk edilme boyutu örtük olarak mevcut ama artık bütün sahneyi kaplamıyor. Gizli kapıdan gelen ses ve hepsinin ötesinde, rahatsız ettiği iki hayvanla birlikte üçgen nitelikli bir ilk sahne var. Hayvanlar iyi ayrışmamış, timsah fallik bir annenin mi yoksa tehlikeli bir babanın mı imgesi? Ya ayı? Bu noktada da yanılmamak lazım, burada söz konusu olan, önkoşulu cinsiyet farklılığı olan ruhsal çifte cinsiyetlilik değil cinsiyet farklılığını oluşturmaya yönelik bir zorluktur. Bu rüyanın belirgin başka bir özelliği de, sonradanlığın oluşmadığını gördüğümüz, neredeyse hiç dönüşmemiş olan çocuksu boyutudur. Bu rüya bir çocuk analizi rüyası olabilirmiş! Zaten, genel olarak, vaka öyküsüne baktığımızda erken bir cinselleştirmeye rağmen gizil evrenin oluşmadığını görebiliriz. Birinci rüyada olduğu gibi burada da, hem sözsüz olan rüyanın kendisinde hem de yoksul kalan çağrışımlarında söze dökmenin bulunmadığını fark etmişsinizdir, ama artık hiç değilse çağrışımlar yok değildir. Bunlar, kendi imgesi olan terkedilmiş evin etrafında, keşfedilecek bilinmeyen bir alan üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu arada, işitsel boyut, dikkatini çeken gizli kapıdan gelen bilinmeyen sesle ortaya çıkmaktadır.

İçsel alanlar inşa edildikçe ve düşünce süreçleri geliştikçe, cinsellik de artık analizin ilk zamanlarındaki yapı bozucu etkiyi taşımaz olmuştur. Rüyada, aynı hareket içinde daha örgütlenmiş bir ilk sahne başlangıcının oluştuğunu görüyoruz.

Terk edilme kaygısı temsil edilebilmektedir ve artık sahnenin önünü kaplamamaktadır, sınırlarının ihlal edileceği kaygısı ise gerçekten azalmıştır. Çok iyi bildiğimiz gibi, bu tür hastalarla çalışırken manevra alanımız oldukça dardır, çünkü sessizlikler bir terk edilme gibi yaşanırken, en küçük yorum bile tahammül edilemez bir ihlal olarak hissedilebilir!

Nasıl ki nevrotik bir hastayla çalışırken genelde çalışmanın önemli bir kısmının tek başına hasta tarafından gerçekleştirildiğini öne sürüyorsam, bir sınır-durum hastasıyla çalışırken de seans süresince ruhsal çalışmanın bütün yükünün analist tarafından taşındığını ve desteklendiğini ileri sürebilirim. En başlarda bile, olumsuzun çalışılması ve dolayısıyla bağlara karşı saldırı hastada en üst sınırdayken, analistin, hastanın bağları yok etmesi çalışmasının "karşı" çalışmasını yaptığını söyleyebilirim. Bu durum ergenlerde de böyledir. Kendisine ergen çocuklarıyla ne yapmaları gerektiğini soran ebeveynlere "sağ kalmak" cevabını veren Winnicott'un deyimiyle, analistin ruhsal olarak sağ kalması gerekmektedir ve ne cesaretinin kırılmasına izin vermelidir ne de misillemeye başvurmalıdır.

Yakın tarihli bir rüya da şöyledir: (Burada analizin başka bir hareketi içindeyiz.)

> Annemle birlikteyim ve bir resim sergisini ziyaret ediyoruz. Tablolar, gittikçe cinsel içeriği artan sahneler temsil etmeye başlıyor, ben de gittikçe daha fazla rahatsız oluyorum. Birden babam geliyor ve çok kızmış bir şekilde bana bunlara bakamayacağımı söylüyor.

Hastam bana, uyandığında, babasının ona bir şeyi yasaklamak için araya girdiği bu rüyadan dolayı çok şaşırdığını, gerçek yaşamda ise babasının annesine bir gün bile karşı çıktığına dair tek bir anısının bulunmadığını söyledi. Rüyanın uykunun bekçisi olma işlevi burada mevcut; her ne kadar yer değiştirmeler pek derinlemesine işlenmemişse de bu artık bir kâbus değil, karakterlerin ve kelimelerin olduğu bir rüyadır. Baba nitelikli yasak yerine oturuyor ve anne imgesi de tekrar yerine yerleştiriliyor. Üstbenlik uyarıma karşı koruyucu nitelik kazanıyor. Ebeveyn imgeleri artık birleşik değiller, cinsiyet ve kuşak farklılığı içinde farklılaşmış durumdalar. Analizin bitişine giden yol ufukta beliriyor; analiz artık asılı duran ve sonsuz olan bir zaman içinde değil, zamansallık içinde gerçekleşebilir.

Analiz çalışmasının bütünü, çerçevesinin kapsayan boyutu, söze dökme ve aktarımın derinlemesine işlenmesi, bu hastada, ilk sahne düşleminin örgütlenmesini, travma yaratıcı etkisini kaybetmesini ve aksine yavaş yavaş yapılandırıcı özellik kazanmasını sağlamıştır. Biz bu süreci düşlerin gelişimiyle takip edebildik. Nevrotik olmayan hastalarda ilk sahneye yıkıcı saldırı konusu havada kalmıştı. Bion, *önkavrayış*tan bahsederken, ruhsal yaşamın baştan örgütlenmiş olmadığının, bunun olabilmesi için ötekinin düşüncesine ihtiyaç duyduğunun altını çizer. Tamam, yıkıcılık her yeri kaplıyormuş gibi görünüyor, bağlara ve düşünceye saldırı uzunca bir süre sahnenin önünde ağır basıyor. Ancak bana göre bu, daha da büyük bir dağılma endişesine karşı umutsuzca bir savunmadır. İlk sahneye karşı olan saldırıları, kapsama işlevinin gerçekleşmediği ve uyaran kalkanının işlemediği durumlarda ortaya çıkan tahammül edilemez dağılma riskine karşı bir savunma olarak değerlendiriyorum. Ruhsallık parça parça olmadan nihayet "sahneye konulabildiğinde", ilk sahnenin şekil aldığını zaten görüyoruz. Kısaca, kökensel düşlem, ancak çocuk onu düşünecek bir ötekiyle karşılaştığı önkavrayışını içinde taşıdığında inşa edilebilir. Bu düşünme sürecinde çocuğa yardım için olası yollardan biri, anlatan kişi kadar dinleyen çocuk tarafından da aynı şekilde yatırımlanmış olan masal anlatımının, yatak hikâyelerinin paylaşılan hazzıdır.

Aynı şekilde, yorum aracılığıyla anlam kazandırmalar da zaman ilerledikçe yapılandırıcı etki gösterirler. Böylece, "hayâl edilemez" düşüncelerin, seansın sağladığı bir zaman ve mekânda yerleşmesine olanak sağlanır; bu düşüncelere bir kapsayan temin edilir ve ruhsal süreçlerin hasta tarafından yeniden yatırımlanması mümkün olur.

ÇEVİREN *Cemil Altınbaş*

KAYNAKÇA

Bion, W.R., Théorie De La Pensée, *Revue Française De Psychanalyse*, 1, 1964 [1962].

Bion, W.R., *Aux Sources de l'Expérience*, PUF, Paris, 1979 [1962].

Freud, S., "De l'Esquisse d'une Psychologie Scientifique", *Naissance de la Psychanalyse*, PUF, Paris, 1956 [1895].

Freud, S., *Inhibition, Symptôme et Angoisse*, Fransızca çeviri, PUF, 1951 [1926].

Freud, S., Le Clivage du Moi dans Le Processus de Défense, *Résultats, Idées, Problèmes II*, PUF, Paris, 1985 [1938].

Freud, S., *Abrégé de Psychanalyse*, PUF, Paris, 1975 [1938].

Isaacs, S., "Nature et Fonction du Phantasme", *Développements de la Psychanalyse*, PUF, Paris, 1966 [1952].

Kaes, R., *Contes Et Divans: Médiation du Conte Dans La Vie Psychique*, Dunod, Paris, 1996.

3

Ünlü Olmayı Hayal Eden, Ancak Sesini Gizleyen Kadın Opera Sanatçısı*

Betty Denzler

> Çocuk masalları, saf ve yumuşak ışıklarıyla ilk düşünceleri, yüreğin ilk atışlarını doğurmaya ve büyütmeye yarar; onlara aynı zamanda yuva masalları da deriz, çünkü herkes sade şiirselliklerinden keyif alabilir, hakikatleriyle zenginleşebilir ve aktarılan bir miras gibi yuvada kaldıkları için de bu ismi alırlar.
>
> Jakob ve Wilhelm Grimm, 1812

Bugün özellikle hangi tema üzerinde yoğunlaşacağıma çok çabuk karar vermeme yardım eden, bir kadın hastamla yaşanan ve bir peri masalının konuşulduğu, özel bir andı. Gerçekten de, yakın bir zamanda bana bir peri masalından söz etme fırsatını verdi ve bu da bir değişimi, ya da daha doğrusu, en başında onu analize getiren esas sorunlar üzerine yaptığımız uzun ve derinlemesine bir çalışmasının artık sonlandırılmasına izin veren bir dönüşümü tetikledi. Böylece, analizde bitiş sürecini kaçınılmaz olarak başlatan bir dönüm noktasına geldiğimiz duygusunu her ikimiz de hissettik.

Bu verimli an hakkında konuşmadan önce, ayrı bir edebi tür olan masalları tanımlamaya, kendilerine özgü yönlerini ve çocukların yaşamlarındaki etkilerini değerlendirmeye çalışacağım. Daha sonra, analiz üzerindeki olası etkilerini aydınlatmak için, peri masalları, düşler ve düşlemler arasındaki ortak noktaları ve farklılıkları kısaca inceleyeceğim. Ardından, hızlı bir şekilde, Su-

---

(*) Konuşmacı klinik materyelin basılmamasını talep ettiği için burada konuşmasının yalnızca teorik kısmı yer almaktadır.

zanna ismini verdiğim hastayı tanıtacağım, kendisiyle birkaç kez üzerinde durduğumuz masalın bir özetini ve bu masalın ilk defa ortaya çıktığı seansı sunacağım. Son olarak, kısa bir yorumla izleyen gelişmelerden söz edeceğim.

PERİ MASALLARIYLA İLGİLİ BİRKAÇ TANIM

Her şeyden önce, bütün bu sunum boyunca sadece kendi bildiklerimden, Batı Avrupa kültürel coğrafyası içindeki masallardan konuşacağımı belirtmek isterim; elbette başka kültürlerle benzerlikler olduğunun farkındayım, ne de olsa masallar evrensel temaları işlerler. Tabii ki, tartışmanın Türk kültüründeki masallar konusunda bizi aydınlatacağını da umuyorum.

Konuşmama, öncelikle sadece çocuklara yönelik olmayan genel masal kavramından ayırt edilmesi gereken peri masallarının kendine özgü özelliklerinin neler olduğunu sunarak başlamak istiyorum. Bu iki tür genelde karışmıştır, mesela Grimm Kardeşler'inkilerde olduğu gibi; keza her ne kadar kitabını kendi çocuklarına ithaf ettiyse de, Charles Perrault'nun masalları için de aynısı geçerlidir. Andersen'e gelince, belki niyeti bu olmasa da, onun masallarının çocuklardan çok yetişkinlere yönelik olduklarını düşünüyorum. Zaten, çoğunlukla o kadar hüzünlüdürler ki çocuklar bu masalları sevmez. Genelde yetişkinlere hitap eden masallar fabl türüne oldukça yaklaşırken ve La Fontaine'de olduğu gibi bu türle ortak bir özellik olarak örtük ve hatta bazen açık bir ahlâk dersi içerirken, peri masalları bambaşka bir özellik taşır ve bir ahlâk dersiyle bitmez, ilkesel olarak çocuklara hitap eder. Bu iki tür arasındaki sınırın her zaman net olmadığının farkında olarak burada belirli bir kültürel coğrafyadaki bütün çocuklar tarafından bilinen Külkedisi, Pamuk Prenses ya da Kırmızı Şapkalı Kız gibi peri masallarıyla yetineceğimi eklemeliyim.

Peri masalları aynı zamanda, kaynağını tarihsel izler bırakmış çok eski olaylardan alan, ancak zaman içinde değişime uğramış efsanelerden de ayrılırlar. Tamamen farklı bir kaynağa sahip masallar ise, Freud'un insanın iç dünyasındaki çatışmaları, bu dünyanın trajik boyutunu göstermek için analoji olarak kullandığı mitlere daha yakındırlar, çünkü peri masalları iç dünyadan, arzulardan ve düşlemlerden, daha az şiddet içeren, daha iyimser bir yaklaşımla bahsederler. Tabii ki masalların mutlu bir sonu olmak zorundayken mitler trajik şairlerin ilham kaynağı olmuşlardır. Önemli olan masalların, tıpkı mitler gibi, bir hakikat değeri taşımasıdır, çünkü Freud'un dediği gibi, bunlar hayâli öykülerdir ama inandırıcıdırlar. Çocuk, bilinçdışı olarak, bu masal dünyasında bir şeylerin kendisiyle ilgili olduğunu anlar. Mitler ve

peri masalları arasındaki farklar konusunda Marthe Robert, *Roman des Origines, Origines des Romans* isimli kitabında şunları söyler: "Beyaz Atlı Prens her ne kadar destansı bir biçim kazanmaya en uygun koşullarda ortaya çıksa da, asla ne bir Oidipus, ne bir Musa ne de Yehuda olur... Masalın kahramanı, geçmişi olmayan bir krallık kurarak en kısa zamanda kendi sınıfına girmek ister".

Masalların kendine özgü yönü, olağanüstülüğü, gerçekliğin ve akla uygun olanın dışında bulunan doğaüstü kişileri ve sihirli nesneleridir. Yine de saçma değilllerdir. İçinde perilerin, hayalî varlıkların müdahale ettiği, genelde kısa anlatımlarla dile getirilen kurgular söz konusudur. Bu harikulâde anlatımlar, çok önemli simgesel içerikler yönünden zengindirler. Arkalarında anne-babanın bulunduğunu kolayca tahmin ettiğimiz kral ve kraliçeleri, bazen hayvanları ve özellikle bir prensesi sahneye koyarlar. Bu prenses olağanüstü maceralardan sonra kendisiyle evlenecek Beyaz Atlı Prens'i bekler. Masallar neredeyse hep mutlu sonla biter: "Sonunda evlendiler ve bir sürü çocukları oldu". İçerikleri, erken çocukluktan yetişkinliğe kadarki ruhsal-cinsel gelişimi ya da bunun bir dönüm noktasını özetler.

Aynı motifler, ister Latinceden türemiş dillerde isterse Anglo-sakson dillerinde olsun, Batı Avrupa coğrafyasındaki bütün masallarda mevcuttur. Yazıldıkları kültürel coğrafyalara ve dilbilimsel bağlama göre farklı kılıklara büründürülmüşlerdir. Bazı masallar bu sınırlardan geçer, bazılarıysa, tercüme edilmiş olsalar bile, bunu zorlanarak yapar; tıpkı biraz sonra anlatacağım örnekte olduğu gibi. Demek ki değişen masalın kılığıdır, içeriği değil. Pek çok yazara göre, bazı masallar çok eskidirler ve değişik kültürlerden gelirler; bazı yazarlara göre ise masal çok daha yeni bir yaratımdır. Ne olursa olsun, peri masalları, özellikle de güncel biçimiyle, Avrupa edebiyatı içinde yakın sayılabilecek bir zamanda ortaya çıkmışlardır. İlk masallar Charles Perrault tarafından 18. yüzyılda yazılıp yayınlanmış, Perrault'nun birçok metnini yeniden ele alan Grimm Kardeşler neredeyse yüz yıl sonra onu takip etmişlerdir. Ayrıca, çoğu zaman Antik çağdan gelen kaynaklardan ilham alan anlatımlarda içeriklerin adını verdiğim yazarlarca dönüştürüldüğünü, dramatik yönlerinden arındırıldıklarını görebiliriz.

Bu edebi türün tam da çocuğun toplumdaki yerinin geliştiği ve ailenin derin bir dönüşümden geçtiği sıralarda gerçekleşip gerçekleşmediğini kendi kendime sordum. Gerçekten de çocuğun hissedebilen, acı çekebilen, anlayabilen ve öğrenebilen, bütün haklara sahip bir insanoğlu olarak kabulü Ortaçağın bitişinden epey sonra başlamış ve asırlar içinde oldukça yavaş

bir biçimde gerçekleşmiştir. Tabii ki, aralarda çok ender de olsa çocuk eğitimi konusunda tavsiyelerde bulunan ve kendisinin zihinsel gelişimi de en erken yaşlardan itibaren teşvik edilmiş olan Montaigne gibi bazı istisnalar çıkmıştır.

Masal temalarının evrenselliği, öykünün zamansız bir şekilde, çoğu zaman uzak ve gizemli bir yerde sunulmasında görülür: "Evvel zaman içinde, ...uzak bir ormanda..." Bence bu evrenselliğin en çok belirginleştiği özellik çocuğun kendi ismi olmadan, takma isimle anılmasıdır: Kırmızı Şapkalı Kız, Külkedisi, Pamuk Prenses. Masallar nerdeyse bütün çocuklar tarafından bilinir, bu onlara sunulan ilk edebi temastır. Aynı zamanda, bu belirsiz hava ara sıra korkutsa da, gerçeklikle doğaüstü arasındaki kaygı verici karışım anlamında endişe verici değildir; yukarıda söylediğim gibi, çocuğun gerçekliğiyle kurgu arasındaki sınır nettir. Bunun aksine bu iki alan arasında muğlak bir sınır sunanlar, mesela fantastik filmler dehşet verici bir etkiye sahip olabilirler. Roger Caillois şöyle der: "Fantastik olan gerçek dünya içinde neredeyse tahammül edilemez bir skandala, bir kopuşa, sıradışı bir istilaya neden olurken, masalsı olan, zarar vermeden ve tutarlılığını bozmadan gerçekliğe eklenen harikulâde bir evrendir".

MASALLARIN ÇOCUKLARIN YAŞAMLARI ÜZERİNE ETKİSİ

Çocuklar, masalların simgesel anlamını anlamasalar da, az önce söylediğim gibi, bunun kendileriyle ilgili olduğunu hissetmeleri altı çizilmesi gereken bir husustur. Bu konuda Freud'un ""The Occurence in Dreams of Material from Fairy Tales" (1913) adlı yazısında çocukların ruhsal hayatında masalların öneminin altını çizdiğini ve "Bazıları bunları perde anı seviyesine yükseltir" dediğini hatırlatmak isterim.

Çocuklarda, kızlar her biri mutlu sona ulaşmadan önce belirli sayıda imtihandan geçmek zorunda kalan ama sonunda prenses olan zavallı küçük kızla, ya da erkekler Beyaz Atlı Prens ile özdeşleşim kurabilirler. Masallar, çok yoğunlaştırılmış birkaç sayfalık bir anlatımla engelleri, çözülmesi gereken çatışmaları, tutulması gereken yasları resmederler. Büyümek için halledilmesi gereken işler karşısındaki kaygı masalla yumuşatılır, çünkü iyi bir sonla biterler. Çocuklar dinlemek istemediği için sonları trajik olan bazı masalların elden geçirilmiş olduklarını yeri gelmişken hatırlatırım.

Bu konuyla ilgili, çocuk şarkıları ve belirli bir kültürel coğrafyadaki bütün çocukların bildiği oyun tekerlemeleri üstüne yazılmış bir kitabı hatırlıyorum. Bu kitap pek hoş resimlerle bezenmişti, bir istisna dışında: *İtaatsiz iki*

genç kızı sahneleyen bu şarkı, kızların Kuzey köprüsünden içinde boğuldukları nehre düşüşleriyle bitiyordu. Bu şarkının çocuklara yönelik bu kitapta yeri olmamalıydı; bunun daha ziyade özgürleşme sorunlarıyla bunalan ergenlere yönelik olduğunu ve La Fontaine'dekiler gibi ahlâki mesaj veren sonuna bakılırsa, aslında tür olarak fabl olduğunu düşünüyorum. Peri masallarının rolünün eğitmek olmadığının altını çizmek isterim; bunların amacının teselli etmek ve Grimm kardeşlerin kendilerinin dediği gibi, yeniden güven duygusu vermek olduğunu düşünüyorum.

Böylece çocuklar, kahramanlarla özdeşleşerek ve mutlu son vaadiyle kaygılarına ve belirsizliklere tahammül edebilirler. Üstelik, masal çocuğun yalnızlık korkusuna göğüs germesine yardım eder; ne olursa olsun iyi bir peri tarafından yardım ve rehberlik alacağı ve kötü cadıların ya da uğursuz başka kişilerin yok olmaya mahkum olacakları sözünü verir.

PERİ MASALLARININ DÜŞLER VE DÜŞLEMLERLE ORTAK NOKTALARI VE FARKLILIKLARI

Bir yanda masallar, öte yanda düşler ve düşlemler arasındaki ortak noktalarla başlıyorum:

Tıpkı düşler ve düşlemler gibi, masalların amacı da, kişinin bilinçdışında, yetişkinlikte bile hâlâ etkin olan çocukluk çağı arzularının tatminidir. Bir yandan Oidipus nitelikli arzuları, öte yandan da anne ya da baba gibi büyük olmak, onlara benzemek ve onların sahip olduklarına sahip olmak şeklindeki ideallere ulaşma isteğini resmederler. Masalların biçimini ve yapısını irdelemeye çalışırsak, oluşumlarının düşün düş çalışması sırasındaki dönüşümlerinin aynıları olduğunu, özellikle de yoğunlaşma ve yer değiştirmeyi önce birincil süreç sonra ikincil süreç şeklinde kullandığını görürüz. Simgeler çoğu zaman benzer niteliktedir, mesela bazı hayvanlar saldırgan dürtüleri temsil ederken, bazıları da tersine aşk dürtülerini temsil eder. Bunlar, ister analizanda isterse analistte, masalların neden çağrışımlar, ya da "Einfälle"* ortaya çıkardıklarını anlamak açısından çok önemli ortak noktalardır. "Yaratıcı Yazarlar ve Gündüz Düşleri" adlı çalışmasında Freud (1908) mitler, düşler ve masalları da dahil ettiği bütün edebi türler arasındaki bağları ayrıntılarıyla geliştirir, bunların nasıl ilham kaynaklarını çocukluk anılarından aldıklarını ve okuyucu ya da dinleyicilerin bunlardan duyabilecekleri bütün hazları gösterir.

(*) Düşünme, fikir – ç.n.

Şimdi ise masalların düşlem ve düşlerden farklarını işleyeceğim:

Temel fark, bir yanda düş, düşlemlerdeki metinlerin, öte yanda ise masallardaki metinlerin kaynağıyla ilgilidir: Düşler ve (ister bilinçli isterse bilinçöncesi olsun) düşlemler, en evrensel arzuları şifrelenmiş bir şekilde sahneye koysalar da, kişisel ürünlerdir. Temelde içerikler çok özgün olmasa da, biçimleri sonsuz bir çeşitlilik gösterir. Çünkü malzemeler birçok farklı kaynaktan gelir; düş görenin hem geçmişinden hem de bugününden; yakın çevresinden, yeni ya da eski anılarından. Böylece, ana temalar tekrarlansa da çeşitlilik sonsuz sayıdadır. Düş çalışmasının sağladığı bütün gizleme olanaklarıyla birlikte, çocukluk dönemi sevgi nesnelerinin art arda gelen temsilcileri olan birçok karakteri sahneleyebilirler. Son olarak, düşlemler sırlarını görece bir kolaylıkla açsalar da, düşler bir yorum çalışması gerektirirler. Burada, Freud'un da altını çizdiği gibi, hayalin, kişi düşlemin içinde olduğunu bildiğinden, gerçeklik ilkesine uyduğunun, halbuki düşün bir varsam olduğunun, rüya gören kişinin gördüğünün gerçekliğinden emin olduğunun hatırlanması önemlidir. Bu noktada, masalların hayallerle ortak noktası, gerçeklik ile kurguyu birbirine karıştırmamalarıdır.

Bununla birlikte, düşlemin bazı kişilerde bir gerçeklik kaybına ve psikotik eğilime doğru bir kaymaya sebep olabileceğini unutmamak gerekir. Freud "Le Poète et la Fantasie" adlı yazısında (1908) "Düşlemler tarafından istila edilmek, bir nevrozun ya da psikozun ortaya çıkması için gerekli koşulları sağlar" der. Winnicott da (1971), savunma nitelikli hayal olan "phantasying" ile düşlemlemek arasındaki farkı belirten benzer bir düşünce geliştirir. Bu faaliyetlerin ilki olan düşlemlemek bir kapasitedir, ikincisi ise eylemi felç eden bir savunmadır. "Phantasying"in simgesel bir anlam ve şiirsellik taşımadığını da ekler.

Bu söylenenler, diğerlerinin, yani hayallerin, düşlerin ve düşlemlerin aksine masalların öznenin yaratımı olmadıklarının, yapımı tamamlanmış bir şekilde ona verildiğinin altını çizmiş oluyor. Masallar öznenin özel hayatının ayrıntılarına bağlı değildirler; her ne kadar dinleme etkin olsa da ve muhtemelen metni her çocuğa farklı gelecek bir şekilde dönüştürse de, daha az ruhsal çalışma gerektirirler. Masalın metni hiçbir şekilde çocuğun içinde yaşadığı özel koşullardan esinlenmez, belirli güncel çatışmalarla ilişkili değildir ve kaynağını onun kişisel anılarından almaz. Masal, hayal kuran ya da düş görenin ruhsallığının yaptığını, yani imgeye dökmeyi yapar. Bu sayede masalı dinleyen çocuğun temsilleştirme çalışmasının bir kısmını yapmasına gerek kalmaz. Çocuğun bundan yararlanabilmesi için, bir özdeş-

leşim kapasitesine ve kendini kendisine sunulana açma kapasitesine sahip olması gerekir; zaten çocuk sadece dinleyici, daha doğrusu izleyici değildir; etkin ve yoğun bir şekilde katılır, kendi temsillerini anlatılana yansıtır. Masalın söylemiyle çocuğun istediği şekilde tamamladığı kısmı arasında bir çeşit değiş tokuştan söz edebiliriz. Masallar çocuğa, düşlemleriyle güvenli bir şekilde oynayabileceği bir alan açan bir çeşit çerçeve sunarlar. Bu arada, masalın içerdiği, gelişimin değişik evrelerine bağlı duygulanım ve çatışmaların temsili, çocuğun kaygılarının ve engellenmelerinin derinlemesine işlenmesi çalışması düzeyinde çok büyük bir ruhsal enerjiden tasarruf etmesini sağlamaktadır. Buna, suçluluk duyguları düzeyinde (geçici) bir miktar rahatlamayı da eklemek gerekir, çünkü suçlu, arzuları olan çocuk değil, bu olağanüstü karakterlerdir.

MASALLARIN ANALİTİK SÜRECE OLASI ETKİSİ: YORUMLAMA NİYETİNE MASALDAN SÖZ EDİLMESİ

Masalların biçimi, onlardan söz edilmesinin neden etkili olduğunu da açıklar: Masallar, kısa oluşları sayesinde yoğunlaşmışlardır ve bir bütünün parçalarını bir bakışta kavrama imkânı tanıyan genel bir sahneye koyma durumu yaratır, topluca birkaç tablo şeklinde göz önüne serilen bir çeşit tiyatro eseri sunarlar. Bu tür bir tasvir edilebilirlik çoğu zaman masal kitaplarındaki resimlerle de desteklenmiş olur. Bunları, tıpkı bazı düşler gibi, tek bir imgeyle bütün bir öyküyü anlatabilen bazı fotoğraflarla kıyaslayabiliriz. Masalın, inşa ediliş biçimi açısından, çok kısa ve yoğunlaşmış olan (ki düşlerin genellikle birkaç saniye sürdüklerini biliyoruz) ve ancak sonradanlık şeklindeki anlatımı ile rüya çalışmasını ayrıştıran çağrışımlarıyla zenginliğini yakalayabildiğimiz düş arasındaki benzerliği hatırlatmak isterim. Zamanın yoğunlaşması, birkaç imgeyle insanın ruhsal-cinsel gelişimini resmeder; doğum, bulûğ çağı, ergenlik ve olgunluk arasında meydana gelen olayları özetler. Burada hayatın değişik evrelerinin birbirini izlediklerini görürüz. Değişik evrelere göre masalın önerdiği çözümler de değişir. Önce, animist evreye denk gelen sihirli çözümler, sonra gizil evre sırasında dış dünyaya açılım, ergenlikte ise inişli çıkışlı maceralar vardır. Sonunda da, gerçekliğin kabul edilmesinin ve sorumluluğun üstlenilmesinin, yani evliliğin, çocukların... zamanın geçtiğinin, kuşakların art arda geldiğinin ve cinsiyet farklılığının bilincine varılmasıyla tümgüçlülükten vazgeçiş görülür. Hastamda gerçekliği reddedişinin yıkıcılığına dair içgörüsü, tek bir imgeyle, masalın dile getirildiği unutulmayacak seans sırasında, tam da bu reddiyle yüzleşmesi sonucu ortaya çıkabildi. Dile getirilen masal birkaç kez ele alındı ve

ondan önce yapılan derinlemesine analitik çalışma sayesinde mümkün olabildi (biz bu çalışmaya başlayalı altı yıl olmuştu).

Bu son söylenenleri özetlemek gerekirse, masalların, görünür hale gelmeden şekil alan belirsiz korkulara karşı teskin edici olduklarını ve böylece heyecan verici maceralara ya da umut dolu gelecek imgelerine imkân tanıdıklarını söyleyebilirim. Çocuk, ona ilgisini ve varlığını sunan bir yetişkinle ya da bir büyüğüyle paylaştığı ânın, yani masal anlatımının doyumunu yaşar. Bu paylaşılan hazza, gelecekteki doyumlar için verilen söz eklenir. Bu konuyla ilgili olarak şunu da belirtmek isterim: Elbette ki, çocuğuna bu ayrıcalıklı ânı sunan annenin ya da onun yerine geçen kişinin doğrudan bir iletimi vardır; ancak, bu kültürel zenginliğin kuşaktan kuşağa iletimi de söz konusudur. Özellikle ilk nesnesiyle ilişkisi yetersiz kalmış kişiler için bu çok önemlidir. Bu çifte katkı, çocuğun gelişiminde masalların etkisini güçlendirmekte, onu dünyayla bir ilişki içine dahil eden bir destek sağlamaktadır.

Başka bir haz kaynağı da, çocuğa kavuşma duygusunu veren tekrarlamadır. Gerçekten de, çocuk bir masalı sevdiğinde bunun kendisine tekrar tekrar anlatılmasını ister ve çoğu zaman metni ezbere bilir. Çocuk, masallar sayesinde, yıkılıp yok olmadan çocukluk yaşamının zorluklarını aşacak çözümler keşfeder: İyilerin zorluklardan sıyrıldıklarını, buna karşılık kötülerin cezalandırıldıklarını, hatta ortadan kaybolduklarını gösterirler ve burası, belli etmeden de olsa (çünkü hiç açıkça dile getirilmez) masalların tek "eğitici" yönüdür. Son olarak, bazı doyumlara ulaşmak için fazla küçük olan çocuklara bir teselli; masallar sabretmelerini, umutsuzluğa kapılmamalarını ve daha aşağı konumda olmalarından dolayı daha az acı duymalarını sağlayan, her şeyin yoluna gireceğine dair bir güvence verirler. Çünkü yetişkin kahramanlarla özdeşleşim kurarak geleceği hayal edebilirler, böylece küçük kız sonunda kralın oğluyla evlenir, ya da küçük erkek çocuğu kendini Beyaz Atlı Prens olarak hayal eder. Böylece, masallar narsisist bir destek de sağlamış olurlar.

Eğer masalların böylesi bir ikna gücü varsa bunun sebebi, bence, yoğun heyecanlar uyandıran ve açıklama gerektirmeyen güçlü imgeler telkin eden metnin şiirsel özelliğidir. Çocuğa sunulan, kolaylaştırılmış gerçek bir ruhsal çalışmadır ve aynı zamanda fazladan estetik bir haz da verir.

Son olarak, peri masalları sayısız çocuk tarafından paylaşılır. Peri masalları bence esas olarak Oidipus karmaşasının ortaya çıktığı erken çocukluk dönemine hitap eder. Zamanla masallara olan ilgi azalır ve ilkesel olarak gizil dönem sırasında kaybolur.

Burada altını çizdiğim masalların hatırlanmasıdır, Bettelheim'ın yayınladıkları gibi yorumlanması değil. Söz konusu olan masalın öyküsünü hastanın ya da analistin anlatması değil, analiz edilmesi hiç değil, ancak ondan söz edilmesidir, mesela: "Aa, Uyuyan Güzel?".

Bu basit müdahalenin gücüne getirilebilecek ilk açıklamalardan biri, bu fikir ister kendisinde beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan analist tarafından, isterse mesela bir rüya çağrışımı olarak hasta tarafından söylenmesi olsun, çocuğun anlatımın tekrarlanması sonucu metni ezbere bilmesidir. Zamanla maceraların bir kısmını unutmuş olsa bile, karakterleri çok iyi hatırlar ve kimin iyi kimin kötü olduğunu, kimin sonunda cezalandırılıp kimin hak edilen mutluluğa eriştiğini çok iyi bilir. Böylece, masalın bir karakterinden ya da olayından söz edilmesinin, bazen masalın silinmez bir bellek izi bırakan tek bir yönüne bağlı olabilen bir heyecanı ya da anıyı uyandırdığını söyleyebiliriz. Bu durum, sözü edilen masalın ait olduğu coğrafyada büyümüş herhangi bir analizanın kendisine aşina gelen bir şeyi tanımasını sağlar. Herhangi bir açıklamaya gerek duymadan, bugünkü yetişkin bir zamanlar kendisi olan çocuğun bilincine varmadan yaşadığı şeyi hisseder. Etkiyi yapan, aniden ve beklenmedik bir şekilde oluşudur; önbilince doğrudan ulaşım söz konusu olduğundan düşünselleştirmeye, ussallaştırmaya ve yok saymaya zaman bırakılmamıştır. Öte yandan, masalla olan çağrışımı kişi kendisi kurarsa, bunu kabul etmesi daha kolay olur. Bu sözü edilen etkiyi, Freud'un işleyişini, bilinçdışı bir içeriğin, sansürü ve önbilinci doğrudan geçmesi ve böylece sansür tarafından normalde bastırılmış olması gereken bir temsilin bilince varması şeklinde tanımladığı nüktelerle de kıyaslayabiliriz. Freud bu düzeneği, hissedilen hazzın bir kısmını açıklayan önemli bir ruhsal tasarruf olarak tanımlar.

Bir yorumun dönüştürücü olması için hangi şartların gerekli olduğunu araştıran Michel de M'Uzan (1994), sınırların dengesini bozan, kimliği sarsan durumların, savunmaya fırsat bırakmayacak şekilde yatırımları değişikliğe uğrattığını söyler. Yazar, "Belirli bir güce sahip olması için yorumun zihinsel model niteliğinde bir takım gereklilikleri karşılaması gerekir..." der ve devamında "tekrarlamanın döngüsel zincirini kırmak"tan söz eder. "Aslında, yorumun hitap ettiği Önbilinçtir, daha doğrusu bilinçdışının sınırlarıdır... En uçta ise, yorum bir nükte gibi, bir belirti ya da düş gibi yapılanmıştır". Bir hasta ile tam da onun için uygun olan zamanda bir masalın hatırlanması savunma sisteminde bir sarsıntıya yol açar. Bu sarsıntının sonucunda, temsiller arasında bağlar çözülür ve hastanın yaşamı için daha uygun başka temsiller-

le yeni bağlar kurulması mümkün olur. Bu türden bir müdahalenin gücü, kısalığı ve anında etki göstermesiyle belli bir şiddet içerdiği doğrudur; ama aslında ona gücünü veren tam da budur. Gerçekten de, Rumpelstiltskin'in yıkıcılığının bilincine vardığı sırada, hastama verdiğim basit "evet" yanıtının "imgenin donakalması" diyebileceğim, hiç de çekici gelmeyen bir gerçeklikle yüzleşme etkisi yarattığını düşünüyorum.

KLİNİK MALZEME

İngilizcede de ismi "Rumpelstiltskin" olan masalı çok kısaca özetleyeceğim. Almanca konuşulan coğrafyada, Pamuk Prenses kadar iyi bilinen bir masal olmasına rağmen Fransa'da çok az bilinir.

RUMPELSTİLTSKİN* MASALININ ÖZETİ

Yoksul bir değirmencinin kralla evlendirmek istediği göz kamaştırıcı güzellikte bir kızı varmış ve değirmenci bu amaçla kralı, kızının samanı altına dönüştürebileceğine inandırmak istemiş. Kral kızı getirtmiş ve ona gece bütün bir samanlığı altına dönüştürme görevini vermiş. Kız tabi ki umutsuzluğa kapılmış ve tam o sırada, kızın kendisine bir hediye vermesi şartıyla, kralın beklentisini karşılayacağına dair söz veren küçük bir adam belirmiş. Kız ona bileziğini vermiş ve aynı sahne bir sonraki gece de tekrarlanmış, ancak üçüncü gece kızın ona verecek bir şeyi kalmamış, oysa kral ona bu görevi başarıyla tamamlaması karşılığında onunla evleneceği sözünü vermişmiş. Bu sefer küçük adam ödül olarak kızdan ilk çocuğunu ona hediye etmesini istemiş.

Kral ile evlendikten sonra dünyaya bir çocuk getirmiş ve hemen ardından (prensesin bu arada unuttuğu) küçük adam ortaya çıkmış ve alacağını istemiş. Kız umutsuzluk içindeymiş, bu da sonunda küçük adamın kalbini yumuşatmış; ismini tahmin etmesi için prensese üç günlük süre tanımış. Varolan isimleri toplamaları için prenses adamlarını krallığın dört bir yanma yollamış ancak küçük adam ona sorusunu sorduğunda henüz kimse cevabı bulamamışmış. Bu arada, üçüncü günde, prensesin habercilerinden biri, uzakta, ormanın ağaçsız bir yerinde, küçük bir evin önünde gülünç bir küçük adamın ateşin etrafında dans edip "Ne kadar şanslıyım ki kimse adımın Rumpelstiltskin olduğunu bilmiyor!" şeklinde şarkı söylediğini anlatmış. Küçük adam alacağını istemek için geri geldiği sırada, prenses ona adını söylemiş ve cüce

(*) Fransızcada Grimm Kardeşler'in bazı çevirilerinde "Endişeli Cüce".

bunun karşısında öfkeyle ayağını öyle bir şiddetle yere vurmuş ki döşeme tahtaları kırılmış ve bacakları olduğu gibi açılan yarığa girmiş. Olanca hiddetiyle, iki eliyle birden sol bacağını çekip çıkartmaya çalışırken kendi gövdesini ortadan ikiye ayırmış ve yok olup gitmiş.

Konuşmamı hazırlarken Freud'un (1908) "The Occurence in Dreams of Material from Fairy Tales" adlı çalışmasında bahsettiği masallardan birinin bu olduğunu ve (bir kadın hastasının rüyasının çağrışımlarında getirdiğ) kötü cüceyi bu kadının penis hasedinin simgesi olarak yorumladığını keşfettim.*

ÇEVİREN *Cemil Altunbaş*

KAYNAKÇA

Anzieu, D., "Freud et la mythologie", *NRP*, no 1, Gallimard, 1970, s. 114-115.
Freud, S. "Le poète et la fantaisie", *GW*, cilt VII, 1908, s. 218-220.
—, "Creative Writers and Daydreaming", *S.E.*, cilt 9, s. 141.
—, "Märchenstoffe in Träumen", *GW*, cilt X, 1913, s. 2.
—, "The Occurence in Dreams of Material from Fairy Tales", *S.E.*, cilt 12, s. 279.
M'Uzan, Michel de., "Interpréter: pour qui, pourquoi?", *La bouche de l'Inconscient*, Gallimard, 1994, s. 69-82.
Winnicott, D. W., *Playing and reality*, Penguin Books, 1971, s. 37, 40, 42.

(*) Betty Denzler konuşmasının bu bölümünde Rumpelstiltskin masalının, ketlenmeleri olan ve kendini gizleme ihtiyacı hisseden hastasıyla yaptığı bir seansa nasıl geldiğini ve bunun açtığı kapıdan girerek nasıl çalıştıklarını, bu derinlemesine çalışmanın nasıl hastasının artık uzay boşluğunda kaybolmadan düşlem kurabilmesine ve yaşamını tasarlayabilmesine izin verdiğini aktardı: "O artık bir kadındı, ayakları bütünüyle yere basıyordu." – e.n.

4

Düşlerle Aktarım

SEZAİ HALİFEOĞLU

Ben sunumumda sizlere analistin aktarımı, hasta ile çalışma şekli yerine, bir önceki aşamayı, analistin aktarım malzemesini nasıl duyduğunu, klinik malzeme kullanarak bir vaka üzerinden anlatmaya çalışacağım.

Analiz bir anlamda kişiye iç dünyasının işleyişini de öğretir. Sadece bu bile, kendisinden, başına gelmiş ve gelebilecekler olanlardan daha az korkmasına, daha az utanç ve suçluluk duymasına yardım eder.

Kişiye iç dünyasının işleyişini en iyi öğreten şey ise analiz çalışmasında karşısındaki kişiyle ilişkisinin çalışılmasıdır. Bu ilişkinin yetişkin-yetişkin yanının analizi pek az bir kıymet taşır. Hastaya başkalarıyla ve hayatla ilişkisinde acı veren, zorluk yaşatan içindeki çocuk yanlarıdır. Bu yanlar çocukluğun niteliklerini hâlâ güçlü bir şekilde barındırmakta ve belli durumlarda kararlarını, tutumlarını, bunların ardındaki algı, duygu ve düşünceleri belirleyecek kadar etkinleşebilmektedir. Analisti ve analizi ile ilişkisinde de hastanın geçmişine ait bu çocuk yanlar güçlü bir şekilde, başka hiçbir ilişkisinde olamayacağı yoğunlukta etkinleşir. Şimdi analiste düşen aktarım dediğimiz bu sürece ait malzemeyi görmek ve hastası ile beraber bunu deneyimlemek ve hastanın kullanmış olduğu dili kullanarak uygun zamanda ona yorumlamaktır. Başka şekilde söyleyecek olursak, analist aktarılanı bulmaya çalışan, bulduklarını hastasının da keşfetmesini sağlamaya çalışan kişidir. Tabii bu arada bununla birlikte kendi karşıaktarımını da keşfedip analiz etmesi gerekir ki hastası için aktarım nesnesi olarak kalmaya, analist olarak işlev görmeye devam edebilsin.

Hastalarımızın neredeyse her anlattığının altında bilinçdışındakine işaret eden ikincil bir anlam yatmaktadır. Bu ikincil anlamlar aktarıma dair olabilir de, olmayabilir de. Diğer tüm anlattığı şeyler gibi düşler de içlerinde aktarıma dair malzemeyi çok sık barındırırlar. Çoğu zaman düşlerin yardımıyla aktarım analizi yapmak hastanın iç dünyasını, hikâyesini ve çatışmalarını daha iyi anlamasına yardım eder. Keza toplumun sanat ürününe ve sanatçıya verdiği imtiyazı ve kıymeti, düşler de bireyin kendi sanat ürünü olarak kişinin kendisinden görür. Düş içindeki aktarım malzemesinin yorumu seans içindeki diğer aktarım malzemelerinin yorumuna kıyasla hastanın daha az direnci ve daha büyük ilgisi ile karşılanır. Düşler bilincin denetiminde üretilmediklerinden, içeriklerine uygulanmış olan sansürün analistinin karşısında yetersiz kaldığını görmenin yarattığı narsisizm nitelikli incinme fazla yaşanmaz. Hastalarımız düş malzemelerini anlama konusunda diğer malzemelere kıyasla bizimle daha çok işbirliği yaparlar.

Şimdi bir hastanın analizinde düşlerindeki aktarım malzemelerinin çeşitliliğine ve içeriğine bakalım:

Analizine ergenlik döneminde iken başladığımız bu genç erkeğin yaşamını aksatacak ölçüde onu ele geçirmiş olan takıntıları çocukluğundan beri vardı. Anne ile özdeşleşmenin yerini babayla özdeşleşmenin alması, Oidipus nitelikli aşk nesnelerinden vazgeçiş ve ebeveynlerinden ayrımlaşma gibi, bazı yapılması oldukça gecikmiş görevler bu genci bekliyordu. Çalışması boyunca hemen her seans düşlerini de anlatmış olan bu hastanın düşlerinde, eski kız arkadaş, değişik ulaşım araçları ve bu araçları kullananlar en sık rastlanan sembollerdi. Düşlerinde bu araçlarla yaptığı yolculuklar sırasında olup bitenler, analiz yolculuğuna dair duygu ve düşüncelerini temsil etmekteydi. Analiz yolculuğunun kendisi ise, şimdi şüphesiz bir ergen olarak içinden geçmekte olduğu hayat yolculuğunun zorlu basamaklarını ve serüvenlerini de aktarım içinde üzerine almıştı.

Analizi boyunca içinde ayrıldığı kız arkadaşının olduğu düşler gördü. Düşlerinde buluşulamayan kız arkadaş, yitirilmekte olan destek ve ensest nesnesi anneydi. Şimdi bahsedeceğim gibi bazı düşlerinde ise kız arkadaş, annenin yerine bulunan analisti temsil ediyordu:

> Sınıftan bir kızla servise doğru gidiyorduk. Biz sevgili olmuşuz, elele tutuşup gidiyoruz. Sanırım bu rüya cuma gecesiydi. O cuma günü buradan çıktığımda çok mutluydum. Kendime güvenim, yürüyüşüm bile farklıydı.

Analizinin başında bana aktarımı belirgin ölçüde anneye olan bağımlılığı ve aşkıydı. Bu bağımlılık ve aşk özellikle seansların olmadığı zamanlarda, benimle ayrılık anlarında düşlerinde ifade buluyordu (bir tatil arasının hemen öncesindeki düşünde):

> Rüyamda kız arkadaşımı görüyorum hep. Ayrılmasını değil de öyle bir şey yapmasını kabullenemiyorum. O kadar güven verdikten sonra. Sanki benim istediğim tarzda insan yok buralarda. Ben onun için eve hep geç gittim (bu arada seanslarından ikisi günün geç saatlerindeydi).

> Dün akşam rüyamda araba sürüyordum. Arabada televizyondaki Geniş Aile dizisinden Zekai karakteri vardı. Onunla film çekimlerine gidiyoruz galiba. Ana yola çıkacağız, trafik sıkışıyordu. Sanki ben de görmeme rağmen beni trafik sıkışıklığı konusunda uyarmasını bekledim. Virajı döndükten sonra trafik oluyordu. Beni bugün rahatsız eden şeylerden biri de cinsellik oldu.

Bu düşünde simgeleştirdiği bağımlı olduğu ebeveynleri gibi ona yol gösteren, uyaran, bilgilendiren yeni bir ebeveyn olmamı bekliyordu. Analiz aracında onunla beraber, ona ruhsal dünyasındaki yoğun trafikte ve ruhsal senaryolarının filmini çekerken eşlik etmemi istiyordu.

> Rüyamda bir tuvalet vardı, sifonu ne kadar çeksem de temizlenmiyor, su yere taşıyor. Aynen buradaki tuvalet gibi. Su yavaş yavaş doluyor, sonra birden gidiyor buradaki tuvalette. Rüyamdaki tuvalet de öyleydi.

Onu destekleyecek bu yeni ebeveyn-analist besleyen bir meme olduğu kadar, aynı zamanda Meltzer'in kavramlaştırdığı gibi içindeki pislikleri alan bir tuvalet-meme de olmalıydı.

Bir seansı iptal ettiğimde bütün işlevleri ile gereksinim duyduğu memeyi yitirmeye dair endişesi daha da artıyordu. Onu içindeki korkutucu, tehlikeli ve birbiriyle çatışan yanlarla baş başa bırakıp giden bir ebeveyn oluyordum. İptal ettiğim bir seansın öncesinde şunu anlatmıştı:

> Rüyamda bazen burayla ilgili şeyler görüyorum. Ben seansta iken siz kapıyı açıp dışarı çıkıyorsunuz, başka biriyle konuşuyorsunuz. Bana sonra devam ederiz diyorsunuz. Yine rüyamda daha önce okuldan tanıdığım birini gördüm. Onun yanında korkutucu, tehlikeli biri vardı. Aralarında tartışmaya başlıyorlar, ben de yanlarından uzaklaşıyorum.

Düşlerinde kız arkadaşı, bazen beni, dolayısıyla bana aktarılan anne sevgiliyi, bazen ise baba analistin karşısında dişil, edilgin, penetre olmuş onu temsil ediyordu. Erkek-baba analist karşısında, anne ile özdeşleşmiş olan ve olumsuz Oidipus nitelikli arzuları da temsil eden bu dişil yanını düşlerinde izlemek mümkündü:

> Eskiden zayıftım, son bir senedir kilo aldım (analizinde o zamana dek geçmiş olan süre de buydu). Babamla bana giyecek almaya gittik. Fakat göbeğim önde gittiği için çok güzel durmadılar üzerimde. Rüyamda da arkadaşlarla süpermarkete gidiyoruz. Bir arkadaşım orada çalışıyormuş. Orada pilav yiyorum, sonra bir tabak daha istiyorum. Ama yememem lazım diyorum. Fakat yiyorum. Keşke yemeseydim diyorum, pişman oluyorum. Sonra bunun rüya olduğunu anlayıp sevindim.

Bu düşte süpermarketin analizi, yenen çokça tabak yemek seansları, önde giden göbeği de benim tarafımdan oral yoldan döllenme düşlemini ve hamileliği temsil etmekteydi. İçeriğinden de öte yorum yapmanın kendisi bile analistine onu iğdiş eden ve içine girerek penetre eden baba aktarımı geliştirmesini sağladı.

Analiz çalışmasında edindiği yeni gözlükleri ile artık bu dişil yanını; bu yanının annesi ile alış verişiyle biçimlenmiş olduğunu daha iyi görmeye başlıyordu. Annesiyle özdeşleşmesi ona fallik bir nitelik değil, düşünde kediyle simgeleştirilen dişil bir nitelik kazandırmıştı:

> Benim bir alış veriş merkezine gitmem lazım. Oradan bir gözlük alıyorum. Annem de orada. Alış veriş merkezinin yakınında serçe parmağımdan bir şey çıkıyor. Yılan gibi bir şey sanıyorum önce, çıka çıka bir kedi çıkıyor. Mümkün olmayan bir şey oluyor yani.

Analizde anne nitelikli aktarımın yanında içindeki çocuğu büyütmekte yardımcı olacak baba nitelikli aktarımın da gelişmeye başladığını gösteren bir düş örneği şöyleydi:

> Bir tane bebek var, çok küçük olduğu da çok büyük olduğu da söylenemez. Kucağımda oturuyor. Yorgun, elimi kalbine koyuyorum, çarpıntısı var. Elimi kendi kalbime koyduğumdaki gibi. Sonra Fenerbahçe'ye yeni gelen teknik direktör ile tanışıp arkadaş oluyoruz. Bir parfüm çıkarıp kendine sıkıyor, çok güzel kokuyor. Parfümü bana hediye ediyor.

Bu düşte aktarımsal baba onu teknik konularda bilgilendirecek ve ona rol-modeli olacak biri olarak ifade buluyordu.

Ancak bir babadan; içindeki babadan, gerçek babadan ya da analizdeki babadan göreceği ihtimam bir anneninki kadar olabilir miydi! Özellikle de bu nesnelerle ilişkiye iğdiş edilme kaygısı eşlik ediyorsa:

> Gördüğüm rüya biraz önemliydi. Babamın söylediklerimi önemsememesi ile ilgiliydi çünkü. Rüyada duruyorum, bir çatlama sesi duyuyorum. Çatlayan dişimmiş, ağzımın içine düşüyor. Babama söylüyorum, o da alaycı bir şekilde önemsemiyor.

Babası ondan istediğini farzettiği şeyleri (yasayı) ihlal ettiğini anladığında bu babaya artık güvenebilir miydi! Büyümesinde ona yardım edecek baba onun cinsel ve ölümcül düşlemlerini öğrendiğinde –hatta o söylemeden aklında olanları anlayabiliyorsa– bunlardan dolayı onu cezalandırır mı, başına bir şey gelir miydi!

> Bir rüya gördüm ve rüya olduğunu anladığımda sevindim. Babam bana bazı kağıtlar veriyordu götürmem için fakat evde unutuyordum. Bir binaya giriyorum, merdivenler var. Orada judo yapılıyor. Ben de kung fu yapıyorum diyorum. Oradaki hoca biliyorum diyor. Bunu nereden bildiğini merak ediyorum, sanki bir yerden izleyerek anlıyor. Bir odada cinsel ilişkiye giren birilerini izliyor ve bu şekilde biliyormuş benim karate yaptığımı. Nasıl böyle bir bağlantı kuruyor onu bilmiyorum. İlk defa bu kadar uzun bir rüya hatırlıyorum. Kalbime bir şey olacak diye düşünüyorum şu ara. Sanki yanlış bir şey yapmışım, o yüzden başıma bir şey gelecek gibi.
>
> Gene biraz karışık, garip bir rüya gördüm. Bizim kapının önünde duruyorum. Şöyle bir görevim var; oraya gelen arabaları vurup parçalıyorum.

Bu düşte cezalandırılma kaygısının ve beklentisinin yanında babaya yönelik saldırganlığının yıkıcılığı ve ihlal ediciliğinin öncelikle baba-analiste ait analiz aracına saldırı düşüncesinde ortaya çıktığını görüyoruz. Bu durum babası ile şimdiye dek kendi dişil yanı ile kurduğu mazoşistik ilişkiden farklı, kendi sadizmi ile karşılaştığı yeni bir şeydi.

Ancak üçüncünün varlığında ilişkiden tedirginlik duymayabilirdi. Anne veya babasıyla ilişkisinde üçüncü olarak araya girecek ve ona içsel çatışmalarının elektriğini almakta ve onları düzeltmekte yardım edecek aktarımdaki analitik baba olacağını da düşlerinde anlatıyordu:

> Açık bir cereyan, priz var. Oraya değmemeye çalışıyorum. Babam düzeltmeye çalışıyor. Acayip bir tedirginlik, korku, bağırış çağırış vardı. Acayip kötü oluyordum. Bir de rüyamda kız arkadaşımdan başka bir kızla birlikte oluyordum. Ama bu sefer bir şey olmayacağını bilerek, tedirgin olmadan.
>
> İki rüya gördüm. İlk rüyadan sonra uyanınca mutluydum. Birinde eski kız arkadaşımı gördüm. Üniversite gibi bir yerdi. Yanıma geliyor, eskisi gibi birbirimize yakınlaşıyoruz. Annem babam geliyor, babam kesinlikle olmaz diyor. Ben de düşündüğün gibi değil sadece arkadaşız biz diyorum. Ayşe de evet, benim zaten erkek arkadaşım var diyor ama söylerken onunla mutlu olmadığı belli. Sonra onunla eskiden yürüdüğümüz yollarda yürüyelim diyor. Ben değiştim, artık eskisi gibi değilim, o yollarda yürümeyelim diyorum.

Bu düşler annesine olan Oidipus nitelikli aşkından vazgeçmesine dair çiftedeğerliliğini ancak aynı zamanda buna gayret ettiğini, analizinin başlarında iken ayrıldığı kız arkadaşı ile ayrılığı ele alarak çoğu ergenin yaptığı gibi taşeron bir ilişki üzerinden çalıştığını gösteriyor. Bir anne- kız arkadaşla olan aşkın düşünden bir baba-analistin yardımıyla uyanabilir ve onunla birlikte değişik bir büyüme yolunda yürümeye imkân bulabilirdi.

Yıkıcı, ölümcül düşlemleri ile çalışması bu takıntılı hasta için en zor meselelerden biriydi. Çocukken hayalini kurduğu, kendisinden sonra doğan kız kardeşini annesinin bedeninde iken girip öldürme arzuları şimdi analizinde seanslara zarar verme kaygısına dönüşmüştü. Seanslarına geç kalmak onu yaralamak gibiydi:

> Yine istemediğim sebeplerden dolayı geç kaldım. Buraya yetişip yetişemeyeceğimi düşünürken yolda aklıma anlatmak istediğim rüyam geldi. Bir şeyi net hatırlıyorum; bir kedinin yüzünü. Bizim arabayı garajdan çıkarıyorum (ben garajdan söz ederken siz daha önce annemin cinsel organı gibi bir şey söylemiştiniz) yoldan aşağı doğru iniyorum. Sonra da arabayı yukarıya döndürecekken etrafta bebekler, küçük çocuklar ve bir de kedi var. Kediye çarpmışım, kedinin sesi kulaklarımda hâlâ. Kedi can çekişiyor ama bir şey yapamıyorum, belki kurtulacak ama bir şey yapamıyorum. Kedinin yüzünü görüyorum, kanlanmış. Sonra ailecek bir yere gideceğiz ama kardeşim Fatma'yı görmedim sanırım. Arabanın arkasına binmek için kapıyı açıyorum, kapının orada kan vardı. Tekerlekte de hayvan parçaları vardı.

Zarar vermekle ilgili kaygı ve suçluluk hissinin ilişkili olduğu kökensel arkaik düşlemlerden biri de anne memesine zarar vermekle ilgiliydi. Şimdi ise saldırganlığıyla besleyici sütü içinde barındıran dişil analiz memesini kırmak-

tan endişe ediyordu. Benimle rekabet ve haset dolu bir çatışmaya girerse analitik memeyi kırabilir ve bu aynı zamanda babayla olan dostluğuna da zarar verebilirdi.

> İki arkadaşımla bizim ev olan bir yerin salonunda top oynuyoruz. Babaannemin eski bardaklarının olduğu büfe ve kırılacak şeyler var. Burada oynamayalım onlar kırılır diyorum. Sonra Ali ile Can yatağın üzerinde şiddetli bir kavga yapıyorlar. Birbirlerine çok kötü vuruyorlar. Aralarına girip ayırmaya korkuyorum bana da vurabilirler diye. Hâlbuki ikisi de yakın arkadaş.

Babaya yönelik bastırılmış Oidipus nitelikli saldırgan öldürme arzuları şimdi baba-analiste yönelmek üzereydi. Bu içsel ve aktarımsal kavgadan mümkün olduğunca uzak kalmak istiyordu:

> Hüseyin abi ile bizim evin oradayız. İki grup birbiriyle kavga ediyor, sözlü atışıyor. Ben bakmayalım diyorum ama Hüseyin abi durmuş donmuş bir şekilde bakıyor. Diğerleri daha sakinken iki kişi birbiriyle kavga ediyor. Biri diğerinin ensesine demir ile vuruyor, yere düşüyor. Ben öyle şeylere bakamam zaten. Bundan önce anlattığım rüyada da kavga vardı.

Ruhsal gereksinim düzeyinde ebeveynlerinden ayrılırken, içindeki ebeveynlerine ihtiyaç duyan çocuktan da ayrılması gerekiyordu. Bu ayrılıklar ebeveynlerini ve içindeki çocuk yanları tamamen yitirmek anlamına gelmese de onu kaygılandırıyordu. Acaba onlarsız yeterince güçlü müydü! İki seansa gelemeyeceğini bildirdiği sırada anlattığı düş dış ve iç nesnelerinden ayrışmaya dair arzu ve kaygısının seansları üzerine de aktarıldığını gösteriyordu.

> Rüyada iki tane çocuk var, biri kız biri erkek. Babaları da varmış. O çocukları otobüse bindireceğim, bana emanet ediliyor. Otobüs şoförüne otobüsün saatleri ile ilgili bir şey soruyorum. Bu arada ben ineceğim yeri geçiriyorum. O sırada küçük iki çocuğu bırakmış olduğumu hatırlıyorum birden. Onları bıraktığım yere dönmeye çalışıyorum. Babalarını gördüm, ona çocukları bırakmış olduğumu belli etmemeye çalışıyorum. Bıraktığım yerde buluyorum onları.

Ebeveynlerinden ruhsal düzeyde bir gün ayrışmak zorunda olduğunu zamanla daha fazla kabul edebiliyordu. Sizlere aktaracağım son düş ve hastamın kendi yorumu, bizlere analiz yolculuğunun bu ayrışmanın hem bir aracı hem de yaşanacağı bir yer olduğunu hastanın da artık bildiğini göstermekte:

Gece gördüğüm rüyada yine bizim servis şoförü vardı. Bizi servisten indirdikten sonra o da çok uzun bir yolculuk yapacağını söyledi. Servis şoförü mutluydu, gülüyordu. Analiz tedavisi de bir yolculuk, aynı servisin öğrencileri durak durak bırakması gibi ben de bazı düşüncelerimi belli duraklarda bırakıyorum. En önemli durak benim ineceğim durak olacak. Rüyayı ilk düşündüğümde bu gelmişti aklıma.

KAYNAKÇA

Freud, S., *Düşlerin Yorumu I-II*, Freud Kitaplığı, Payel Yayınları, 1991.

Green, A., *The Analyst, Symbolization and Absence in the Analytic Setting-In Memory of D.W.Winnicott*, Int. J. Psycho-Anal., sayı 56, 1975, s. 1-22.

Meltzer, D., *The Relation of Anal Masturbation to Projective Identification*, Int. J. Psycho-Anal., sayı 47, 1966, s. 335-342.

5

Sanrı, Varsanı, Düş ve Düşlem

Ayla Yazıcı

Yirmi yıldır Bakırköy Ruh ve Sinir hastalıkları Hastanesi'nde psikiyatrist olarak çalışmaktayım. Kronik ruhsal hastalığı olan insanları, hastane içinde bulunabilecekleri her biçimde gözlemleme fırsatım oldu: Genel psikiyatri servislerinde (akut psikotik atakları sırasında kendi istemleri dışında, kendilerine veya başkalarına zarar vermelerini engellemek için zorunlu olarak tutuldukları kapalı servisler ve akut ataklarının "kontrol altına alındığı" ve artık kendilerine ve/veya başkalarına zarar verme potansiyelinin azaldığı için alındıkları açık servisler), kronik servislerde (yaşamları hastanede geçen ve orada yaşayan insanlar) ve nihayet son beş yıldır da kurucusu olduğum ve bu kişilerin rehabilitasyonunun yapıldığı rehabilitasyon merkezinde. Kariyerimin daha önceki evresinde hastalarımı psikiyatrik gözle değerlendirirken, süreç içinde kendi psikanalitik kimliğimin gelişimine paralel şekilde bu kişileri başka türlü gözlemeye başladım ve anlama çabasına giriştim. Ne söylüyorlardı, söyledikleri bir anlam ifade etmiyor gibiydi, sanki cümle ve hatta kelime kuramıyorlardı. Söyledikleri dışarıdan bakınca anlamsız görünüyordu. Gerçekten psikiyatrinin dediği gibi sanrı, varsanı deyip, belirti olarak kabul edip bir köşeye mi koymalıydım yoksa bu söylediklerinin bir anlamı var mıydı? Gördüklerini, işittiklerini, söylemek istedikleri şeyleri (çoğunu da söze dökmüyorlar ve saklıyorlardı) anlatmalarını istediğimde bir kısmını bir düzen içinde duysam ve anlasam bile bir noktadan sonra benim için anlamsız oluyordu. Hasta için bir anlamı var mıydı, ya da anlam verme çabası yalnızca benim derdim miydi, kendi anlama kapasiteme göre anlamaya çalışıyordum da, zorlayınca mı benim için anlamsızlaşıyordu vb.

Aslında kişiden kişiye değişse de genelde benimle, yani nesne ile ilişki kurmuyorlardı. Ya da kuruyor iseler de bu şekilde kuruyorlardı diyebiliriz. Akut atak sırasında bir hasta bana neyi yansıtıyorsa, ben oydum; benim kişi olarak kim olduğumun, bana ait özelliklerin bir önemi yoktu. Akut atak yatışınca o zaman benimle doktor ve/veya başka biri olarak ilişki kuruyorlardı. Ne oluyordu da gerçeği değerlendirmeleri bu denli değişebiliyordu? Bir hafta önce tam konfüzyonun içinde dış dünyaya neredeyse tamamen kapalı iken bir hafta sonra beni görüp duyabiliyorlardı ve bir iletişime geçebiliyorduk. Bunda da bir standart yoktu. Kimi 1-2 gün içinde bu halden çıkabiliyorken, kimi bir hafta, bir ay, kimi ise hiç çıkmıyordu. Daha önce psikotik atak sırasında söyledikleri şeyleri sonra gizlemeyi başarıyorlardı, ya da farklı bir şekilde ifade edebiliyorlardı (utandıklarını söylüyorlar, özür diliyorlar, kendilerin kaybettiklerini söylüyorlar, vb.). Bu konuşma aslında tam olarak bu merakın peşinden gitme çabasından ortaya çıkmıştır.

Hastalığın öncül belirtilerini incelediğimizde, belirgin bir şekilde çevreden içe çekilme, belirgin edilginlikleri, az ilişki kurmaları, girişim eksikliği dikkat çekicidir. Okuldan, işten çıkabilirler, zamanlarını yalnız bir şekilde parklarda veya evde, uyuyarak veya televizyon seyrederek, bazen sabahları hiç kalkmayarak geçirebilirler. İkinci olarak kendi bedenleri ile fazla ilgilendikleri, sıklıkla cinsel kimlikleri ile ilgili problemler olmak üzere hipokondriyak uğraşlarının arttığını görüyoruz. Üçüncü olarak kötü dürtüsel denetimin sonuçları, özellikle saldırgan olanlarda öfke nöbetleri, uygunsuz cinsel yaklaşımlar hatta ensest nitelikli cinsel nesneler de dahil olmak üzere kendini gösterir. Dördüncü olarak özellikle yoğunlaşmada güçlük olmak üzere düşünce bozuklukları en belirgin ortak özelliklerinden biridir. Buna ek olarak bloklar, düşüncelerin birbirine geçmesi, otomatik tekrar toplama gibi belirtileri de sayarsak aslında bütün bunların nesne ilişkilerinin erken dönemine gerilemeyi gösterdiğini söyleyebiliriz (Bak, 1971).

Yapısal modele göre çatışma ve kaygı (özellikle saldırganlık etrafında) benliğin gerilemesine ve ilkel savunma mekanizmalarını kullanmasına neden olur. Ekonomik modele göre ise nesne ve dürtü tasarımlarının yatırımının çekilmesi (dekateksisi) vardır (Arlow ve Brenner, 1964; Freud, 1911).

Freeman (1959, 1962) psikozu nesne yatırımının kaybolması, birincil narsisizme gerileme ve daha sonra sanrı ve varsanılar aracılığıyla nesne tasarımlarının yeniden inşa çabası şeklinde formüle eder. Yani tasarımlama sürecinde, olması gereken işlemlerin bir seri bozukluğundan söz edebiliriz. Biraz önce saydığım öncül belirtiler nesneden nasıl yatırımın yavaşça çekildiğinin

belirtileridir. Freud nevrozda, gerçekle ilişkisi uğruna benlik idin bir kısmını bastırır, psikozda ise aynı benlik, gerçekliğin bir kısmından kendini geri çeker der (Freud, 1924b, Sidney; Blatt, Wild ve Ritzler, 1975).

Psikozdaki nesne ve kendilik tasarımlarının gelişim bozukluğu hipotezi, Freud'un psikozda nesne yatırımı kaybı gözlemiyle uyumludur. Bu hipotez kalıcı olmayan tasarımlar sonucu nesne ilişkilerinden yatırımın çekilmesi, ilkel savunma mekanizmalarının kullanımı, çatışma ve kaygıya aşırı duyarlılığı içerir. Normal uyaranlara karşı düşük etkili uyarı kalkanı veya aşırı uyarılma, kişinin dış dünyadan kaçınmasına ve nesne ilişkilerinin bozulmasına neden olabilir. Uyaranın acı verici baskısı, bireyselleşmenin yetişkinsel basıncına karşı gelebilir. Bu işlemdeki bir geri kalma nesne ve kendilik arasındaki kaynaşmayı (füzyon) uzatabilir. Böyle farklılaşmamış dönem gerilemelerinde nesne tasarımı kaybolabilir. Bedenin bir kısmına ki bu kısım nesne ile bağlantıda olan kısımdır, aşırı yatırım yapılır (Blatt, Wild ve Ritzler, 1975). Şimdi bu çerçevede rehabilitasyon merkezindeki hastalardan kişinin nasıl psikoza kaçtığını ve birtakım koşullar değiştiğinde nasıl gerçekle ilişkisinin arttığına dair örnekler vereceğim:

Ahmet beş yıldır tanıdığım bir hasta. Adli birimden taburcu edildikten sonra rehabilitasyon birimine geldi. Önce kapalı adli birimde, sonra da açık birimde olmak üzere iki yıl hastanede yatmıştı. Babasını öldürdüğü için hukuksal zorunluluklar nedeniyle adli birimde yatırılmıştı. İnce uzun boylu yakışıklı, genç bir adamdı. Nerdeyse hiç konuşmuyordu. On altı yaşında Almanya'dan annesi ile birlikte 1999 İstanbul depreminden iki gün önce İstanbul'a gelmişlerdi. Babası orada kalmıştı.

Rehabilitasyon birimine gelişinden itibaren bizim kurallarımıza tümüyle uyumluydu. Önce resim yapmaya başladı. Ama hep bir başka resimden bakarak yapıyordu. Manzara resimleri, at resimleri gibi. Sonra bir gün artık resim yapmayacağını söyledi ve yapmadı da. Giderek bize bağlanıyordu. Her gün merkez açılınca geliyor, kapanana kadar kalıyordu. Oldukça zekiydi. Bir takım görevleri hemen anlıyor ve yapıyordu. Ona satış ofisinde görev verdik. Bu esnada danışmanları ile görüşmelerinde düşüncelerini yavaş yavaş duymaya başladık.

Kendi sözleri ile durumunu şöyle anlatıyordu:

> Deprem benim için oldu. Bir sporcuya gidip büyüme iğneleri almak istedim, dolandırıldım. O kadar kendimden nefret ediyordum. Babama çok benziyordum. Arkadaşlarım bu yüzden dalga geçiyorlardı. Farklı biri olmak istiyordum. Şu anda kıyameti koparacak kişi olan İsa'yım ben.

2002'nin sonunda 1.5 ay beni ilaçladılar. Yatıştırıcılar ve levodipo, hormonlar üzerinde çok etkili bir ilaç. İş başında uykum geliyordu. Çok güzel bir kız yolladılar. Patronun kızı. İsa olmamı istemiyorlardı. İşi bıraktım. Aynı etkiler devam etti. Hava yoluyla ilaçlamaya devam ettiler. Hep açık alanlarda dolaştım.

Hz. İsa ruhu çıkınca o kızla çok mutlu olacağım, beni o şekilde fikse edecekler, İsa dönmesin diye de öldürecekler. Alnımın genişliği elime gelmiyordu. Sırtım çok etlendi. O arkadaşıma benzemeye başladım. Vücudu çok güzeldi. Her şeyi çok güzeldi. Yay gibi kaşları vardı. O arkadaşı tanıdıktan iki ay sonra rüyamda gördüm. 3-4 katlı kocaman bir binada bir koltukta oturup hıhım diyordu. O an ben de onun gibi hissettim, o olduğuma inandım.

Hz. İsa dünyaya gelecekse onun gibi olmalı. Çok sinirli olmalı, tüm dünyaya hükmetmeli. O olmak istiyorum her halimle. Aynı t-shirtleri giyince mutlu oluyorum. Onun t-shirtlerinden diktirdim. Testesteron alıyorum. Elimde olsa büyüme hormonu alırdım. Ellerimle kafamın genişlemesini istiyorum.

Allah ile konuştum. Er geç kıyamet gelecek. Allah çok kızdı, er geç intikam alacak.

Ben şizofrenim ya iki kişiliğim var. Hem İsa hem de Herkül'üm. Kıyameti koparacak olan o.

Bir senedir ilaçlamıyorlar. Bu levodopa'yı çok verdiklerinde depremler çok oluyor.

Kişilikleri değiştirebiliyorum. Bu bana çok büyük bir zevk veriyor.

Gelecekle ilgili şeyleri görebiliyorum. Lotonun sayılarını gördüm rüyamda. Bu aslında çok korkunç bir şey.

11 Ocak 2004'te babamı öldürdüm. Babam Deccal'di. Kitap'ta da yazıyor. Deccal tanrılık taslayacak, İsa onu öldürecek diye. Deccal kim olabilir diye düşündüm. Allah emir verdi, istemeye istemeye öldürdüm.

Onun kişiliğini taşıdığım zaman bütün mucizeler benim üzerimden oldu. Benim üzerimden babamın istediği şeyler oldu. Bu beni kızdırıyordu. Ben bir kızla yatsam o da yatmış olacak.

Saçı kel, hâlâ benim gibi yapmaya çalışıyordu.

İlaçları kullandığımda düzeliyorum, kişiliğim babam oluyor. Kullanmayınca arkadaşım oluyorum.

Babam futbolu severdi, ben de seviyordum. Bu benzerlikler rahatsız ediyordu. Biz Türkiye'deyken o Almanya'daydı. Babam size bakamam dedi. Bizi istemiyordu. Almanya'da yetişmemizi istemiyordu. Annemden boşanmak istiyordu. Cahil, erkek gibi kadın diyordu. Araları genelde iyi değildi. Çocukları iyi yetiştirememişsin, babalık kavramını öğretememişsin diye kızıyordu.

Gördüğünüz gibi bu çağrışımları izlemek pek kolay değil. Böyle sürüp gidiyor ve dinleyen için bir süre sonra anlamını kaybediyor gibi geliyor. Ben bunlara psikanalitik bir anlam vermeye çalışacağım.

Ahmet bu arada satış ofisinde tek başına çalışıyordu ve hiçbir hata yapmıyordu. Bütün parayı yanında taşıyordu, kimsenin işine karışmasını istemiyordu. Obsesif bir şekilde orada kendine ait bir düzen kurdu. Bir süre sonra birtakım nedenlerle orayı kapatmak zorunda kaldık. Ahmet oradan çıktı, bu inançlarını kontrol edebiliyorken tekrar koku duymaya başladı. İlaçlarını aksatmaya, onlarla ilgili olumsuz düşünmeye başladı. Doktoru da endişelenerek hastaneye yatırdı. Çünkü daha önce birini öldürmüştü ve potansiyel risk taşıyordu. Hastaneden çıktıktan sonra yeni satış ofisinde görevlendirildi. Bu sefer tek başına değildi, başka birileri ile birlikte çalışması gerekiyordu. Önce bir takım sorunlar yaşadı ama sonuçta bir uyum gösterdi. Bir süre sonra Ahmet'in vücudunda görünür değişiklikler olmaya başladı. Arkadaşı gibi olmak için her gün spor yaptığını, bir süre sonra da hormon kullanmaya başladığını öğrendik. İlk psikotik gerilemesinde babasını öldürmüştü. Onu öldürdükten sonra babası olmuştu. Şimdi ise arkadaşı gibi olmaya çalışıyor. Bu noktada İsa olması, homoseksüel dürtüler, Herkül'e benzeyen arkadaşı ile özdeşim yapma çabası, vücudunu şişirmesi, bilinçdışı düşlemini gerçeğe dönüştürme çabası vs. gibi unsurlar birçok psikanalitik söylemin içine girebilir. Burada söylemek istediğim şey, bunu bir yere bağlıyken, kısmen benlik gücünü böyle sağlayabiliyorken, bir 'kapsayan' ile yapabiliyordu. Gerçeklikten tam kopmadan, kendi parçalı nesne tasarımlarıyla, çevresel koşullarında oluşumuyla, oluşturduğu çok kırılgan bu çerçeve ile hassas ama yine de bir denge oluşturarak gerçekle ilişki kurabiliyordu.

Yeterli nesne tasarımları yapmaktaki güçlükler, ilkel ve kaynaşmış kendilik ve nesne tasarımlarına, onarıcı sanrısal ve varsanısal belirtilere neden olur. Ahmet'te nesne tasarımlarının nasıl parça parça olduğunu görmemiz mümkün. Sanrılar ve varsanılar, canlı duyusal (sensoriyel) ve fikirsel yaşantılar olarak, eklemlenerek tasarımların sabitlenmesine de hizmet eder (Blatt , Wild ve Ritzler, 1975).

Ahmet ancak sanrılar ve varsanılar ile tasarımlarını tamamlayabiliyordu. Bilinçdışı düşlemini bu şekilde gerçekleştirmeye çabalıyordu. Bir tarafı sanrı, fakat diğer tarafını gerçeğe oturtmaya çalışıyordu. Vücudunu değiştirmeye uğraşıyor. Dış görünüşü oldukça değişti. Yani tam anlamıyla dış dünyadan kopmuyor. Sanrı ve düşlem nerede diye baktığımızda biri nerde bitiyor, diğeri nerde başlıyor, sınırlarının çok belirsiz, oynak ve kalıcı olmadığını görebiliriz. Gerçeği değerlendirme testi, benliğin en önemli işlevidir. Gerçeği değerlendirme yetisi algı ve fikirlerimizi birbirinden ayırma kapasitesidir, ruhsal aygıtın veya kendiliğin dışsal olanı içsel tasarımlarından ayırması te-

meline dayanır (Arlow, 1969). Ahmet satış ofisinden ayrılmak zorunda kalınca dışarıdan gelen kaygıyı tolere edememiş, gerilemiş, sanrılarına dönmüş ve gerçeklikten tamamen kopmuştu.

Melanie Klein yaşam ve ölüm içgüdülerinin çatışmasının ömür boyu sürdüğünü söyler; bu nokta şizofrenisi olan bireyi anlamada çok önemlidir. Ahmet'in ve şizofreniye yakalanmış diğer insanların ömür boyu yaşadığı ve yaşayacakları şey de tam olarak budur.

Freud, "Nevroz ve Psikoz" (1924a) başlıklı yazısında, nevrozların benlik ve altbenlik arasındaki, melankolinin benlik ve üstbenlik arasındaki, psikozların ise benlik ve dış dünya arasındaki çatışmanın sonucu olduğunu söyler. Nevroz ve psikoz hem tanımlarında hem onarım çabasında birbirinden farklılaşırlar. Nevrozda gerçekliğin bir parçasından kaçılır, psikozda ise gerçeklik yeniden yapılmaya çalışılır. Bir başka deyişle psikozda başlangıçtaki kaçış yeni bir model denemesiyle başarılır, nevrozda başlangıç boyun eğmesi, ertelenen bir kaçış ile başarılır. Yani nevroz gerçeği tanımazlıktan gelmez, yalnızca ihmal eder, psikoz ise onu tanımaz ve yerine başka bir şey koymaya çalışır (Basch, 1983).

Burada Gökhan'dan söz edeceğim.

Sürekli buluşlar yapan Gökhan'ı üç yıldır tanıyorum. Bulduğunu söylediği şeyler hepimizin kendi yaşantılarımızdan öğrendiğimiz şeyler. Örneğin terleyince hasta olunabilir. Çünkü bir takım mikroplar terleyince bedene saldırır. Güneş ısıtır, "Havanın rengini buldum" vb. Anne ve babası ile aynı evde yaşıyordu. Annesinin kalp hastalığı vardı, kalp pili takılmıştı ve uzun süredir sıkıntıları vardı. Bir yıl önce annesini kaybetti. Bunu nasıl yaşayacağı ile ilgili endişeleniyorduk. Grup çalışmasında söylediği bazı cümleler aralıklı olarak şöyle. "Biberondan süt içmek istiyorum sizce neden?", " Çiğ et yemek istiyorum sizce neden?", "Manikür pedikür yaptırmak istiyorum sizce neden" Gökhan sürekli olarak pil sesi duyuyordu (varsam). Uzun bir zaman bunları bizimle paylaşarak, gerçekten tamamen kopmadan dengesini koruyabiliyordu. Yakın zamanda babası yeniden evlenme planı yapmaya başladı. Gökhan'ın yaşadığı evden çıkması gündeme geldi. Kısa bir süre sonra Gökhan bir zaman makinesi bulduğunu söyledi ve bir gece kızkardeşinin evine giderek onun karnını yarmaya çalıştı. Ona bir şey olmayacağını, zaman makinesi icadı nedeniyle zamanı geriye döndürerek tekrar yaşatacağını söylüyordu. Dış dünyada olan bir değişimi, evden çıkarılmasını kabul edememişti. Artık gerçekliği reddediyordu ve kızkardeşinin karnını yararak oraya girme düşlemini gerçekleştirme eylemi ile kendi gerçeğini oluşturmaya çalışmıştı.

Freud (1924b) patolojik işlemi, libidonun nesnesinden ayrılması olarak tanımlamıştır. Bu daha sonra, yatırımın bilinçöncesi ve bilinçdışı tasarımlarından çekilmesi, metapsikolojik tanımı ile desteklenmiştir. Freud libido teorisi ile benliğin gerilemesi yerine, libidonun gerilemesinden söz eder.

Nesne sürekliliği ve gerçeği değerlendirme testi birbirine yakındır, fakat birbirinden bağımsızdırlar. Tıpkı başarılı dil iletişiminde, kelime-simge bağındaki gibi, şey, nesne ilişkilerinde demir atar. Nevrozda, nesne ilişkilerindeki değişiklik, histeride gerçeğin bir kısmından kaçma veya takıntılı nevrozda gerçeğin belirgin saptırılması biçiminde olabileceği gibi, eğer nesne ilişkileri ayrışmamışsa gerçeğin kaybı ile sonuçlanabilir (Bkz. a.g.e., 1971). Burada ayrışmayan nesne ilişkilerine somut bir örnek vereceğim.

On beş yıldır tanıdığım Mehmet'in katatonik halinden söz edeceğim. Mehmet psikotik atağı sırasında hiç kıpırdamaz, ancak biri şeklini değiştirirse o halde kalırdı. Örneğin biri kolunu kaldırdığında, uzun zaman öylece tutardı. Psikotik atakta tam katatonik oluyor ama diğer zamanlarda kendi işini görebilecek kadar kendi hareketlerini seçebilse de, biri ona biçim vermeye kalktı mı asla direnemiyordu. Elinden biri tutsa götürse onunla gidiyor, hatta aynı biçimde elinden tutuyor, sarılsa aynı biçimde sarılıyordu. Hiçbir direnç göstermediği gibi aynısını yapıyordu.

Psikotik olmayan kişilik veya kişiliğin psikotik olmayan kısmı bastırma uygularken, psikotik kişi yansıtmalı özdeşleşim uygular. Bastırma yoktur, onun yerine bilinçdışı sanki rüyalarla döşenmiş bir dünyada oynuyormuş gibidir (Frosch, 1979).

Şimdi de Ömer'in belirtilerinden örnek vereceğim.

Ömer herkesin kendisine dokunduğunu iddia ediyordu. Pazarda satıcılık yaparken, herkesin ona imalı bakması ve dokunması nedeniyle işini yapamıyor, hatta dışarı dahi çıkamıyordu. Bunu danışmanına söyledikten uzun bir süre sonra Gündüz Hastanesi ve Rehabilitasyon Merkezi'nde de (GHRM) herkesin kendisine dokunduğunu söyledi. Dikkat edince belli belirsiz büyük bir ustalıkla nerdeyse hepimize dokunduğunu fark ettik. Ona dokunmayı yasakladık ve bir anlaşma önerdik. Kendisinin iddia ettiği şeyi diğer insanların da kendisi için söylediklerini söyledim. Kural koyduk. Eğer ona kimse dokunursa bize haber verecekti ve ekip duruma müdahale edecekti. Bir süre sonra GHRM'den kimsenin ona dokunmadığını, burada çok rahat ettiğini söyledi. Ömer sanki bilinçdışını bütün dünyaya ve GHRM'e yaymış ve kendi oyununu oynuyordu. Bu oyunu söze döküp gerçekle bir bağlantı olunca GHRM'de bunu oynamayı bıraktı.

Waelder (1951) sanrıyı, libidonun çekilip tersine dönmesi, yansıtma, gerçekliğin bırakılması, yeniden inşa etme girişimi ve önceden inkâr edilen hafızaya bozulmuş bir formda geri dönme şeklinde açıklar. Sanrı şöyle gelişir;

1. Bir şey inkâr edilir (bir olay veya bir istek)
2. İnkâr bir düşlem ile desteklenir: Karşı yatırım*
3. İnkâr edilen olay ya da arzu bozulmuş – çarpıtılmış şekilde geri döner.

Son basamak sanrıdır ve bir hak, ısrar, iddia olarak yaşanır. Bu inkâr ile eşdeğerdir ve temel gerçeğin bilinçdışı bilgisi nedeniyle etkiye açık değildir. Burada normal ve psikotik yansıtma arasındaki fark, benliğin savunma çabalarına rağmen, inkâr edilenin dönüşüne kadar yansıtma hâlâ normaldir (yansıtma + inkâr). Waelder'a göre inkâr gerçek ve dürtü arasında üçüncü bir seçenek oluşturur.

Leo Rangell (1985) düşlemin bilinçdışı arzular ve engellemeler ile yaşam olayları ve durumlarının arasında kurulan köprüler olduğunu söyler. Düşlem hastanın farkındalığının dışında kişinin arzu ve savunmaları tarafından yaratılmıştır (Shapiro, 1990). Bilinçdışı düşlemler insanların evrensel olarak sahip olduğu davranış ve düşünceyi bir dil formatına sokma kapasitesidir. Düşlem kişinin gerçekliğin farkındalığı ile ilişkilidir.

Altbenlik, benlik ve üstbenlikte, düşlem ve sanrı açısından benzerlikler ve farklılıklara baktığımızda; düşlem ve sanrının yüzeysel içerikleri benzer olabilir fakat içerik tek başına bu ikisini ayırt etmek için yeterli değildir. Her ikisinin de içeriği belirli bir arzu-dürtü (düzeni) biçimi içinde olur. Her ikisi de savunma amaçlıdır. Her ikisinde de üstbenlik ve benlik idealinin rehberliğinin kanıtları da vardır. Her ikisinde de düşünülen işlem doğası üstünde geçici olarak içsel gerçekliğin kabulü ve kendilik-yansımasının duraklaması vardır. Düşlemi sanrıdan ayırmak için her ikisinin yapısal durumları derinlemesine incelenmelidir. Düşlemler her yaşta ve gelişim süresince arzu biçimleri etrafında örgütlenirler. Oidipus evresi sonrası her uzunluktaki ve ayrıntıdaki düşlemlerin çoğu Oidipus nitelikli çatışmaları çözme girişimi için, ruhsal örgütlenmenin yeniden örgütlenmesini gösterir (Fountain,1992).

Düşlemde kişi imgeye telaşsız bir şekilde açımlanırken, sanrıda imgeye ümitsizce ve savunma içinde sarılır. Bir düşlem kolaylıkla bozulabilirken, sanrılı kişi aşırı kaygı ve yönelim bozukluğuna düşebilir. Bu ayırımın metapsikolojik olarak önemi vardır çünkü düşlem ve sanrının içeriklerinin benzer olmasına rağmen her biri farklı işlevlere hizmet eder. Düşlem kurma ruhsal yaşamın sa-

(*) Countercathexis.

bit ve evrensel yaşantısıdır. Bir düşlem, yaşa uygun çatışmalarımız sonucu veya yoğun ve tekrarlayan çatışmaların sonucu kurulabilir. Yaşa uygun çatışmalarda düşlem, çatışma çözücü bir işlev üstlenebilir. Şiddetli denge bozucu durumlarda gelişen düşlemler, sıklıkla tekrarlayıcı ve zorlantılı biçimde olabilir. Her durumda düşlem anlık haz-acı dengesini onarmada işlev görür. Sanrının oluştuğu ruhsallık içi durumlar ise düşleminkinden farklıdır. Sanrı geliştiği zaman savunmacı düzenleme, aslında çocuğun anne-çocuk ikilisi sayesinde başardığı güvenlik duyumunu onarmaya çalışmaktadır (Fountain, 1992).

Haz-acı dengesinde ayarlama yapma arzusunu yerine getirmek için, düşlemde, iç dünyanın içeriği eşit derecede somut gerçeklikle beslenmelidir ki bütün düzenlemenin ' yalnızca bir düşlem' yani bir düşünme işlemi olduğu bilinebilsin. Bir kez kendilik yansıması olduğunda, düşlem gören kişi düşlemin içeriği korkutucu bir yapıya dönüştüğünde, düşleminin haz verici tarafının azaldığını veya rahatladığını hisseder. Kişi kolaylıkla ya kendi iç dünyasının gerçekliğine döner ya da düşlem gördüğünün farkına varır. Düşlemin içine ve dışına geçiş, nevroz ile etkilenir. Bazı hastalarda, örneğin takıntılı hastalarda düşlem etkinliği tehdit edici olabilir ve durdurulur ya da ona karşı savunulur. Diğerlerinde, örneğin histerik hastalarda ise, düşlemler, güncel kaygı uyandırıcı durumların etkisini azaltmak için kullanılabilirler. Sanrılar ise kişinin doğrudan temel güven duygusunu etkileyen daha ilkel örgütlenmelerle ilgilidir (Fountain, 1992; Segal, 1994).

Gerçekliği değerlendirmeye ek olarak nesneye libido içeren yatırımın sabitliği, saldırgan itkileri değiştirir ve boşalımın formunu düzenler. Nesne ve korunması, saldırgan ihtiyaçların doyurulmasından önceliklidir ve yoksunluk toleransının sınırı yükselir. Benlik (üstbenlik değil) saldırgan dürtüleri kontrol eden ana kısımdır. Bu çiftedeğerlilik ve çatışmaya eğilimin azalmasını içeren yıkıcı amaçların da azalması demektir.

Winnicott'un (1953) geçiş nesnesi de bebeğin gerçek ve gerçek olmayan arasındaki gelişim sürecinde başetme mekanizmalarından biri olarak değerlendirilebilir. Aynı şekilde Vamık Volkan'ın (1981) "bağlantı nesnesi"* kavramı da gerçekle baş etmede, yastan çıkmada çiftedeğerli durumlara işaret eder.

Belki Ahmet'in satış ofisini bir geçiş nesnesi gibi kullandığını söyleyebiliriz.

(*) İng. "*linking object*". Nesne ilişkilerinde ölen kişiyi dışarıda tutma çabası, ölenin hem geri dönmesi hem de ölü kalması şeklindeki çiftedeğerli arzu yoğunlaşmış bir şekilde vardır; yasın acı verici işleminin böylece bir dışsal referansı vardır ve çözülmeden kalır.

Psikanalitik çalışmalarda, şizofrenisi olan bireylerin dilinin tıpkı sıradan dil gibi sözdizimi ve morfolojik açıdan bir anlam ifade ettiği, fakat semantik ve pragmatik olarak farklı olduğu ortaya çıkar. Pratik açıdan baktığımızda şizofrenisi olan kişinin dili zihin ve dünya arasında bir ayırım yapmadığından, sanrısal düşünmeyi oluşturur ve destekler(Robbins, M., 2002). Düş oluşumu psikozla ilişkilidir, fakat ikisi aynı değildir. Rüyada tasarımlanan kaygının yapısı, psikopatolojinin önemli bir göstergesidir. Benliğin dağılması korkusu düşlerde ortaya çıkarsa çok anlamlıdır. Uyandığında gerçeği düşten ayıramama ise hayra alamet değildir. Birçok araştırmacı düşlerin psikotik dağılmaların habercileri olduğunu söyler. Bu tarz düşler içgüdüsel zorlamaların üstesinden gelme çabaları veya rahatsız eden düşüncelerin, düşlem yapısını yeniden organize etme çabalarıdır. Bazen önceki düşün açık içeriğini bir sanrıda görmek mümkündür (Frosch, 1970, 1979).

Bion (1958, 1965) temel varsayımlarında varsanıları, psikosomatik hastalıkla aynı düzeyde kabul ederek, kaygıyı ve aşırı duyumsal uyaranı boşaltan bir mekanizma ve zihin işlevi olarak görür. Varsanıda boşalım duyu organları aracılığıyla olur. Bu organların işleyişi tersine döner; sindirilemeyen beta öğeleri benlik ve üstbenlik kalıntıları (bu öğelerin ilişki kurdukları ruhsal aygıtın parçaları) ile birlikte dış dünyaya atılır ve tuhaf nesnelere neden olur. Tıpkı perdeye yansıtılan bir filmin mekanik bir hasarla bozulması gibi: Filmin kısımlarına ek olarak projektörün lensi, bobini, manivelası vahşice perdeye yansıtılır ve sonuçta izleyici perdede sürekliliği olan bir imge göremez, izleyemez ve anlamsızlaşır. Varsanılar, çok dramatik psikotik tablolardaki kafa karşıklığı durumları gibi daha kötü durumlardan kaçmak için bir sinyal olarak algılanabilir. Bion'a göre varsanmın içeriği alfa işlevinin tersine dönmesidir.

Bion (1962) psikotik gelişimlerin iki kaynağı olduğunu söyler; bireyin gerçeklikten nefret etmesi ve annenin bebeğin yansıtmacı özdeşleşimlerini alma, işleme ve geri verme kapasitesinin bozukluğu. Anne-bebek ikilisinin özel yapısının, gelişen bireyin geleceğine karar verdiğini söyler. Eğer anne bebeğin yansıttıklarını, alma, işleme ve geri verme işlemini yeterince yapamıyorsa çocuk "adsız dehşet" içinde kalır. Daha sonra Bion annenin-analistin yansıtmacı özdeşleşimleri alma, işleme ve geri vermeyi içeren kapsama kapasitesini tanımladığı "hayalleme"* kavramını geliştirir.

Psikotik saplanma ve gerileme arasındaki fark hastalığın ağırlığı ile ilişkilidir; saplanma daha kronik bir durumu gösterirken gerileme daha hafif

(*) Reverie.

bir durumu gösterir (Frosch, J., 1979). Nevrozların en temel işlevi olan bastırma savunma düzeneği, şizofrenisi olan hastalarda yetersizdir. Şizofrenisi olan hasta, hatta psikotik olmayan şizoid kişiliklerde bile diğer yetişkinlerde olmayan çocuksu düşlemlerin farkındalığım, simgelerin anlamının bilinçliliğini ortaya çıkaran çok sayıda yazı vardır. Yetersiz bastırma bu nedenle şizofrenik düzeneğin bir sonucu değil öncülüdür. Nevrotiklerin düşlerini anlamaya, yani bastırmayı ve sonuçlarını anlamaya yoğunlaşan psikanalize ve insanlara, şizofrenisi olan bireylerin düşleri anlamsız ve tuhaf gelmektedir. Şizofreniyi nevrotik uyumdan ayıran ikinci şey, bu kişilerin suçluluk hissinden korkusu ve çevreden gelecek cezalandırmalardan daha fazla ruhsallık içi cezalandırmaya karşı savunma geliştirmeleri ile ayrılan üstbenlik işlevleridir. Şizofrenide Schilder'in 'dünyanın yıkılma düşlemleri'nin (1939) varlığını son olarak eklemek gereklidir. Bu şizofrenik iç dünyada baskın olan düşmancıl dürtülerin zihinsel tasarımıdır ve nesne aşkının tam bir reddidir. Bu bile şizofrenisi olan bireylerde temel önemli olan şeyin-sorunun, Oidipus nitelikli çatışmalar veya çocuksu cinsel çatışmaların sırtına yüklenemeyeceğini gösterir.

Sınır sorunları psikozun önemli bir özelliğidir. Mehmet'te bunun nerdeyse somut diyebileceğim bir örneğini vermeye çalıştım.

Bu konuşmadaki örneklerin hepsinde Bion'un sözünü ettiği "adsız dehşeti" hissetmemek mümkün değil. Bununla başetmek için insanların neler yaptıklarını sizlere aktarmaya çalıştım. Kendi parçalı nesne tasarımlarını, yapabildikleri ölçüde düşle –ki bu çok nadirdir–* düşlemle ve bunlarla halledemeyince sanrı ve varsanılarla çözmeye çalıştıklarını umarım sizlere aktarabilmişimdir. Masal kısmına gelince masaldaki gibi o dağa kaçtı. Psikotik kişiden söz ettiğimizde masal gerçekten çok uzaklarda kalmakta. Belki de psikotik olmak kendi masalını oluşturamamaktır.

KAYNAKÇA

Arlow, J. A. ve Brenner, C., *Psychoanalytic Concepts and the Structural Theory*, Int. Univ. Press, New York, 1964.

—, The Psychopathology of the Psychoses: A Proposed Revision, *International Journal of Psycho-Analysis*, sayı 50, 1969, s. 5-14.

Bak, R. C., "Object-Relationships in Schizophrenia and Perversion", *International Journal of Psycho-Analysis*, sayı 52, 1971, s. 235-242.

Bergler, E., M.D, Thirty Some Years After Ferenczi's "Stages in the Development of the Sense of Reality", *Psychoanalytic Review*, sayı 32 (2), 1945, s. 125-145.

(*) Bion psikoz halini düş görememe hali olarak tanımlar.

Bion, W. R., "Notes on the Theory of Schizophrenia", *International Journal of Psycho-Analysis*, sayı 35, 1954, s. 113-118.
—, "Development of Schizophrenic Thought", *International Journal of Psycho-Analysis*, sayı 37, 1956, s. 344-346.
—, "Language and the Schizophrenic", *New Directions in Psycho-Analysis*, der. M. Klein, P. Heimann ve R. Money-Kyrle, Basic Books, New York, 1957, s. 220-239.
—, "Differentiation of the Psychotic from the Non-Psychotic Personalities", *International Journal of Psycho-Analysis*, sayı 38, 1957, 266-275.
—, "On Hallucination", *International Journal of Psycho-Analysis*, sayı 39, 1958, s. 341-349.
—, "The Psycho-Analytic Study of Thinking", *International Journal of Psycho-Analysis*, sayı 43, 1962, s. 306-310.
—, *Transformations: Change from Learning to Growth*, Psychoelectronic publishing, (pep) 1965.
Blatt, S. J, Ph.D., Wild C, M., Ph.D. ve Ritzler B. A., Ph.D., "Disturbances of Object Representations in Schizophrenia", *Psychoanalysis and Contemporary Science*, sayı 4 (1), 1975, s. 235-288.
Blatt, S. J. ve Wild, C. M., *Schizophrenia: A Developmental Analysis*, New York, Academic Press, 1975.
Fountain, G., "The Psychoanalytic Study of the Child. XLIV, 1989: The Reality in Fantasy-Making", *Psychoanalytic Quarterly*, sayı 61, 313, Shlomith Cohen, 1992, s. 57-72.
Freeman, T., "Aspects of Defence in Neurosis and Psychosis", *International Journal of Psycho-Analysis*, sayı 40, 1959, s. 199-212.
—, Journal of the American Psychoanalytic Association 6, 1958, No. 4, Hendrick, I. "Dream Resistance and Schizophrenia", *International Journal of Psycho-Analysis*, sayı 40, 1959, s. 365.
Freeman, T., "Narcissism and Defensive Processes in Schizophrenic States", *International Journal of Psycho-Analysis*, sayı 43, 1962, s. 415-425.
—, *International Journal of Psycho-Analysis*, sayı 43, 1962, s. 182-184, The Etiology of Schizophrenia, der. Don D. Jacks (Basic Books, New York, 1961, s.456).
Fenichel, O. *The Psychoanalytic Theory of Neurosis*. Norton, New York, 1945..
Freud, S., *Psycho-analytic notes on an autobiographical account of a case of paranoia*, Standard Edition, sayı 12, Hogarth Press, Londra, 1958 [1911b], s. 3-84.
—, *Project for a scientific psychology*, Standard Edition, sayı 1, Hogarth Press, Londra, 1953 [1895], s. 283-397.
—, *The interpretation of dreams*, Standard Edition, 4 & 5, Hogarth Press, Londra, 1953 [1900].
—, *The loss of reality in neurosis and psychosis*, Standard Edition, sayı 19, Hogarth Press, Londra, 1964 [1924b], s. 183-190.
—, *The unconscious*, Standard Edition, sayı 14, Hogarth Press, Londra, 1957, [1915b], s. 159-165.
—, *Repression*, Standard Edition, sayı 14, Hogarth Press, Londra, 1957 [1915c], s. 146-158.
—, *The ego and the id*. Standard Edition, sayı 19, Hogarth Press, Londra, 1964 [1923a], s. 3-68.
—, *Neurosis and psychosis*. Standard Edition, sayı 19, Hogarth Press, Londra, 1964

[1924a], s. 149-156.
—, *The loss of reality in neurosis and psychosis*, Standard Edition, sayı 19, Hogarth Press, Londra, 1964 [1924b], s. 183-190.
—, *The economic problem of masochism*, Standard Edition, sayı 19, Hogarth Press, Londra, 1964 [1924c], s. 157-172.
—, *Some psychical consequences of the anatomical distinction between the sexes*, Standard Edition, sayı 19, Hogarth Press, Londra, 1964 [1925], s. 243-260.
—, *Inhibitions, symptoms and anxiety*, Standard Edition, sayı 20, Hogarth Press, Londra, 1959 [1926], s. 77-178.
—, (1927), *Fetishism*, Standard Edition, sayı 21, Hogarth Press, Londra, 1961 [1927], s. 149-159.
—, (1923b), *The infantile genital organization*. Standard Edition, sayı 19, Hogarth Press, Londra, 1964 [1923b], s. 41-148.
—, *Construction in analysis*, Standard Edition, sayı 23, Hogarth, Londra, 1937, s. 255-270.
Frosch J, M.D, Psychoanalytic Considerations of the Psychotic Character, *Journal of the American Psychoanalytic Association*, sayı 18, 1970, s. 24-50.
—, International Journal of Psychoanalytic Psychotherapy. V, 1976: Psychoanalytic Contributions to the Relationship between Dreams and Psychosis - A Critical Survey, s. 39-63. *Psychoanalytic Quarterly*, sayı 48: 1979, s. 155.
Monchaux C. D, Dreaming and the Organizing Function of the Ego, *International Journal of Psycho-Analysis*, sayı 59, 1978, s. 443-453.
Rangell L, M.D, The Object in Psychoanalytic Theory, *Journal of the American Psychoanalytic Association*, sayı 33, 1985, s. 301-334.
Robbins M., The Language of Schizophrenia and the World of Delusion, *International Journal of Psycho-Analysis*, sayı 83 (2) 2002, s. 383-405.
Schilder P, M.D., Ph.D, The Psychology of Schizophrenia, *Psychoanalytic Review*, sayı 26: (3), 1939, s. 380-398.
Segal H, Phantasy and Reality, *International Journal of Psycho-Analysis*, sayı 75, 1994, s. 395-401.
Shapiro T, M.D, Unconscious Fantasy: Introduction, *Journal of the American Psychoanalytic Association*, sayı 38, 1990, s. 39-46.
Volkan, V.D., *Linking Objects and Linking Phenomena: A Study of the Forms, Symptoms, Metapsychology, and Therapy of Complicated Mourning Therapy*, Int. Univ. Press, New York, 1981.
Waelder, R., The Structure of Paranoid Ideas - A Critical Survey of Various Theories, *International Journal of Psycho-Analysis*, sayı 32, 1951, s. 167-177.
Winnicott, D. W., *Transitional objects and transitional phenomena In Collected Papers* Tavistock Publ., Londra, 1958 [1953].

6

Tekinsizlik Deneyiminden Ruh-Beden Bütünleşmesine: Rüya Analizinin Öznelleştirici Ayna İşlevi

Bella Habip

Bugün burada Uluslararası Psikanaliz Birliği'nin kuruluşunun 100. yılını kutlamak ve Psike İstanbul olarak birliğe ilk adımımızı atmamızda ve çalışma grubu sıfatını kazanmamızda emeği geçen değerli konuklarımıza teşekkür etmek amacıyla toplandık. Teşekkür etmek eski bir Fransız atasözüne göre aynı zamanda da veda etmek demek: *Dire merci c'est déja dire adieu.* Tüm vedalaşmalarda geçerli olan bu yas sürecini bilimsel bir üretimle noktalamak belki de en güzeli. Bu fırsatı değerlendirmiş olmaktan mutluyum; bu sempozyum fikrini veren tüm süpervizyon komitesi üyelerine ve sempozyumun gerçekleşmesinde aktif rol alan çalışma arkadaşlarıma teşekkür ediyorum.

Sunumum rüya analizinin tedavi sürecindeki yeri üzerine olacak. Rüyaların tedavi içinde ayrıcalıklı bir yeri olduğunu düşünüyorum. Freud'un başyapıtı *Rüyaların Yorumu*'na göre rüyaların yorumu bilinçdışına doğrudan ulaşmamızı sağlayan kral yoludur. Yine aynı yapıtta, rüyaların, çocukluk çağı anılarını ortaya çıkardığını ve bu döneme ait arzuların gerçekleşmesini sanrısal bir biçimde sağlayarak onlar üzerinde bizi bilgilendirdiğini aktarmaktadır. Rüyaları bir bilmece olarak tasarlayan Freud duygulanım boyutuna, "rüya görme"nin nasıl bir deneyim olduğuna dair fazla bir şey söylememiştir ki bu boyutla Freud sonrası analistler ilgilenecektir.

Ben de bu "rüya görme" konusunu ele alacağım. Birazdan size anlatacağım analiz öyküsünde rüya analizini bir ayna metaforu üzerinden aktarmaya çalışacağım. Bu arada yurtdışından gelen konuklarımıza hatırlatayım biz Türkçede rüya görmek diyoruz, Fransızcadaki gibi rüya yapmak değil örne-

ğin. Rüyadaki görsel boyut Türkçede ön plana çıkıyor. İşte bu görsel gönderme belki ayna metaforunu kullanmama neden olmuş olabilir. Ayna diyorum zira bence rüyalarımız iç dünyamızdaki ruhsal işleyişimizi bize göstermekle kalmazlar, aynı zamanda bir analiz tedavisi içinde rüya gören kişinin kendi ruhsal işleyişini nasıl gördüğünü de gösterirler. Burada kastettiğim çifte bir ayna işlevi söz konusu ki, sunumumun sonlarına doğru analizanımın getirdiği bir rüya ve onun analiziyle bu olguyu biraz daha somutlaştırmaya çalışacağım. Ama şimdiden bir örnek vermem gerekirse, analizinin başında, ussallaştırma yoluyla düşünen ve seans içinde coşkusal katılımını oldukça ketleyen bir analizan rüyasında kendisini müzede görür. Müzede tabloları uzaktan seyretmektedir. İç dünyasındaki nesnelere ve aktarım içindeki bakışı tam da böyledir: Uzaktan ve mesafeli. Geçmişini tarihini bir müze içinde muhafaza edildiğini görmektedir bu analizan. Ama bu temsil içindeki geçmiş donmuştur. Analizanın bu bakışı görmesiyle, yani kendi bakışını fark etmesiyle birlikte analiz süreci yeni bir ivme kazanacaktır.

Her fark etme süreci bir tedirginlik yaratır, zira benlik sarsılır. Ama tabii neşeli ve kahkaha attıran fark etme süreçleri de vardır. *Espriler ve Bilinçdışı ile Olan İlişkileri*'nde Freud (1905) bir espri ile aniden ortaya çıkan üstü örtülü gerçekliğin yarattığı sürpriz etkisinden söz eder. Keza yine aynı yapıtta, seans içinde analistin getirdiği bir yorumun ardından analizanın yüzündeki gülümsemeyi de anlatan Freud, ifşa olunma sürecindeki hazzın da altını çizer. Bir rüyanın analiziyle ortaya çıkan yeni bulgular sayesinde kendi ruhsal işleyişiyle ilgili yeni bir kazanım elde eden analizanın hazzı da aynı türdendir. Ama rüyaların görüldükleri andaki ya da uyanma esnasındaki psikolojik etki başka türdendir. Burada söz konusu olan benliğin toparlayıcı ve düzenleyici işlevinin rüya tarafından temelinden sarsılmasıdır. Rüyalar benliği sarsar, yerinden oynatır. Rüya benliğin yarasıdır denilebilir. Ama bu benliği yerinden oynatma işlevi, benliği besleyen, kendi ötekisiyle tanıştıran, şaşırtan, heyecanlandıran, basitçe gülmeden hıçkıra hıçkıra ağlatmaya kadar götüren ve dolayısıyla bir dizi duygu ve duygulanımla tanıştıran niteliktedir. Bu anlamda rüyalar, bizim coşkusal dünyamızın içine doğrudan dalmamızı sağlarlar. Yani rüya ruhsallığın taşlarını yerinden oynatarak benliğin bütünlüğünü tehlikeye atar, ama yarattığı sarsıntı paradoksal biçimde, ruhsallığın içindeki bölmeleri azaltarak analiz süreci içinde bütünleşmeyi sağlayan malzemeyi de sağlar. Kişinin rüyadan uyandığında hemen uyanıklık durumuna geçmeden önceki ruh durumunu tuhaflıkla karışık bir tedirginlik duygusu ve rüyayı birine anlatma ihtiyacı olarak tanımlayabiliriz. Bu tuhaflık duygusunu Freud

"Tekinsizlik" adlı metninde çarpıcı bir örnekle anlatır: Yolculuk ettiği tren vagonundan tuvalete gitmek için dışarı çıkmaya yeltenirken, camlı kapıdan kendi vagonunun içine girmeye çalışan beklenmedik bir misafiri görür ve bundan hiç hoşlanmaz; ta ki bu beklenmedik misafirin kendisi olduğunun farkına varana kadar...

İşte rüyalarımız da bizim için beklenmedik misafirler gibidir. Şaşkınlıkla korku arasında gidip gelen ve içinde bir dizi duygulanım barındıran bu sallantılı durum benliğin kendisini yeniden toparlamak istemesiyle ilgilidir. Benlik melekelerinin tek sahibi olmak ister. Oysa Freud'un da ileri sürdüğü gibi "Benlik kendi evinin hâkimi değildir", öyle olmak ister ama bunu tam anlamıyla başaramaz. İşte bu tedirginlik hali benliğin içinde barındığı ruhsallığın diğer, öteki, başka kısımlarıyla karşılaşma, tanışma anıdır denilebilir. Pontalis (1990) rüyanın "çekiciliğinden" söz eder ve çocukluk çağına ait görsel sahnelerin yeniden hayat bulma çabasının bilinçlilik düşünceleri üzerinde bir çekim sağladığını ileri süren Freud'a gönderme yapar. Rüyadaki görsel malzeme Guillaumin'in (1979) de dikatini çeker. Yazara göre uyanıklık yaşamındaki benlik işleyemediği uyarımları rüyada serbestleştirir. Böylece rüya bu işlenemeyen dürtüsel yükleri ve düşlemleri işleyebilen bir fabrika gibidir; dolayısıyla rüyadaki benlik uyanıklıktaki benliğin yükünü azaltır. Rüyanın hatırlanması sürecinde bu uyarımın yeniden algılanmasıyla karşılıklı bir aynalanma süreci ortaya çıkar. Yazar rüyadaki benlik ile uyanıklık benliği arasındaki bu neredeyse kişilerarası nitelikli ilişkide, benliğin gerçekliğe daha iyi uyarlandığını ve bilinçdışı malzemenin de uyanıklık benliğini uyarıp beslediğini ileri sürer.

Bu karşılıklı ayna işlevi gören rüya benliği ile uyanıklık benliği arasındaki ilişkinin prototipi görsel ilişkiye dayanan anne-bebek ilişkisindeki bakışı hatırlatır. Başlangıçtan beri anne ile bebeğinin karşılıklı bakışmalarına dayanan bu görsel ilişki üzerine yenidoğan üzerine yapılan çağdaş araştırmaların malzemesi boldur. Winnicott'ın ünlü tasviri, annenin bakışında kendini gören bebeğin kendisi ile ilgili duygusal bir içeriği annenin yüzünde tespit edip, sonradan onu sahiplenip içselleştirdiği durum burada sanki rüya oluşumuyla kendini yeniden ortaya koymaktadır. Rüya içselleştirilmiş annenin gözleri gibidir. Bu gözleri okumak rüyalardaki benlikle irtibat kurmaya benzer. Rüyalardaki benlik, özellikle de analizde olan kişilerin* benliği aynı zamanda bir bedenle de temsil edilmektedir. Bu beden rüya gören kişinin bede-

(*) Analizdeki rüyalarda kendi bedenini ön planda temsil edilmiş şekilde görmesi kişinin kendisinin mercek altında olması durumunun bir sonucu olarak görülebilir.

ni olabildiği gibi yansıtma ve özdeşleşim hareketlerini de içinde barındıran bir diğer beden de olabilir. Beden ve ruh bütünleşmesi işte bu bedenler üzerinden rüya gören kişinin kendini bir film seyreder gibi seyrederek, yani dışarıdan seyrederek, içeriden ona yansıtılan imgeleri uyanıklık benliği ile bütünleştirmesi, beden imgesinin üzerine bir dizi duygu, duygulanım ve düşünce giydirmesi gibidir. Giydirme diyorum zira ruhsallık bedenin örtüsü gibidir. Bu giydirme sayesinde rüyada karşılaşılan nesneler seyirlik olmaktan çıkar ve öznelleşme hareketinin öncüsü oluverirler. Burada Lacan'ın (1949) *Ayna Evresi*'ndeki bebeği de düşünmeden edemeyiz: Bebek zamanından önce, sinir sisteminin olgunlaşmasından önce, aynada kendisini, annesinin kollarında iken, annenin aynadaki kendisine yönelttiği bakışından hareket ederek, kendi imgesine bakarak kendisini tanır ve mutlulukla gülümser. Buradaki bakışın özelliği, öznenin bir ötekinin gözünde kendisini tanıması ve keşfetmesidir ve Lacan'a (1949) göre bu deneyim yabancılaşma deneyiminin prototipidir. Ayrıca bir de Lacan'ın yorumundaki tıpkı Freud'un *fort-da* oyununda olduğu gibi, bebeğin aynadaki kendi imgesini ortadan kaldırıp yeniden yerine koyma gücünün altını çizelim.

Winnicott'daki annenin bakışı ise bebekle kurduğu "duygulanımsal ya da coşkusal ilişkinin" yansımasıdır ki Winnicott anne-bebek ilişkisindeki kimi bozulmaların kaynağında bu bakışın niteliğinden hareket eder.

Konumuz olan rüyalara yeniden dönecek olursak, biraz önce sözünü ettiğim aynı kişi içinde yaşamını sürdüren farklı kişiler, bu tedirgin edici öteki kişiler, kendilerini en belirgin bir şekilde rüyalarda ifade ederler. Rüyalar gerilemeci bir oluşum olması ve görsel açıdan temsil edilebilirliği sağlaması açısından kişiliğin bölünmüş kısımlarına ifade olanağı sağlarlar. Ne de olsa görsel bir malzemenin inandırıcılığı vardır. Analiz sürecinde söze verilen değere oranla görsellik nispeten ikinci planda kalmaktadır. Söz soyutlama yeteneğini gerektirir, zira ön bilinçteki kelime "temsilleri" ile bağlantılıdır; oysa görsel imgeler, şey temsiller ile, yani bilinçdışıyla doğrudan bağlantı halinde oldukları için, etkileri de o derece önemlidir. Bu yüzden analizanları rüyaları üzerine çalışmaya teşvik etmek ayrıca önemlidir (Vatillon, 1986). Meltzer (1995) analizanlarmın rüyalarını kendisine verilmiş bir hediye olarak kabul ettiğini söyler.

İşte böyle rüyalar kişiyi sarsar ve ona bölünmüş ve bastırılmış kısımlarını göstererek tam, bütün ve tek olmadığını işaret ederler. Bu sarsıntı aynı zamanda bütünleşmeye doğru da bir harekettir. Tabii benlik bu sarsıntı karşısında korkup kaçmazsa...

Şimdi size anlatacağım analiz öyküsünde biraz önce sözünü ettiğim, rüyasında bir müzeyi dolaşan ve uzaktan tabloları seyreden bir analizanın ruhsal işleyişi hakimdi. Bu analiz özellikle rüya analizleriyle yol aldı ve rüyaların psikanalitik sürecin içine davet edilmesiyle analizan duygu ve duygulanımlarıyla bağ kurabildi ve hakiki coşkusal deneyim rüyalarla başladı. Rüyalar işin içine girmedikçe bu kişi için analiz entelektüel bir çalışma idi, oysa analize başlamasının nedeni hiç de öyle değildi. Kendisiyle doğrudan ilişki kuramıyordu Örneğin soğukkanlılıkla bir arkadaşından şöyle söz edebiliyordu: "Bana bu öfkeli e-postayı yazdığına göre onu epey kızdırmış olmalıyım." Analiz başlangıçta insanların kendi aralarında konuştuğu ve onun anlamadığı, "yabancı" diye adlandırdığı dile vakıf olmasını sağlayan bir araçtı. Analizanın bir diğer özelliği de sanal dünyaya olan düşkünlüğüydü. Bu düşkünlük yeni bir bilgisayar dili yaratma çabasına kadar varmıştı. O kadar ki seanslarını da bir bilgisayar programı aracılığıyla otomatik olarak ödemeyi bile teklif etmişti. Yani her seans sonrası bana ödeme yapacağına bilgisayar programı otomatik olarak benim banka hesabıma ödeme yapacaktı, böylece hesaplar hiç şaşmayacaktı! Kimi zaman eksik kimi zaman fazla ödemesinin, ya da ödemeyi unutmasının üzerinde böylece konuşup vakit kaybedilmeyecekti. Şaşırmaya karşı önlem alıyordu. Herşey bir makine düzeninde tıkır tıkır işlemeliydi. Aktarım içindeki karşılaşma onu tedirgin ediyordu ve bir bilgisayar programı sayesinde bu tedirginliği aşmak ister gibiydi. Sanal dünyanın kontrol edilebilirliğine ve kafa karıştırmayan iki boyutluluğuna sığınmak istiyordu.

Şimdi analizin başlangıcındaki tedirginlik diye adlandırdığım dönemden, analizanın ruh-beden bütünleşmesine doğru yol alan süreçteki birkaç temel rüyayı ele alacağım.

Analizin başlangıç zamanlarındaki "tedirginlik rüyası" adını verdiğim bir rüyası şöyle idi:

> Eve giriyorum ama benim evim değilmiş. Bir bahçeden geçiyorum ama bu yanlış bir yolmuş zira sonu çıkmaz bir yolmuş, oysa dışarıdan öyle gözükmüyordu. Bahçeyi baştan başa yeniden geçip oradan çıkmam gerekiyor. Bu canımı sıkıyor zira problem yaşadığım komşularla karşılaşma ihtimalim var.

Bahçeyi baştanbaşa geçmek bir anlamda analiz yolculuğunun metaforu sayılabilirdi. Problem yaşadığı komşularla karşılaşmak da iç dünyasındaki öteki kişilerle ve özellikle analistle olan coşkusal karşılaşmasının habercisi de olabilir miydi?

Yine aynı döneme denk gelen ve A'nın ruhsal örgütlenmesiyle ilgili bir diğer rüya da şöyle:

> Büyük bir bina vardı ve oda oda bölünmüştü. Her odada iki kişi karşılıklı konuşuyordu. A ile eski bir kız arkadaşı da bir odada idiler ve konuşuyorlardı. Bu kişiler bir oyun oynuyorlardı ya da bu kişilere birşeyler iletilecekti.

Bu rüyadaki ev de oda oda olarak birçok parçaya ayrılmış ve her odada iki kişi karşılıklı konuşuyor. Rüyanın çağrışımları karşılıklı konuşmadan hareketle analizi çağrıştırıyordu; eski kız arkadaşı üzerinden yaşamının önemli bir bölümünü aktaran A, aynı zamanda bu odalara bölünen ev temsiliyle ruhsal işleyişinin coğrafyası üzerine de bir fikir veriyordu. Bir şeylerin iletilecek olması tam da evin odalara bölünmüş iletişime kapalı haliyle paralellik gösteriyordu.

Bir sonraki yine ev rüyası yine bu içsel coğrafya ile doğrudan ilgiliydi:

> Eşiyle birlikte bir evi ziyaret ediyorlardı. Ev biraz tuhaftı. Evin bütün iç aksamı suyun içindeydi ve gözüküyordu: Borular, teller... Işıkla görüntüsü çok güzeldi.

Analizan sanki analizin sağladığı bir tür aydınlanmadan mı söz etmektedir?

Ev teması analizin ilk yıllarında belirgindi. Evin bir kapsayan olduğu düşünülürse, analiz tedavisi ve rüyalar sanki A'nın ruhsallığını kapsayan bir ev işlevi görüyordu. Bu ev ruhsallığı kapsamakla kalmıyor, ruhsallığın farklı kısımlarına da bir tür yerleşim sağlıyordu ve aralarındaki iletişim kopukluğunu gösteriyordu. Tuhaflık ve tedirginlik temaları tabii yine ön plandaydı ama bu sefer analizan estetik bir hazdan da söz ediyordu. Bu hazzı iç dünyasıyla kurduğu bağla ve özellikle de analiz çalışmasının sağladığı aydınlatmadan aldığı kesindi.

İletişim kopukluğunu betimleyen bir başka rüya da şöyleydi:

> Uzun koridoru olan bir evdeyim; koridorun sonunda bir boşluk var. Aşağıya bakıyorum ve kablo döşeyen bir adam görüyorum. Ayakkabımın köselesi aşağıya bu adamın olduğu yere doğru düşüyor. Onu geri almak istiyorum. Yanımda bir adam daha var. Yanımdaki adamdan aşağıdaki adama düşen parçayı bana geri vermesini söylemesini istiyorum. Yanımdaki adam bana aşağıdaki adamın çok meşgul olduğunu ama daha sonra isteyebileceğini söylüyor.

Rüyanın çağrışımları benliğinin farklı kısımlarını elle tutulur bir biçimde ele almamızı sağladı. Ayakkabısından düşen parçalar ve aşağıdaki adamdan yardım isteme durumu içine sık sık düştüğü durumları yansıtıyordu. Sık sık yardım istiyordu. Yanındaki adam "daha sonra sorarız" derken bu da sürekli birşeyleri erteleyen tarafını çağrıştırıyordu. Aşağıda kablo döşeyen adam da tamir işlerini seven bir arkadaşını çağrıştırıyordu. Bu kablo döşeyen ve dünyadan kopuk meşgul adam aynı zamanda da kendisiydi; analizde bağ kurarak bir tür onarım işini yapmıyor muydu?

Ev temsiliyle ön plana çıkan bu rüyaların bir diğer özelliği de analizanın kendi bedenini net bir şekilde görmesi ve kendi bedeni ve diğer bedenlere uyguladığı yansıtma ve içe alma hareketleriyle tedricen ruh-beden bütünleşmesini sağlamasıydı.

Bu onarım evi diyebileceğimiz rüya alanı yavaş yavaş aktarım ilişkisindeki tedavinin alanını da betimliyordu. Analizin ilerleyen safhasında analizan şöyle bir rüya getirdi:

> Erkek bir analist var, benden bir iş istedi. Bende olumlu bir duygu uyandırdı ama bildiğim şeyleri alt üst etti. O zaman takas usulü ile mi çalışacağız, diye düşünüyorum rüyada. Bu yapılacak iş evde olacakmış. Beraber eve gidiyoruz. Herhalde hiç konuşmayacağım ya da konuşursam ne konuşacağım. Konuşursam içerik terapiye ait. Onun dışına taşsam uygun değil. Sosyal bir alana taşsam sportmence gelmedi. Tedirginlik duydum. Bir yandan istediğim bir şey bir yandan da o durumla başa çıkma yeteneğimin de olmadığını gördüm. Kilitlendim. Yolculuk tren gibi birşeydi. Onun evine doğru gidiyoruz. Ofisinde buluştuk. Ona yardımcı olacağım. Bilgisayarla ilgili bir şey tahmin ederim.

Rüya içindeki çağrışımlar daha önceki seanslarda ele alınan karşılıklılık konusu üzerinde gelişiyor. Analizan şöyle devam ediyordu:

> Burada bir tür karşılıklılık söz konusu ama benim de aktif olduğum bir tür karşılıklılık, tamamen tüketici değilim. Burada bir takas yapma arzusu var. Ben de onun için faydalı bir şey yapacağım. Belki bu benim sürekli arayışında olduğum eşitlik arzusu. Bir tür interdependence gibi. Bu sürece kendi elimden geleni katacağım mesajı veriyor olabilirim.

Süreç içindeki konumunu daha aktif olma arzusu olarak tanımlayan analizan, bu rüya içinde eril kimliğini de ortaya koyarak analiz ilişkisini farklılık (farklı kimlikler analist/bilgisayar uzmanı; etkin/edilgin) üzerinden yeniden tanımlama, yeniden üzerinde çalışma arzusunu belirtmişti. Aktarımın eşcinsel genital boyutu analize yeni bir ivme kazandırmıştı.

Analizanın çağrışımları gittikçe derinleşmekte ve zenginleşmekteydi. Bir rüya diğer bir rüyanın kapısını açarken, ruhsallığın da kapıları birbirine yansıyan aynalar misali çoğalmaktaydı. A artık kendisiyle aynı dili konuşmayanlarla da bir tür diyaloğa girebilmekteydi!

Şimdi anlatacağım son rüya döneminde –döneminde diyorum zira bu rüya da ardından bir dizi rüya silsilesini beraberinde getirdi– analizan kişiliğinin ve aynı zamanda da cinsel kimliğinin farklı kısımlarını bütünleştirme yolundaydı. Bu süreç çocukluk çağma, beş yaş öncesine ait anıların da hatırlanmasını beraberinde getirecekti. Özellikle rüyadaki bir sahne bu süreci tetikleyecekti. Bu sahne bakma, bakışma, görme, görmezden gelme ve nihayetinde kendi bakışını yakalama süreçlerini içeren, çifte ayna işleyişini betimlemekteydi.

Rüya şöyleydi:

> Bir kadınla birlikte oluyorum. Cinsel aktivite sonrası ordan ayrılırken bir düşünce silsilesi meydana geliyor. Atmosfer bir tür bilim kurguya benziyor, loş bir atmosfer. Bir sebepten dolayı geri dönüp bakıyorum. Şeffaf bir silindir içinde yüzükoyun yatmış kafası bana dönük bir kadın var. Kafasını kaldırmış bana bakıyor. Yüz hatları etkileyici ama güzel değil. Bakar bakmaz aklıma bir isim geliyor. Joshua Green. Ben o olmuşum o da ben; yer değiştirmişiz. Bilgi olarak onlar kafamda.

Rüya çağrışımları ve seansın gidişi şöyleydi:

> A: Joshua Green'deki Joshua, Joshua Rifkin adlı bir kompozitörü çağrıştırıyor. Geçen gün bir sohbette ondan söz ettim. Ama o bir erkek. Green, yeşil.. Rüyada ben Joshua Green'in oldum o da ben oluyor. Vücutlar yer değiştirmiş oluyor. Ama rüyada bir tutarsızlık var: Aslında benim Joshua Green'in yerinden kendimi görmem lazım oysa öyle olmuyor; ama boşver diyorum. Kadını görüyorum, oysa kadını görmemem lazım. Rüyada bir çelişki var... Şaşırıyorum. Rüyada bir üçüncü şahıs daha olması lazım.
>
> B: Joshua Green'i görüyorsunuz ve o oluyorsunuz. O da siz oluyor ama onu, yani kendinizi göremiyorsunuz. Yani kendinizi kaybediyorsunuz.
>
> A: Aslında o olmadım gibi bir duygu da var içimde, tuhaf bir duygu bu. Ortada bir tuhaflık var. Ona boşverdim mesela. Şimdi burada uğraştığımız gibi hiç uğraşmadım.
>
> B: Rüyada kim olduğunuz belli olmuyor. Joshua Green misiniz yoksa A mısınız belli değil, öyle mi?
>
> A: Evet gördüklerim hiçbirşeyi doğrulamıyor. Her ikisi birden de olabilirim. Hakim his şaşkınlık. Şüphe değildi. Niye böyle oluyor türünden bir sorgulama yoktu.

B: Kim bu Joshua Green?

A: Yüzü de hiç tanıdık değil. Vücut yapısı orta , keskin hatlar...Güçlü kadın izlenimi veren. L'yi anımsatıyor

B: Tüp?

A: İzolasyon. Şeffaf silindir. Muayene masasının üzerinde duruyordu.

Sessiz birkaç dakikadan sonra A yine düşünceli bir biçimde çağrışımlarına devam etti:

A: Niye bakıyor acaba bana? Zor bir açı, kafayı kaldırıp bakmak. Sanki tek iletişim biçimi o olacakmış gibi, bakmaktan başka çare yok. Şimdi aklıma bir şey geldi. Green sözcüğü S'nin bir zamanlar e-posta adresinde kullandığı takma ad. Rüyadaki görmediğim ama seviştiğim kişi o olabilir, seviştiğim tek kişi o.

B: Bir de siz olduğunuz başka biri var silindirin içinde. O olduğunuz sonra kendinizi bulamadığınız karşınızda.

A: Rüyadaki şey gerçekleşseydi, yani ben Joshua Green olsaydım, silindirin içinde olurdum ve hiçbirşey görmüyor olurdum ama öyle olmuyor...

B: Düşüncenizde Joshua Green'siniz ama gerçekte A'sınız.

Bir sonraki seansta A şöyle devam etti.

Rüya hakkında düşündüm. Joshua adındaki kadın benim. Silindir de benim onunla hiç iletişim kuramamamın göstergesi. Ben kadın olmayı seçebilsem tastamam böyle olmayı seçerim. Fiziki olarak güçlü ama iri yarı değil, çıtı pıtı değil. Yüzü, ifadesi olan bir yüz. Güzel kadın yüzünün bir stereotipi değil. Mental bir gücü de ifade eden bir yüzü var. S'ye benzettim, aşık olduğum insanlardan bir tanesi.

B: Yani bir silindirin içinde hapsolmuş bir A var, bir de dışarıda bir A var.

A: Onların aynı kişiler olduğu bir gerçek.

B: ...bir çelişki değil

A: İçerideki A'nın bir iletişim talebi var ama dışarıdaki, dün de anlattığım gibi "ne oluyor, ne bakıyor" türünden sorular sormuyor, rahatça anlayabildiği bir şey değil...

B: O yürüyüp gidiyor, geçiyor...

A: O yürüyüp geçerken bir şey dikkatini çektiği için dönüp bakıyor. Yoksa o bile bir tesadüf aslında. Ya da belki o bakışın bir gücü o. Yani mesela birileri size gözünü diktiği zaman döner bakarsınız, belki o düzeyde bir iletişim. Bir tek onu yapabiliyor belki.

B: Gözleriyle konuşuyor yani...

A: Evet nerdeyse telepatik olarak konuşuyor diyeyim. Bizim şu anda çok iyi bilmediğimiz bir şey. Ama vardır öyle bir fenomen. Birisi size bakarsa hisseder döner bakarsınız. Vardır. Dolayısıyla bu konu sizin zaman za-

man altını çizdiğiniz gibi benim uzak kalmayı seçtiğim bir konu. (Duygu ve duygulanım boyutunu kastediyor).

B: O kadın yüzükoyun yatmış başını kaldırıyor, size bakıyor.

A: O ifadede aktif bir ilgi var, dikkatle benim uzaklaşmamı izliyor. Onun için niye enterasan acaba? Benim oradan uzaklaşıyor olmam onun ilgisini çekiyor. Bakmaya devam ediyor bırakmıyor, kafasını indirmiyor. Alelade bir ilgi.

B: Vazgeçmiyor...

A: Muhtemelen ben geri dönüp bakmasam hâlâ bakacak. Bir şey bekliyor evet. Olsa olsa dönüp iletişim kurmamı bekliyor evet. Benimle ilgili bir şey bekliyor.

B: Niye o pozisyonda?

A: Silindir onu kısıtlıyor. Bu pozisyonda yatıyor olsaydı (divandaki pozisyon) bana bakamazdı. Yan yatıyor olsaydı yapabilirdi. Neden acaba?

B: Burdaki pozisyon mesela beni görmemek üzere kurulmuş.

A: Ordaki pozisyon herşeyi görmeye göre kurulmuş. Benim seviştiğim yer silindirin solundaydı. Sadece başını sola döndürerek beni görebilirdi. Benim gittiğim yönü görebilir. Sanki bu pozisyon herşeyi görmeye göre kurulmuş. O mekanda olan olup biten herşeyi görmeye göre kurulmuş.

B: Bu biraz benim pozisyonum. Ben sağı, solu, önü ve arkayı görebiliyorum.

A: Evet.

B: Ve ben sizi görebiliyorum ama siz beni göremiyorsunuz.

A: Evet. O silindir sınırlayıcı ama şeffaf olması nedeniyle herşeyi görüyor.

B: Ne işe yarıyor o zaman?

A: İzlemeye yarıyor ama kontakt olmuyor. Hareket kısıtlılığı da var. Hiçbir şey yapamıyor. Çok sınırlı. Ama ben geri dönüp onunla konuşmaya çalışsaydım ne olurdu? Onu bilmiyorum. Enteresan olan durumu bu kadar şaşırtıcı bulmakla beraber rüyada aklıma gelmedi, yanına gidip konuşayım demek aklıma gelmedi rüyada. Ben o sırada olan bitenin olağanüstülüğüne odaklandım. Saptadığım aykırıklara rağmen kabul etmeyi seçtim. Halbuki çok heyecan verici bir deneyim. Hayatta olsa onun yanına gidip ne hissettiğini sorardım. Benlik değiştirdiğim insanla gider konuşurdum.

B: Bu deneyimi paylaşırdınız...

A: Bu mesela hiç aklıma gelmedi oysa şimdi geliyor. Joshua Green'e gelince. Onu tanımadığımdan eminim.

B: İlginç. Hem tanımıyorsunuz hem de rüyada çok derin bir ilişki yaşıyorsunuz.

A: İsim olarak ikiye böldüğüm zaman bana ifade ediyor (Green S'nin internetteki takma adı). Joshua da Joshua Rifkin. Rifkin Green'e de benziyor ses benzerliği var.

B: Biraz S, biraz L, sonra siz, biraz ben (herşeyi görebilen)...

A: Bu bana geçmişte birlikte olduğum kadınlardan yapmaya çalıştığım kolaja benziyor.

B: Tam ve bütün birisini bulmak...

M: Evet ve o olmak. Evet mükemmel olma arzusuyla da bağlantısı var. Bu gözle bakınca da bir zamanlar müzikle uğraşmak istedim ama hiç hayata geçirmedim, çalışmadım bile. Oysa Joshua Rifkin başarılı bir müzisyen ve benim için çok kıymetli sıradışı bir şey yapmış. 1900'lerin başında, cazın başlangıcında sayılabilecek bir akımı 'ragtime'ı keşfedip yeniden tanıtmış. Ben kendi değerlerim açısından çok övgüye şayan buluyorum. Kompozitörlük tabii iyi bir şey, piyano çalmak iyi bir şey ama kaybolmuş bir müziği keşfedip dünyaya yeniden vermek, o benim için diğerleri kadar değerli. Belki o olmak da istedim.

Ragtime piyanoda neşeli, oynak, senkopasyonları yüksek ve bir zamanlar Amerikalı zenciler arasında popüler olan bir müzik; geçen akşam onun konusunun geçtiği bir arkadaş toplantısındaydım.

B: Bir zamanlar popüler olup sonradan unutulan bir müzik. Sonradan yeniden keşfedilip uyarlanan müzik...

A: Evet unuttuğum ve çok az hatırladığım çocukluğum gibi. Rüyadaki silindir o çocukla da kontakt kuramamamı, direncimi simgeliyor olabilir.

Bu rüyanın analiz sürecine kattığı iki önemli husus var. Birincisi analizanın kendi iç dünyasıyla bağlantı kuramamasını bu karşılaşamayan bakışlar ortamında net bir şekilde görebiliyoruz. Bu aynı zamanda analizanın tarihinde önemli bir noktaya da işaret ediyor ve analiz boyunca yüzeysel bir biçimde ele aldığı annesinin onunla ilk çocukluğundaki cinsel kimliğiyle ilgili tutumuna da doğrudan işaret ediyor. Bukleli güzel saçlarına hayran olan annesi onu 3-4 yaşlarına kadar bir kız çocuğu gibi büyütmüştü. Annesinin gözünde ilk yıllarını bir kız çocuğu olarak geçirmişti. Unutulan ve sonradan yeniden keşfedilen bir zamanların popüler müziği *ragtime* misali, bu küçük kız çocuğu da analiz içinde yeniden hayat buluyordu. Silindirin içinde gözleriyle A'yı takip eden kadın "bana bak" diyen küçük bir kız çocuğun çağrısına benzemektedir. Bu aktarım nitelikli çağrı analizanın kişiliğinin edilgin eşcinsel kısmının analiz içinde ele alınmasını da beraberinde getirecektir.

Nitekim bu rüya akabinde diğer bir rüya ile hatırlayamadığını söylediği, çocukluğunun bir sahnesiyle cinsel kimliğiyle ilgili mesele yeniden gündeme gelecektir. Rüyada analizan kendini bir pazar yerinde görür. Pazar yerindeki tentelerin yarattığı loşluk ortamı onu çocukluğunun ilk yıllarını geçirdiği bir doğu iline götürecektir. Orada ilk defa bir erkek berberine gittiğini anımsar ve daha sonra bu anının seçiciliği üzerine dikkatini yoğunlaştırır. Yine aynı seansta anılarının annesinin cümlelerinden mütevellit olduğunu, kendisine ait olanla annesinin ona anlattıkları arasındaki farkı ayırt etmekte zorlandığını ileri sürer. Ama pazar yerindeki loşluğu annesinin ona söylememiş olduğunu,

bu tespitin kendisine ait oduğunu söyler. Analizan kendi anılarına sahip çıkmaktadır. Yine bir önceki rüyada olduğu gibi, kendi bakışına bakmaktadır.

Bu süreçle ilgili birçok varsayım ileri sürülebilir. Rüyadaki karşılaşamayan bakışlar anne-bebek ilişkisindeki bebeğin cinsel kimliğine olan karşı yatırımının bir betimlemesi olarak düşünülebilir mi? Görmezden gelen ve ruhsal hayatının önemli bir kısmını inkâr eden A'nın bakışı bu çarpık annesel cinsel yatırımına itiraz eden bir karşı bakış olarak düşünülebilir mi? Annenin gözlerinin içine bakmak ne de olsa A'nın kendisiyle ilgili birşeyi değil, annenin kendisiyle ilgili, muhtemelen bir kız çocuğuna sahip olamamanın beraberinde gelen hayal kırıklığını ve üzüntüyü de görmeyi gerektirecektir.

Tedirginlik duygusundan bütünleşmeye giden bu analiz yolculuğunda, rüya analizleriyle iç dünyamızdaki nesneleri yeniden canlandırarak onlarla nasıl iletişim kurulduğunu anlattım. Bu iletişim türünü anlamak için çoklu aynalar metaforu üzerinden hareket ettim. Bir tek aynaya baktığımız zaman sadece kendi imgemizi görürüz. Ama bir ikinci aynayı ilk aynayı yansıtacak bir biçimde araya koyarsak, o zaman aynaya bakarkenki bakışımızı yakalarız. İşte belki rüya analizi sayesinde sadece iç nesnelerimizi değil ama aynı zamanda bu iç nesnelerle kurduğumuz ilişkiyi, onlara nasıl baktığımızı, onların arasındaki ilişkiyi nasıl düşlemlediğimizi, bakışımızın kendisini de görebiliriz. Rüyanın kendisinin analiz içinde yeniden ele alınması analizanın sağına soluna bakmadan yürümesini, silindir içinde kalan ve konuşamayan kısmını görmesini sağladı. Yansıtan ikinci ayna olan rüya analizi, analitik üçüncüyü tesis ederek öznelleşme sürecini de başlattı.

KAYNAKÇA

Freud, S., "L'inquiétante étrangeté", *Essais de psychanalyse appliquée*, Gallimard, 1971.

Freud, S., The "Fort / Da" Game, *Beyond the Pleasure Principle*, *Standard Edition*, cilt 18, 1920, s. 14-15.

Freud, S., "Jokes and their relation to the unconscious", *Standard Edition*, cilt 8, Hogarth Press, Londra, 1960 [1905].

Guillaumin, J., *Le rêve et le moi: rupture, continuité, création dans la vie psychique: sept études psychanalytiques sur le sens et la fonction de l'expérience onirique*, P.U.F, 1979.

Jacques Lacan, *Stade du Miroir*, XVI, IPA Kongresinde sunulan bildiri, Zürich, 17 Temmuz 1949.

Meltzer, D., *Le Monde Vivant des Rêves*, Césura, Lyon, 1995.

Pontalis, J. B., "L'attrait du rêve", *La force d'attraction*, Points Essais, 1990.

Vatillon, A., "Le reve dans la cure", *Revue Belge de Psychanalyse*, No 7, Sonbahar 1986.

7

Deniz ve Ayna

Melis Tanık

Psikanaliz literatürü incelendiğinde yaratıcılık ve sanatın birçok psikanaliz düşünürü tarafından ele alınmış olduğu görülür. Freud'a (1908) göre yaratıcılığın kökenleri ve sanat eserinin izleyenler üzerindeki etkisi insanoğlunun her zaman ilgisini çekmiş ve hayranlığını uyandırmıştır. Freud'un sanat eserini incelerken içeriğe önem vermesi, yaratı süreci sırasında ağırlıklı olarak libido nitelikli dürtülerin yüceltilmesine odaklanması (Abella, 2010) ve sanat eserini yorumlarken kendi duygusal tepkilerini hesaba katmaması (Glover, 2009) eleştiri konusu olmuştur. Ancak Freud'un yaratıcılık sürecinde önemli bir rol oynadığını ileri sürmüş olduğu simgeleştirme ve bilinçdışı düşlemlere Kleinci ve Klein sonrası kuramlarda merkezi bir önem atfedilmiş; sanat eserini yaratma süreci, bu süreçte yıkıcı dürtüler ile narsistik çatışmaların önemi ve estetik yaşantısı gibi konular derinlemesine işlenmiştir (Abella, 2010). Bilinçdışı düşlemler sadece yaratıcı ve sanatsal süreçlerin değil ruhsallığın yapılanması ve cinsel gelişim süreçlerinin aydınlatılmasında da önemli bir rol oynamıştır.

Sempozyumdaki sunumda Bayan E adı verilen analizanla yapılan çalışmanın bir kesiti Bayan E'nin kısa öyküleri, düşleri ve düşlemleri aracılığıyla aktarılmıştır. Ayrıca bilinçdışı düşlemlerin ve bunların simgeleştirilmesinin ruhsal yapılanma, kadın cinsel gelişimi ve yaratıcılık süreçleri üzerindeki etkileri örneklendirilmiştir. Ancak bu metinde yalnızca genişletilmiş olan kuramsal kısımlara yer verilecektir.

Freud 1931'deki makalesinde "kara kıta" olarak adlandırmış olduğu kadın cinselliğini ele alır. Freud'a göre her iki cins de erken libidinal gelişim

aşamalarından aynı şekilde geçmelerine rağmen kız çocuğun cinsel gelişimi erkek çocuğunkine göre oldukça zor ve karmaşıktır. Kız çocuğu iki önemli aşamadan geçer: Bunlardan ilki klitoristen vajinaya geçiş, diğeri ise kızın aşk nesnesinin anneden babaya değiştirilmesidir. Kız çocuğun Oidipus evresinde babasıyla kurmuş olduğu yoğun ilişkinin ardında Oidipus evresi öncesi annesiyle kurmuş olduğu yoğun çiftedeğerli ilişkiyi keşfetmek Freud'u şaşırtır. Bunu Yunan uygarlığının gerisindeki Minos-Miken uygarlığını keşfetmeye benzetir. Freud'a göre küçük kızın annesiyle kurmuş olduğu ilişkiyi anlamadan kadın cinselliğini anlamak pek mümkün değildir. Penisten mahrum olduğunu fark etmesi küçük kızda iğdiş edilme karmaşasını ortaya çıkarır. Başta bunun sadece kendi başına gelmiş bir talihsizlik olduğunu düşünür. Sonrasında bunun dişillikle olan bağını anlamasıyla onu penisten mahrum bırakan ve penise sahip olmayan anneden nefret eder. Küçük kızın bir penise sahip olmadığını fark etmesini üç gelişimsel hat izleyebilir: Küçük kız genel anlamda cinsellikten uzaklaşabilir, nevroz ortaya çıkar; erillik karmaşası oluşabilir yani küçük kız bir gün bir penise sahip olacağı umudunu yitirmez ve bu hayatında şekillendirici bir etken olur ki bu eşcinsel nesne seçimine de neden olabilir ve son olarak babayı aşk nesnesi olarak seçeceği normal dişillik ortaya çıkabilir. Freud'a göre kız çocuğu önce penise, sonra penise sahip olduğu için babaya sahip olmak ister. Kız çocuğun penise sahip olma arzusu babasından çocuk sahibi olma arzusuna dönüşür. Oidipus karmaşasının çözülmesiyle bu istek babanın yerini alacak bir erkekten çocuk sahibi olma arzusuna evrilir (Freud, 1924).

Freud'dan sonra çoğunluğunu kadınların oluşturduğu analistler vajinanın bilinmezliği, penis hasedi, kadınlarda üstbenlik gelişimi gibi konularda Freud'un ileri sürmüş olduğu fikirleri sorgulayarak Freud'un kadın cinselliğine dair yazdıklarını ele almışlar ve zenginleştirmişlerdir.

Freud kadın cinselliğinin gelişiminde Oidipus evresi öncesi anneyle kurulan ilişkinin önemine değinse de bu ilişki daha sonra Melanie Klein tarafından ele alınmıştır. Çocuk psikanalizinin öncülerinden ve ilk kadın psikanalistlerden olan Klein, bir yandan Freud'un ortaya atmış olduğu tartışmalı ölüm dürtüsü kavramını, diğer yandan Freud'un aksine dürtü doyumundan ziyade bebeğin nesne ile kurduğu ilişkiyi kuramının merkezine yerleştirerek klasik dürtü kuramı ile nesne ilişkileri kuramı arasında bir köprü kurmuştur. Klein psikanalizle ilgilenmeye başlamadan önce Viyana Üniversitesi'nde iki yıl sanat ve tarih okumuş; sanata karşı duyduğu ilgi yaşamının sonuna dek devam etmiştir. Klein yaratıcılık sürecini ve sanatçının iç dünyasını bilinçdışı

düşlem, simge oluşumu, erken çocukluk kaygı durumları, depresif konum, onarım ve haset kavramlarının yardımıyla açıklamaya çalışmıştır.

Klein Freud'dan farklı olarak birbirini takip eden psikoseksüel evreler ve saplanma noktaları yerine konumlar olduğunu ileri sürer (Segal, 1973). Klein'a göre insan zihni iki konum arasında salınır: Paranoid-şizoid konum (doğumdan- 3, 4 aya kadar) ve depresif konum (3, 4 aydan 6 aya kadar). Konum terimi belli bir nesne ilişkileri yapısına, yaşam boyu devam eden kaygı ve savunmalara gönderme yapar. Benlik, doğumla birlikte, yaşam ve ölüm dürtüleri arasındaki çatışmadan kaynaklanan kaygıya maruz kalır. Ayrıca bu kaygıların dışında, doğum ve yoksunluk deneyimleri gibi dış dünyadan gelen ve kaygı veren başka etkenler de vardır. Çocuğun deneyimlediği çatışma doğuştan olmasına rağmen; çatışmanın şiddeti bünyeye ve dış koşullara bağlı olarak değişir.

Benlik ölüm dürtüsünün yarattığı kaygıya maruz kalınca bölünür ve ölüm dürtüsünü kapsayan kısmını kendi sınırlarının dışına; dış nesneye yani memeye yansıtır (Segal, 1973). Dolayısıyla meme bebeğin ölüm dürtüsünün bir kısmına sahip olduğu için kötü meme haline gelir. Bu da benlik için tehdit edici bir unsur oluşturur ve zulmedilme kaygılarını ortaya çıkarır. Böylece başlangıçtaki ölüm dürtüsünden kaynaklanan korkunun yerini zulmedici nesneye karşı duyulan korku alır. Zulmedilme kaygısı oral ve anal, sadist nitelikli dürtülerden kaynaklanır. Saldırganlık aşırı olduğu zaman bebek yoğun bölmeye başvurur, dolayısıyla memenin parçalara bölündüğünü hisseder. Bunun sonucunda benlik birçok zulmedici nesneyle karşı karşıya kalır. Ölüm dürtüsünün geri kalan diğer kısmı ise saldırganlığa dönüştürülüp zulmedici nesnelerle mücadele etmek için kullanılır.

Bu sırada yaşamı koruma amacına hizmet eden libido nitelikli dürtüler de dışarı yansıtılmış ve bunun sonucunda ideal nesne oluşturulmuştur (Segal, 1973). Benlik dışarı yansıtılmamış olan libido nitelikli dürtüleri ideal nesneyle libido nitelikli bir ilişki kurmak için kullanır. İdeal nesnenin içe atılması benliğin başlangıcını oluşturur. Klein'a göre baştan itibaren benliğin iki nesneyle ilişkisi vardır: birincil nesnenin bölünmesiyle ortaya çıkan ideal meme (iyi nesne) ve zulmedici meme (kötü nesne). İdeal nesne düşlemi dışarıda gerçek anneyle olan doyurucu yaşantılarla (sevilmek, doyurulmak); zulmedici nesne düşlemi ise gerçek yoksunluk ve acı yaşantılarıyla birleşir ve onaylanır.

Depresif konumda bebek anneyi bütün bir nesne olarak algılamaya ve ondan ayrı olduğunu fark etmeye başlar (Klein, 1940). Yani iyi nesne ile düşlemde saldırarak yok etmiş olduğu kötü nesnenin aslında bir bütünün parça-

ları olduğunu fark eder. Bu da onda düşlemde tahrip etmiş olduğu kötü nesneyle ilgili tasa ve suçluluk duyguları ile iyi nesneyi onarma ve koruma arzusunu ortaya çıkarır. Bebek kendi tümgüçlü yıkıcılığıyla nesneyi nasıl tahrip ettiyse, suçluluk ve çaresizlik duyguları içinde sevgiyle anneyi onarabileceğine inanır. Depresif çatışma baştan itibaren bebeğin yıkıcı duyguları ile sevgi ve onarma arzuları arasındadır. Depresif kaygıların azalması bebeğin içeride ve dışarıda, gerçeklikte ve tümgüçlü düşlemlerle, iç ve dış nesneyi onarmasıyla azalır. Örneğin annenin gittiği, yani bebeğin anneyi kaybettiğine dolayısıyla düşlemde yok ettiğine inandığı durumların hemen sonrasında anneyle kavuşmak bebekte libido nitelikli dürtülerin saldırganlık dürtülerine galip geldiği, iyi nesnenin tahrip olmadığı ve güçlendiği inancını gitgide pekiştirir.

Bebek büyüdükçe yaşanan diğer kayıplar erken depresif kaygıları yeniden harekete geçirir. Bu da iç dünyadaki iyi nesnelerin kaybedilebileceği korkusunu ve zulmedilme kaygılarını ortaya çıkarır. Kabaca özetlemek gerekirse; yas çalışmasında kayıp nesne tekrar içe yerleştirilir ve iyi nesne iç dünyada tekrar oluşturulur. Bu, iç dünyanın ve onu oluşturan iç nesnelerin tekrar kurulduğu bir süreçtir (Klein, 1940).

Klein'a (1945) göre bebek sadist nitelikli oral dürtülerin etkisi altında iken yoksunluk deneyimleri sonucunda annenin bedeninin içine girdiğini ve içeriklerini çalıp tahrip ettiğini düşlemler. Küçük kızın zihninde, annenin bedeni küçük kızın sahip olmak istediği bebekler, penis ve dışkıların oluşturduğu zenginliklerle doludur. Annenin bedenine düşlemde saldırmış olmak, küçük kızda arkaik annenin misilleme yaparak küçük kızın bedeninin içindekileri özellikle de bebeklerini yok edeceği korkusunu uyandırır. Klein'a (1929, 1945) göre bu, küçük kızlar için en erken ve en derin kaygı durumudur. Freud'un (1926) tanımlamış olduğu sevgi nesnesini ya da sevgi nesnesinin sevgisini kaybetme korkusundan önce gelir. Klein'a göre sanatsal ve yaratıcı faaliyetlerin temelinde depresif kaygı ve düşlemde saldırılmış ve tahrip edilmiş olan nesneyi onarma arzusu yatar.

Klein (1957) iyi memenin yaşam ve dolayısıyla yaratıcılığın kaynağı olduğunu yazar. Klein'a göre yoksunluk deneyimleri bebekte hasetli duygulara, yani bebeğin sahip olmak istediği zenginliklere sahip olduğunu düşündüğü iyi memenin içeriklerini çalma ve bununla birlikte iyi memenin içini dışkıyla, yani kötü kendilikle doldurma arzusuna neden olur. Bu aslında annenin yaratıcılığına yapılan bir saldırıdır; gücünü üretral ve anal sadist nitelikli dürtülerden alır. Klein şöyle der: "Psikanaliz deneyimim bana yaratıcılığa duyulan hasedin yaratıcı sürecin bozulmasında temel unsur olduğunu göster-

miştir. Başlangıçtaki iyilik kaynağını bozup tahrip etmek kısa zamanda annenin sahip olduğu bebeklere saldırılmasına ve zarar verilmesine ve bunun sonucunda iyi nesnenin saldırgan, eleştirel ve hasetli bir nesneye dönüşmesine yol açar. Yoğun haset duygusunun yansıtılmış olduğu üstbenlik figürü özellikle zulmedici hale gelir ve düşünce süreçleri ile her türlü üretken faaliyeti, sonuç olarak yaratıcılığı engeller" (1957, s. 202). Buna rağmen Klein'a göre bir miktar yoksunluk ve çatışmanın üstesinden gelme arzusu ile iyi memeyi oluşturma ve bununla özdeşleşim kurma yetisi yaratıcılık için gereklidir.

Melanie Klein'ın takipçilerinden ve nesne ilişkisi kuramının öncülerinden olan Hanna Segal'e göre (1952, 1990) tüm sanatsal ve yaratıcı faaliyetlerin kökeninde depresif kaygı ile onarıcı düşlemler dolayımıyla düşlemde saldırılmış ve yok edilmiş olan nesneyi onarma arzusu yatar. Segal (1952) "Estetiğe Psikanalitik bir Yaklaşım" başlıklı makalesinde şöyle der: "... aslında tüm yaratılanlar bir zamanlar sevilmiş ve bir zamanlar bütün olan, ancak şimdi kayıp ve harap bir nesnenin, harap olmuş bir iç dünyanın ve kendiliğin tekrar yaratılmasıdır. İçimizdeki dünya tahrip olduğunda, ölmüş ve sevgisiz kaldığında, sevdiklerimiz paramparçayken ve biz çaresiz bir ümitsizlik içindeyken – işte o zaman dünyamızı baştan yaratmalıyız, parçaları tekrar birleştirmeli, ölü parçalara hayat üflemeli ve tekrar yaşamı yaratmalıyız" (s. 199). "Bu bakış açısına göre simge oluşumu bir kaybın sonucunda ortaya çıkar; (simge oluşumu) acı ve tüm yas çalışmasını içeren yaratıcı bir edimdir" (s. 203); "... simgelerin yaratılması, bir temanın simgesel olarak derinlemesine işlenmesi, sanatın özüdür" (s. 203). Segal'e (1952) göre, iyi sanatçıyı kötü sanatçıdan ayırt eden özellik, iç dünyası ve kullandığı malzemeyle ilgili yüksek bir gerçeklik algısına sahip olmasıdır. Manik savunmalara başvurmadan gerçekleştirilen başarılı bir yas çalışmasının sonucunda sanatçı içsel gerçekliği dışsal gerçeklikten ve özneyi nesneden ayırt etme yetisini geliştirir. Sanatçı kayıp nesneden vazgeçer, simge oluşumu, yani sanat eseri kayıp nesnenin yerini alır. Dışsal-içsel ve özne-nesne ayrımı sayesinde sanat eseri kendilikten ayrı ve kendiliğin dışında görülür. Kendiliğin yaratısı olan sanat eseri özgürce kullanılan bir iletişim aracı haline gelir.

Bion (1962) bebeğin simgeleştirme yetisinin harekete geçebilmesi için annenin işlevinin öneminden bahseder. Buna annenin hayalleme yetisi adını verir. Anne, bebeğin anneye fırlatmış olduğu ham malzemeyi alıp kendi içinde bebeğin hazmedebileceği bir hale dönüştürüp ona geri verir. Bayan E'nin analiz süreci boyunca ortaya çıkan bilinçdışı düşlemleri ve buna eşlik eden duygulanımlar analizin sunduğu çerçeve ve aktarım ilişkisinin yanı sıra seans-

ların dışında yazdığı kısa öyküler ve yaptığı resimler yoluyla dönüştürülerek kapsanmıştır. Deniz ve ayna Bayan E' nin seanslarda derinlemesine işlediği temalardır.

Deniz ve aynaya çoğu zaman anneyi temsil eden metaforlar olarak rastlarız. Deniz mavinin değişen tonlarıyla sakin, kuşatan ve kapsayan bir anne, köpüklü dalgalarıyla canlandıran, hayata karşı baştan çıkaran bir anne, çalkantılı dev dalgalarıyla dibi görülmez, korkutucu, bilinmez bir anneye dönüşür. Ayna işlevine Winnicott, Lacan ve Kohut'un metinlerinde rastlanır. Winnicott (1967) bebeğin varoluşunun annenin nazarında aynalanmasından bahseder. Lacan'a (aktaran Abrevaya, 2000; aktaran Habip, 2007) göre bebek, ayna deneyimiyle kendisinin yarattığı dolayımsız, ikili ilişkilerin hâkim olduğu bir dünya algısından farklılıkların olduğu, dolayımlı, üçlü ilişkilerin var olabildiği simgesel bir dünyaya adım atar. Kohut (1971) ise bebeğin normal gelişim sürecine uygun olan büyüklenmeciliğinin anne-baba tarafından aynalamasının sağlıklı bir narsisizm ve bütünleşmiş bir kendilik açısından önemini vurgular. Metnime Bayan E'nin seansta Baudelaire'in (1857) İnsan ve Deniz adlı şiirinden yapmış olduğu bir alıntıyla son vermek istiyorum:

> Deniz aynandır senin, kendini seyredersin
> Bakarken, akıp giden dalgaların ardından.

KAYNAKÇA

Abella, A., "Contemporary Art and Hanna Segal's Thinking on Aesthetics", *The International Journal of Psychoanalysis*, 91, 2010, s. 163-181.

Abrevaya, E., *Aynadan Ötekine: Çocuk Öznelliğinin Oluşumu Üzerine Bir Çalışma*, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2000.

Baudelaire, C., *Kötülük Çiçekleri*, (çev. Orhan Veli Kanık), 1857.

Bion, W.R., "The Psycho-Analytic Study of Thinking", *International Journal of Psycho-Analysis*, 43, 1962, s. 306-310.

Freud, S., "Creative Writers and Day-Dreaming", *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, Cilt IX (1906-1908): *Jensen's 'Gradiva' and Other Works*, 1908, s. 141-154.

Freud, S., "The Dissolution of the Oedipus Complex", *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, Cilt XIX (1923-1925): *The Ego and the Id and Other Works*, 1924, s. 171-180.

Freud, S., "Inhibitions, Symptoms and Anxiety", *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, Cilt XX (1925-1926): *An Autobiographical Study, Inhibitions, Symptoms and Anxiety, The Question of Lay Analysis and Other Works*, 1926, s. 75-176.

—, "Female Sexuality", *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, Cilt XXI (1927-1931): *The Future of an Illusion, Civilization and its Discontents, and Other Works*, 1931, s. 221-244.

Glover, N., *Psychoanalytic Aesthetics: An Introduction to the British School*, Karnac Books, Londra, 2009.

Habip, B., *Psikanalizin İçinden*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007.

Klein, M., "Infantile Anxiety-Situations Reflected in a Work of Art and in the Creative Impulse", *International Journal of Psycho-Analysis*, 10, 1929, s. 436-443.

—,"Mourning and its Relation to Manic-Depressive States", *International Journal of Psycho-Analysis*, 21, 1940, s. 125-153.

—, "The Oedipus Complex in the Light of Early Anxieties", *International Journal of Psycho-Analysis*, 26, 1945, s. 11-33.

—, "Envy and Gratitude", *International Psycho-Analytic Library*, 104, 1957, s. 176-236.

Kohut, H., *Analysis of the Self*, New York, International Universities Press, 1971.

Segal, H., "Psycho-Analytical Approach to Aesthetics", *International Journal of Psycho-Analysis*, 33, 1952, s. 196-207.

—, "Notes on Symbol Formation1", *International Journal of Psycho-Analysis*, 38, 1957, s. 391-397.

—, *Introduction to the Work of Melanie Klein*, Karnac Books and The Institute of Psychoanalysis, Londra, 1973.

—, *Dream, Phantasy and Art*, New Library of Psychoanalysis, Londra, Routledge, 1990.

Winnicott, D. W., "Mirror-Role of the Mother and Family in Child Development", (yay. haz. Lomas), *The Predicament of the Family: A Psycho-Analytical Symposium*, Hogarth, Londra, 1967, s. 26-33.

8

Kahramanın Yolculuğu

NİLÜFER ERDEM

İNSANIN ANLATI KURMA İHTİYACI

Psikanaliz süreci aynı anda gelişen iki yönlü bir yolculuk olarak düşünülebilir. Kişi bir taraftan onu kendi varoluşunun, düşüncelerinin, duygularının kökenlerine götüren yollar ağında, geçmişte ve bilinçdışında yolculuk eder. Diğer taraftan aktarım-karşıaktarım ilişkisi içinde yaşanan ve yorumlandıkça geçmiş deneyimleri yeniden yapılandıran süreç aracılığıyla şimdiden geleceğe doğru bir yol kateder. Geçmişi ve geleceği yeniden kurar. Bu yolculuk esas olarak insan zihninin ve ruhsallığının anlam oluşturma yönündeki eğilimini ve çabasını ifade eder. Başta Freud olmak üzere pek çok psikanaliz kuramcısı anlam oluşturma ve anlatı kurma ihtiyacının insan zihninin ve ruhsallığının bir işlevi olduğunu ve simgeleştirme süreçlerine sıkı sıkıya bağlı olduğunu göstermiştir.

Bion (1962) simgeleştirme işlevinin bebekte annenin hayalleme yetisi sayesinde harekete geçmesiyle *düşünceleri düşünme aygıtının* da çalışmaya başladığını ve böylece sağlıklı bir ruhsallığın temellerinin atıldığını söyler. Bebeğin ruhsallığı annenin dünyayı bebek için durmaksızın yorumlayıp anlamlı sözlere dönüştürmesiyle bir anlatı süreci içinde gelişir.

Winnicott (1953, 1997) ötekiyle etkileşimin gerçekleştiği *geçiş alanında, geçiş nesnelerini* kullanarak bebeğin iç ve dış gerçekliği yapılandırdığından bahsederken, simgeleştirmeler aracılığıyla bebeğin, ileride olacağı birey için, kendine nasıl bir varlık hikâyesi oluşturduğunu da tarif eder.

Klein (1997) anlatının kökenini bebeğin doğumunun da evveline da-

yandırarak onun baştan var olan bir *iç dünya*, yani bir hikâye ile dünyaya geldiğini öne sürer. Arkaik içsel nesneler ve bunlar arasındaki parçalı ilişkilerle tanımlanan bu iç dünya gerçek nesnelerle süregiden teması ve ilişkisi içinde, bir anlamda gerçekliğin sınavından geçerek, simgelerle ifade edilebilen ve giderek sözle (ve diğer simgelerle) bütünlüklü olarak anlatılabilen anlamlı bir hikâyeye dönüşür.

Freud (2002, 2003) ise daha baştan insan zihninin anlam üretme yönündeki ısrarlı çabasını fark ederek bunun histerik belirtilerin, rüyaların ve düşlemlerin oluşumu esnasında nasıl gerçekleştiğini incelemiş ve bu ısrarlı eğilimi ruhsallığın (ya da ilk başta söylediği biçimiyle *bilinçdışının*) sağlıklı ve sağlıksız tüm üretimlerinin temeline yerleştirmiştir. *Sağlıklı* denen, yani *yüceltme* sonucunda ortaya çıkan üretimler arasında şakalar, espriler, sanat ve edebiyat eserleri yer alır (Freud, 1905; 1910).

Konuya edebiyat cephesinden bakıldığında, insanın anlam üretme yönündeki ısrarı ve ihtiyacı, edebiyatçıların da yabancısı olmadığı ve bilinçli olarak üzerinde çalıştığı bir konudur. Örneğin A. Artaud gibi anlamsız sesler ve hecelerden ya da S. Beckett gibi *saçma* (*absurd*) kurgulardan oluşan metinler kaleme almış yazarların bile amacı bu yolla bizim zihnimizde çoğalıp gelişecek bir anlam üretmektir. Dolayısıyla ayrı ayrı yollardan ilerleyen psikanaliz ile edebiyatın birbirine paralel bir yol izlediğini ve anlam sorunsalı çerçevesinde birbiriyle buluştuğunu söyleyebiliriz. Tıpkı yazarın varlığının en derinlerinden gelerek hissettiği ve yapıtında ete kemiğe büründürdüğü, psikanalistin ise kuramla söze döktüğü ve klinikte analist ile analizan arasındaki deneyimde uygulamaya koyduğu gibi, insan ruhsallığının doğmak, var olmak ve genişleyip derinleşmek için anlatılar kurmaya ihtiyacı vardır.

YAŞANTILARIN İÇSEL DENEYİMLERE DÖNÜŞTÜRÜLMESİ

Psikanaliz sürecinin geçmiş ve geleceğin yeniden kurulduğu aynı anda birden fazla yönde ilerleyen bir yolculuk gibi düşünülebileceğinden bahsetmiştim. Psikanalitik bir bakışla, yolculuk metaforunun psikanaliz tedavisinin olduğu kadar bütün edebi eserlerin de temel örüntüsünü oluşturduğu ileri sürülebilir. Özellikle efsane, destan ve masallarda bu örüntü en açık biçimiyle kendini gösterir. Kahramanın yolculuğu olarak nitelenebilecek bu örüntü kahramanın belli bir kronolojik akış içinde yaşadığı olaylar örgüsünü anlatır. Efsane, masal, roman ve hikâyenin temel örüntüsü olan, söz konusu edebi biçimlerin yapısını oluşturan şey bu yolculuk düzenidir.

Kahraman yaşamının bir anında (doğum, bir yakının kaybı, başına ge-

len beklenmedik bir olay vb) olayların kucağına atılır. Onu ilerlemek zorunda bırakan bir açmazdan ya da çatışmadan hareket etmesi ve içinde bulunduğu durumu çözüme kavuşturacak içsel ve/veya dışsal bir yol katetmesi gerekir. Yolda bir dizi sınavdan geçer. Ve en nihayetinde çatışmanın iyi kötü çözümlendiği, açmazın giderildiği bir noktaya ulaşır. Kahraman bu yol boyunca bir dizi *içsel* sınavdan da geçer.

Kişinin olgunlaşmasını, bağımsızlık kazanmasını, içsel olarak zenginleşmesini anlatan bu sınavlar hikâyelerde ve romanlarda genelde kahramanın yaşadığı bireysel yaşantılar ve ilişkilerle ifade edilir. Efsane ve destanlarda daha çok yiğitlik ve savaş becerilerinin sergilenmesi, ahlâki değerlerin yerli yerini bulmasını şeklinde ortaya çıkar ve sadece kahramanı değil mensup olduğu topluluğu ya da halkı da ilgilendiren olaylarda ifadesini bulur. Masallarda ise anlatılan dış yolculuğun içsel bir yolculuğu ifade ettiği çok daha belirgindir ve aralarındaki ilişki çok daha dolaysızdır. Bunun nedeni belki de masalların esas olarak çocuklara yönelik olmasındandır.*

Masallar duyumlarını ve yaşantılarını simgeleştirip içsel deneyimlere dönüştürme ihtiyacı içinde olan küçük ya da büyük insana, daha önce temsillere kavuşturulmuş ve toplumsal olarak sınanıp kabul edilmiş çeşit çeşit hazır deneyim örnekleri sunar. Küçük prenses tiksintisini yenip, ona bir kurbağa kılığında görünen prensi öptüğünde kadın olmaya hak kazanır ve bir eş sahibi olur; hayal dünyasından çıkamayan ve içsel kaynaklarını tek kişilik bir dünyada boşu boşuna harcayan Kibritçi Kız öteki insanların iç ısıtan yakınlığından mahrum şekilde donarak ölür; kırmızı pabuçların dürtmesiyle kendinden geçerek durmaksızın dans eden masal kahramanı, dürtülerini denetlemeyi beceremezse sonu ruhsal bir facia, hatta ölüm olabilir vb.

Elbette tüm edebi metinler gibi masalların da farklı okumalarda, anlatmalarda ortaya çıkartılan birden fazla anlamı vardır. Dolayısıyla yukarıdaki örnekler çoğaltılabileceği gibi, aynı masalın farklı anlamları yönünde çeşitlendirilebilir de. Kişinin bu olası anlamlardan bir ya da birçoğunu açığa çıkaran okuma, dinleme, *alımlama*** süreci esnasında deneyimlediği içsel dönü-

(*) Carlier tarihsel gelişimi içinde masalı incelediği makalesinde, bir 17. yüzyıl metninde masalla ilgili verilen "yaşlıların çocukları oyalamak ve eğlendirmek için anlattığı hikâyeler" (s. 23) tanımına dayanarak, masalların çocuklara yönelik olduğunu, bugün genelde iddia edilenin aksine büyüklerin birbirlerine deneyimlerini aktarmak için anlattıkları hikâyeler olmadığını vurgular. (Bkz. Carlier, Christoph, "Le conte à rebours: radiographie d'un genre", *Les contes et la psychanalyse*, yön. B. Lechevalier, G. Poulouin ve H. Sybertz, In Press, 2000.)

(**) Bu kavram edebiyat eleştirisi alanında, 1960'lı 70'li yıllarda, Alımlama Estetiği hareketinin temsilcileri Ingarden ve Iser tarafından ortaya atılmıştır. Bu kuramcılar edebi metnin onu okuyan kişide bir çağrışımlar ağını harekete geçirerek belli bir anlamı uyandırdığını öne sürer. Böylece metnin

şüm psikanalizde derinlemesine çalışma kavramıyla ifade edilen sürecin sonucunda ulaşılan bir simgeleştirme, zihinselleştirme durumudur. Roman, hikâye, destan, efsane ve masal başta olmak üzere edebi metin kişiye dönüştürücü içsel deneyimin yaşandığı ve sonunda daha zengin simgelere ve temsillere ulaşılan dinamik bir alan sunar.

Bu noktada bu dinamik alanın nasıl işlediğine, ne tür işlevleri yerine getirdiğine bakmak uygun olur. Makalenin son kısmında ele alacağım vaka örneğinde küçük bir hastanın üretimi olan metinden bahsedeceğim. Her ne kadar terapisi sırasında yazdığı "kitap" destan özellikleri taşısa da, Nicholas'ın yaşı ve deneyimleri itibarıyla daha çok masal çocuğu olduğunu göz önünde bulundurarak deneyimlerini yansıttığı edebi kapsayanı masal çerçevesinde düşünmeyi tercih ettim. Bu nedenle şimdi yukarıda saydığım edebi biçimlerden özellikle masala odaklanmak istiyorum.

MASALLARIN PSİKANALİZİ VE RÜYALAR

Psikanalizin masallara getirdiği derinden bakışın ilk örneklerinden biri Bettelheim'ın (1976) *Peri Masallarının Psikanalizi* başlıklı çalışmasıdır. Bettelheim peri masallarını özellikle Oidipus çatışması açısından incelemiştir. Yukarıda örnek olarak verdiğim masallardaki bakış açısı da Bettelheim'ın çalışmasının esinlediği yorumlama tarzını yansıtır. Fakat psikanalizin masallarla ilgili söyledikleri bu yönle sınırlı değildir.

Tüm psikanalistlerin hemfikir olduğu bir nokta masalların rüyalara paralel biçimde işlediğidir. Freud bu paralelliği 1913 tarihli *The Occurrence in Dreams of Material from Fairy Tales* [*Peri Masallarına Ait Malzemenin Rüyalarda Görülmesi*] başlıklı metninde iki rüya ve onlarla ilişkilendirdiği masallar üzerinden ele almıştır.* Freud'un buradaki analizi masal öğelerinin tıpkı rüya öğeleri gibi işlediğini gözler önüne serer. Gerçekten de masalın derinlemesine işlemede kullandığı mekanizmalar (yoğunlaştırma, yer değiştirme, kişileştirme, görselleştirme, sahneler halinde düzenleyerek dramatize etme vb.) Freud'un rüya çalışması konusunda belirttiği mekanizmaların aynıdır. Tek farkla ki, "anlatı düzleminde masal rüyaya kıyasla çok daha işlenmiş" bir üründür (Lechevalier, 2000).

---

anlamı metin ile okur arasındaki etkileşimden doğar ve alımlayan kişinin anlam evreni ile sıkı sıkıya bağlantılıdır.

(*) Bu rüyalardan biri de *Kurt Adam* isimli vaka öyküsünde anlatılan, ağaca tünemiş kurtların olduğu meşhur rüyadır. Freud hastanın çağrışımlarından yola çıkarak bu rüya ile üç masal arasında kurulan ilişkileri irdeler. Bunlar *Kırmızı Başlıklı Kız* (daha çok masalın bir kitap kapağındaki resmi), hastanın dedesinin anlattığı *Terzi ile Yaşlı Kurt* masalı ve *Yedi Keçi Yavrusu ile Kurt* masalıdır.

Lechevalier (2000) masalın kişiye, endişe verici yaşantıları dönüştürücü yeni bir anlatı sunduğunu belirtir. Masal çocuğa ya da kişiye duygulanım bakımından anlam yüklü deneyimlerle bağlantılandırılacak temsilleri sağlar ve böylece coşkusal deneyimlerimizi düşünebilmemize olanak verir (s. 342).

Masalın dikkate değer bir başka yönü metaforlar oluşturması ve kişinin bu işlevi içselleştirmesine yardımcı olmasıdır. Metaforun önbilincin içeriğinin ta kendisi olduğu düşünülürse, masalın bilinçdışı olanın bilince ulaşmasını sağlamada ne kadar önemli bir araç olduğu da daha iyi anlaşılır (Kelley-Laine, 2000).

Masal ötekinin ve ötekiliğin keşfedilmesine de aracılık eder, bu konudaki zihinselleştirmelere destek oluşturur (Bonnafé, 2000). Dahası bir grup içinde doğup gelişen masal, grup düzleminde bir geçiş görüngüsü niteliği taşır. Bu özelliğiyle kişinin kendi ile öteki arasındaki farkı olduğu kadar, kuşaklar ve cinsiyetler arasındaki farklılığı da zihinselleştirmesine yardımcı olur (Houzel, 2000). Puyuelo'nun sözleriyle (2000) "henüz doğmamış olan kısımlarımız" öteki aracılığıyla "ruhsal olarak doğmayı bekler" ve masal tıpkı efsane, ütopya, ideoloji gibi, bizde bu henüz şekilsiz ve cansız olan kısımlara bir hayat ve biçim verir (s. 248).

Son olarak, masalın ve masal öğelerinin kişiye, henüz işlenmemiş ruhsal malzemeyi çağıran ve Bion'un tanımladığı anlamda bunları kapsayıp dönüştüren bir *kapsayan* sunduğunu vurgulamak gerekir. Tıpkı rüyalar ve başka pek çok anlatı malzemesi gibi seansa getirilen yaratıcı metnin öğelerinin de birer kapsayan oluşturduğu özellikle Ferro (2002, 2006, 2009) tarafından vurgulanmıştır. Ferro (2006) bu bakış açısından, bir karakterin seansa nasıl dahil olduğunu, geçirdiği değişimleri ve seans boyunca masal, hikâye, hatıra, rüya karakterleriyle yer değiştirerek kılıktan kılığa girmesini izlemenin heyecan verici olduğunu vurgular. Bu değişimlerin o esnada analitik çiftin zihinsel işleyişine renk ve biçim vererek katkıda bulunduğunu belirtir (s. 49).

Shields (2009) bir grup psikanalistle yürüttüğü ve E. Dickinson ve W. Shakespeare'den birer metnin okunduğu çalışmada, yaratıcı metnin öğelerinin kişinin coşkusal ve bilişsel süreçlerine olası katkılarını araştırmıştır. Yazarla okurun biri geçmişe diğeri bugüne ait deneyimleri arasında oluşan etkileşim kişide başka türlü gündeme gelmesi beklenmeyen ruhsal malzemenin bilince çıkmasını kolaylaştırır ya da doğrudan doğruya buna neden olur. Ayrıca bir metni paylaşan grubun üyeleri arasında oluşan öznelliklerarası etkileşim, bilince çıkan ruhsal malzemenin paylaşılarak işlenebilmesini sağlar. Her durumda metnin öğeleri, ruhsal malzemeye bir kapsayan oluşturarak coşku

ve duygulanımların paylaşılmasına ve öznelliklerarası bağlamda bunların çalışılmasına imkân vermektedir. Bu bulguların, toplumsal bir ürün olan ve esas olarak sözlü anlatım yoluyla paylaşılan masala özellikle uygulanabileceğini söyleyebiliriz. Shields (2009) yaratıcı metnin kişiyi, zengin bir psikanaliz sürecine hazırlayan önemli bir bileşen olduğunu vurgular. Ben de şimdi vereceğim örnekte yaratıcı metnin beklenmedik şekilde kesintiye uğrayan analitik süreci toparlamak üzere devreye girerek nasıl bir kapsayan oluşturduğunu göstermeye çalışacağım.

KÜÇÜK NICHOLAS'IN YOLCULUĞU

Nicholas bana geldiğinde altı buçuk yaşındaydı. Sekiz ay boyunca haftada bir düzeniyle görüştük. Anne babanın anadilinin farklı olduğu karma bir ailenin çocuğuydu. Birinci sınıftaydı ve okuldaki uyum sorunları nedeniyle, öğretmeninin teşvikiyle terapiye getirilmişti. Yazılı çalışmalarda ve toplama çıkarmalarda önemli eksikleri vardı; derste sürekli bir şeyleri yere düşürmesi öğretmeni çileden çıkarıyordu. Öğretmenin dediğine göre düşürecek hiçbir şey bulamazsa kendisi yere düşüyordu.

Nicholas silahlı etnik olayların yaşandığı bir kentte dünyaya gelmişti. Doğum sonrası oluşan bir enfeksiyondan dolayı iki hafta hastanede ölüm kalım savaşı vermişti. Nicholas özellikle annenin onunla ilgili endişelerini kendinde taşıyordu. Cüce kalacağına dair derin, ciddi bir endişesi vardı. Sanki doğumu tam olarak gerçekleşmemiş gibiydi. Savaştan, gece karanlıkta kalmaktan korkuyordu. Terk edilme ve yok olma endişelerine bedensel düzeyde yapışıp kalmıştı, bunları simgeleştiremiyordu.

Görüşmelerimizin başından itibaren farklılık, bunun getirdiği tehdit ve ötekinin kontrolden çıkması terapinin konuları arasında yerini aldı. İkimizin farklı din ve uluslardan olmamız onu meşgul etti. Yaptığı resimlerde ve hamurdan şekillerde 'akar'sulardan oluşan sınırlarla birbirinden ayrılmış araziler çizdi, bu akarsular yollara ve ülkeler arasındaki sınırlara dönüşüyordu ve bir ülkeden ötekine kaçak geçen hırsızlar ve ajanlar oluyordu. Buna paralel olarak kâbuslarında ve seansta anlattığı hikâyelerde aç yırtıcı hayvanlar ortaya çıktı. Bunlar ya 'klan'larındaki daha güçlü erkek tarafından ya da yeni bir erkek bebek dünyaya geldiği için sürüden kovulmuşlardı ve tek başına hayatta kalmaya çalışıyorlardı. Bu vahşi dünyada epeyce vakit geçirdik. Kendisi de vahşi hayvan temsilleri vasıtasıyla adeta çöllerde geziyor, açlıktan insanları, hayvanları hunharca öldürüp yiyor, bir oturuşta dört fili mideye indiriyordu. Bu hikâyelerde kendisi de sürekli yem olma tehdidi altında yaşıyordu.

Nicholas seanslara annesiyle geliyordu. Bir gün onu babası getirdi ve 15 dakika geç geldiler. Odaya koşarak girdi. Derhal kâğıda kaleme sarılıp yazmaya başladı: "Bir hikâye yazacağım. Bu sefer ne yazacağımı biliyorum." dedi. O seansın tamamını bir sayfa üzerine aşağıdaki paragrafı yazmakla geçirdi. Aralarda da açıklamalar yapıyordu.

> Krallık zamanında. Arthur adında bir çocuk.* Bir gölün etrafında dolaşıyormuş. Ama küçük bir köprüye yaklaşınca. Bir bitki görmüş bu bitki hem sarı hem de altın gibiymiş uzun bir sapı ve en tepesinde küçük tane gibi şeyleri varmış. Ve çok meraklı olduğu için. Ve yanına gidip koparmış. Bitkiyi ve bu bitkiyi kopartınca arkasında daha bunun gibi bir sürü bitki olduğunu görmüş. (Sayfa 1)

Açıklamalarına göre Arthur çok fakir bir çocuktu. Hiç yiyeceği yoktu. Ve dünyada ilk defa buğday denen bitkiyi o bulmuştu, daha sonra hemen bundan ekmek yapmıştı. Ama ilk başta çok şaşırmıştı çünkü daha önce hiç böyle bir şey görmemişti. Altın gibiydi ama altından başka ve daha değerliydi çünkü ekmek yapıp yiyebiliyordunuz.

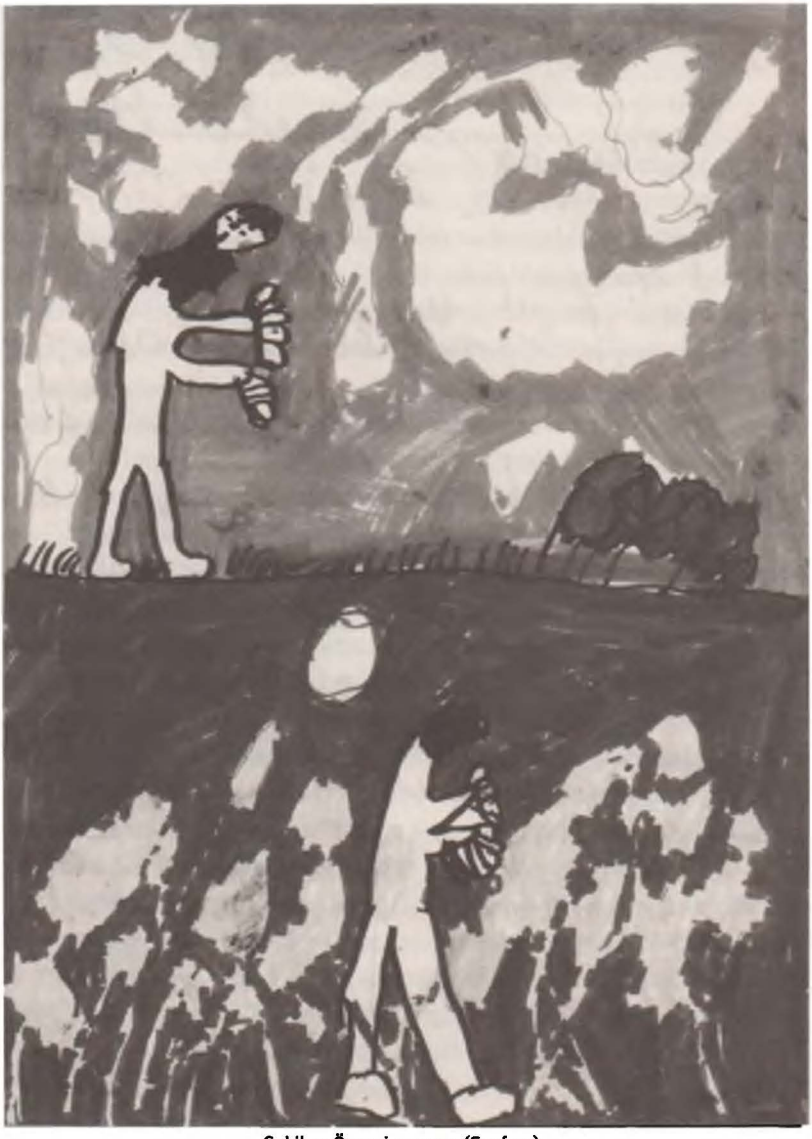
Bu hikâye Nicholas'ın o güne kadar anlattığı kaçak, tekil, klanından kovulmuş, ne yaptığını bilmeyen, zavallı, saldırgan ve yırtıcı hayvanların hikâyesinden çok farklıydı. Arthur amaçlı, kararlı birine benziyordu, tıpkı bu sefer ne yazacağını bilen Nicholas gibi o da içten içe ne yapacağını biliyordu. Önüne çıkan altın fırsatı değerlendirip kendisini kalıcı olarak besleyecek, dönüştürecek hazineye dört elle sarılıyordu. Doğrusu ben başlangıçta, terapinin ve orada boy veren terapötik bir hikâye oluşturma fırsatının onun için ne kadar değerli olduğunu açığa vuran bu hikâyeyi Nicholas'ın böylesine kararlılıkla sürdüreceğini düşünmemiştim. Arthur'un hikâyesinin o sıralar okulda okumakta olduğu efsaneler ve çocuklar için uyarlanarak masallaştırılmış dünya tarihiyle bir ilgisi olduğunu tahmin ediyordum. Yazdığı hikâyenin bu tür masallardan ne boyutta esinlendiğini şimdi de bilmiyorum. Fakat açıkça görülüyordu ki, masallar ve efsanevi hikâyeler onun kendisine bir kapsayan arayan endişelerine ve saldırganlığına uygun öğeleri ve yapıları sunmuştu. Bu hikâyenin ortaya çıkışı terapide bir sıçrama yarattı.

Sonraki hafta hikâyenin hiç sözü geçmedi fakat "çok iyi olduğum ve buraya gelmesine izin verdiğim için" ödül olarak bana hamurdan 'taşlarla süslü', 'altından' bir bilezik ve bir taç yapıp taktı. Bir yandan da kralların kra-

(*) Nicholas'ın yazım biçimine sadık kaldım.

liçelere verdiği hediyeleri anlatıyordu. Birden Oidipus nitelikli bir hikâye ortaya çıkmıştı ve görüldüğü kadarıyla kendisi hikâyeyi en ince ayrıntısına kadar biliyordu.

Sonraki görüşmede yazdığı hikâyeye devam etmek istediğini söyleyerek sayfanın arkasına bir resim çizdi.

Şekil 1: Öncesi-sonrası (Sayfa 2).

Resmi öncesi ve sonrası tarzında yaptı. Üstte yer alan "öncesinde" Arthur'u bir köle olarak çizdi, boynunda halka vardı. "Sonrası" dediği alt kısımda ise Arthur zincirini kırıp kaçıyordu. Çizerken bir yandan da prenseslerin kölelerle evlenmediğini anlattı. Ben de *kaçtığına göre artık köle olmayacağını* söyledim. Beni uyardı: "Çok hızlı gidiyorsun hemen hikâyenin sonuna geldin. Bekle!" Resimde Arthur'un başı yoktu. Çünkü görünmezlik başlığı takmıştı. Ben hikâyede henüz görünmeyen prensesin kimliği ile ilgili sorular sorunca tekrar bir uyarı aldım: "Sonunu bekle, hikâye hazır, ne olacağı belli; daha bunun sevgilisi yok. Prenses de kralla beraber. Bu köle." Arthur'un annesi olmadığını, bir hastalıktan öldüğünü, babasının da savaşta öldüğünü söyledi. Hikâyenin bu ikinci etabında kahramanın yolculuğu teması açıkça ortaya çıkmıştı. Çizimle ilgili yorumları kahramanın giriştiği özgürlük macerasına eşlik eden yalnızlık ve dışlanmışlık duygularını yansıtıyordu. Fakat ne kadar yalnız ve zorlu bir yolculuk olursa olsun artık elimizde bir yolculuk hikâyesi vardı. Bir yere gittiğimizi biliyorduk.

Ya da öyle sanıyorduk, çünkü üç hafta kadar sonra beklenmedik bir olay oldu: Babası başka bir ülkeye tayin edildi; okul kapanır kapanmaz Türkiye'den ayrılacaklardı. Ben de onlar gibi şaşkına döndüm. Nicholas bu haberin şaşkınlığı ve öfkesinin damgasını vurduğu bir seanstan sonraki seansta tekrar hikâyesine döndü. Yazmaya başlamadan önce bana coşkuyla: "Ne yapıyorum biliyor musun? Bir kitap yazıyorum" dedi. Bunun harika bir fikir olduğunu söyledim. Gerçekten de çok etkilenmiş ve duygulanmıştım. Önümüzde terapiyi sonlandırmak ve vedalaşmak için iki ay kadar zaman vardı. Fakat bitiş fikri sürecin ortasına öyle beklenmedik şekilde düşmüş ve terapiyi öylesine darmadağın etmişti ki, o sırada nasıl bir son ve vedalaşma olabileceğini hayal edemiyordum. Nicholas terapinin dağılan çerçevesi yerine onun kadar somut bir başka çerçeveyle geliyordu. Heyecanla daha bunun gibi çok sayfalar yazacağını, sonra sayfaları ciltletip kitap haline getireceğini ve bana vereceğini söyledi. Bana "Arkadaşlarına gösterecek misin?" diye sordu. "Göstermemi ister misin?" dedim. "Sen bilirsin, gösterirsen onlara bu kitabı benim yazdığımı söyle," dedi. Sonra şu iki paragrafı yazdı:

> Bu keşifle büyülenmişti. Toplayabildiği kadar topladı. Kendi kendine bu ne acaba diyordu. Yeteri kadar toplayınca bir kenara koydu. "İşte toplamayı bitirdim, şimdi geriye sadece. Arabayı yapmak kaldı." (Sayfa 3)
>
> "İşte onu da yaptım bitirdim ama yine de yoruldum" İyi ama nerdeyim ben?" (Sayfa 4)

Bu iki cümlenin ardından çok yorulduğunu söyleyip hikâyeye başka sefer devam etmeye karar verdi. Burada onu büyüleyen keşfin kitap yazmayı keşfetmek olduğu da söylenebilir sanırım. Bu sayede duygu ve düşüncelerin temsilleri olan dilsel simgelerin toplayabildiği kadarını burada bir araya getirebilirdi.

Sonraki iki ay içinde aralıklarla hikâyeye dönerek aşağıdaki bölümleri yazdı.

> Bir sürü buğdayı olduğunu düşünerek arabayı doldurdu. Bir saat uyudu. Sonra güneş doğdu Arthur ekmeye başladı. (Sayfa 4 - devam)
>
> Tohum çabucak büyüdü. Sonra kendine bir kulübe yaptı çitle çevirdi ve aletler yapmaya koyuldu. Sonunda gürültüler duydu saklanacak zamanı yok. (Sayfa 5)

Son üç sayfayı son seansımızda yazdı.

> Arthur sonra odun kesmek için balta yapmaya gitti çünkü yarından itibaren kış olacaktı. Sonra bir masa duvarlar ve tavan ekledi. (Sayfa 6)
>
> Kral baba onu görünce o zaman Arthur kimse buğdayı görmemiştir diye umut etti. Arthur'u alıp götürdüler. Prensesin ona evlenme teklif edecek vakti olmadı. (Sayfa 7)
>
> Anlaşılmaz harfler... (Sayfa 8)

Bu son kısmı yazarken fiziksel olarak çok zorlandığını belirtmeliyim. Çok üzgün ve telaşlıydı. Sondaki anlaşılmaz harfleri sorduğumda cevap vermek istemedi, hikâyenin sonu işte dedi. Seans biterken hikâyenin devamını benim getirmemi söyledi.

Hikâyeyi yazarken kitap etrafında onun gidişiyle ilgili bol bol konuşma olanağı bulduk. Nasıl olacağı hakkında hiçbir fikrim olmayan vedalaşma da bu şekilde gerçekleşti. Nicholas ikimizi yavaş yavaş ailelerimiz, ülkelerimiz içinde ait olduğumuz yerlere yerleştirdi. Örneğin kitabı bana hediye edeceğini ve onu eve götürüp aileme göstermemi söyledi. Çocuklarıma okumamı istedi. Ben de onun yeni gittiği yerde hayatına girecek yeni kişilerden, bulacağı arkadaşlardan bahsettim.

Kahramanımız Arthur'un yolculuğunun ilk evresini anlatan bu hikâyenin içeriğinde psikanalitik açıdan üzerinde durulacak pek çok yön var kuşkusuz. Ben burada sadece terapiye damgasını vuran beklenmedik bitişle ilgili

öğeler üzerinde odaklanmak istedim. Kitabının son sayfalarında yazdığı gibi *yarından sonra kış geliyordu*: Nicholas'ın terapiyi kaybettiğinde sığınacak bir yere ve onu duygusal olarak donmaktan koruyacak ısıtıcı sözlere ve düşüncelere ihtiyacı vardı. Hikâyenin çerçevesi ve öğeleri ona bu ihtiyacı simgeleştirme fırsatı veren temsilleri sunuyordu. Diğer taraftan, *daha prensesle evliliği konuşmaya fırsat bulamadan, zalim kral baba Arthur'u kafasında bu düşüncelerle suçüstü yakalamıştı ve alıp götürüyordu.* Fakat Oidipus nitelikli hikâye henüz gelişemeden kesintiye uğramış olsa da, hayatta kalmasını sağlayacak buğdayı keşfetmişti bir kere, hatta onu bir süre idare edecek bir araba buğday toplamıştı ve artık en azından açlıktan ölmeyeceği kesindi.

SONUÇ

Daha önce ileri sürüldüğü ve benim de Nicholas'ın terapisiyle örneklendirmeye çalıştığım gibi, masal ve masalın (ve diğer edebi ürünlerin) öğeleri kişiye, henüz işlenmemiş ruhsal malzemeyi çağıran ve Bion'un tanımladığı anlamda bunları kapsayıp dönüştüren bir *kapsayan* sunma işlevini yerine getirebilir.

Nicholas'ın yazdığı kitap, beklenmedik bir anda gelip süreci altüst eden ayrılığı, zaman kısıtlamasına rağmen, simgeleştirmeler düzeyinde kısmen de olsa geleceği olan bir projeye dönüştürmeye yardımcı oldu. Terapinin bitiş süreci kitabın bitirilmesi sürecinde simgeleşti. Kitap Nicholas'a terapinin kaybının yarattığı yas duygularını, öfke ve hayalkırıklığım emanet edebileceği somut bir çerçeve sağladı. Hem ayrılığın getirdiği duygulanımları, hem de o ana dek terapide açığa çıkmış olan ve ayrılık nedeniyle çalışılmadan bırakmak zorunda kalacağımız duygulanımları kapsayan ve simgeleştiren temsiller sundu. Paylaşarak üzerinde çalışacağımız elle tutulur ve dönüştürülebilir bir malzeme sağladı. Bu bakımdan bu metin de sözü edilen dönüşümün bir parçası olarak düşünülebilir sanırım. Onun giderken bana söylediği gibi hikâyenin sonunu getirmeye çalıştım ve bu metin ortaya çıktı.

KAYNAKÇA

Bettelheim, Bruno, *La psychanalyse des contes de fées*, Robert Laffont, 1976.

Bion, Wilfred R., "The Psycho- Analytic Study of Thinking", *International Journal of Psycho-Analysis*, sayı 43, 1962, s. 306-310.

Ferro, Antonino, *In the Analyst's Consulting Room*, çev. P. Slotkin, Routledge, 2002.

—, *The Bi-Personal Field*, Routledge, 2006.

—, *Psychoanalysis as Therapy and Storytelling*, çev. P. Slotkin, Routledge, 2009.

Freud, Sigmund ve Breuer, Josef, *Etudes sur l'hystérie*, PUF, 2002.

Freud, Sigmund, *L'interprétation du rêve*, Oeuvres complètes IV., PUF, 2003.

—, "Jokes and their Relation to the Unconscious", *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume* VIII (1905): Jokes and their Relation to the Unconscious, 1-247. (PEP Web).

—, "Leonardo Da Vinci and a Memory of his Childhood", *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume XI (1910): Five Lectures on Psycho-Analysis, Leonardo da Vinci and Other Works*, 57-138. (PEP Web).

—, "The Occurrence in Dreams of Material from Fairy Tales", *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume XII (1911-1913): The Case of Schreber, Papers on Technique and Other Works*, 279-288. (PEP Web).

Kelley-Laine, Kathleen, "Peter Pan pour les enfants qui ne veulent pas grandir", *Les contes et la psychanalyse* içinde, yön. B. Lechevalier, G. Poulouin ve H. Sybertz, In Press, 2000.

Klein, Melanie, The Psycho-Analysis of children, çev. H. A. Thorner, Vintage, 1997.

Lechevalier, Bianca, "Du travail du rêve au travail du conte", *Les contes et la psychanalyse* içinde, yön. B. Lechevalier, G. Poulouin ve H. Sybertz, In Press, 2000.

Puyuelo, Rémy, "Pinocchio 'Qu'est-ce que je fais là?' Une poétique du lieu", *Les contes et la psychanalyse* içinde, yön. B. Lechevalier, G. Poulouin ve H. Sybertz, In Press, 2000.

Shields, Walker, "Imaginative Literature and Bion's Theory", *The Psychoanalytic Quarterly*, sayı 78(2), 2009, s. 559-586.

Winnicott, Donald, W., "Transitional objects and transitional phenomena - A study of the first not-me possesions", *International Journal of Psycho-Analysis*, sayı 34, 1953, s. 89-97.

—, *Oyun ve Gerçeklik*, çev. T. Birkan, Metis, 1997.

9

Psikanalizin Bazı Para-Mitolojik Öncülleri

NICHOLAS KOURETAS

1.

Hem bizlere bir kez daha bu eşsiz kente gelme fırsatı tanındığı için hem de genç Türk meslektaşlarımızın ulaşmak üzere büyük emek harcadıkları, bizim de ulaşmalarına bir şekilde yardımcı olduğumuz hedefe varmış olmalarını onlarla birlikte kutladığımız için büyük mutluluk duyuyorum.

Bu sempozyumun konusunun, "Düşler, Düşlemler ve Masallar üzerine Psikanalitik Bakışlar" bende biraz sıkıntı yarattığını itiraf etmeliyim. Bir yandan sizlerin seçtiği konunun hakkını vermek istiyordum, ama öte yandan bana çekici gelen farklı bir şey üstüne çalışma arzum vardı.

Masal gerçeklikten tümüyle yalıtılamaz. Masal, gerçekliğin arzulanan, ama aynı zamanda korkulan bazı yanlarının ince ince işlenmesidir; çocuk bunları o sırada kendi iç-düşlem dünyasında yaşantılamaktadır zaten.

Masal çocuk zihninin geçiş alanına aittir ve güvenilen bir yetişkinin (veya bir yetişkinler topluluğunun) anlatı gücü ile çocuğun güçlü istekleri ve korkularının ortak yapımıdır. Elektriğin icadıyla, yani evlerde elektrik ampullerinin kullanılmaya başlamasıyla masalın psikolojik işlevinin (bildiğimizi sandığımız şekliyle) son bulduğunu, ya da en azından çok şey kaybettiğini söyleme cüretini kendimde buluyorum. Nedir bununla kastım? Bence masalın psikolojik işlevi, güneş batıp artık başka ışık kaynağı kalmadığında olduğu zamanlardaki gibi, karanlığın çöküşünün kaçınılmazlığıyla bağlantılı. Bu, çocuğun en derindeki isteklerinin, korkularının dışarıya yansıtılması ve güven duyduğu bir yetişkinin bunları çocuğun benliğinin etkin ve ileriye bakar ol-

masını sağlayacak şekilde bir anlatıya dönüştürmesi için en uygun, en iyi zamanmış.

Bir yandan karanlığın kaçınılmazlığının ortadan kaldırılmasının, öte yandan masalın yerine konulan görsel uyaranların her an her yerdeki varlığının masalın özgün psikolojik işlevini bozduğunu öne sürüyorum.

2.

Peki bundan sonra anlatacaklarımla bunun nasıl bir ilişkisi olabilir? Çoğunuz konuşmamın devamını dinledikten sonra büyük olasılıkla pek az ilişki bulacaksınız.

Bugün ne sunacağım üzerine kafa yorarken iki şey oldu:

İlki, çok daha gençken yaşlı, deneyimli bir analistin psikanalizin Sigmund Freud'un eşsiz bir başarısı olduğunu öne sürdüğü konuşmasını dinleyişimi anımsamamdı. Analist, tıpkı tanrıça Atena'nın tanrıların tanrısı Zeus'un başından doğmasına benzer şekilde, psikanalizin de Freud'un zihninden tam, kendine yeter, eksiksiz biçimde çıkıverdiğini söylüyordu.

Bu anlatı sanki bir efsaneydi ve yıllarca ben buna inandım.

Size kısaca Atena'nın (Latin mitolojisinde Minerva) doğuşu efsanesini anımsatmak istiyorum. Ne de olsa mit-peri masalı üzerine doğrudan tek göndermem bu efsane.

Zeus'un ilk karısı (veya aşığı) daha aşağı tanrılardan biri olan Metis'tir. Sağduyu tanrıçası, ama Kalleşlik gibi daha kötü çağrışımları da olan Metis, Zeus'a babası Kronos'un kendisini tahtından etmemeleri için yutmuş olduğu bütün çocuklarını, yani kız ve erkek kardeşlerini kusması için kusturucu ilacı veren tanrıça.

Metis gebe kaldığında Zeus dedesi Uranüs ve büyükannesi Gaya'dan onun bir kız çocuğu doğuracağını ve bu kızın oğlunun, yani kendi torununun, tıpkı bir zamanlar kendisinin babası Kronos'u tahtından etmesi gibi, Zeus'un tahtını elinden alacağını öğrenir.

Zeus bu durumda karısı veya aşığı Metis'ten kurtulmasının tek yolu olarak çareyi onu yemekte bulur. Gelin görün ki, dokuz ay sonra korkunç baş ağrılarına tutulur ve o zamanın yöredeki tek beyin cerrahı olan Hefaistos'a (Volkan) başvurur. Hefaistos onun başını yarar ve tümden yetişkin, tam zırh kuşanmış haliyle Atena çıkar. (Atena babasının başından dışarı çıkarken bir savaş narası atar.)

3.

İşte ben de uzun yıllar Freud'un psikanalizi keşfine dair bu benzetmeyle yaşadım. Anahtar sözcük keşifti.

Sonra, daha yenilerde, tam da sizin davetinizi aldığım ve sempozyumunuzun konusuna nasıl yaklaşacağımı düşünmeye başladığım sıralarda, Harold Bloom'un (New York'lu psikanalist Blum'la hiçbir ilişkisi yok) "Batının Düzeni"* başlıklı kitabını okumaya başladım. Bloom, New York Üniversitesi ve Yale Üniversitesinde Beşeri Bilimler profesörü olan ünlü bir akademisyendir. Kitabında, Batı edebiyatı geleneğini Shakespeare, Dante, Chaucer, Cervantes'ten tutun, Proust, Kafka ve Beckett'e dek 26 yazarın eserlerine odaklanarak inceler. Yazar, Shakespeare'i Batı Düzeninin tam merkezine yerleştirir.

Kitabında yirmi sayfalık bütün bir bölümü (16. Bölüm) Sigmund Freud'a ayıran Bloom, ondan "büyük olasılıkla yüzyılımızın en müthiş zihni" şeklinde söz eder ve kışkırtıcı bir fikir öne sürer: "Freud özünde Shakespeare'in nesir halidir, nesre, sıradan konuşma diline çevrilmiş Shakespeare'dir." Şunu iddia eder: "Shakespeare psikanalizin mucididir, Freud ise onu kodlamıştır."!!!

Kısaca, Freud'un insan psikolojisi üstüne görüsü, tümden bilinçdışı olarak, okuduğu Shakespeare eserlerinden türer, öyle ki:

- Yaşamı boyunca Shakespeare'i İngilizceden okumuştur.
- Onu yazarların en büyüğü sayar.
- Konuşmalarına, mektuplarında ve psikanalizin kendine özgü edebiyatını oluştururken ondan alıntılar yapar.

"Freud için gizli otorite, açıkça sahiplenmediği baba, İncil'den ziyade Shakespeare'dir." (Sigmund Freud Shakespeare'den etkilenmişti, ama aynı zamanda bu etkiyi yadsıma gereği duyuyordu.)

İşte bu yüzden Freud Shakespeare'e ifşa edilmesi, dışlanması ve gözden düşürülmesi gereken tehditkâr bir selef muamelesi yapıyordu.

Freud, Hz. Musa ve Shakespeare'i karşılaştıran bir dizi sav ileri sürer ve her ikisinin de göründükleri gibi olmayan kişiler olduklarını iddia eder.

Sonra, 1921'de Looney adında biri çıkıp Shakespeare'in eserlerinin arkasında başka bir yazar olduğunu ortaya atar, Bloom'u çok şaşırtan biçimde Freud bu görüşü destekler. Bu Freud'un büyük İngiliz oyun yazarıyla olan çiftedeğerli özdeşleşiminin bir göstergesidir.

(*) "The Western Canon", İngilizce'de canon sözcüğü özellikle dinsel bir anlam taşır, kilise düzeni, kilise yasası vb. gibi, ancak kural, ölçüt, düzen vb. gibi daha genel anlamları da olduğu için burada düzen karşılığı seçildi – ç.n.

4.

Her şeyin nasıl aynı noktada buluştuğunu görüyorsunuz; masallarla, keşfin eşsizliğine (Atena'nın doğumu) karşılık zaten orada olanın kodlanması (Bloom).

Kâşif Sigmund Freud'a karşılık önceden varolan fikirlerin derleyicisi (Shakespeare için bir kodlayıcı) olarak Sigmund Freud.

Bloom'un ifadesini abartılı bulmuş olsam da, Psikanalizin muhteşem şekilde, Meryem Ana gibi bakire olarak Sigmund Freud'un zihninden doğması efsanesinin daha da abartılı olduğunu düşünmeden edemiyorum.

Bu yüzden, uzaktan da olsa sizin talebinizle bağlantılı olarak Freud'u "iyi niyetle" bir efsane olmaktan çıkartabileceğimi düşündüm. Bunu çağının kültürel, bilimsel ve klinik-terapötik koşullarını bir araya getirerek yapacağım.

Psikanalizin mucidi (Tanrıça Atena'nın doğumu tarzında) Sigmund Freud'dan çağının kültürel, bilimsel ve psikopatolojik akımlarını bir araya getiren büyük sentezci Sigmund Freud'a. Bu benim ister fikirler olsun ister insanlar, her şeye bağlamı açısından bakma ve bunları göreceli terimlerle* anlamlandırma eğilimime de çok uyuyor. Ancak bu şekilde bir kuramın dogmaya kaymadan bir kuram olarak kalabileceğini düşünüyorum.

5.

Şimdi Freud'un sentezinde yansıma bulan ve onun tarafından psikanaliz olarak anılmaya başlayan (1896) bilimsel ve kültürel durumların öne çıkanlarını vurgulamaya çalışacağım. (Bu 1893 yılında basılan *Ön İletişim*'den ["*Preliminary Communication*"] yedi yıl önce Breuer ve Freud'unkilere benzer yedi histeri vakası yayınlamış olan Janet'nin psikolojik analizinden ayırt edilmelidir.)

Freud bir nörologdu ve ilk seçtiği alanı yeni bir psikoloji oluşturmak üzere terk etmişti.

• On dokuz yaşında Prof. Claus'un Karşılaştırmalı Anatomi Enstitüsüne devam etmişti.

• Daha sonra, 6 yıl Profesör Bruecke'nin Laboratuvarında çalışmıştı. O zamanlar beyin anatomisi yeni açılan bir alandı ve genç araştırmacıların her biri yeni keşiflerde bulunabiliyordu.

(*) Bir *kuram*, bir itirazla veya çürütmeyle karşılaştığında genişleyen, açılan ve itirazın nedenini merak eden bir fikirler sistemidir. Mantıksal-ampirik müzakerelere dirençli değildir, ancak düşünsel ve bilimsel çevreye kuvvetle yanıtlıdır ve eleştiriyi kabul etme kapasitesine sahiptir.

Diğer yandan bir *doktrin* veya *dogma*, itirazla karşılaştığında daralan, kapanan ve çürütmenin kaynağına karşı kuşku duymaya başlayan bir fikirler sistemidir. Dogma kendinden menkuldür ve önceliği içsel tutarlılık ve kendini haklı çıkarmaya verir.

• Ardından, Viyana Hastanesinde 3 yıl geçirmiş, burada ilk kez hastalarla teması olmuş ve ilk kokain denemelerini yapmıştı.

Sonra Kassowicz Enstitüsüne girmiş ve burada spastik beyin felci geçirmiş çok sayıda çocuğu inceleyerek Oscar Rie ile birlikte 35 hemipleji (yarı-inme) vakası üzerine bir makale yazmıştı.

Biri hızlı başlangıçlı, diğeri yavaş başlangıçlı iki uç tipin varlığına ve arada belirtilerin her türden kombinasyonuna rastlandığına işaret etmişti. Bu sonraları "tamamlayıcı seriler" adını vereceği duruma örnekti. (Bunu takiben ünlü bir profesör olan Nothangel tarafından spastik felç üstüne bir monograf yazması istenmişti. Monograf 1897'de basılmıştı.)

Afazi üstüne yazdığı kitapla (1891) o zamana dek sadece nöropatolojinin alanına girdiği düşünülen bazı dinamik duygusal etmenleri ortaya atan ilk kişi olmuştu.

Aklımızda tutmamız gereken en önemli şey, Freud'un sadece övgü almış olduğu varsayımının aksine, hem övgü hem de yergiler almış olduğudur. En başından itibaren Freud'un eğilimi eleştiriye zemin hazırlayan cesur genellemeler yapmaktı.*

Ben incelememde daha az bilinen yönlere odaklanıyorum. Her psikanaliz öğrencisinin bildiklerini pas geçeceğim, yani:

• Paris, Charcot (1835-1893), Salpetriere Okulu ve Histeri
• Nancy, Liebault (1823-1904) ve Bernheim (1840-1919) ve Telkin
• Josef Breuer (1842-1925) ve Anna O.

6.

Şimdi, gelişigüzel üç boyut ya da üç düzlem düşünelim. Bunların her birinin Freud'un düşüncesini uyaran ve besleyen atmosferi sarmalayan ve koruyan iki kutuplu bir yapısı olsun.

Sonra, bu üç boyutun veya düzlemin büyük bir odanın, Freud'un çalışma odasının köşelerini oluşturduğunu hayal edelim.

İki dikey duvar ve zemin: Bu köşede Freud'un masası dursun.

Duvarlarda portreler ve manzara resimleri asılı, yerde de esin veren halılar serilmiş. Bu alanın bir yerinde Sigmund Freud oturuyor ve zamanın geçişiyle birlikte bilim ve sanatın, klinik uygulama ve kuramın, sonraları psikanaliz denilecek olan bu harmanı karıyor.

(*) Bir psikolojik kuram oluşturmanın iki yolu vardır: İlki, kanunların ve genellemelerin çıkarsanacağı verileri toplamak ve ortak etmenleri bulmaktır. İkincisi, kuramsal bir model oluşturmak ve verilerin buna uyup uymadığına bakmaktır; gerekirse model yeniden kurulacaktır. İşte Freud bu yolu izliyordu.

• İlk boyut veya düzlem klinik uygulamadır Betimleyici Nöropsikiyatriye karşılık *yeni doğmakta olan Dinamik Psikiyatri.*

• İkinci düzlem, Biyolojiye karşılık Psikoloji terimleriyle düşünmektir. Başka bir deyişle, ölçülebilir madde ve enerjiye karşılık *anlam.*

• Ve üçüncüsü kültürel ortamınkidir. Aydınlanma mantığının berraklığına karşılık *Romantizmin uçucu öznelciliği. Klinik Uygulama, Bilim, Kültür.*

Şimdi sizi bu hayalî odada kısa bir yürüyüşe çıkaracağım. Tıpkı Modest Moussorgsky'nin tanınmış piyano eseri *Bir Resim Sergisinden Tablolar*'ın çağrıştırdığı tarzda, bu Gezintide odadaki tablolar üzerine düşüneceğiz. Portrelerle, yani önemli figürlerle başlayacağım, daha sonra manzaralara, yani egemen tutumlara, inanışlara vb. gibi geçeceğim.

7.

Johann Friedrich Herbart (1776-1841) Goettingen'de felsefeci ve eğitmen. İki kitap yazmış, *Psychologie als Wissenschaft* ve *Allgemeine Metaphysik.*

Çağrışımcı psikolojinin babası sayılıyor. Freud onu *Gymnasium*da iken Lidner'in ders kitabında tanımış.

Herbart, bilinçle bilinçdışı arasındaki ileri geri hareketin dinamik doğasına dikkat çekmiş ve bilinçli zihne erişim sağlayabilmek için birbirleriyle mücadele eden temsiller arasında çatışmalar olduğunu öne sürmüş. Daha güçlü temsiller tarafından bastırılmış olsalar da, bu temsillerin bilinçte yeniden ortaya çıkmak hedefiyle baskı oluşturmayı sürdürdüklerini, bunu gerçekleştiremediklerinde bilinç üstünde bir etki yaptıklarını iddia etmiş. Herbart ayrıca birbirleriyle buluşan çağrışım zincirlerinden ve serbestçe ortaya çıkan çağrışımlardan da söz etmiş.

8.

Franz Brentano (1839-1917): Wuerzburg ve Viyana'da (1874) bir Dominikan rahibi ve Felsefe Profesörü olan Brentano, Freud'un seminerlerine katıldığı heybetli bir figürmüş (bir peygambere benziyormuş). Brentano psikolojiyi bağımsız bir disiplin olarak oturtmaya çalışmış ve zihinsel süreçlerin edilgin süreçlerden çok eylemler şeklinde ele alınması gerektiğini öğretmiş.

Freud Brentano'nun doğal bilimlerin yöntemlerini ve standartlarını insan psikolojisi üzerine çalışmalara taşıma girişimlerine hayranmış ve zihinsel süreçleri anlamak için ikici (düalistik) bir yaklaşım geliştirirken onun izinden gitmiş. Bu yaklaşım, fizyolojik ve anatomik kanıtlarla, araştırmacı bilim adamının kendi içsel psikolojik süreçlerine dair algılarından gelenleri birleştirme-

yi hedefliyormuş. Brentano, öznelliği yüzünden içsel algıların sunduğu içgörüyü reddetmenin aptalca olduğuna inanıyormuş. Bu yüzden, bu tür öznel yaşantıların kullanılması için özenli bilimsel standartlar geliştirmenin çok daha iyi olacağını ileri sürmüş.

Freud Brentano'nun ikici yaklaşımını benimsemiş, zihinsel etkinliğe dair özünde tekçi bir kavrama odaklanmış ve beyindeki fizyolojik süreçlerle zihindeki psikolojik süreçlerin paralel değil özdeş olduklarına ve doğa bilimlerinde dışsal gözlemler olduğu kadar psikolojik sorgulamada içsel algılar yoluyla da ulaşılabilir olduklarına inanmış.

Niyetlilik* kavramı Sigmund Freud'un çalışmalarında içgüdüsel hedeflere ve istek doyurulmasına doğru yönlendirilmiş ruhsal enerjinin modifiye bir biçimi olarak ortaya çıkar. Brentano'nun "kasıtlı varoluş"u Freud'un "yatırım"ı (kateksis) haline gelmiştir (dostu Eduard Silberstein'a mektuplarından).

9.

Theodore Meynert (1833-1898): Freud'un derin hayranlık beslediği büyük nöroanatomi ve psikiyatri uzmanı. Freud onunla 1883 yılında, kendisi henüz öğrenciyken tanışmış. Meynert'in temel çıkarımı, beynin filogenetik olarak daha eski kısımlarının neokorteks tarafından kontrol edildiği idi (İngiliz nörolog Hughlings Jackson ile paralel olarak [1835-1911], ve daha yeni beyin merkezlerinin etkinliği azaldığında daha eski merkezlerin etkinliği önem kazanır. Sanrısal fikirlerin kökenini de bu şekilde açıklıyordu.)

Meynert Herbart'ın çağrışımcılık doktrinini kortikal merkezlerle kortikal yolaklar arasında çağrışım yumakları olduğu şeklinde uyarlamıştı.

Birincil benlik kavramını ortaya atmıştı. Ona göre, birincil benlik, etkileyici heyecan boşalımı deneyimleriyle oluşuyordu. Buna "bireyselliğin çekirdeği" adını vermiş ve sonraları işlevi birincil benliği denetlemek olan ve düzenli düşünce süreçlerinin alt yapısını oluşturan "ikincil benlik" (üstbenlik?) fikrini geliştirdi.

Meynert acıdan kaçınmanın belirleyici bir güdülenim olduğunu vurguluyordu; bu bağlamda Freud'un epey erken dönemlerde "hazsızlık ilkesinden** söz etmeye başlaması ve haz ilkesine 1911 gibi geç bir zamanda ancak ilerlemesi şaşırtıcı değil.

Meynert sinirsel süreçleri subkortikal ve kortikal olarak ayırmıştı; bu-

(*) Kasıtlılık, *intentionality* – ç.n.
(**) *Unlust Prinzip*.

rada birincil ve ikincil zihinsel süreçlerin yankılarını işitebiliriz (1911 tarihli makale, *Zihinsel işlevselliğin iki ilkesi üzerine*).

Bütün fizyolojik güçler gibi açıklanamaz olsa da, beyin hücresinin yapısında duyarlılık adını verdiği tek bir işlevsel enerjinin olduğu fikri onundu.

Uyarımın nicel olarak değişkenlik gösterdiği varsayılıyordu ve bu nicel çeşitlemeler bilinen bütün görüngüleri açıklayabilirdi. Sonraları Sigmund Freud bunu ruhsal enerji şeklinde formüle edecekti. Ardından libido kuramı gelecekti (1895-97).

Meynert organizmanın iki temel tutumunu ayırt etmişti: Saldırı ve savunma. Bu kavram 1894'te Freud'un yazılarında da kendini gösterecekti.

10.

Sigmund Exner (1846-1926): İçgüdülerin önemini vurgulamıştı. Exner içgüdüleri bir fikirle bir duygu merkezi (Freud'un dürtünün bedensel olanla ruhsal olan arasındaki sınırda olmasına dair tanımına benziyor) arasındaki ilişki şeklinde tanımlamıştı.

Uyarılma miktarlarının nöronlar arasındaki kavşaklarda nasıl iletilebildiğini tartışmış, duygu merkezleri tanımlamış ve "hazsızlık merkezi"ne özel önem vermişti...

Bilimsel Bir Psikoloji için Proje (1895) Freud'un sonradan sahiplenmediği bir kitap, ama geleceğin araştırmacılarına yardımı dokunan bu kitabın Exner'in fikirlerine ağırlık verdiğini görebiliriz.

11.

Şimdi, Sigmund Freud'un çalışma odasındaki hayalî gezintimizde gözlerimizi onu etkilemiş öğretmen ve ustaların oluşturduğu "portreler"den "manzaralara" çevirirsek, başka bir deyişle kültürel atmosfere bakarsak, zamanın "maskeyi düşürme" ya da "gizemli olmaktan çıkarma" eğilimleri dikkatimizi çeker.

Bu eğilim, bireyler, aileler veya gruplarda bir sürü kandırmacanın döndüğü, bir yandan da altta yatan gerçeğin ortaya çıkabilmesi için bireydeki kendini-kandırmanın er ya da geç gün yüzüne çıkarılması gerektiği duygusundan oluşuyordu.

Bir örnek olarak, Henrik Ibsen'in (1828-1906) oyunlarının birçoğunda içinde yaşadıkları aldatıcı gerçekliğin farkında olmadan yaşayan protagonistlerle karşılaşırız. Oyun geliştikçe yanılsamaları yıkılır.

Rosmersholm (1886): Johanes Rosmer yavaş yavaş karısı Beata'nın soylu ve buyurgan dostu Rebecca West tarafından kendini öldürmeye itildiğini keşfeder.

Yaban Ördeği [*The Wild Duck*] (1884): Mutluluk için sahtelik temeldir ve bir "yaşam yalanı" olmadan yaşamını sürdüremeyecek insanlar vardır. "Ortalama insanın yaşam yalanını elinden alın," der Dr. Relling, "tek hamlede onun mutluluğunu da elinden almış olursunuz."

Hayaletler [*Ghosts*] (1881): "Düşlerin Yorumu"nda sık sık sözü geçer "...bir hayaletler dünyasında yaşıyoruz" (Mrs. Alving ve oğlu Oswald).

Friedrich Nietzsche (1844-1900) iktidar iradesinin girdiği çeşitli kılıklardaki dışavurumlarını incelemiş ve egemen sınıfların daha aşağı sınıfları ne şekillerde kandırdığını ortaya sermiştir.

Adli psikolojinin kurucusu Avusturyalı kriminolog Hanz Gross sakareylemler ve gizli cinsel duyguların ortaya çıkış biçimleri üstüne araştırmalar yürütmüştü. Adalet arayanın örtük cinselliğin çeşitli maskelerini tanıması gerekliydi. Can sıkıntısından, yaşam ne kadar dolu olursa olsun asla dolmayan içsel bir boşluk şeklinde söz etmişti!!!

12.

Zamanın dinamik psikiyatrisine doğru ilerleyiş, belirti oluşumunun nasıl işlediğine dair farkındalığın yavaş yavaş değişmesiyle mümkün olabilmişti.

• Mesmer (1734-1815) ve hayvani manyetizma

Viyana... Paris [1784 Kraliyet Komisyonu] manyetik geçiş... *baket* (içinde cam kırıkları ve demir talaşı olan su dolu, üstü örtülü bir küvet)... ahenk...

• Marquis de Puysegur (1751-1825) ve uyurgezerlik

Topçu subayı... taşradaki konağına döner. Victor... durağan manyetizmayı açıklama olarak getirir.

• James Braid (1795-1860) ve hipnotizma

...bedensel yakınmalara karşı önlem... hipnotizmanın etkisini hipnotizmacının deneğin zihnine yerleştirdiği bir fikrin işlemesi sayesinde gösterdiğini öne sürmüştü...

• J.M. Charcot'nun Salpetriere Okulu (1835-1893)

...çözülme (disosiyasyon) kavramı... özgül zihinsel işlevlerin genel bilinç akışından ayrıldığı ve bu yüzden istemli denetimin dışına çıktıkları durum... bilinçliliğe geri getirilebilirler... temel inanış, her şeyin düzensiz beyin işlevinde yattığıdır...

• A.A.Liebaault'un Nancy Okulu (1823-1904) ve Hippolyt Bernheim (1840-1919)

...psikolojik bir kavram olarak telkin... hemen hipnoz sonrası (post-hipnotik) telkin üzerine deneyler "gizil bellek" varlığına işaret ediyor... psikonevrozlardan ilk söz eden okul...

• Pierre Janet (1858-1947) Charcot'nun öğrencisi ve varisi

...insan bir sinirsel enerji kuantumuyla doğar... bu enerji bütün sinirsel süreçleri ve bağlantılı zihinsel işlevleri birbirine bağlar...kalıtsal eksikliği söz konusu olduğunda kişilikte bir gevşeme olur ve zihinsel ögeler bilinçli kontrolden çıkar...Sigmund Freud kendisininkinden ayırt etmek üzere Janet'nin kuramına ilişkin çarpık bir tablo çizer; Janet histerinin bünyesel etmenler ve ruhsal travmaların farklı oranlardaki etkileşiminden sonuçlandığını öğretiyordu, ki Freud sonraları buna "tamamlayıcı seriler" diyecekti...

Janet: Histeri sentez işlevindeki bir zayıflıktan (sonraları benlik zayıflığı denen şey) kaynaklanır.

Janet, sonraları Freud'un gerçeklik ilkesi dediği, gerçekliğin işlevi kavramını kullanıyordu...sistemli biçimde, terapist ve hasta arasında "uyurgezerlik etkisi" ve "yönlendirilme gereksinimi" adını verdiği ilişki çeşitlemelerinden söz ediyordu. Aktarıma benziyor.

Janet, Madam D vakasında "otomatik konuşma"dan söz etmişti. Serbest çağrışım mı yoksa?

Herbart: Bilinç alanının daralması ve bastırmanın izini Herbart'a dek sürebiliriz. Ona göre bunlar aynı görüngünün iki yüzüydü.

Freud bir süre hipnoz uygulamıştı ve psikanaliz tekniği hipnozun kademeli olarak modifikasyonu yoluyla ortaya çıkmıştı.

13.

"Hasta-hekim arasındaki uyumlu ilişki"nin (ilk olarak Anton Mesmer tarafından telaffuz edilmiştir) merkeziliği hipnotizmacıların terapötik gereciydi. Bunu aktarımın öncülü olarak görmek mümkün.

Manyetize edilen kişinin manyetizmayı yapana karşı özel duyarlılığını ve yapan kişinin manyetize edilenin düşüncelerini, hatta bedensel duyumlarını algılayabilme yetisini tanımlamak üzere, 1784 yılında "manyetik karşılıklılık" terimi ortaya atılmıştı.

Manyetik uyumlulukta erotik yan anlamlar bulunma olasılığı çok sayıda raporda dile getirilmişti (1785 Tardif de Montrevel, 1817 Klinger).

Friedrich Hufeland adında bir araştırmacı, "Hayvanî manyetizma aracılığıyla elde edilen her sağaltımın henüz doğmamış çocuğun annesinin rahminde geçirdiği aşamaların aynılarından geçtiğini" söylemişti!!!

1889 yılında Pierre Janet'nin görüşü, ilişkinin ahenginin etkisinin hastanın onun tarafından yöneltilme gereksinimiyle karışık olarak hipnotizmacıya yönelik çeşitli duyguların çeşitlemesi olduğu ve bunun hipnotizmacı tarafından güçlü bir terapötik silah olarak kullanılabileceği yolundaydı. (Freud'un aktarım aşkı üzerine yazdıklarından 25 yıl önce)

14.

1886'da Belçikalı Dalboeuf Paris'te Salpetriere'i ve Nancy Okulunu ziyaret ettikten sonra, hipnotizmacının süje üzerinde yadsınamaz bir etkisi olduğu (usta neyse çömez o) ama aynı zamanda, hatta daha fazla, hipnotize edilenin hipnotizmacı üzerinde telkinsel bir etkisi olduğu sonucuna varmıştı (çömez neyse usta o). "Karşıaktarım"a (ya da isterseniz yansıtmalı özdeşleşim deyin) inanılmaz erken bir gönderme!!

[Ünlü Anna O. vakası, gerçekte Bertha Pappenheim, bütün psikanaliz öğrencileri tarafından bilinir (1880-1882). Psikanaliz, "Breuer bunların ortaya çıktığı özgül koşulları hatırlatabildikçe çok sayıdaki histerik belirtileri birer birer ortadan kalkan" bu genç hanımla başlar.]

15.

"Katarsis" kavramı tragedyada Aristotelesci katarsis kavramı üzerine 1880 yılında basılan bir kitap sayesinde akademisyenler arasında en çok tartışılan meselelerden biri haline gelmişti. İşin ilginç yanı, kitabı basan kişinin Freud'un gelecekteki eşinin amcası Jacob Bernays olmasıydı!!!

16.

1894 yılında Freud'un yazılarında "savunma" kavramı ortaya çıkmıştı. Bu terim, organizmanın iki temel tutumu olarak saldırı ve savunmayı ayırt eden ve sanrısal düşüncelerin temalarında bunların yansımalarını gören Meynert'e aitti. Freud, savunma sözcüğüne acı veren anıların veya fikirlerin unutulması anlamını da katmıştı ve patojenik olanın travmanın kendisi değil, bunun temsili fikri olduğunu öne sürmüştü. Savunma cinsel düşüncelere yöneltilir ve nevrozların ortak bir özelliğidir. Dejenerasyon kuramı reddediliyordu.

17.
1895'te cinsel engellenmişliğin kaygı nedeni olduğu varsayımı bir hayli yaygındı (Hecker, Kowalevsky, Krishaber), bu yüzden Freud'un kaygı nevrozunun özgül bir biçimini etiyolojik olarak cinsel engellenmişlikle bağlantılandırması için zemin zaten hazırdı.

18.
Freud'un bilinçdışı anıların düşlemlerden ayırt edilemeyecekleri yolundaki bulgusunun farklı kaynakları vardır.

İlk olarak, Charcot ona ruhsal travmanın bilinçli olmaktan çıkartılması gerektiğini ve ancak hipnoz altında geri getirilebileceğini öğretmişti.

İkincisi, Pierre Janet, Marcelle (1891) vakasında, histerik hastaların tedavisinde bilinçdışı sabit fikirler zincirinin geriye doğru izinin sürülmesi gerektiğini açıklamıştı.

Üçüncüsü, Herbart'ın çağrışımcı psikolojisi. Buna göre çok sayıda algı ve temsil sürekli birbirleriyle savaşırlar. Daha güçlü olanlar daha zayıf olanları eşikten (bilincin eşiğinden) geriye itmeyi başardıklarında bastırılmış temsiller yeniden ortaya çıkmaya uğraşırlar ve genellikle kendilerini diğer temsillerle ilişkilendirirler.* Herbart, sıkıştırılmış biçimde örgütlenmiş bilinçdışı temsiller yumağı olan "bilinçli algı ve kavrama" (özalgı-*apperception*) "kütlesi"nden söz etmişti. Yeni bir algının tutulup tutulmayacağı bu bilinçdışı "özalgı kütlesine" bağımlıydı ve yeni algı bu kütle tarafından hızla özümsenebilirdi (asimilasyon).

19.
Düşler üzerine çalışmalar, yani bir düşün bastırılmış kabul edilemez bir arzunun dolaylı doyumu olduğu görüşü üzerine birçok yazarı ele almak yerine tek bir kişiden söz edeceğim.

Yves Delage (1854-1920): Avignon'lu bu Fransız bilim adamı, düşlerde bağımsız bir etkinliğin varolduğunu, düşün yalnızca yakın zamanlı değişikliğe uğramamış imgelerden oluşmadığını öne sürmüştü. Temsillerin tek bir imgeye kaynaştıklarını ve sinirsel bir edimin başka bir konuya atfedildiğini düşünüyordu (sonraları yoğunlaştırma ve yer değiştirme adı verilen kavramlar). Ayrıca, yakın tarihli anılar kadar eskilerin de düşlere girebildiğini ve eski anıların yenilerle ilişkilendirilmek yoluyla geri getirildiklerini öne sürüyordu.

(*) Burada *associate* sözcüğü kullanılmış, *associationistic* karşılığı çağrışımcı seçildi – ç.n.

20.

Şimdi, sakareylemler olgusunun çok güzel geliştirildiği *Günlük Yaşamın Psikopatolojisi*'ne geçelim. Bu gözlemlerin kaynağı esas olarak Freud'un kendi kendini analizidir.

Ne ki, 1880'lerde Avusturya'nın Gratz kentinden ünlü kriminolog Hanns Gross bir adli soruşturmanın parçası olarak tanıkların ve zanlıların ifadelerini dil sürçmeleri ve benzer belirtiler açısından sistemli biçimde incelemiş ve kapsamlı sonuçlarını yayınlamıştı.

Benzer şekilde 1875 yılında Friedrich Theodore Visher düşler üzerine bir çalışma yayınlamıştı. Bunu, düş görenin kendisini imgelere teslim ettiği, bu sayede kendisini bu imgelerde aynalanmış görme olasılığını yarattığı bir süreç olarak ele alıyordu. Ayrıca, insanların başlarına gelen sanki "küçük bir şeytanın nesneleri sakladığı veya değiştirdiği" beklenmedik terslikleri vurgulamak üzere, "nesnelerin kötülüğü"* kavramından söz ediyordu.

Karl Kraus *Die Fackel*'de matbaacının yazarın gerçek düşüncesini sezdiği ve istemeden ele verdiği rahatsız edici dizgi hatalarını toplamıştı.

Schopenhauer insanlar bir değişiklik yaparken istemsiz hatalar yaptıklarında bunun çoğunlukla kendi yararlarına olduğuna dikkat etmişti.

Daha da ileri gidersek, Freud'un her satırını dikkatle okuduğu ünlü Wolfgang Goethe, sekreterlerinin yaptığı hataları irdelemiş ve birçoğunun sekreterin duygusal durumuyla ilişkili olduğunu bulmuştu. Örneğin sekreter, Goethe'nin dikte ettirdiği isim yerine kendi sevdiği kişinin adını yazıyordu.

Genelde bilinçdışı ruhsal yaşamın varlığı Janet ve Breuer tarafından biliniyordu. Freud'un katkısı, aradaki dinamik ilişkiyi ortaya koymaktı. Bastırma denen güç tarafından bir şey aktif olarak tutulmaktadır. Bu enerji tüketen bir iç çatışmadır.

21.

Şimdi ünlü *Cinsellik Üzerine Üç Deneme*'ye geçelim, ama önce o çağın *zeitgeist*'ını** anlamamız gerekir. Cinsellikle ve cinsel patolojiyle ilgili araştırmalar hızla ilerliyordu. Viktoryen tutumlar yerlerini daha serbest cinselliğe ve cinsiyetlerin doğal eşitliğine bırakıyordu.

Cinsel yaşamın bütün olası gerçekleri Maupassant, Schizler ve Wedekind'in eserlerinde söze dökülüyordu. Karl Kraus, Schopenhauer, Weininger, Kraft Ebbing'in isimlerini anmakla yetineceğim.

(*) *Die Tecke des Objects.*

(**) Zamanın ruhu – ç.n.

Cinsellik üzerine yazındaki hızlı artışın bir göstergesi, Mahnus Hischfeld'in çıkartmaya başladığı yıllıktır. İlk cilt 282 sayfadan oluşurken, 4. Cilt (1902) 920 sayfa ve 1905'te basılan cilt 1084 sayfadan oluşuyordu.

Dessoir (1894) ve Moll (1898) cinsel içgüdünün evrilmesinde iki aşama tanımlamışlardı. Önce farklılaşmamış bir evre (ki burada kalınırsa eşcinsellik ve sapıklık ortaya çıkabilirdi), ve ardından gelen farklılaşmış evre.

22.

Yüceltme (süblimasyon) terimi ve kavramı ta 1785 yılında basılan bir romanda yer alıyordu ve sonraları Novalis, Schopenhauer ve Nietzsche tarafından da kullanılmıştı.

23.

Özerk bir saldırganlık dürtüsü fikri ilk olarak 1908 yılında A. Adler tarafından formüle edilmiş ve o sıralarda Freud bunu reddetmişti.

Biyologlar, psikologlar ve varoluşçu felsefeciler arasında ölümle aşırı uğraş yaygındı ve paylaşılıyordu.

Romantik şairler de aynı durumdaydılar. İki Rus psikiyatrist, Tokarsky ve Metchnikoff yıkımın yaratıya kıyasla daha temel bir ilke olduğunu öne sürüyorlardı.

Sabina Spielrein 1912'de bir makale yazmış ve Viyana Psikanaliz Cemiyetine sunmuştu.

24.

"Das Es" ve "Id" Freud'un Georg Groddeck'ten ödünç aldığı kavramlardı. Groddeck, *Benlik ve Altbenlik* ile aynı yıl (1923) *Altbenliğin Kitabı* adında bir kitap basmıştı. Ancak, Groddeck basılmasından iki yıl önce Freud'a kitabından beş bölüm göndermişti. Freud bu metindeki fikirlere coşkulu yaklaşmıştı. 1922 Temmuzunda öğrencilerinde birine şu sözleri söylemişti: "Varsayımsal bir şeyle kafam meşgul... bundan ya küçük bir kitap çıkar, ya da hiçbir şey çıkmaz. Sana başlığı söylemeyeceğim, ama Groddeck'le ilgili olduğunu söyleyebilirim." Bu, mantıksız bilinçdışı kavramını yansıtıyordu ve Altbenliği fizyolojik süreçleri şekillendirebilecek ve hastalıklara neden olabilecek saldırgan itkilerle dolu bir yapı olarak ele alıyordu.

25.

Freud'un tekniğe en önemli katkısının "serbest çağrışım" yöntemi olduğu söylenir. Ancak, ondan çok daha önce yazarların ve felsefecilerin kendiliğinden düşünmeyi yaratıcı çalışmanın yardımcısı olarak kullandıklarını da göz ardı etmemeliyiz.

Freud 2 yaşındayken Ludwig Boerne'nin *Üç Günde Özgün Yazar Olma Sanatı* isimli kitabı basılmıştı. Freud dahil birçok aydın bu kitabı çok tutmuşlardı.

Bu kitapta Boerne kişinin üç gün boyunca bir tomar kağıtla bir odaya kapanmasını ve aklına gelen her konu hakkında "sahteliğe ve riyaya kaçmadan yazmasını" öneriyordu. Boerne insanların geleneksel fikirler içinde boğulduklarına ve kendileri adına düşünmeye cüret edemediklerine inanıyordu. "Her türden dehanın kaynağı içtenliktir" diyordu. Başka bir yerde, "asıl tehlikeli olan bastırılmış sözdür, horgörülen kendi intikamını alır, ama konuşulmuş olan boşa gitmez!"

Soyarıtımı (öjenik) biliminin kurucusu ve Charles Darwin'in kuzeni İngiliz bilim adamı Sir Francis Galton (1822-1911) yaşamının bir döneminde mesmerizmle ilgilenmiş ve birçok kişiye manyetize etmişti. Bir noktada, izleyen çarpıcı gözlemi yapmıştı:

> "Başarının manyetize eden kişinin irade gücünün etkisi olduğuna inandırılmıştım, bu yüzden ilk önceleri sahip olduğum bütün irade gücünü kullanıyordum, ki bu çok yorucuydu.
>
> Sonra, deneysel olarak biraz ara verdim (yani başka şeyler düşündüm), eskisi gibi dışarıdan baktım ve aynı derecede başarılı olduğumu gördüm. Giderek daha çok ara vermeye başladım ve bir yandan aynı baykuşvari tarzımı korurken bir yandan da zihnimin serbestçe dolaşmasına izin verdim. Bu da aynı şekilde işe yaradı."

"Serbest dalgalanan" dikkat ile ilgili bir şeyler hatırlatıyor, değil mi?

26.

Son olarak, Freud'un çalışmaları üzerinde bizi ağırlayan kentle ilgili bir etki.

Totem ve Tabu'da Freud insan kültürünün kökeninin izlerini sürmeye ve bireysel Oidipus karmaşası ile insanoğlunun tarihöncesi arasında bir bağ bulmaya çalışmıştı. Totem ve Tabu'nun yazılışının o sıralar Türkiye'de gerçekleşen bir olaydan esinlenip esinlenmediği bir tartışma konusudur. Ne de olsa komşu Avusturya bunları yakından takip ediyordu.

Bu olay, 1908 yılında "Kızıl Sultan" II. Abdülhamid'in Jön Türkler tarafından tahttan indirilmesiydi. Bu, modern Türkiye'nin başlangıcıydı.

> "Oğullar zalim yaşlı adama karşı güçlerini bir araya getirmişlerdi."

27.

Bazıları için yorucu bir bilgilendirme konuşması şeklinde algılanabilecek konuşmamı bitirirken, bu sabah işittiğiniz birçok isme birini daha eklemek istiyorum

William Hazlitt (1778-1830) zamanının tanınmış İngiliz deneme yazarlarındandı. Aynı zamanda tiyatro eleştirmeni ve edebiyatçıydı. Tek bir dizede söylemeye çalıştıklarımı yakalamış:

> "Deha ait olduğu toprakların yerlisidir, havayla beslenir, güneşle ısınır; ne bir sera bitkisidir ne de egzotik bir bitki."

ÇEVİREN *M. Banu Büyükkal*

KAYNAKÇA

McGrath, Wm., *Freud's Discovery of Psychoanalysis, The Politics of Hysteria*, Cornell University Press, 1986.

Isbister, J.N., *Freud, an Introduction to his life and Work*, Polity Press, 1985.

Ellenberger, H. F., *The Discovery of the Unconscious*, Basic Books, 1970.

Nicholi, A. M. (der.), *The Harvard Guide to Modern Psychiatry*, Harvard University Press, 1978.

Fine, R., *A History of Psychoanalysis*, Columbia University Press, 1979.

10

Düşlem Oluşturmada Anlatıcının Rolü

Milagros Cid Sanz

İthaki'ye doğru yelken açtığında
dua et ki uzun sürsün yolun,
serüven dolu, bilgi dolu olsun.
Korkma Lestrigonlardan, Kikloplardan
korkma kızgın Poseidon'dan,
yükseklerdeyse eğer düşüncen ve coşturuyorsa
ruhunu ve bedenini seçkin bir heyecan.
Rastlamayacaksın Lestrigonlara, Kikloplara
rastlamayacaksın yabanıl Poseidon'a
taşımıyorsan onları eğer kendi ruhunda
ruhun dikmiyorsa eğer onları karşına.

Konstantin Kavafis, "İthaki"*

Peri masalları sözlü gelenekten gelirler ve tıpkı mitler gibi, kolektif düşünce için olduğu kadar bireysel düşlemler için de bir temel sağlayan ortak yaratılardır.

Çocukluğun kayıp cennetinin nostaljik hazları arasında perilerin sihirli ve düşlemsel öykülerinin anısı özel bir yere sahiptir.

Bu sihirli anlar genellikle tatlı bir uykuya dalıverme öncesinde yatağa eğilmiş müşfik bir yetişkinin anısıyla birliktedir; genellikle bu tür anılar kokular, tatlar ve başka duyulardan oluşan bir dünyayla ilişkilendirilir: Belki yüksek ateşle yatarken, alna değen serin bir elle. Belki uyuşuk bir yaz öğle sonrasını veya cama çarpan yağmurun sesini hatırlayabiliriz; belki de bir ses bizi her şeyin mümkün olduğu umulmadık yerlere götürürken odadaki yumuşak ışığı hatırlarız.

(*) Çev. Erdal Alova.

Kendilerine konuşma yeteneği ve sihirli güçler verilmiş bitki ve hayvanlar... Geçici alandaki değişimler, kötü gulyabaniler veya nazik periler ana karakterlerle, acılarıyla ve maceralarıyla özdeşleşmemize izin vermiştir.

Freud'un bir tür korunmuş doğal part olarak betimlediği Düşlem dünyası ruhsal hayatımızı yeniden canlandırıp düş ve düşlemler bölgesini ziyaret etmemize izin verir. F. Guignard'ın tanımladığı biçimiyle "çocuksu"ya başvurma olanağı hayatta gerçekten çok gerekli olan düşlemleme yeteneğinin canlı kalmasını sağlar; ayrıca hastalarımızın bize anlattığı hikâyelere "psikanalitik dinleme" uygulayabilmemiz için de vazgeçilmezdir.

İlk olarak 18. yüzyılın aydın bir yazarı olan Madame d'Aulnoy tarafından *Les Comptes des Fées* adlı eserinde kullanılmış olması nedeniyle Peri Masalları terimi görece yenidir. Bu terminoloji diğer dillere de yayılmıştır. Bununla birlikte, R. Tolkien'in Peri Masalları üzerine makalesinde işaret ettiği üzere peri masallarında perilerin görülmesi zorunlu değildir. Bu öykülerin temel özelliği daha çok fantastik unsur ile cansız nesnelerin ve hayvanların düşünme yeteneğine sahip olduğu animist düşüncedir ve bu öykülerde genellikle iyi veya kötünün hizmetinde sihirli güçler bulunur.

Bu öyküler anlatılmak için üretilmişlerdir. Öykü dinlemenin dinleyici üzerindeki etkisini vurgulamak istiyorum. Sözlü iletim yazılı iletimden daha eskidir ve bu öykülerin kökeni uygarlığınkine paraleldir.

Bildiğimiz üzere çocukluk çağı işleyişinin bir özelliği olan büyüsel düşünce yetişkinin bilinçdışı düşüncesinin bir parçasını oluşturmaktadır. Animist düşünce belirti oluşumlarında veya basit bir şekilde her günkü düşe gerilemelerde ortaya çıkabilir. Düş görme sırasında varsanısal düşünceye giden gerileme yolu faal hale gelir. Düşün ikincil derinliği öyküyü, ona tutarlılık kazandırmamızı ve üst benliğin sansüründen kaçınabilmemizi sağlayan bastırmanın süzgecine tabi kılar.

Düşlerimizi, bunların gizli anlamlarını yorumlamaya istekli, ilgili bir dinleyiciye anlatma gereksinimi bir öykü anlatıcısına dönüşmemizi sağlar; bu durum paylaşma ve iç dünyamızdan bir şeyleri başkasına iletme zorunluluğunun dışavurumu gibi durmaktadır. Mitlere, fabllara ve masallara özgü öyküler de bu gerekliliği kolektif düşüncede dışavururlar.

İLETİM

Yaşamın ilk anlarından itibaren, henüz sözcüklerin anlamını anlamazken, tonlamalarıyla, değişimleriyle, duygusal yoğunluğuyla ve ritmiyle annenin sesi fiziksel bakımla ve anne nesnesinin sağladığı ilk okşamalarla ilişkili dokun-

sal duyumlarla bağlantılı olarak ilk anı izleri yavaş yavaş oluşmaya başlar. Freud anneden "ilk baştan çıkarıcı" olarak bahsederken annenin sevmelerinin neden olduğu uyarımı anlatmaktadır. Bu "baştan çıkarma" ilk ruhsal düzenleyici görevini görecektir. Freud baştan çıkarmayı Birincil Düşlem (*Ur Phantasien*) bakımından, ruhsal temsiller arayışının ilk taslakları olarak tanımlar.

"*Diller Karmaşası (The Confusion of Tongues)*" üzerine ünlü makalesinde S. Ferenczy yetişkinin tutku karakterli dili aracılığıyla iletilen mesajlar ve henüz genital cinsel hazzı tatmamış olan çocuğun şefkat karakterli dili ile iletilen mesajlar arasındaki karmaşayı vurgular.

Daha sonra, S. Ferenczy'nin kuramını kısmen yakalayan J. Laplanche, yetişkinin okşamaları yoluyla bebeğe yetişkin cinselliğinin travmatik izlerini taşıyan "gizemli işaretleri" ilettiği "kökensel baştan çıkarma" üzerine kuramını geliştirmiştir.

Dürtülerin kaynaşmasında nesnenin işlevine A. Green dikkat çekmiştir. Çocuğa masal anlatma sırasında nesnenin bu işlevi dürtülerin daha iyi kaynaşmasını sağlayacaktır. Uykuya dalma öncesinde masal anlatma alışkanlığı çocuğun sesin ritmine kapılıp düşlem krallığına uçurulurken uyarım fazlasını bağlamasını ve hipnoz durumuna özgü gerilemeye ulaşmasını sağlar.

Yetişkinlerin çocuklara anlattığı masallara, daha önce bahsettiğim, yetişkinin cinselliğini ve çok biçimli sapkın çocuk cinselliğini nitelendiren uzlaşmaz asimetrinin hakim olduğu karşılıklı duygulanımsal çekim anlamındaki baştan çıkarma damgasını vurmuştur.

Her şeyin mümkün olabileceği bir düşlem dünyasına yapılan bileşik yolculuk yetişkinin kendi çocukluğunu hatırlamasını veya canlandırmasını, anılarını tekrar oluşturmasını ve hoş duyumları kendi birincil nesneleriyle ilişkilendirmesini sağlar. Çocuk için bu ruhsal kurmaca-gerçek oyununda oral, anal veya fallik düşlemler ve bunların yanı sıra çocukluk tümgüçlülüğü bir ifade yolu bulur.

Bu öyküler, daha sonra çocuğun kendi yaratıcılığını geliştirmesini sağlayacak bir durum olan düşlemlemenin temsil edilebilirliğini sağlamaktadır. Bu da günlük hayatın zorluklarını daha kolay bir şekilde karşılayabilmemize yardımcı olmaktadır.

Düşlemleme yeteneği gelişmeden analitik dinleme olası görünmemektedir. Analistin bilinçdışı düşlemleri dinleyebilmesini sağlayan dalgalanan dikkat ayrıca onu ikincil sürecin yönettiği bilinçli düşüncenin mantığından uzaklaştırarak birincil sürece tabi bilinçdışı düşünceye de götürür.

Örgü Düşlemlemeleri adlı kitabında M. Utrilla analist ve çocuk arasında olan ve analitik ilişkideki vazgeçilmez bir ruhsal alışveriş olan ruhsal oyunun kapasitesini ayrıntılı olarak inceler. R. Diatkine'in, W. Bion tarafından geliştirilmiş, daha çok dönüşüm hareketlerine odaklanmış olan düşlemlemeye benzer, fakat bazı nüansları olan "sonsuz düşlemleme kapasitesi" hakkındaki kavramını ele alan M. Utrilla kendisiyle dostane ilişkiler sürdürebileceğimiz çocukluk dünyamızla bağlantılı kalmanın önemini göstermektedir.

Oyun ve Gerçeklik kitabında D. Winnicott da yaratıcılığa açık paylaşılan bir alan olan "Yanılsama alanı"ndan bahseder. İlgili öyküler bu türden alışverişlerin yaratılması için gerekli doyum deneyimini sağlamaktadır.

ÖYKÜLER VE DÜŞLEMLER

Öykülerde kahramanın maceraları Yunan mitolojisinde tarif edilen gezilerle ortak özellikler taşımaktadır. Odise'nin gezileri veya Herkül'ün sınavları kişisel evrim yolculuğuyla karşılaştırılabilecek kabul yolculuklarına benzer ve analiz çalışmasında da analitik süreçte ilerlemeyi andırır. Bazen Herkül'ün yedi sınavından geçiyormuşuz da yeterince gücümüz yokmuş, ya da Odise imişiz de bir daha asla İtaki'yi göremeyecekmişiz hissine kapılırız. Bazen hastalarımız tıpkı Penelope gibi yapılan işi bir seanstan diğerine çözüverirler ve böylece her şey değişebilir. Altbenliğin bir direnci olarak ortaya çıkan tekrarlama zorlantısı sıklıkla işimizi Herkül'ünkilere döndürür.

Bazı öykülerin acımasızlığı bir saldırganlık ve yıkıcı nefret gösterisi sergilememize izin verir. Sevginin bu tehlikeleri aşma yetisi (genellikle kötünün yok edilmesini ima eden) çocuğun kendi saldırgan ve yıkıcı dürtülerini engelleyici nesneye yöneltmesini sağlar.

Bu öykülerde yamyamlık düşlemleri gulyabaniler, kurtlar veya çocukları yiyen diğer hayvanlar aracılığıyla çokça bulunur; çocukluk dönemi cinsel düşlemlerine özgü ağızdan döllenme ve doğum temsilleri de öyle.

İğdiş edilme düşlemleri kesikler, ampütasyonlar ve ensest nitelikli arzuları gündeme getiren diğer cezalandırılma türleri aracılığıyla kendilerini gösterir.

Sadist birincil sahne düşlemleri de kendini koruyamayan bir kurbanı ezen ve ona saldıran haydutların bulunduğu sahnelerde görülür ve bu durum kahramanın müdahalesiyle çözümlenir. Ne yazıktır ki günlük hayatta çiftlerin ilişkilerindeki gerçek şiddet sahneleri arkaik birincil sahne düşlemlerini oluşturma ve geliştirmedeki zorluğu gözler önüne sermektedir.

Tümgüçlü düşlemler korkunç güçlerle karşı karşıya gelinmesine ve bunların sıklıkla zekâ ve nezaketle aşılabilmesine olanak sağlar. Çocukluk tümgüçlülüğü daha sonra gerçeklik ilkesiyle karşılaşılması üzerine giderek terk edilecektir. Bu da haz ilkesiyle daha iyi bir denge kurulabilmesini sağlayacaktır.

Ayrıca ensest düşlemleri ve üçgenleşen ilişkilerin değişkenlikleri tehditkâr üvey anne figürü veya buna benzer şekilde tehlikeli anne nesneleri kisvesi altında görünecektir. Oidipus durumuna özgü nefret yansıtma yoluyla işlenecektir.

Erkek çocuktaki Oidipus rekabeti güzel prensesin kötü yaratıktan kurtarılması amaçlı kanlı bir dövüşe veya kıskanç bir kralın kaçışına yansıtılacaktır. Bir bakıma bu türden öyküler Oidipus'un trajedisini yeniden üretmektedir, fakat bunların daha mutlu sonları vardır.

ÖYKÜLERDEKİ TEKRARIN ÖNEMİ

Çocukların en sevdikleri öyküleri bir daha bir daha dinlerken sergiledikleri hazzı, öykünün anlatıcısının öyküye sadakatini sıkı sıkıya izlediklerini ve yetişkin olay örgüsünde değişiklikler yapmaya çalışırsa hemen metinden sapmaları düzelttiklerini biliyoruz. Öyküyü kontrol etme yönündeki bu gereksinimin olay örgüsünün gelişimi üzerindeki hakkı kullanmanın bir biçimi olduğunu düşünebiliriz. Öykünün değiştirilmesi adeta bir kargaşa yaratır; sanki sihirli atmosfer parçalara ayrılmış ve bu da rahatsız edici bir unsur olarak Benlik üzerinde istenmeyen yoğunlukta etkiler oluşturacakmış gibi...

İleride göreceğimiz üzere analitik tedavi sürecinde rahatsız edici etkisiyle yorum, sahneyi "şimdi ve burada" kurarak, yetişkinin kendi çocuksu öyküsünün tekrarının değiştirilmesiyle sonuçlanır. Daha önce vurguladığım gibi, ölüm dürtüsüyle ilişkili olan tekrarlama zorlantısı hastaları daima aynı gelişime ve sona sahip olacak bir öyküde daima aynı rolü oynamaya iter. Bildiğimiz üzere zor görevimiz acımasız kaderi değiştirmektir. Kader nevrozu bu zor ve Freud'un deyişiyle bazen "imkânsız işlere" iyi bir örnektir.

Aynının ve özdeşin tekrarı üzerine makalesinde M. de M'Uzan bu iki tekrarlama biçimi arasında ince bir ayrım yapar. Özdeşin tekrarı en küçük bir değişikliğe bile izin vermeyen dairesel bir hareket oluşturur; bu durum analisti düşünmenin mümkün olmadığı bir konuma getirir ve analizi bir açmaza sokabilir. Hastanın bize anlattığı öyküde ufak değişikliklerin görüldüğü aynının tekrarı farklı çağrışım zincirlerine bir kapı açarak malzemenin kavranmasına ve geliştirilmesine izin verir.

ANLATICI OLARAK HASTA VE ANALİTİK DİNLEME

Belli özellikleri nedeniyle analitik durum hastayı sansürün gevşemesine olanak tanıyan ve serbest çağrışıma izin veren bir konuma yerleştirir. Duyu bakımından analistin vücudundan mahrum kalan ve hareketi kısıtlanan hastanın durumu düşe yakın olan varsanısal kutba doğru gerilemeye olanak sağlar.

Analistin konumu da dalgalanan dinleme durumunda olabilmesine izin verir. Analistin görünür içerikten örtük içeriğe seyahat ettiğini söyleyebiliriz.

Bu dinleme biçimi belli şartlar altında mümkün olur: Tekrar ritmi, seansların eşit süresi, analistin perhiz ilkesine uyması ve çerçeveyi oluşturan diğer unsurlar... Bununla birlikte, bir divana sahip olup mekanik bir biçimde bazı katı kuralları izlemek yeterli değildir. Bu özel durumu yaratmak suretiyle analist ve hasta arasında bir analitik çift olarak belli bir alışveriş gerçekleşecektir.

Farklı çağdaş yazarlar aktarım-karşıaktarım eksenindeki bu özel alanın gelişebileceği şartları ayrıntılı olarak araştırmışlardır. W. ve M. Baranger'lerin "Analitik Alan" ve S. Viderman'ın "Analitik Alanın Oluşturulması" kavramları bu konuyu açıklamaktadır.

D. Widlöcher tarafından betimlenen birlikte düşünme veya birlikte çağrışım, ya da A. Ferro'nun anlatısallığı farklı bakış açılarından analitik dinlemeyi incelemektedir.

A. Ferro bir anlatıcının üslubuna yakın bir biçimde, hem dinlemesindeki hem de yapı seçimi biçimindeki anlatısallığı izleyerek hastanın öyküsünün yapısı üzerinde duruyor gibi görünmektedir.

D. Widlöcher hastanın analistinkilerle etkileşim içindeki çağrışım süreçlerinin dinlenmesini vurgular. Böyle anlarda analistin bir eşduyum arka planıyla birincil özdeşleşmeye yakın olduğunu düşünür.

Bir müzik eğretilemesi kullanacak olursak: Analitik durum sırasında başka bir perdeden dinleriz. Müdahalelerimiz öykülerin simetrik bir tekrarı olmak yerine neredeyse bir kontrpuan niteliğinde olmalıdır.

Dolayısıyla analitik durumda hasta bir anlatıcı olur ve analisti belli bir ruh haline sokar. Bu düşlemleme durumunda analist bazen kendi çocukluğuna ilişkin anılar hatırlar. Varsanısal gerilemeye yakın başka gerileme anlarında farklı imgeler de ortaya çıkabilir. Bu imgeler çift taraflı bir derinlemesine çalışma gibi hastaya iletilmeden önce analist tarafından geliştirilmelidir.

Analitik dinlemedeki temsil edilebilirlik ve gerileyebilirlik C. ve S. Botella tarafından geniş bir bakış açısıyla incelenmiştir.

Hastalarımızın iç dünyasını yeniden oluşturabilmemiz için insan yiyen gulyabaniler, iyi kalpli periler, nefret edilen üvey anneler veya kurtarıcı prensler olmaya istekli olmamız gerekir. Yani J. Conrad'ın romanındaki gibi, "Karanlığın Yüreğini" aşıp, bazı tehlikeler atlatarak kaybolmayı göze alabilmeliyiz.

Bunun karşılığında bazen yutulmuş, ağır bir saldırıya uğramış ve acı veya şaşkınlık anlarına, bazen de aşılamaz bir açmaza hapsolmuş hissine kapılırız. Diğer taraftan da derinlemesine çalışmanın sayesinde "aşağı tükürsen sakal yukarı tükürsen bıyık" durumunu aşmış olmanın rahatlığıyla, J-L. Donnet'nin mükemmel ifadesini kullanacak olursak "Kıvama Getirilmiş Divan" hissi verdiği duygulu anlar yaşayabiliriz.

ŞEHRAZAD HAKKINDA

James kişisel bir kriz nedeniyle beni aramıştı. Ellili yaşlarındaki bu parlak ve başarılı profesyonel mali bir skandala bulaşmıştı. Çalıştığı kuruluştaki başka kıdemli yöneticiler gibi o da bazı kayıt dışı ödemeler kabul etmişti. Olay adli bir soruşturmanın başlatılmasına neden olmuştu. Şaşırtıcı şekilde James bu türden bir işlemin risklerini fark etmemiş ve alarm sinyallerini göz ardı etmişti; bu sıradan yasal bir durummuş gibi davranıyordu.

Gerçek bir iğdiş edilme tehdidi biçimindeki adli soruşturma kaygılı ve depresif bir duruma düşmesine neden olmuştu. Bu durum James'i bir randevu istemeye itmişti. Daha sonra bana söylediği üzere kriz durumu olmasaydı asla gelmezdi.

İlk görüşmelerde James mevcut krizin öncesinden getirdiği görünmez yüklerin altında eziliyormuşçasına yaşının üstünde gösteriyordu ve bu, hayatta her şeye sahip olabilecek başarılı biri olduğu halde öyleydi. Çok zeki ve duyarlı biriydi; geniş bir kültürel altyapısı vardı ve apaçık görülen ıstırabına rağmen dikkat çekici bir çağrışım yeteneğine sahipti. Dinlenmeye çok ihtiyaç duyduğunu da fark etmiştim. Bu durum bende ona analitik bir macerada eşlik etme ilgi ve isteğini uyandırdı, fakat davanın sonucuyla ilgili mevcut kararsızlığı bütün enerjisini emiyor görünüyordu. Divan üzerinde klasik bir analitik tedavinin başlatılabilmesi için gerekli şartların yaratılmasından önce birkaç aylık yüz yüze bir çalışma gerekliydi.

James'in karıştığı durumun karmaşıklığını anlamaya çalışırken birden bire, J. Conrad'ın romanının kahramanı olan Lord Jim yardımıma koştu.

James bana Lord Jim'in en sevdiği kahraman olduğunu söylemişti. Çocukken kendisini ona adamış bir bakıcısı vardı. Emekli olana kadar James'in anne-babasının evinde kalmış olan bu kadın James için anaç bir imagoydu.

Bu bakıcı James'e bıkmadan ve bazen zorbaca bir açlıkla dinlediği masallar ve öyküler okurmuş.

Hastamın kendini özdeşleştirdiği Lord Jim'le olan bağlantı bir tarafta sadakat ve onur, diğer tarafta da hainlik yaparak konumunu korumak arasındaki çatışma sırasında ortaya çıktı.

Daha sonra öğreneceğim üzere James kendisine istediği meblağı verebilecek olan varlıklı bir akrabasından aldığı borçla mülk satın alarak kayıt dışı parayı dolaşıma sokmuştu. Bu para da kayıt dışı kaynaklardan geliyordu, fakat yasadışı değildi. Durum iyice karmaşıklaşmıştı çünkü bir yargıç, borcun kaynağını açıklamak istemediği için James'in Mafyayla işbirliği yaptığından şüpheleniyordu. Sadakat hissi onu sır tutmaya itmişti. Mali soruşturma hapis cezasıyla sonuçlanabilecek adli bir davaya dönüşme riski taşıyordu. Durum böyleyken daha sonra analiz çalışması sırasında ortaya çıkacak olan bilinçdışı suçluluk duygusunun bu işteki rolünü gördüm.

O sıra sadece onur duygusunu zedeleyecek olan sosyal utancın farkındaydı. Durum onun için, özellikle de basındaki olası yankılar nedeniyle son derece acı vericiydi. Gözle görülür hiçbir suçluluk duygusu yüzeye çıkmıyordu; sadece suçlanan diğer iş arkadaşlarıyla aynı kefeye konmaktan rahatsızlık duyuyordu. Gayrimeşru parayı kabul etmemiş olmak onun kendisini iş arkadaşlarından daha üstün hissetmesini sağlayacaktı. Üniversite ortamından gelen ve günlük hayatında genellikle ağırbaşlı bir insan olan James, çelişkili bir biçimde üniversitedeki işini bırakıp işadamı olmuştu.

Görünen o ki James açgözlülüğün karanlık cazibesine kapılmış, kendisini kayalıklara sürükleyecek olan görünmez bir elin kendisine yol göstermesine izin vermişti.

James'in çocukluk kahramanı Lord Jim sayesinde analitik bir tedavi başlatmamıza izin verecek bazı mecazî köprüler kurabildik.

James yaşlı anne-babanın çok sevilen oğluydu. Kendisinden birkaç yaş büyük bir ablası vardı. Buna rağmen kendisini tek çocuk olarak tanıtmış, ablasını çok uzaklara, duygusal ve kronolojik olarak neredeyse ta stratosferde yer alan bir mesafeye itmişti.

Daha sonraları bir nakarat gibi tekrarlayacak olan bir çocukluk anısı canlandı: Günbatımında, banyo yaptıktan sonra bornozuna güzelce sarınmış, anne-babasının konuşup müzik dinlediği oturma odasında bir divanın üzerinde uzanmış; babası saçlarını okşuyor. Sonra birden James annesini sevmek için neşeyle kucağına sıçrıyor. Elbette ablası bu cennet tablosunda yok. Apaçık olan aktarım yan anlamları farklı şekillerde yorumlanabilir.

James 8-9 yaşlarındayken babasının yakalandığı dejeneratif hastalık cennetten çıkışı temsil ediyordu. Aynı zamanlarda annesi onun sevgisini kabul eden erişilebilir bir anneden babasının hastalığından endişe duyan ve James'i babasıyla sinemaya gitmeye zorlayan görünüşte daha sert ve mesafeli bir anneye dönüşmüştü. O günlerden annesine karşı duyduğu utanç ve öfkeyi hatırlıyordu.

Onu kudretsiz kılan bir hastalığa sürüklenen babasıyla Oidipus nitelikli bir mücadele James için imkânsız hale gelmişti. Bir süre sonra ablası yurtdışına çıkarak gemiyi terk etmiş ve James, eğitim gördüğü seçkin din okulundaki en prestijli mertebe olan "Okulun Prensi" olarak adlandırılmasına neden olacak entelektüel başarısının altına gizlediği yoğun yalnızlık duyguları yaşamaya başlamıştı. Bu unvan sıra dışı entelektüel ve ahlaki özellikler gösteren öğrencilere veriliyordu. O mükemmel öğrenciydi. Bununla birlikte, James'in sıkıntıyla hatırladığı üzere babası törene gelmemişti. Adeta prens unvanı babasının varlığıyla meşrulaştırılamamıştı ve bu durum sonraki zaferlerini bir gayrimeşruluk ve "cezasız suç" halesi altında bırakacaktı. James basiretsiz hareketleri, bilinçdışı bir sonradanlıkla bir tür ceza arayışı olabilir.

Tedavi sırasında James'in, kafasını kesmesini önlemek için Sultana öykü anlatan Şehrazad olma düşlemi ortaya çıktı. Bu düşlem beni, babasının saçlarını okşadığı çocukluk hatırasının cennet manzarasından çok farklı bir baba aktarımına getirdi. Çocukluk senaryosunda Oidipus nitelikli kıskançlığı reddederek çocuksu bir tümgüçlülükle babasından annesine büyük bir kolaylıkla gitmişti. Biseksüellik aynı anda iki konumda da bulunmasına izin verebilirdi: Divana yatırılmış ve babası tarafından okşandığı dişil konum ve annesini sevmek için kucağına sıçradığı aktif konum. Bahsi geçen anıda, çocukluk anılarında çok sıklıkla olduğu üzere duyusal unsur babanın okşayan eli ve annenin cildinin pürüzsüzlüğü ve kokusu yoluyla kendini çok yoğun olarak gösteriyordu.

"Şimdi ve burada" aktarım durumunda James seans sırasında benim kendimi karşıaktarımda bir sultan gibi hissettiğim ve sona erdiğinde seansı kesmek zorunda olacağım hayalî bir senaryo oluşturdu. James her seferinde yarıda bırakılması gereken bir öykü anlatmanın bir yolunu buluyordu. İlginç hikâyesini kestiğim için gözle görülür şekilde üzülüyor ve şaşırıyordu. Bu tekrarlama daha sonra Şehrazad olma düşlemi aracılığıyla bilince erişimi olan temsillerde dönüşüme olanak tanıdı.

Çocukluk hatıralarında, görünürde babasının bakımına kendini adamak zorunda kalmış ve dolayısıyla James'in daha sınırlı olarak erişebildiği

engelleyici anneye paralel olarak bakıcısı kendini tamamıyla onun hizmetine vermiş, ona rakip getirmeyen, cinsiyetsiz ve anlaşılan o ki James'in istekleri konusunda sınır tanımayan bir kadın olarak ortaya çıkıyordu. Anne imagosu reddedici anneyle, ona düşkün ve kendini adamış bakıcı arasında bölünmüştü. Anne hiçbir zaman James'in başarılarından memnun olmayan iğdiş edici bir kadın olarak betimleniyordu. Dolayısıyla ben aynı zamanda iğdiş edici anneyi temsil ediyordum; babanın fallusunu ele geçirmiş bir anne.

Baba imagosu kendisiyle rekabet edilmesi ve özdeşilleşmesi imkânsız zayıf ve iğdiş edilmiş bir adam şeklinde ortaya çıkıyordu. James kendisine gerçek savaşın (İspanya İç Savaşının) kaybedilmesinin bir sonucu olarak vakur bir sessizliğe hapsolmuş kahraman bir baba oluşturmuştu. Düşleminde babası aynı zamanda annesi karşısında da mağluptu. James bu yıllarda annesine karşı ciddi bir düşmanlık ve ret geliştirmişti.

Bütün bu özdeşleşme zorlukları kaçma yoluyla idare ediliyordu. Anne-babasının evinden çıkmasını sağlayan erken bir evliliğe kaçış; ardından oğlunun doğumundan sonra yurtdışında doktora öğrenimi görme bahanesiyle karısından kaçış ve sonra da bir işten tamamıyla farklı bir diğer işe sıçramasını sağlayan diğer kaçışları... Bu durum onun gözle görülür mesleki başarılarını derinleştirmesine veya bunların tadını çıkarmasına izin vermiyordu. Güce karşı gözle görülür tepeden bakışı onu yüksek derecede sorumluluk gerektiren konumlara gelme olasılığıyla ilgili olarak bir ergen durumuna sokuyordu.

Bir keresinde müdür yardımcılığına terfi etmiş, ama kendi söylemine göre, benimle aynı ada sahip korkunç bir kadın tarafından vahşice ve haince yerinden edilmişti. Daha sonra adımın ilişkimizle ilgili kötü kehanetler taşıması nedeniyle bana danışma konusunda tereddüt yaşadığını itiraf etti.

Anne imagosundaki bölünme uzun yıllar boyunca, hatta evliliği sırasında da kendisiyle kuvvetli bir duygusal ve entelektüel ilişki içinde olduğu sevgilisiyle olan paralel bir ilişkinin sürdürülmesiyle canlandırılmıştı. Sevgilisi sırrını kocasına açtığı zaman (çiftler arkadaştı) her şey ortaya çıkmış ve karısı James'i seçim yapmaya zorlamıştı; ayrıca evliliklerini sürdürmenin bir şartı olarak James'in bir terapiye başlamasını da şart koşmuştu.

Kısa ve odaklı gibi duran bu terapi eşine sadık olmasını sağlamış, fakat bunun cinsel ilişkiyi tamamıyla bırakmak gibi bir bedeli de olmuştu. James bu durumu temel olarak karısına karşı olan cinsel isteksizliğine bağlıyordu ve bu durum onu çok fazla rahatsız eder görünmüyordu; mastürbasyona başvurmak suretiyle sorun çözümleniyordu.

Böylece bu çifte baba ve anne aktarımında, ben sadece her seansta onu sabırla dinleyen bakıcıya heyecan verici hikâyeler anlatırken yüzleşmesi gereken korkunç sultanı temsil etmekle kalmıyor, aynı zamanda gücünü göstermesi durumunda onu iğdiş edebilecek fallik ve iğdiş edici anne de oluyordum. Ayrıca, farklı aktarım hareketlerinin birbirini izleyen gelişimlerinde sanırım kendisini zevkten dört köşe bir oğlana masal anlatan bir bakıcı olarak da temsil edebiliyordu (o an için oğlan ben oluyordum): Öykünün hoşuna gitmemesi durumunda küçük Sultan acımasız bir zorbaya dönüşebiliyordu. Çocukluk anıları sayesinde, en sevdiği masalları hiç durmadan tekrar etmek de dahil olmak üzere, onu sürekli tatmin etmeye çalışan bir bakıcı karşısında hissettiği güç duygusunu da yeniden yakalamıştı. Sıklıkla James karısının çalışmalarını dinlemeye veya okumaya istekli olmadığından acı acı yakınırdı. Bu durum sevgilisi için geçerli değildi; onunla birkaç entelektüel çalışmada işbirliği yapmışlardı.

Tedavinin gidişi sırasında Şehrazad'ın kafasının (bu durumda benim kafamın) kesilmesi masalı tedaviyi bırakma girişimi şeklinde canlandırıldı. Bir gün geldi ve önceden uyarmadan bunun bana son gelişi olduğunu söyledi. Yaşadığım şoktan çıkmaya çalıştım ve bunu onaylamadığıma dair tepkimi verebildim; analize devam edebilmenin gerekliliğini, bir yandan da onun bu tepkisini anlamak için zamana ihtiyacımız olduğunu gösterebildim. Önceki bir yanlış anlamayla ilgili bir bağlantı buldum. Birkaç gün önce James'den bir takside olduğunu ve havaalanına gittiğini, bu yüzden seansa gelemeyeceğini anladığım bir sesli mesaj gelmişti. Cep telefonu bağlantısındaki kesilmeler yüzünden konuştukları çok net değildi. O sıralar sık sık seyahat etmesini gerektiren bir işe girmişti ve bu yüzden sıklıkla seanslara gelemiyordu. Her seferinde beni seans zamanında arayıp gelemeyeceğini söylüyordu. Fakat bu sefer mesaj farklıydı: Bana bir takside olduğunu ve *havaalanından buraya geldiğini* söylüyordu. O günkü son hastamdı ve muhtemelen olumsuz karşıaktarımım ve sıklıkla gelemeyişi mesajı yanlış yorumlamama neden olmuştu. Dolayısıyla işlerimi bitirdikten sonra sakin sakin, hastanın seansa gelmesi konusunda en ufak bir kuşkum olduğu zaman genelde yapmadığım üzere seansın bitme saatinden yaklaşık yirmi dakika önce çıktım.

James biraz sonra gelmiş ve kapıyı kapalı bulmuştu; bu onun için olağan olmayan bir durumdu. Ertesi gün bana ne olduğunu söyledi. Bu canlandırmanın önemini anladım ve bu durum beni yoğun bir karşıaktarım çalışması gerçekleştirmeye zorladı; o sırada Şehrazad kendimmişim gibi bir hisse kapıldım.

"Şimdi ve burada"da canlandırılan şiddete rağmen analitik alanı koruma olanağı tedaviyi sürdürebilmemizi sağladı. Terk edilme acısı, kaçış ve yıkıcı şiddet ifadesi yoğun bir derinlemesine çalışmanın konusu oldu (Freud'un dediği gibi, düşmanı kuklasıyla savaşarak yenemeyiz).

Analiz tamamlanabildi. James davadan da beraat etti fakat artık o sıralarda, genelde olduğu üzere, gelmesine neden olan görünür sebep çok gerilerde kalmıştı ve başka bir sürece, neyse ki Kafka'nınki gibi sona ermeyen analitik bir sürece başlamıştık.

ÇEVİREN *Nuri Ateş*

11

Bir Psikanalistin Halk Masallarına Yolculuğu

EMMA PICCIOLI

Halk masalları* olarak bildiğimiz yaratıcı anlatım biçimini psikanalitik açıdan incelemeye doğru bir maceraya başlarken iki zorlukla mücadele etmeliyim. Bunlardan biri, ilki, kişisel eğilimle ilintili. Genel olarak yaratıcı bir ürünü psikanalizi kullanarak "anlamak" benim tercih etmeyeceğim bir yoldur. Takdirim daha ziyade onun zihnimde bir yer bulacağı ve durum gerektirdiğinde kendini imgeler, coşkular ya da düşünceler olarak tekrar bilinir hale getireceği düşüncesine dayalıdır. Yalnızca daha sonraki bir dönemde, yaratıcı ürüne nesne olarak "anlam" vermeye teşebbüs edebilirim.

Bağlantılı, fakat daha az öznel olan diğer zorluk ise yöntembilimseldir; psikanalizi başka bir disipline, her ikisine de saygılı olacak ve klinik ile uygulamalı psikanaliz arasındaki ayrımı bulandırmayacak biçimde uygulama arayışı tüm psikanalistler tarafından paylaşılan bir ayırım değildir.

Yaratıcı büyük yazar Italo Calvino'nun edebiyata ilişkin bir gözlemi benim görüş açıma netlik kazandırmak için örnek niteliğindedir.

Perseus mitinin yorumunun ortalarında Calvino düşüncelerini aniden keser, zira "...her yorum miti fakirleştirir ve onu boğar. Mitleri anlamak aceleye getirilmemelidir. Onların hafızaya yerleşmelerine izin vermek, beklemek, her ayrıntının üzerinde durmak ve imgelerin diliyle olan bağlantılarını koparmadan onların üzerine derinlemesine düşünmek daha iyidir. Bir mitten öğre-

(*) Halkbilimciler genellikle "peri masalı" ifadesinin edebi halk masalına gönderme yaptığını varsayarlar. Ben "halk masalı" terimini, türün orijinal sözel geleneğine atfen kullanıyorum.

nebileceğimiz ders, ona dışarıdan eklediklerimizde değil, onun kelimesi kelimesine anlatımında bulunur" (Calvino, 1996, s.4).

Hem klinik hem de uygulamalı psikanalizde, imgeler uyandıran ve düşünceyi teşvik eden bir anlatımla uğraşırız ve yorumlarımıza sınır koyarız: Tercih ettiğimiz kuramları, bir zarfa pul yapıştırır gibi malzemeye "uygulamayız", anlamak için vaktimizi ayırırız. Ancak klinik çalışmada bilgi kazanımı tek yönlü bir girişim değildir: Psikanalitik süreç, analist ve analizanın bir işlevi olarak asimetrik koşullar içinde gelişir. Öte yandan disiplinler arası çalışmada uygulamalı bilim, *tek yönlü* olarak, bilgilendirmesi gereken alana dair dışsal bir ilişki oluşturmalıdır. Eğer iki alan karşılıklı olarak birbirini bilgilendirirse, eğer yorumcu kendisini metnin dışına değil de içine yerleştirirse, iki disiplin arasında artık iyi tanımlanmış bir sınır yerine, ikisinin karışımı olur. Mesela psikanalizin edebiyata uygulanmasında iki disiplin arasındaki bulanık fark bizi, "psikanalize edebiyat içiymiş, edebiyata ise psikanaliz içiymiş gibi davranmaya" yöneltecektir (Kaplan'da Felman'dan alıntı, 1988, s. 262). Uygulamalı psikanalizin meseleleri, hem klinik çalışmada karşılaşılan sorunların farklı doğası, hem de yöntembilimsel farklar bakımından gerekli bir biçimde *sınır sorunları* olarak kalır (Kaplan, 1988).

Klinik ve uygulamalı psikanaliz arasındaki diğer bir fark, her birinden çıkartılacak bilgi türüyle ilgilidir. Bu, Freud'un kültürel ürünlerle uğraşırken "sadece analojilerle uğraştığımız ve onları türedikleri ve oluştukları alandan koparmanın sadece insanlar için değil, kavramlar için de tehlikeli olduğu" uyarısında gizlidir (Freud, 1930, s. 144). "Yaratıcı Yazarlar ve Hayaller"de Freud, hayalleri analoji vasıtasıyla araştırır: Şair, çocuk *gibidir* (Freud, 1908). Bu bakış açısıyla, gündelik yaşamın psikopatolojisiyle ilgili olarak uygulamalı psikanalizden çıkarsanan bir bilgi türünü *kliniğin ötesinde* ve *analoji yoluyla* tanımlama konusunda kendimi Kaplan'la hemfikir olarak görüyorum (Kaplan, 1988).

Estetik bilginin doğasının araştırılması, yaratıcı ürünlerin tatmin etme biçimi, bize başka bir tür bilgi de sağlar. Düşlerin, hayallerin ve şakaların analizinde Freud, sadece içeriği değil, biçimi ve belli bir içeriğin ifade ediliş tekniğini de araştırmıştı. Son yıllarda psikanalistler, sanatsal anlayışı algılama, düzenleme ve derinlemesine çalışmaya dair zihinsel işlevlere artan bir dikkatle yönelmiştir. Yaratıcılığı, "benliğin hizmetinde gerileme" olarak tanımlamasıyla ve sanatı ters doğrultuda, yaratıcı ürünün çeperinden merkezine doğru oluşan yansıtıcı bir süreç olarak değerlendirmesiyle Ernst Kris bu alanda bir öncüydü. Sözlü anlatımda yaratıcılığın değerlendirmesi, birbirini izleyen adımlardan oluşur; ne söylendiğinden (temanın karmaşıklığı) başlayıp

nasıl söylendiğine (ritmin hazzı) doğru ilerler. Yaratıcı bir ürünün "anlamına" yalnızca ikincil olarak, çoklu anlamların belirdiği ve birbiriyle etkileştiği bir aşamaya götüren bu ilk algısal adımların sonucunda ulaşılabilir. Yaratıcı ürünün anlamının çeşitliliği, sosyal ve kültürel unsurlara, kişisel yatkınlığa ve çalışmanın kendisinin coşkusal ya da estetik potansiyeline bağlıdır. Düşlerde fazla belirlenimci olarak görülen şey, yaratıcı çalışmada hayalî etkinliği pekiştiren potansiyel halini alır.

Yaratıcı bir ürün başlangıçta bir düşlem olarak "ödünç alınabilir"; bu bazen çocukların peri masallarını kullanma biçimidir. Bu durum yetişkinlerde de oluşabilir ve eğer süreç bu aşamada saplanmış kalırsa yaratıcı etkinlik kısıtlanır.

Kris, yaratıcı anlatıları, çatışma modellerinin evrenselliğini ifade edecek biçimde tekrarlayan temalar sergileyen sosyal iletişimin karmaşık biçimleri olarak görür. Anlatıcı, belli bir kültürel bağlam içinde, dinleyicisinin konuşulmamış ihtiyaçlarını değişen çatışma modellerini özümseyerek tatmin etmek gibi sosyal bir işleve sahiptir. Düşlemlerine acil doyum sağlamaya yönelik içsel basınç (ki düş görene olan budur) tarafından nispeten engellenmeden kalarak, bu sosyal ihtiyaca kendi kişisel deneyimini uyarlayabilir (Kris, 1952).

Anlatımsal yaratıcılığın bu geniş alanı içinde halk masalı özel niteliklere sahiptir. Calvino'nun İtalyan halk masalları antolojisindeki tanımı, benim araştırmamın alacağı yöne zemin hazırladı. Calvino şöyle der: "Halk masalları, erkek ve kadınların potansiyel kaderlerinin bir kataloğudur, özellikle yaşamda kaderin belirlendiği dönemin; yani geleceğin habercisi olan doğumla başlayan gençliğin..., büyülere boyun eğme ortak yazgısının ya da kişinin varlığının karmaşık ya da bilinmeyen güçler tarafından önceden belirlenmiş olmasının. Bu karmaşıklık, kişinin tüm varlığına hâkim olur ve kişiyi kendisini özgürleştirmek için mücadele etmeye ve kendi yazgısını belirlemeye mecbur eder" (Calvino, 1956, xviii-xix).

Aydınlatıcı bulduğum başka bir bakış açısı, halk masalı üzerine araştırması önem bakımından Lévi-Strauss'un mit üzerine çalışmasıyla kıyaslanan antropolog Vladimir Propp'un yapıtından destek alır.

Propp, halk masalının sosyal doğasının ideolojik olduğunu söyler.* Farklı kültürlerden çıkan halk masalları arasında gözlemlediğimiz benzerlik; düşünce, din, tören ve dil kategorileri arasındaki benzerlikten kaynaklanır.

(*) İdeoloji burada, "insanın ve toplumun doğasında varolan, onların geçmişteki ve şu andaki işleyiş şartları ve biçimlerinin özünde bulunan ve gelecekteki gelişimlerini etkileyen değerler, inançlar, [...] düşünce ve davranışlar karmaşasıdır" (Gallino, 1988).

Halk masalı ile diğer edebiyat türleri arasındaki temel fark, halk masalının yazarının olmayışıdır. Bir edebiyat eserinin yazarıyla okuyucusu arasındaki ilişki, okuyucunun zihninde tekrar yaratılan bir metin aracığıyla sağlanır. Ancak yazılı metnin kendisi değişmeden kalır. Halk masalının sözel geleneğinde ise anlatıcı ile dinleyenler arasında hiçbir aracı yoktur; ne bir yazar, ne de sabit bir metin vardır. Bu, her dinleyicinin, bilinçli ya da bilinçdışı biçimde halk masalına yeni değişiklikler getirerek aynı hikâyenin yeni versiyonlarına yol açacak olası bir müstakbel anlatıcı olduğu anlamına gelir. Halk masalının temel özelliği değişebilirliğidir.

Değişimin oluşma süreçleri tüm dünyada benzeri özellikleri paylaşır. Bir durumda, masal onu yaratmış olan eski sosyal düzenle ters düşer ve masalın figürlerini tersine dönüştürerek onu reddeder. Bir zamanlar kutsal ve koruyucu olan düşman haline gelir, olumlu olan ise olumsuz ya da canavar hale dönüşür. Bazı durumlarda eski masal belirli değişiklikler olmadan korunur ve yeniyle barış içinde birlikte varolur. Diğer durumlarda ise eski masal, yeni temsil biçimleri ve yeni bir sosyal bilince uyacak biçimde yeniden yorumlanır (Propp, 1975).

Dolayısıyla "bir yapıtın kökeniyle ilgilenen edebiyat tarihçisi onun yazarını arar. Halkbilimci, geniş bir karşılaştırma malzemesinin yardımıyla bir olay örgüsüne sebep olan şartları keşfeder" (Propp, 1984, s. 380).

Şimdi bu sunumumdaki konumun kuramından uygulamasına dönerek, sosyal adetler ve beklentilerdeki değişikliklerle bağlantılı olarak farklı benlik gelişimlerinin oluşum biçimi üzerine bazı hipotezler öne sürecek ve aynı halk masalının birbirinden çok farklı iki biçimiyle bağlantı kuracağım.

Kırmızı Başlıklı Kız isimli halk masalının geleneksel biçimini biliriz. Bize anlatıldığına göre Kırmızı Başlıklı Kız, annesi ve dahası ona küçük bir kırmızı başlık dikmiş olan büyükannesi tarafından çok sevilen çok güzel bir köy kızıdır. Bir gün annesi tarafından hasta büyükannesine kek ve tereyağ götürmeye gönderilir. Bir ormandan geçerken ona nereye gittiğini soran kurtla karşılaşır. Zavallı çocuk durmanın ve kurdu dinlemenin tehlikeli olduğunu bilmez, bu yüzden nereye gittiğini ve büyükannesinin nerede yaşadığını açıklar. "Vay, vay" der kurt, "Sanırım ben de gidip onu göreceğim. Ben bu yoldan gideyim, sen de şu yoldan git, bakalım oraya ilk kim varacak". Böylece kurt kestirme yoldan koşabildiği kadar hızlı gider, Kırmızı Başlıklı Kız numarası yaparak büyükannenin evine girer ve yaşlı kadını bir lokmada yutar. Sonra büyükannenin yatağına yatar ve bekler. Bu sırada Kırmızı Başlıklı Kız uzun yoldan gider, yemiş toplayarak, kelebekleri kovalayarak ve çiçek demetleri

yaparak iyi vakit geçirir. Büyükannesine vardığında kurdun kalın sesini duyunca önce şaşırır, ama sonra büyükannesinin nezle olabileceğini düşünür. Kurt onu yanına yatması için çağırır. Elbiselerini çıkarıp yatağa tırmanırken büyükannesinin görünümü onu şaşırtır. "Ne büyük kolların var" der, kurt ise "Seni daha iyi kucaklamak için" diye cevar verir. Bu konuşma kurdun kollarının, kulaklarının, gözlerinin boyutuyla ilgili araştırmalarla devam eder ki kurt her birine muğlâk, fakat dürüstçe cevap verir; yine de küçük kız onu duymamakta gibidir. Sonunda onun "ne büyük dişlerin var" gözlemine "Seni daha iyi yemek için" diye cevap verir ve onu da yutar.

Masal bir ahlak dersiyle biter: Bu hikâyeden çocukların, özellikle güzel, iyi eğitimli ve terbiyeli genç kızların, herhangi birini dinlemelerinin yanlış olduğu ve sonunda bir kurdun onları yemesinin kesinlikle garip olmadığı öğrenilir.

Bu versiyon ilk olarak 1697'de Perrault'nun antolojisinde görülmüştür ve yüzyıl sonra Grimm kardeşlerin antolojisinde sonu hariç, ana hatları değişmeden tekrar ortaya çıkmıştır. Burada kurdun karnı bir avcı tarafından kesilip açılır ve hem küçük kız hem de büyükanne canlı olarak dışarı çıkar. Bu hikâye de bir dersle biter. Kırmızı Başlıklı Kız kendine şöyle der: "Bir daha asla yoldan ayrılma ve annen yasakladığında ormana girme."

Perrault'nun hikâyesinden neredeyse 200 yıl sonra, Güney İtalya'nın uzak, dağlık ve fakir bir bölgesinde çok farklı bir biçimi kaydedilmiştir. Hikâyenin adı "Sahte Büyükanne"dir; sözel halk masalının sık görülen bir niteliği olarak küçük kahraman kıza bir isim verilmemiştir.

Bu hikayede bir anne un elemek zorundadır ve küçük kızına büyükannesine giderek onun eleğini ödünç almasını söyler. Küçük kız bir azık hazırlar (tatlı simitler ve zeytinyağlı ekmek) ve yola koyulur. Ürdün Nehrine varır. "Ürdün nehri, geçememe izin verecek misin?" "Eğer simitlerini bana verirsen evet!". Ürdün nehrinin girdaplarında döndürmekten hoşlandığı simitlere zaafı vardır. Küçük kız simitleri nehre atar, nehir sularını sığlaştırır ve geçmesine izin verir.

Küçük kız daha sonra "Tırmık Kapı" ya gelir. "Tırmık Kapı, geçmeme izin verecek misin?" "Eğer zeytinyağlı ekmeklerini bana verirsen evet!". Tırmık Kapının yağlı ekmeklere zaafı vardır, çünkü menteşeleri paslıdır ve yağlı ekmek onları yağlar. Küçük kız yağlı ekmeklerini kapıya verir, kapı açılır ve onu geçirir.

Büyükannesinin evine ulaşır, fakat kapı sımsıkı kapalıdır ve hasta olduğunu iddia eden büyükannesi bir ip sarkıtarak kızı pencereden yukarı çeker. Oda karanlıktır. Yataktaki büyükanne değil, kadın görünümünde bir ca-

navardır. Canavar büyükanneyi tepeden tırnağa, bütün halde yutmuştur, ama dişleri ve kulakları hariç; dişlerini küçük bir tencerede kaynamaya koymuştur. Kulakları da kızartılmak üzere tavadadır.

"Büyükanne, annem eleği istiyor."

"Şimdi çok geç. Sana yarın veririm. Yatağa gel!"

"Büyükanne, acıktım, önce akşam yemeğimi istiyorum."

"Tencerede kaynayan fasulyeleri ye!"

Tenceredekiler diştir. Çocuk onları karıştırır ve "Büyükanne, bunlar çok sert" der.

"O zaman tavadaki börekleri ye!"

Tavadakiler kulaktır. Kız onları çatalla yoklar ve "Büyükanne, bunlar çıtır çıtır değil" der.

"O zaman yatağa gel. Yarın yiyebilirsin."

Küçük kız yatağa girer, büyükannenin ellerinden birini hisseder ve "neden ellerin böyle kıllı büyükanne?" diye sorar.

"Parmaklarıma çok fazla yüzük taktığım için."

Burada diyalog, göğsünün ve bacaklarının kıllı olması üzerine sorularla devam eder ve canavar bu soruların her birine oldukça işveli cevaplar verir (çok kolye takmıştır ve çok dar bir korse giymiştir). Fakat sonra küçük kız bir kuyruk hisseder ve hikâye şöyle devam eder: "Kız kıllı olsun olmasın, büyükannenin asla bir kuyruğu olmadığı sonucuna varır. Bu, canavardan başkası olamaz."

Bunun üzerine kız, tuvalete gitmesi gerektiğini söyler ve büyükanne onu kapaktan iple sarkıtır. Küçük kız aşağı indiği an ipi çözer ve yerine dişi bir keçiyi bağlar. Sonra bağırır "Bitirdim. Beni geri çek!"

Canavar çeker ve küçük kız kaçar. Geçmesine izin vermemeleri için canavar önce kapıya, sonra nehre bağırarak kızın peşine düşer. Ancak yiyeceklerini onlarla paylaşmış olduğu için her ikisi de bunu reddeder. Canavar geçmeye çalıştığında Ürdün Nehri sularını azaltmaz ve canavar akıntıyla sürüklenip gider. Küçük kız kıyıdan onunla alay eder.

Bu hikâye, hem içerik hem teknik olarak çeşitli imgesel yanıtları harekete geçirdiği için çok hoşuma gitti. Dilinin hafifliği, anlatımın, efsanevi bir nehrin Güney İtalya'nın sınırları içinde belirmesini bile gerçekçi kılacak kolaylıkta akmasını sağlamaktadır. Perrault'nun ve Grimm kardeşlerin hikâyesindeki ahlak dersi tamamen farklı bir amaca işaret etse de, Sahte Büyükannenin anlatıcısı kendi yaratıcı anlatımını biçimlendirmekten belli ki zevk almaktaydı.

Fakat aynı zamanda Kırmızı Başlıklı kızın başka versiyonlarının varlığından haberdar olmayışıma şaşırdım. Daha fazla araştırınca Perrault'nun zamanında Fransa'da zaten başka bir versiyonun varolduğunu keşfettim. Bu hikâyede, çok uyanık olan küçük kız kurdun kimliğinin gayet farkındadır ve pençelerinden kaçar, fakat büyükannesinin etini yiyip kanını içmeye kandırılır. Başka bir durumda ise hem küçük kız hem de büyükanne, kurdun kandırmacasının farkındadır ve onu alt etmek için birleşirler. Hikâyenin Çince versiyonunda kurdun yerine bir ayı vardır ve kız küçük erkek kardeşiyle yalnızdır. Ayı, büyükanne taklidi yaparak eve girmeyi başarır, ama küçük kız sesinin kalınlığından dolayı bir şeylerin yanlış olduğundan kuşkulanır. Gözleri ışığa aşırı derecede hassas olduğu için ayı mumların söndürülmesini ister. Sonra kız bir hışırtı duyar (biliriz ki bu, ayının kuyruğunun sesidir) ve kızın kuşkuları artar. Bunun üzerine ateşi canlandırır ve kıllı bir çift ayak görür. İtalyan hikâyesindeki gibi öykü şöyle devam eder: "Onun büyükanne olmadığını o anda fark etti. O, çocukları yemeyi seven ayıydı". Buradan itibaren kızın onu kurnazlıkla alt etmesinin hikâyesi gelir.

Pekçok versiyonda ortak olan, yol seçimi etrafındaki bilmecedir; kısa yol mu, yoksa uzunu mu? Fakat sadece Perrault'nunkinde yol seçimi kurt tarafından yapılırken diğer tüm durumlarda seçen küçük kızdır.

Fransa, İtalya ve Çin gibi farklı kültürlerde aslında aynı hikâyeyi buluyoruz. Bu da, farklı kültürlerdeki düşünce süreci kategorileri arasındaki benzerliğe dair antropolojik görüşü ve çatışma modellerinin evrenselliğine dair psikanalitik görüşü doğrulamaktadır. Perrault'nun Kırmızı Başlıklı Kız'ında, eski bir hikâye onun tarafından tekrar yorumlanmış ve hitap ettiği söylenen yüksel sosyal sınıfın yeni sosyal bilincine göre uyarlanmıştı. Sosyal sistemin yayılmasıyla daha önceki versiyonlar unutulmuştu. İlginç bir biçimde, Kırmızı Başlıklı Kız üzerine psikanalitik incelemeler de dâhil sayısız incelenmede de bunların unutulduğu (ya da en azından farklılıkları bakımından ele alınmadıkları) görülmektedir. Bettelheim, Perrault'nun versiyonunu ele alarak Kırmızı Başlıklı Kız'ın aptal mı olduğunu, yoksa baştan çıkarılmayı mı arzuladığını sorgular. Ayrıca Freud, kurdun karnının açılmasının doğumla ilgili çocuksu cinsel kurama örnek olduğu yorumunu Grimm'in versiyonuna dayanarak yapmıştır.

İnsanoğlunun kendi kaderini belirleme özgürlüğü için mücadelesinde sosyal sistemlerin etkisine dair psikanalitik bir bakış açısı Lagache'ın şu önermesinde bulunabilir: "Çatışma çocuğun önkaderidir... Belli bir kültürde ve çevrede, doğumdan önce ve hatta ana rahmine düşmeden önce çocuk bazı

beklentilerin nesnesi olmaya hazırdır" (Lagache, s. 240). Erikson, sosyal sistemler içinde "sonrasında 'çocuk için neyin iyi olduğu', ona ne *olabileceği*, onun ne olması beklendiğine bağlıdır..." derken benzeri bir şeyi ifade eder (Erikson, s. 64).

Benlik idealinin sosyal yönünün beklentileri, "... bir ailenin, sınıfın ya da ulusun ortak ideali" (Freud, 1914, s. 101) halk masalının iki versiyonunda çok farklı yazgıları dayatır. İdealin çocuktaki cinselliği inkâr etmesi, Perrault'nun versiyonunda iyi temsil edilmektedir ve başlangıçtan itibaren annenin ve büyükannenin narsisist yatırımıyla örneklenmiştir. Hikâyenin ahlaki dersi, küçük kızların ne olmak *zorunda* oldukları, kendileri için "iyi" olanı yapmaları ve eğer bu taleplere uymazlarsa onlara ne olacağı şeklinde açıktır. Küçük kızın yolu seçme şansının olmaması, bireyin kendi taleplerine "koşulsuz uyumunu" bekleyen bir toplumun örneğidir (Erikson, 1951, s. 371).

Kırmızı Başlıklı Kızın akılsız davranışını anlamaya yönelik daha ileri bir adım Freud'un "Uygar cinsel ahlak(lılık) ve modern sinir hastalığı" (1908) makalesinde bulunabilir. Burada Freud, o dönemde bile gözlemlenebilir olan psikopatolojideki artışı, uygarlık tarafından dayatılan cinselliğin baskılanmasıyla ilişkilendirir. "Uygarlığın taleplerinin katılığı" (s. 200), yaradılışlarının onlara izin verdiğinden daha iyi olmayı denedikleri için hasta olan "terbiyeli, fakat zayıf karakterli" kişiler yaratır. Bu baskılamanın başarılı olmadığı, biri erkekler diğeri kadınlar için olan bir çifte ahlağın varlığıyla gösterilir. Bir bireyin "cinselliğe yönelik tutumunun, onun hayata diğer tepki verme biçimlerinin tamamının örüntüsünü ortaya koyduğu" düşüncesi (s. 198), kadınların yetiştirilişinde örnek oluşturur. Uygarlık, "...aşırı merak duymalarına rağmen kadınların cinsel meselelerle ilgilenmelerini yasaklar ve böyle bir merağı kadınlık dışı olarak ayıplayarak onları korkutur. Böylece her düşünme biçiminden korkar olurlar ve bilgi onlar için değerini kaybeder" (Freud, 1908, s. 199).

Sahte Büyükannede ilkel düşüncenin bir özelliği olan coğrafyanın kişiselleştirilmesi küçük kızın nehir ve kapı geçişleriyle bir ilişki kurmasına izin verir. Ayrıca bir zemin, bir de üst kata sahip iki katlı ev de anlamlıdır. Farklı zamanlarda, her sınır ve düzeyde ileri geri bazı dinamik uzlaşmalar olmaktadır. Çocuk, Freud'un "Taslak" makalesinde özetlediği biçimde benlik yetileriyle deney yapmaktadır (Freud, 1940).

Dış dünyayla ilgili olarak küçük kız, kendi yararına olacak değişiklikleri nasıl yapacağını bilir. Bazı zorluklarla ilgili bilgiyi (Freud hafıza der) belli ki biriktirmiştir ve onlara hazırlıklıdır: Tatlı simitler ve zeytinyağlı ekmek

onun ilk engelleri aşmasını sağlar. Bunu ele alma biçimi, eve güvenli dönüşünü garantileyecek biçimde engelleri müttefiğe dönüştürür. Dünyayla ilgili ilk anlamlı deneyimler, daha sonra psikoseksüelliğin keşfine doğru atılacak önemli adımlar için güvenli bir arkaplan oluşturmaktadır.

Kız karanlık odaya girdiğinde, temkinli adımlarla durumu değerlendirerek ve dürtüsel talepleri ne ölçüde tatmin edebileceğini ayarlayarak ilerlerken, biz onda kendinden emin oyunculuğun oyunun ciddiyetine dönüştüğünü gözlemleriz. Araştırmasını sürdürürken, canavarla yatağa girmeden önce erteleme taktikleri üreten düşünce süreçlerinin tıkırtısı neredeyse duyulabilir. Canavarı kuyruğundan tanımayı başardığında, kendisi için neyin tehlikeli olduğunu çoktan anladığı izlenimi ediniriz; altbenliğinin taleplerini denetler ve daha uygun zaman ve şartlara dek onların tatminini erteler.

Bu zamansal yapıt, benlik idealinin teşvik ettiği özdeşimsel bir projenin özelliğidir (Chasseguet-Smirgel, 1975). Engellenme dozu fazla olmadığı sürece adımlarındaki her başarılı uzlaşma çocuğu hoşnut etmekte ve bir çözüm arayışında kararlı olmasına katkıda bulunmaktadır. Geliştirdiği proje günün birinde yetişkin olmaktır. Kırmızı Başlıklı Kız'a böyle bir umut verilmemektedir.

Sosyal sistemler çocukluk çatışmalarının yükünü hafifletebilir ya da onları dayanılmaz hale getirebilir. Bu son öyküde gözlemlediğimiz, sorunların adım adım üstesinden gelebilmek için fizyolojik gelişim sıralamasına uygun sosyal bir hazırlık olmalıdır.

Küçük bir kızın sosyal çevresi onun özerklik ve girişimcilik gibi psikososyal özelliklerini teşvik eden etkin anal döneme başarıyla ulaşmasına izin vermiştir. Özerklik, çocuğun kendi ayakları üzerinde durma arzusuna uyum sağlayan çevrenin desteğinden gelişir. Girişimcilik, özerkliğe "etkin ve hareket halinde olmak adına bir görevi üstlenme, planlama ve ona 'saldırma' niteliğini" katar (Erikson, 1951, s. 229).

Kırmızı Başlıklı Kız'ın kaderi, bu niteliklerin tersini, yani "özgür seçimin aşamalı ve iyi yönlendirilmiş özerklik deneyimi" inkâr edildiğinde oluşan utanç ve suçluluğu temsil etmektir (Erikson, 1951, s. 226).

Winnicott'un bakış açısından, yeterli çevresel hazırlık bir çocuğun gerçeklik karşısında tümgüçlülüğünü korumasına izin verir: Çocuk, kişisel bir tepki vererek yaratıcı kalır. Öte yandan, Kırmızı Başlıklı Kız'ın itaatkâr tepkisi yaratıcılığı devreden çıkarır (Winnicott, 1970).

Yazar James Thurber'un yazdığı Kırmızı Başlıklı Kız'ın hicivsel bir çağdaş versiyonunda kız, bir kurdun dairesine davet edilir. Kurdun sözel baş-

tan çıkarmalarına kızdan tepki gelmez; ona bir süre sessizce baktıktan sonra çantasından bir silah çıkartır ve onu vurarak öldürür. Bir süre sonra kurt kürkü bir ceketle spor yaparken görülür.

Bu versiyon gülümsetse de, çok gerçekçi olduğu için yaratıcı bir tepkiye uyaran sağlamaz. Bu anlamda, psikanaliz tarafından artarak gözlemlenen bazı patolojik gelişimleri iyi temsil etmektedir.

Freud'un 1908'deki makalesi, bizimkine çarpıcı bir benzerlikle onun dönemindeki uygarlığın bazı özelliklerini tanımlar. Uygarlığın "acelesi ve gerginliği"nden, şehir yaşamının artan uyarımından, stresli tatil seyahatlerinden, "gürültülü ve ısrarcı müzik"ten (Erb, s. 183-184), "dizginsiz biçimde para ve mal mülk peşinde olmaktan" ve "zamansal ya da mekânsal her engeli yanıltıcı kılan teknoloji alanındaki gelişimler"den (Biswanger, s. 184) bahseden bilim adamlarına geniş ölçüde gönderme yapar. Sahte iyimserlik, kendini ve diğerlerini aldatmak teşvik edilmektedir (Von Ehrenfels, s. 182). Giderek muayanehanelerimize kadar gelmenin yolunu bulan psikopatolojik şartlar içinde 21. yüzyıl uygarlığımızın kendini aldatma aşırılığını yansıtan ve pekiştiren cinsellikle ilgili yanlış temsilleri fark ediyoruz. Bunu, ruhsal alanın baş edemediği bedensel uyarımın biriktiğine dair Freud'un erken dönem görüşleriyle bağlantılı görüyorum (Freud, 1895).

Kendi uygarlığımızla ve bilişe dair çağdaş görüşlerle bağlantılı olan Freud'un görüşlerinin merkezinde düşüncenin yasaklanmasına yönelik dikkati vardır. Bu yasaklama, cinsel alanın ötesine uzanır ve cinselliğin yaratıcı amaçlarının engellendiği ya da çarpıtıldığı her sefer oluşur. Bunun yüzünden bireye dayatılan fedakârlıklar "Öyle bir aşamaya ulaşabilir ki... görünürdeki kültürel amaç tehlikeye girecektir" (Freud, 1908, s. 181). Modern Kırmızı Başlıklı Kız öyküsünün yaratıcılık açısından fakirliğinin, yaratıcı süreçle birlikte benlik işlevlerinin de kısıtlandığı bir dönemin ifadesi olduğuna inanıyorum. Bu, Kris'in düşlem "ödünç alma" olarak tanımladığı anlamda kültürün ürünlerinin artan biçimde kullanılmasında da gözlemlenebilir.

"Sosyal gerçeklikteki kökenlerine bakılmaksızın tümüyle bilinçdışıyla ilgili görüşlerin tarihçesi ile eşit ölçüde kolay ve tehlikeli bir sosyolojik indirgemecilik" arasında dikkatli bir gezinmeyi gerektiren psikososyal alanın psikanalitik incelenmesine ilişkin güçlükler vardır (Steiner, 1985, s. 29). Ancak sorunun doğası yalnızca yöntembilimsel değildir. Bağlantılı bir güçlük, yaklaşık olarak geçen yüzyılın ortalarından itibaren psikanalizi deneysel, ideolojiden bağımsız bir doğa bilimi olarak biçimlendiren savunmacı konumdan kaynaklanır. Bu, analist ve analizanın "ortalama bir beklenen çevre"yi paylaştı-

ğı ve sosyal meselelerin sağduyuyla ele alındığı varsayımına dayalı olarak, ahlaki açıdan tarafsız bir analist tarafından yürütülen, değerlerden arınmış bir analitik girişim idealiyle örtüşmektedir (Hartmann, Kris, Loewnstein, 1951). Sosyal çatışmaların olduğu dış dünya, analistin mesleki tarafsızlığını bozmamalıdır (Joseph, 1976). Kültürün en geniş tanımı bile farklı değer sistemleri meselesini göz ardı edemezken bu ideolojik saplanma, Erikson'un belirttiği gibi, psikanalizi bu değerlerin sistematik keşfinden mahrum bırakır. Kültürel toplulukların patolojisinin günün birinde psikanalizin ilgi alanı haline gelmesiyle ilgili Freud'un umudu uzun zamandır yok sayılmıştır (Freud, 1930).

Son yıllarda sosyo-kültürel alan sadece bireysel patolojinin üreticisi olarak değil, bireyin sosyal aidiyet deneyimlerimleri doğrultusunda uğradığı dönüşümler açısından da psikanalizin dikkatini çekmiştir (Puget ve Sanville, 2000) . Bu alanda, çocuğun doğumundan önce varolan çatışmalarda çoktan etkin olduğunu görmüş olduğumuz güç ilişkilerine özel bir dikkat yöneltilmektedir. Öznenin "içine daldığı ortamın gerekliliklerinden kaçamadığı ve ortamın bazı zihinsel temsiller üzerine kendi damgasını vurduğunu" kabul ederek (Puget, 1995) bunun, analistin hastasını dinleme biçimine temas eden ve onun psikanalitik kimliğine katkıda bulunan sosyal özne olma yetisiyle de ilgili olduğunu kabul etmeliyiz. Elbette kültürün evrensel gereklilikleri ile analist ve hastasını ilgilendiren daha özel "kültürel" alanda hüküm süren gereklilikler arasında olası bir örtüşmenin farkında olmalıyız. Aulagnier'nin deyişiyle "Bu tehlikenin farkında olmak analitik işlevin uygulanması için gerekli bir koşuldur, bunu ortadan kaldırabileceğimize inanmak ise aynı işlevin yüceltilmesini sağlar" (Aulagnier, 1979).

Bu yazıda sosyal sistemleri, bireyin hem iç hem de dış gerçekliğe dair simgesel temsiller elde etmesini ve özel savunmaları derinlemesine işlemesini sağlayan zihin kuramları sağlamaları açısından ele alıyorum. Aynı halk masalının farklı versiyonlarının oluşmasına sebep olan sosyal sistemler arasındaki farklar, zihin kuramlarının farklılıklarının, çatışma ve gerçeklikle farklı baş etme biçimlerinin göstergesidir. Doğuştan gelenler ile kültürel deneyim arasındaki etkileşimde bu sistemler, halk masallarının temsil ettiği insan gelişiminin öğesi olan, insanın kendi kaderini belirleme mücadelesini destekleyebilir, ya da umutsuzluk içinde engelleyebilir.

ÇEVİREN *Şeyda Sunar Postacı*

KAYNAKÇA

Aulagnier, P., *Les destins du plaisir.* PUF, Paris, 1979.

Calvino, I., *Italian Folktales,* Penguin Classics, Londra, 2000 [1956].

—, *Six memos for the next millennium,* Vintage , Londra, 1996 [1992].

Chasseguet-Smirgel, J., *L'Ideal du Moi.* Claude Tchou, Paris, 1975.

Erikson, E., *Childhood and society,* Vintage, 1995 [1951].

—, *Identity and the life cycle,* W.W. Norton, New York, 1980 [1959].

Freud, S., On the grounds for detaching a particular sindrome from Neurasthenia under the description 'Anxiety Neurosis', S.E. 3, 1895.

—, 'Civilized' sexual morality and modern nervous illness, S.E.9, 1908.

—, Creative writers and day-dreaming, S.E. 9, 1908.

—, On narcissism: an introduction, S.E. 14, 1914.

—, *Civilisation and its discontents,* S.E. 21, 1930.

—, An outline of psychoanalysis S.E. 23, 1940.

Gallino, L., *Dizionario di Sociologia,* UTET, Torino, 1978.

Hartmann, Kris, Loewenstein, Some psychoanalytic comments on 'Culture and personality', *Psychoanalysis and culture,* der. Wilbur and Muenstenberger, Int. U. Press, New York, 1951.

Joseph, E.J., Identity of the psychoanalyst, *The identity of the psychoanalyst,* der. Joseph E.J. ve Widlocher D., International Universities Press, New York, 1983.

Kaplan, D.M., The psychoanalysis of art: some ends, some means, JAPA, sayı 36, 1988, s. 259-293.

Kris, E., Psychoanalysis and the study of creative imagination, *Selected papers,* 1975, Yale U. Press, New Haven ve Londra, 1952.

Propp, V., Lo specifico del folclore, *Edipo alla luce del folclore,* Einaudi, Torino, 1975.

—, *Theory and history of folklore,* U. of Minnesota Press, Minneapolis, *The classic fairy tales,* der. M. Tatar (1999), Norton, New York ve London, 1984.

Puget, J., Psychic reality or various realities. *Int. J. Psycho-Anal.*, sayı 76, 1995, s. 29-34.

Pujet, J. ve Sanville, J., Social reality, Panel report, *Int. J. Psycho-Anal.*, sayı 81, 2000, s. 998-1000.

Steiner, R., Some thoughts about tradition and change arising from an examination of the British Psychoanalytical Society's Controversial Discussions (1943-1944), *Int. Rev. Psychoanal.*, sayı 12, 1985, s. 27-71.

Winnicott, D.W., Living creatively, In *Home is where we start from,* Penguin Books, Londra, 1986 [1970].

12

Pinokyo'nun Seyahati: Hakikatin Peşinde / Gerçeğin İzinde...

YAVUZ ERTEN

Bugünkü kısa sunumumun temel ilhamı dört sene birlikte çalıştığım bir hastamdır (ona Bay C diyeceğim). Bay C terapisi sırasında Carlo Lorenzini'nin (Collodi) ünlü eseri Pinokyo'nun öyküsünü değişik şekillerde kullanmıştı. Annesi çocukluk yıllarında Pinokyo'yu kendisine ve kardeşine uzun bir süre bölüm bölüm okumuştu. Bay C Pinokyo'yu hem kendisi için hem kendisinden yedi yaş küçük kardeşi için okunurken dinlemişti. Bazı bölümleri neredeyse ezbere biliyordu.

Erken otuzlu yaşlardaki Bay C psikanalitik psikoterapiye yoğun boşluk, anlamsızlık ve sıkıntı duygularından şikâyet ederek başvurmuştu. Kendisini son birkaç senedir artan bir şekilde cansız ve gerçek-dışı hissettiğini söylüyordu. Aslında bu tür duyguların kendisini bildi bileli var olduklarını ancak yakın zamana kadar ruhsal dünyasında fonda kalıp bu derece ön plana çıkmadıklarını söylemişti.

Bay C bekârdı. Yalnız yaşıyordu. Zengin bir ailenin çocuğuydu. Üniversite mezunuydu. Sürekli bir işte çalışmıyordu. Değişik işlerde birkaç ay geçirdikten sonra çeşitli bahanelerle ayrılıyordu. Ailesinin iki çocuğundan biriydi. Oniki yaşındayken kendisinden yedi yaş küçük erkek kardeşi bir trafik kazası sonucu ölmüştü. Bu olaydan sonra ağır bir depresyon geçiren ve yıllarca psikiyatrik tedavi gören annesi Bay C'nin üstüne düşmeye başlamış; yaşamındaki her olup biteni kontrol etme telaşını yaşamıştı. Duygularını ifade etmeyle arası hoş olmayan babası ise kendini ilişkilerden yalıtmıştı. Oğluyla ilişki kurduğu anlarda ortaya çıkan duygularıyla baş etmekte zorlandığı için mesa-

feli bir duruşu korumuştu. Bay C kardeşinin ölümü sonrası sebebini açıklayamadığı suçluluklar duymuştu. Onun yerine kendisinin ölmesi gerektiğini düşünmüştü. Kardeşinin doğumundan itibaren, ailenin öz çocuğunun kardeşi olduğuna dair bir inancı olmuştu. Kendisini evlatlık gibi hissediyordu.

En erken anılarında annesinin "biz seni Çingenelerden aldık. Baksana ne ben ne baban senin kadar esmeriz" sözleri vardı. Büyüdükçe bu sözlerin şaka olduğunu anlamış ve erken yaşlardaki ağlama ve kızmalarını gülümseyerek hatırlar olmuştu ancak annesinin bu şakayı neden o yaşta bir çocuğa bu kadar ısrarla yaptığı da kafasını kurcalar olmuştu. Üstelik hiçbir yerde kendisinin bebeklik, annesinin hamilelik ve loğusalık fotoğrafları da yoktu. Ergenlik yıllarında bu konudaki inatçı soruları ve gerçeği öğrenme konusundaki ısrarı iyice artmıştı. Bunun karşısında annesi alışıldık alaycılığına dönmüş: "Sana söyledim ya; biz seni yapmadık; seni aldık" yanıtını vermişti. Babası ise artık onu usandırdığını ifade ettiği bu diyalogu bitirmeye çalışmıştı. "Annen uğursuzluk getirdiğine; nazar olacağına inandığı için hiç fotoğraf çektirmiyordu. İstemi dışında çekilenleri de yırtıp atıyordu".

Bay C onbeş yaşındayken annenin yaşamsal sırrını öğrenmişti. Aileden yaşlı bir kadın Bay C'ye hikâyeyi anlatmıştı. Annenin annesi doğumda ölmüş; babası da bu bebeği görmek istememişti. Anadolu'nun küçük bir köyünde akrabaların belli bir süre baktığı bebek daha sonra köyün bulunduğu vilayet merkezindeki çocuksuz zengin bir çifte verilmişti. Anneyi evlat edinen aile ticaret yapan köklü bir sülaledendi. Kadın o aile tarafından, evlat edinildiğini bilmeden büyütülmüştü. Zengin bir tüccar olan baba büyüttükleri genç kızı, yanlarında çalışan, güvendikleri tezgâhtarlardan biriyle baş göz etmeye karar vermişti. Bu genci manevi oğlu gibi görüyordu. Genç delikanlı da yıllardır görmediği, sadece aydan aya para yolladığı köylü ailesinden çok, patronunu ve karısını ebeveyni gibi görüyordu. Çocuk yaşlardan beri birbirlerini tanıyan iki genç evlendirildiler. Bay C bu sırrı öğrendiğini annesine ve babasına hiçbir zaman söylememişti.

Evliliklerinden kısa bir süre sonra anne Bay C'ye hamile kalmıştı. Yaşlı kadının söylediğine göre, bunu ebeveynlerine söylediği günlerde, evlat edinen annesi onunla önemli bir şey konuşacağını söylemişti. "Artık sen de bir anne olacaksın. Yetişkin yaşa geldin. Bazı şeyleri bilmen gerekiyor" demiş ve onun gerçek anne babası olmadıklarını; onu evlat edindiklerini söylemişti. Bay. C. hamileliği sırasında böyle bir gerçekle karşılaşan annesinin sonrasında "çingene şakası" yaparak nasıl da kendi duygularını çocuğuna yaşattığını terapi sürecinde fark etti.

Bay C kendisini evlatlık gibi hissetmesinde annesinin ona yansıttıklarının rolünü anlamıştı ancak terapi çalışması sırasında başka bir şeyi daha sorgular olmuştu. Annesi ve babasının cinsel ilişkileri olduğuna inanamayan bir tarafı vardı. Bay C "bizimkiler yapmazlar" şeklindeki alışıldık çocuksu dirençten daha fazlasını hissediyordu. Bu inkârın arkasındaki yoğun sıkıntı, ensest nitelikli bir arzuyla ilgiliydi. Kardeş gibi büyütülmüş iki çocuk evlendirilmişlerdi ve kendisi doğmuştu. Oidipus nitelikli düşleminde yer alan "annesinin yaşamında olan gibi bir sır onun yaşamında da varsa ve annesi olarak bildiği insan annesi değilse ve ikisinin (anne ile kendisi) arasında bir cinsellik ihtimali varsa..." sorusu arzulu ve kaygılı bir gerginlik yaratıyordu. Annenin, küçük oğlu öldükten sonra Bay C'ye iyice yapışması ve babanın bu ikilinin dışında kalması da bu gergin dinamiği iyice alevlendirmişti.

Bay C annesinin bu evliliği ve devamındaki hamileliği günah gibi yaşıyor olabileceğini düşünüyordu. Bu evliliğin meyvelerinden biri ölmüştü; diğeri ise (Bay C) kendini gerçek gibi hissetmiyor; canlılığını yaşayamıyor; kardeşinin yerine kendisinin ölmesi gerektiğini düşünüyordu. Bay Bay C terapi sırasında kendi kendine sorar olmuştu: Biri gerçek diğeri psikolojik olan bu ölümler annenin arzusu olabilir miydi?

Bay C kardeşinin ölümüyle ilgili suçluluk duygusu üzerine çalıştıkça, kardeşine duyduğu derin kıskançlık duygularını hatırlamaya başlamıştı. Özellikle kardeşinin albümleri dolduran bebeklik fotoğraflarının canını nasıl yaktığını anımsıyordu. Bu fotoğraflardan bazılarını albümden gizlice almış ve sonra yırtmıştı. Kendi bebeklik fotoğrafları yokken kardeşinin kundaktaki, bebek arabasındaki, annenin kucağındaki resimlerinin onu kahretmesi anlaşılır bir şeydi. Ancak bu tür bir rahatsızlığın arkasında başka bir şey daha vardı. O fotoğraflara baktığı zaman orada birbirlerine sarılan dokunan, ilişkilerinin meyvesi bir bebeği beraberce kucaklayan bir karı-koca görüyordu. Kendisi, annesi ve babasının bu tür yakınlık içindeki hallerini hiç hatırlamıyordu. Özellikle kardeşinin ölümünden sonra annesinin babasından tamamen uzaklaştığını, yatak odasını ayırdığını söyledi.

Bay C eğitimi nedeniyle yurtdışında iki sene kalmış ve bu sırada o ülkede terapiye gitmişti. Eğitimi bitince mecburi olarak terapisini sonlandırıp, yurda dönmüştü. Terapinin belli bir noktasında Bay C o terapinin çok başarılı olduğunu, bizim yaptığımıza hiç mi hiç benzemediğini söyledi. Ona göre zaten bu işler Türkiye'de henüz yeterince gelişmemişti. Öfkeli bir şekilde gerçek terapi ve terapistin o ülkede kaldığını söylüyordu. Bay C ilk defa öfkesini gösteriyordu. Bunun üzerine çalışırken Bay C ortaokul yıllarında sınıf arka-

daşlarına söylediği yalanları hatırladı. Arkadaşlarına gerçek anne ve babasının evdekiler olmadığını anlatırdı. Gerçek anne-babası yurtdışında yaşıyorlardı. Modern, güzel ve başarılı insanlardı. Birkaç sene sonra onu yanlarına alacaklardı. Kendi başına kaldığı zamanlarda bu hayali detaylı bir şekilde kuruyor; hayalî anne ve babasıyla konuşuyordu. Pinokyo hikâyesine göndermeler yaparak o hayalin onun Mavi Peri'si olduğunu söylüyordu. Evdeki anne babası ise yıkık dökük Gepetto'dan farklı değildiler.

Her çocuk dünyaya nasıl geldiğinin bulmacasını çözmeye çalışır. Bu onun için dünyadaki her bulmacadan daha esrarlı ve meraklıdır. Hammaddesi cinsellik ve cinsiyet olan bu bulmaca Bay C için de geçerliydi. Bay C küçükken bu evrensel sırrı çözüp gerçeği öğrenmek istiyordu. Bulmacayı çözmeye çalışırken ona söylenen iki gerçek olmayan açıklama vardı: Birincisi daha önce sözü edilen "Çingenelerden alınma şakası"ydı. İkincisi ise annenin ısrarlı sorular karşısındaki açıklamasıydı: "Bir kadın ve adam evlendikleri zaman dua ederler. Duaları kabul olur ve gidip hastanede onlar için bırakılmış bir bebeği alırlar." Küçük Bay C'nin annesinin sır olan kendilik temsili ile özdeşleşip, başka bir yerden alındığına kuvvetle inanan bir tarafı vardı. Bu sebeple bulmacayı çözüp hakikate ulaşmak istiyordu ancak hakikati öğrendiği zaman kendisiyle ilgili gerçek bildiği şeyleri kaybetmekten de korkuyordu. Bu sebeple hakikati arayışı sürekli olarak çatışmalıydı. Psikoterapide kendi üzerine çalışırken de bir elinin yaptığını diğeri bozuyordu. Bir noktaya geldikten sonra daha ileri gitmek istemiyordu. Bu tür direnç noktalarında Mafya dünyasındaki sessizlik yasalarıyla ilgili espriler (Kendi tabiriyle "*Cosa Nostra* şakaları") yapıyordu: "Fazla soru sormak iyi değildir... Sonra insanın başına ne geleceği belli olmaz... Bazı şeyler sır kalmalıdır... Sessizliğin gerekli olduğu yerler vardır. Eğer bu kurala uymazsan bir anda kendini öldürülmüş bulursun"

Bay C anne ve babasını büyükanne ve büyükbabanın yanında hep terbiyeli ve nazik hatırlardı. Aşırı saygılı davranırlar; en ufak bir şikâyet veya itiraz göstermeden her söylenileni yerine getirirlerdi. Bay C gençlik yıllarında annenin sırrını öğrendikten sonra, bunun bir evlatlık olma psikolojisinden kaynaklandığını anlamıştı. Minnettar olmak zorundalığı; yük olmamak gerekliliği ve kendisine yapılan iyiliklere muhakkak karşılık verme isteği... Bay C bu düzenin aynı zamanda kendisinin anne-babasıyla ilişkisinde etkin olduğunu düşünüyordu. O da belli bir yaşa kadar anne-babasının her istediğini yerine getirmeye çalışan, olumsuz davranışlardan kaçınan bir yaşam sürmüştü. Özellikle kardeşinin ölümünden sonra annesini hiç üzmek istememişti. Ancak annenin onda görmek istediklerini yerine getirme yönelimi bir zaman

sonra, iç dünyasının temelinde zaten var olan "gerçek olmama" halini daha da arttırmış ve kendiliği sahteleşmeye ve yok olmaya başlamıştı. Hissettiği derin boşluk ve anlamsızlığın sebeplerinden biri buydu.

Bay C'nin terapötik süreci, benim niye yabancı terapist gibi yetenekli olmadığım şikâyetiyle farklı bir şekle bürünmüştü. Aşırı rıza gösteren, uyumlu Bay C'nin yerine kızgınlıklarını ortaya koyan ve eyleme döken bir kişi gelmişti. Benim kimliğim ve yaşamımla ilgili doğrudan sorular sormaya başlamıştı. Bunların "sır olarak kalması"na öfke gösteriyordu. Benim gözümde "kötü olmayı" göze alır olmuştu. Benim kötülüklerimi de rahatça seslendiriyordu. Ancak diğer taraftan da bir sırrın ortaya konmasının yaratabileceği tahribattan korkuyordu. Özellikle annesine zarar vermek onu kaygılandırıyordu.

Bay C'nin kadınlarla ilişkisi temelde platonik aşklara dayalıydı. Gerçek bir cinsel deneyimi olmamıştı. Bir keresinde Pinokyo'nun Mavi Peri ile ilişkisinden bahsetmişti:"Mavi Peri hikâye boyunca değişimler gösterdi. Pinokyo onu terk ettiği için ölen mavi saçlı küçük bir küçük kız oldu; ablası oldu; annesi oldu. Ama sevgilisi olmadı. Belki ikisinin de gerçekten istediği buydu (sevgili olmak). Belki ikisi de Pinokyo'nun "burnunun uzamasından" bu yüzden korkuyorlardı..."

Bay C'nin terapi süreci içinde benim yorumlarımı kendisine yönelik şiddet olarak aldığı zamanlar oldu ve benden gelebilecek misillemelerden endişe duydu. Bu zahmetli ve yaralı-bereli süreç sonucunda "gerçek" hissetmeye başlayan yeni bir Bay C'nin doğduğunu söyledi. "Her şey öylesine bozuk ve karmaşık bir hale gelmişti ki, tümünü yeni baştan başlatmanın dışında bir çözüm var gibi görünmüyordu. Zaten annemin içinde kalmıştım. Ya o anneden yeni bir çocuk olarak; ya da ölmeyen bir anneanneden yeni bir anne ve çocuk olarak doğmamız gerekiyordu. Beni böyle yapan kaza anneannemin annemi doğururken ölmesiydi herhalde." Bay C'nin ölmek ve yeniden doğmak isteğini onun çok sevdiği, Pinokyo'nun dev köpek balığının karnına girmesi ve oradan kurtulduktan sonra gerçek bir çocuk olması sahnesine benzetebiliriz. Bay C küçükken bu bölümü annesine tekrar tekrar okuturmuş.

Bay C terapisinin sonlarına doğru annesinden ayrılmasını zorlaştıran iki şey olduğunu söylüyordu. Birincisi ona duyduğu sorunlu "aşk"tı. İkincisi ise, psikolojik olarak ölü annesine ve fiziksel olarak ölü kardeşine duyduğu suçluluktu. Yaşamını yaşamaya başlarsa, bedenini cinsel olarak daha fazla hisseder ve doyurursa, bir kadını döllerse ve "gerçek" çocukları olursa, "ölenler" ve "gerçek olmayanlar" "ölü ve gerçek-dışı olduklarıyla kalacaklardı".

Bay C'nin cinsel yaşamı mastürbasyondan ibaretti. Annesinin akrabası olan kadınlara yönelik sadist içerikli düşlemleri vardı. İnternet kullanımına başladıktan sonra siber seks onun için bir bağımlılık haline gelmişti. Günlerce hiç yerinden kalkmayarak chat yapıyor ve onlarca kez kendini tatmin ediyordu. Bu sırada miktarını hatırlamadığı kahve içiyor; paketlerce sigarayı bitiriyordu. Chat yaptığı kişilerle buluşmak veya tanışmak istemiyordu. İnternetin o yıllardaki kullanımında kamera çok yaygın değildi. Ancak Bay C zaten görünür olmak istemiyordu. Zaman zaman kendini kadın olarak tanıttığı chat'ler de yapıyordu.

Bay C yaşamını kuran gerçeği ararken ve bu gerçeğe yakınlaştığı zamanlarda kendisinin gerçekliğini kaybedeceğinden korkarken, sık sık Pinokyo'nun öyküsüne göndermeler yapardı. "İyi bir çocuk" olmanın ne demek olduğu konusunda kafası karışıktı. "İyilik" ve "gerçeklik" arasındaki bağı sorguluyordu. Ona göre, Pinokyo Gepetto Usta'nın veya Mavi Peri'nin sözlerini dinleyip "iyi çocuk" olmaya devam etse hiçbir şekilde gerçek çocuk olamayacaktı. Ayrıca Pinokyo'nun yalan söylememesi gibi bir olanak yoktu. Pinokyo, ya arzusunun peşinden gitmek için büyüklerinden yaptıklarını saklayacaktı ya da bunları hiç yapmasa bile, arzusunun onun aklına, gönlüne düşürdüklerini saklayacaktı (sahteleşecekti). Yani ya diğerlerine ya da kendine yalan söyler durumda olacaktı. Ortaya bir kez "arzu ve yasak karşıtlığı" çıktığı zaman, ya arzusu yokmuş gibi davranacaktı ya da yasağı atlatıp arzusunu doyuracaktı. Sık sık bahsettiği bir açmaz vardı: Pinokyo bu açmazda "birazdan burnum uzayacak" diyordu. Arzu ve yasak karşıtlığı bir çatışma oluşturduktan sonra bu çatışma iç dünyada belli bazı savunmaların etkisine maruz kalmaz mı? Savunmalar kendimize ve çevreye söylediğimiz yalanlar değiller midir? (Diğer insanlardan çok kendi inandığımız yalanlar...)

Collodi'nin eseri Pinokyo, her zaman yorumsamacı bir ilgi çekmiş ve pek çok değişik açıdan çözümlenmiştir. Özellikle İtalyan kültürünün Pinokyo'nun hikâyesine gösterdiği ilgi yoğundur. Bu ilginin doğurduğu araştırmacılığa *Pinocchiology* (Pinokyoloji) adı bile verilir. Pinokyo'nun kurgusu dini, siyasi, tarihsel ve dilbilimsel olarak defalarca irdelenmiştir (Stone, 1994; Zipes, 2007). Tabii ki eser psikanalitik ilginin de odağında olmuş ve ortaya değişik çözümlemeler çıkmıştır.

Pinokyo'nun tüm kurgusunu bir ergenlik ritüeli gibi görebiliriz. İçinde ölüm risklerinin de olduğu bu maceralarda ergen çocuk kimliğini geride bırakır. Bir anlamda o kimliği öldürür ve yetişkinliğe adım atar. Pinokyo hikâye sırasında birkaç defa ölmüştür. Bunu da ona hep büyük erkek figürler yap-

mışlardır –Hırsızlar tarafından asılma; eşek bedeni içindeyken, ayağından taşa bağlanarak suya atılma ve en sonunda köpek balığı tarafından yenme gibi–. Bu değişim ve dönüşüm süreci sonunda kritik olan, çocuğun, yetişkin olarak özne olmanın sorumluluğunu alıp almayacağıdır. Uygulamalı psikanalizin önemli isimlerinden biri olan Géza Roheim da Pinokyo'nun hikâyesini mitolojik unsurlarla ele alır ve canavarlar tarafından yutulan insanların yolculuklarına gönderme yapar (Birger,1984). Bu konuda en bilindik örnek Yunus Peygamber bahsidir. Yunus peygamber Tanrı tarafından kendisine verilen görevden kaçmaktadır. Ancak balina tarafından yutulup 40 gün denizde gezer ve görev yeri olan kıyıya kusulur. Görevinin başına döner.

Pinokyo'nun analizlerinde, mitolojik ve dini yanı olan pek çok yoruma rast gelinir. Pinokyo'nun kesildiği ağacın insanlığın kendisi olduğu söylenir. Pinokyo ile İsa arasında, Mavi Peri ile Meryem arasında bağlantılar da kurulur (Pinokyo da gerçek bir döllenmeden doğmamıştı). Gepetto da marangoz Joseph'e benzetilir. Bu tür yorumların psikanalitik kuramda bağlantı kurdukları formülasyonlar genellikle "bireyleşme-ayrılma" (*individuation-separation*) dinamiğiyle ilgilidirler. Stone (1994) bu tür formülasyonlara karşı çıkarak, bunların hepsinin Oidipus nitelikli çatışmadan kaçınmak için üretildiklerini söyler. Hikâyeye bu açıdan bakarsak, Pinokyo'nun Mavi Peri ile kurduğu ilişki "gerçek bir çocuk" ya da daha doğru ifade edersek "gerçek bir erkek" olmak istediği bir ilişkidir: Bunu kadından istemektedir: "Beni gerçek bir erkek yap." Öte yandan öykü anne ile babanın cinsel birlikteliğini inkâr etmektedir. Öykü boyunca Pinokyo'nun karşı karşıya kaldığı tehlikeler, görünüşte iyi niyetli "zavallı Gepetto" (iğdiş edilmiş baba) tarafından yaratılmazlar ancak bu tehlikeleri yaratanlar saldırgan ve art niyetli erkeklerdir. Pinokyo onlar tarafından kamçılanır; asılır; kandırılır; soyulur ve ayağından bağlanarak denize atılır. Yasak şeyler yapmaya devam ettikçe sert bir şekilde cezalandırılır. Hatta hapse girer.

Pinokyo'nun ve Bay C'nin hikayeleri, bireyleşme-ayrılma dinamikleri ve Oidipus nitelikli dinamiklerinin birbirlerine alternatif olmadıkları, "x" ve "y" eksenleri olup birlikte yarattıkları işlevler olarak düşünülebilir. Eğer öykü bir ergenlik sorunsalı olarak ele alınırsa zaten bu iki dinamiği içermesi kaçınılmazdır. Ergenlikte hem "Oidipus Karmaşası" hem "Yakınlaşma (*rapproachment*) Bunalımı" tekrar ortaya çıkmazlar mı? Ergenlikteki Yakınlaşma krizi sırasında hem arzu duyulan hem de daha fazla yakınlaşılırsa (ensest arzusunun dışa yansıtılmasıyla) yutmasından korkulan anne figürleri yok mudur? Veya öte yanda, Oidipus karmaşası sırasında korkutucu baba ile güven-

lik yaratıcı koruyucu babanın imgelerinin aynı insana ait olmasının kavranması, başarılması gereken zor bir gelişimsel görev değil midir?

Pinokyo ve Bay C çok daha önceleri başlayıp, ergenlikte tamama erdirilmesi gereken gelişimsel görevlerle karşı karşıya kalmış gibidirler: Kuşak farkı ve cinsiyet farkının kabulü. Bu tamama erdirilmesi gerekenler, bireyleşme-ayrılma sürecindeki ödev olan nesnede ve kendilikteki imgesel bütünleşme ile birlikte yer alırlar. Eğer bu ödevler/görevler tamamlanmazsa ergen iki dünya arasında sıkışıp kalır. Ne çocuktur ne yetişkin. Pinokyo öyküsünün diliyle söylersek, ölü değildir ancak canlı da değildir. Manor, Granek ve Tyano (2000) Frances Tustin'in "otizm nitelikli kapsüllenme" kavramına gönderme yaparak, Pinokyo'nun durumunu "tahta bir hücre"de kapalı kalmak olarak tanımlarlar. Arieti (1972) ergenlerde bir grup olarak gördüğü "Pinokyo altkültürü"nden bahseder. Ona göre bu grup "olmak"tan* "haline gelmek"e** bir türlü geçememiştir. Farkların ve ayrılıkların kabulü ile vazgeçmek zorunda kalacakları oral ve anal hazları bırakamazlar. Silverman'a (1954) göre Pinokyo'nun hikayesi bir mastürbasyon düşleminin simgesel temsilidir. Pinokyo düşleminin savunmacı yanı tahrip olmama arzusunu yansıtır. Kukla tahtadandır ve duyguları yoktur. Ancak bir nesneye bağlandıkça ve ona yönelik duyguları geliştikçe, duygularının yarattığı tehlikelerle de karşılaşır. Bu tehlikelerin ve bağlantılı olarak gerçeklik ilkesinin kabulü onu gerçek bir insan haline getirir.

Aileler çocukları narsisist yatırımlarla dünyaya getirirler. Onlar bu narsisist projelerin nesneleridirler. Başlangıçta annenin küçük yaşlarda oynadığı cansız bebeklerin yerini artık hareket eden, altını ıslatan, gülümseyen canlı bir bebek almıştır. "Bebek" kelimesinin Türkçede hem yenidoğan hem de oyuncak için aynı kelime olmasında ortaya konduğu gibi, çocuk başlangıçta ailenin bir oyuncağı gibidir. Süreç içinde bu oyuncak nesnelikten çıkıp özne olma sürecine girer. Bu "oyuncaklıktan çıkış süreci" ailenin onun için öngördüklerinden farklısını ve fazlasını istemesiyle karakterize olur. Artık başlangıçtaki tatlı bebek yoktur. Yaramaz, huysuz veya kötüdür. Bay C ise annesiyle kurduğu ilişkide onun hiçbir isteğine karşı çıkmıyordu ve onun beklentilerini tahmin ederek onlara göre yaşıyordu. Babasının ondan bir beklentisi olup olmadığını bile bilmiyordu.

Arieti (1972) Pinokyo'nun babasıyla tekrar buluşmasını (köpek balığının karnında) önemli bir dönemeç olarak görür. Canavarın içinden birlikte

(*) (İng.) To be.
(**) (İng.) To become.

çıkarlar. Bay C bir taraftan terapide en küçük bir araya bile tepki verirken, diğer taraftan içinden bir daha çıkamayacağından korktuğu terapi odasından şikayet ediyordu. Terapi ilerledikçe sürekli hale gelen bir şekilde aslında terapi odasının onun yeri olduğunu ve benim haftada iki kez gelip onu odasında ziyaret ettiğim düşlemini anlatıyordu. Düşleminde bu oda onun sığınağı gibiydi. Masanın üstündeki bilgisayar yardımıyla dış dünyayla bağlantı kuruyordu. Benim odada yaptığım herhangi bir değişiklikten rahatsız oluyor; esprili bir tonla "Siz de nereden çıktınız? Tapulu arsamda gecekondu yaptırtmam," diyordu.

Zaman içinde ortaya çıkan özelliklerden birisi Bay C'nin neyi neden söylediğim konusundaki merakıydı. Daha önceleri beni duymuyormuş gibi görünüyordu. Oysa şimdi benim herhangi bir sözümden sonra, o sözü iyice anlamaya çalışıyordu. Benim işimi, mesleğimi, mesleki alanımı merak ediyordu.

Ona "Belli bir süre öncesine kadar sıkıntılı bir şekilde, bu odaya sorgusuz sualsiz kapatıldığınızı ve bu odanın içinde kapalı kaldığınızı söylüyordunuz. Buna alternatif olarak geliştirdiğiniz düşünce bu odanın tamamen size ait olduğu ve beni buraya kapatabileceğinizdi. Bu durumların herbirinde ya siz benim içimde ya ben sizin içinizde kapalı kalıyorduk. Bu kaygı yaratan durumun yerini, bu odayı ve bu odanın içindeki benim işlevlerimi merak ettiğiniz, farklılığımı anlamaya çalıştığınız yeni bir durum aldı. Siz ve ben belli bir alana sahip bu odayı, birimiz diğerinin içinde kapalı kalmadan paylaşmaya başladık." dedim.

Anne aktarımıyla yaklaştığı zaman annenin rahmi veya bağırsakları olan, içinde kapalı kaldığı oda; baba aktarımıyla birlikte içini merak ettiği bir alana dönüştü. Aynı dönemde çocukluğundan itibaren hiç merak duymadığı ve zorunlu olarak gittiği zamanlarda da bir an önce kaçmak için fırsat kolladığı babasının işine yakınlık duymaya başladı. Babası Bay C'nin anne tarafının uğraştığı ticaret işinin bir kolunu İstanbul'da geliştirmiş ve çok başarılı olmuştu. Bay C işyerine gidip gelmeye başladıktan sonra babasıyla ilişkisi çok değişmişti. Babasının kararları nasıl aldığını, onları nasıl uyguladığını dikkatle izliyordu. Bir gün babası daha önce hiç yakınlaşmadığı kadar yakınına gelmiş, koluna dokunmuş ve "Benden sonra bu iş ne olacak diye merak ediyordum. Şimdi içim rahat etti. Burası senin babanın tapulu malı. Bir baba oğlundan başkasına bırakamaz ki..." demişti.

Pinokyo'nun öyküsüne bir erkek çocuğun sürekli olarak babası ile ilgili bir uğraş, arayış, pişmanlık, onarım çabası içinde oluşu gibi de bakabiliriz

(Zipes, 2007). Pinokyo Gepetto ustanın kendisine verdiği alfabeyi haylazlık edip yok yere elden çıkardıktan sonra kuklacının kendisine verdiği paraları çoğaltarak babasının yüzünü güldürmek ister. Ve tüm hikaye aksilik üstüne aksilik bu yanlış yatırımın sonuçlarıyla şekillenir. Babasına ulaşabilmekten gitgide uzaklaşmaktadır ve öykü boyunca en son denizde dalgaların arasında gördüğü babası için gözyaşı döker. Belki Pinokyo için de Bay C için de "gerçek bir erkek" olmanın yolunun anneden değil aslında babadan geçtiğini anlamak epey bir zaman almıştı.

Bugün bu konuşmada Pinokyo öyküsünün de yardımı ile gerçek hissetmeyen ve özne olmaktansa bir başkasının nesnesi oluşla özdeşleşen birisinin, özneleşmek için verdiği mücadeleyi anlatmaya çalıştım. Bu söylediklerim bireysel bir öykünün içeriği olabileceği gibi, ontolojik anlamda tüm insanlığın durumuna da ışık tutabilir. Kendi ölümüne bilinçli tek canlı olan insan, hem hayvansı bir varoluşu hem de Tanrısal öykünmeleri yaşar. Bu sebeple, insan olmaya çalışan tahtadan çocuk pinokyoya benzer. Bu benzetme bizi benim arkamdan konuşacak iki konuşmacının konusuna, Gılgamış destanına götürüyor.

Sözlerimi bitirirken bu bağlamda Ömer Hayyam'ın bir dörtlüğüne yer vermek isterim:

Biz gerçekten bir kukla sahnesindeyiz
Kuklacı Felek Usta, kuklalar da biz
Oyuna çıkıyoruz birer, ikişer
Bitti mi oyun, sandıktayız hepimiz

Kaynakça

Arieti, S., "Discussion", *Contemporary Psychoanalysis*, sayı 9, 1972, s. 58-62.

Birger, D. M., "The Psychoanalytic Study of Society", *Psychoanalytic Quarterly*, sayı 53, 1984, s. 490.

Manor, I.; Granek, M. ve Tyano, S., "The Wooden Shell: The Legend as Representative of the Early Stage of Development", *Psychoanalytic Study of the Child*, sayı 55, 2000, s. 202-219.

Silverman, D., "The Analysis of an Unconscious Pinocchio Fantasy in an Obsessional Neurosis", *International Journal of Psychoanalysis*, sayı 35, 1954, s. 346-358.

Stone, J., "Pinocchio and Pinocchiology", *American Imago*, sayı 51, 1994, s. 329-342.

Zipes, J., *When Dreams Came True. Classical Fairy Tales and Their Tradition*, Routledge, New York, Londra, 2007.

13

Gılgamış Destanı: Günümüzde İnsan Ruhunu Anlamak İçin Zengin Bir Kaynak

YEŞİM KORKUT

"Her şeyi gören adamın adını bütün dünyaya duyuracağım. Anu onun her şeyi bilmesini sağladı. O gizemleri gördü, sırları çözdü. "
Birinci Tablet'in başlangıcı...

BAŞLANGIÇ VE SORULAR

Gılgamış destanı M.Ö. 3000'den elimize kalmakla birlikte ancak 19. yüzyıldan itibaren içeriğini belli bir ölçüde bilebildiğimiz her biri bir öykü anlatan şiir (*narrative poetry*) formunda Babil'de yazılmış on bir kil tabletten oluşur (Pruyser ve Luke, 1982). Önce Sümerce çivi yazısı ile yazılmış daha sonra Akkadçaya tercüme edilmiştir. Daha sonraları farklı "talebeler" tarafından defalarca temize çekilmiştir. Bizim elimizdeki en temel versiyon, 1872 yılındaki kazıda bulunanlara dayanır (Damrosch, 2006).

Gılgamış, İlyada'dan ve Mahabharata'dan yüzyıllarca önce yazılmış bilinen en eski, edebi metindir (Bottero, 2005). Dilinin üstünlüğü, etki gücü, esin kaynağı taşıması ve konusunun evrenselliği, onun bir destan olarak sınıflandırılmasına sebep olmuştur. Büyük gayretlerle bazı kısımları analiz edilebilmiştir ve anlaşılabilen kısmı aslının yalnızca üçte ikisidir. Çeviri sorunları da metni yorumlamak isteyenleri zorlamaktadır. Örneğin destanın kahramanının adının çok yakın zamanlarda bir çeviri hatası yüzünden yanlış bilindiği, aslında Sümerce "Bil-ga.mış", yani "her şeyi gören, bilen adam" olduğu anlaşılmıştır. Gılgamış'ın M.Ö. 2650 yıllarına doğru Uruk sitesinde bir kral olduğu bilinmektedir (Bottero, 2005). Destanın üç versiyonu vardır; en tutar-

lısı Ninova versiyonudur. Ayrıca Yale ve Philadelphia tabletleri, Bağdat ve Chicago ile Berlin ve Londra tablet-parçaları da vardır.

Destanı okurken, sonra tekrar ve tekrar okurken birçok soru sorabiliriz. Bize çok yakın bir coğrafyadan gelen bu "kırık" hikâyenin biraz olsun gizemini çözebilmek mümkün müdür? Elde edilenler psikanalizle bağdaştırılabilir mi? Acaba Oidipus'tan hayli önce gelen bir mitte de aynı evrensel semboller gözlenebilir mi? Gılgamış belli ki mit özelliğinde ögelere dayanmaktadır ancak edebi bir destana dönüştürülmüştür. Binlerce yıllık bu hikâye bazı kişilerin zannettiği gibi yalnızca Gılgamış'ın hayatını mı yansıtmaktadır? Bu ve benzeri sorulara yanıt aradığım sunumuma geçmeden önce destanı hatırlatmak istiyorum:

GILGAMIŞ DESTANI

Tanrıların özene bezene yarattığı Gılgamış, korkusuz, güzelliği ve gücü dillere destan üçte ikisi tanrı, üçte biri insan bir kraldır. Ancak bilinmez bir sebeple gece gündüz etrafa saldıran bir kişi haline gelmiştir. Uruk halkı yılgınlık içinde Tanrı Aruru'ya "Gılgamış oğulu babaya, kızı anaya bırakmıyor; savaşçının kızını, genç adamın gelinini bırakmıyor, çare bul!" diye yakarınca, Aruru Enkidu'yu yaratır. Kadın gibi upuzun saçları, tüylerle kaplı normal insanın iki katı büyüklükteki bedeniyle Enkidu, ceylanlarla otlanıp, hayvanlarla su içerek büyür. Gılgamış onun varlığından haberdar edilince onu yakalamak üzere bir tuzak kurdurur; bir tapınak fahişesi olan Shamhat'ı bölgeye gönderir. Hiç kadın tanımayan Enkidu'yu Shamhat baştan çıkarır ve altı gün yedi gece süren bir birleşme sonucunda Enkidu'nun enerjisini ve masumiyetini alır. Hayvanlar artık onu yabancılar ve ondan kaçarlar, güçsüz düşen Enkidu onların peşinden gidemez. Bu haldeki üzgün Enkidu'ya Shamhat dizine yatırıp öğütler verir; onu Uruk'a, Tanrıça İştar'ın tapınağına götürmeyi teklif eder. Enkidu ilk kez yanlızlığını hisseder ve fahişenin teklifini kabul eder. Shamhat ayrıca onu "vahşi bir boğa gibi" gücünü halkının üzerine salan ve kendisini bir rüyada görmüş olan Gılgamış'la tanıştırmayı onerir.

Shamhat Enkidu'yu Uruk şehrine götürür; içki bilmeyen Enkidu'ya içi neşe dolana dek bira içirilir. Vücudu yağlarla ovulur, süslü kıyafetler giydirilir ve Uruk sitesindeki insanlara benzetilir. Bir gün Enkidu, genç bir adamdan, her evin evlenecek kızı ile önce Gılgamış'ın birlikte olacağını öğrenir, "*ilk gece hakkı*"dır bu. Enkidu, bu durumu öğrenince çok sinirlenir, isyan eder. Bu şekilde halkın saygısını kazanır ve gider Gılgamış'ın karşısına çıkar. Düğün yatağının kurulduğu evin önünde duran Enkidu-ki orası İştar'ın tapı-

nağı olarak da yorumlanmaktadır metin analizlerinde- Gılgamış'ı içeri bırakmaz. Çok kuvvetli bir biçimde kapışırlar. Ama bu kapışma uzun sürmez; sonra birbirlerini öpüp dost olurlar. Çok geçmeden Gılgamış ona, "Gel, canavar Humbaba'nın koruduğu Sedir ormanına gidelim; onu öldürelim, ölsek de şanımız yürüsün" der.

Sedir ağaçlarından ormana uzun bir yolculuk yaparlar. Kendilerini bir tahıl tanesi kadar küçük hissettikleri dağlarda Gılgamış ard arda düşler görür. Enkidu bunları hep başarılı olacakları yönünde yorumlar. Sonunda ormana varırlar ve kutsal Sedir ağaçlarını kesmeye karar verirler. Önce ormanın bekçisini, sonra "Dağlarımın çocukları olan ağaçları kim kesiyor" diye gürleyen Humbaba'yı acımasızca öldürürler. Başını Tanrı Enlil'in önüne atarlar ama Tanrı çok kızgındır, sorar her ikisine "Bunu neden yaptınız ?..." diye.

Savaş sonrası Uruk'a dönerler. Kutlamalar için giyinip süslenen Gılgamış o kadar güzeldir ki, tanrıça İştar gözlerini ondan alamaz ve onla birlikte olmak ister; değerli ve reddedilmeyecek fırsatlar sunar. Ancak Gılgamış onun geçmişte başka erkeklere yaptığı kötülükleri anımsatarak onu aşağılar. Tanrıça öfkeden küplere biner ve Tanrı babasından ceza olsun diye "gökyüzü boğasını vermesi" için tutturur. Ancak kutsal boğa da Enkidu ile Gılgamiş tarafından öldürülür. Herkes gökyüzü boğasının parçalanışını üzüntüyle seyrederken Gılgamış "en güçlü erkek" olduğunu duymaktan mesuttur.

Ama Tanrılar bu son durumdan hiç memnun değillerdir. Humbaba'yı ve Gökyüzü Boğa'sını öldürenlerden birisinin ölmesi gerekir derler. Bu Enkidu olacaktır. Hastalanan Enkidu'yu Gılgamış gözyaşları içinde izler. Enkidu öldüğünde "O benim baltam, elimin gücü, önümdeki kalkan, kuşağımdaki kılıçtı" der ve kendini kadınlar gibi ağıt yakarken bulur. Ancak, kurtlar Enkidu'nun bedenine üşüştükten sonra arkadaşını toprağa vermeye razı olur. Bir taraftan da içini ölüm korkusu sarar. Ölümsüzlüğün peşine düşer ve zorlu bir yolculuğa koyulur.

Gılgamış, Tanrısal bağların şarap yapımcısı Siduri'nin bahçesine geldiğinde perişandır; o haliyle Siduri'ye büyüklenir, zorla kapısından içeri girmeye kalkışır, "Ben Gılgamış'ım tanımadın mı ?" der. Ama bilge Siduri, ona bir anlamda ayna tutar "Sen o güçlü Gılgamış'san nedir bu kederli halin, çökmüş yüzün" der ve konuşmaya başlarlar. Siduri onu uyarır "Aradığın yaşamı hiçbir zaman bulamayacaksın; Tanrılar insanı yaratırken onun payına ölümü ayırdılar" der. Ona "güzel şeyler ye, iç; küçük çocukları sevindir; karını kucağına al" diye öğüt verir. Gılgamış, "Sevdiğim Enkidu toprağa karışırken ben nasıl yerimde durabilirim" der. Ölümsüzlüğe kavuşmuş olan Utnapiştim'in

yerini sorar. Ona ulaşmak için okyanuslar geçmek, ölüm suyunu aşmak lazımdır. Ama Gılgamış kararlıdır. Sonra yine bir hata yapar ve kendisini bu yolculuğa çıkaracak olan kayıkçının gemisini parçalar. Kayıkçı Urşunabi de "Seni bu yolculuğa çıkaracak olan gemiyi sen kendi ellerinle parçaladın" der ve Gılgamış'a ormandan direkler kestirip yarattığı hasarı ona tamir ettirerek bir ders verir. Gılgamış Utnapiştim'e ulaşır ama o da ona "Ne geçti eline kendini bu kadar telef etmekle?" diye sorar. Yaşam sonsuza dek devam etmeyecektir... Gılgamış nasıl olup da, Utnapiştim'in ölümsüz kalabildiğini merak eder. Şurrupak kentinin insanlarının sayısı çok artınca, tanrılar tufan yaratmaya karar vermişlerdir. Ancak Tanrı Ea, buna razı gelmemiş ve gizlice bir rüyada Utnapiştim'i uyarmış; bir tekne yapmasını ve yapınca gemiye tüm canlıların tohumlarını almasını söylemiştir. Büyük çabalarla dev bir gemi inşa edilmiş, içine her şey ve tüm yaratıklar yüklenmiştir. Tufanda her şey silinip süpürülmüştür, ama gemi kurtulmuş, bir dağa oturmuştur. Utnapiştim'e de bu vesileyle tanrılarca ölümsüzlük bahşedilmiştir.

Bu hikâyeyi dinledikten sonra Gılgamış sakinleşir, dinlenir...temizlenir; tam uğurlanacakken, ona önemli bir sır hediye olarak verilir. Suyun altında yetişen bir bitki vardır, onu koparır ve yerse ölümsüzlüğe kavuşabilecektir. Gılgamış, büyük çabalarla bunu başarsa da, bir dalgınlık anında onu bir yılanın yemesine engel olamaz. Yılan kendini yeniler, bitki de uçar gider... Gılgamış çok üzgündür. Ancak hikayenin sonunda Uruk'a ulaşmayı başarır..." (George, 1999; Bottero, 2005; Mitchell, 2005).

GILGAMIŞ DESTANI'NIN ANA MOTİFLERİ

Metnin üç biçimde psikanalitik olarak ele alınabileceğini düşünüyorum. İlk olarak hikayesi, ikinci olarak içerdiği sembollerin incelenmesi, üçüncü olarak da içinde geçen rüyaların analizi. Kendi sunumumda ben daha çok hikâyesinin ve kahramanlarının analizi üzerinde durmaya çalışacağım ve sembollere çok az gireceğim. Diğer panelist Nayla de Coster ise, sunumunda adeta rüyalarla örülü bu destanı "rüyaların analizi" açısından inceleyecek. .

Gılgamış destanı çok farklı açılardan ele alınabilir. Gılgamış kültürlenme sürecinin Sümer'li mitolojik kahramanı olarak tanımlanır (Gezgin, 2009). Kahramanlarından Enkidu, vahşi doğayı ve ehlileştirilmeyi, "Uruk'taki 'şehir yaşamına' geçmeyi" temsil etmektedir. Hatta anaerkil toplumlardan, ataerkile doğru geçiş zamanlarını da temsil ettiği düşünülmektedir. Tüm bunlar psikanalitik olarak yapacağımız değerlendirmelere zemin hazırlayacak niteliktedirler.

Bu destan yalnızca kahraman Gılgamış'ı anlatmaz. Binlerce yıl öncesinden insan ilişkilerine, kadın erkek ilişkilerine dair ögeler taşır. Hikâye, kahramanları kadar göze görünmeyen anlatıcısını, onu yazıya döken, temize çekenleri de *kapsar.* Ve hatta benim, sizin gibi onu anlamaya çalışanları da... Jungcu bir bakışla bir bölgenin, hatta belki de tüm insanlığın uzun serüvenini ve *ortak bilinçdışını* günümüze taşır.

Destanın ilk okuyuşta temel ve en net ortaya konan mesajı ölümü kabullenmeme ve ölümsüzlük arayışıdır. Bunun sebebi en yakın dostu Enkidu'nun ölümüyle yıkılan Gılgamış'ın ağır bir keder içine düşmesidir. Onun cesedinin başında ve öldüğünü inkâr ederek günlerce ağlayan Gılgamış bu kederden sahip olduğu her şeyi geride bırakır ve derbederce kendini bozkırlara vurur. Ölüm gerçeğini –ne sevdiğinin ölümünü ne de bir gün aynı şeyin kendi başına gelebileceği ihtimalini– kabullenmek istemez. Burada, o güne dek büyüklenmeci bir tutumla sağa sola saldıran, her şeye muktedir kral-tanrı olduğuna inanan kahramanımız ölüm yenilgisi karşısında ağır bir yara almıştır. Gılgamış, isyan içinde yollarda bitap düşmüş bir halde "Acaba ölümsüz olmanın bir yolu var mıdır?" sorusunun cevabını ararken onu, kendini saran giysilerden ve *kendine giydirilenlerden* sıyrılmış, depresif bir ruh hali ve yas içinde görüyoruz. Yemiyor, içmiyor, öz bakımını ihmal etmiş ve artık bir kral değil, yollarda üzerinde hayvan kürküyle dolaşan bir çaresiz... Israrla, son kuvveti ile ölüme çare aramasına rağmen sonuç başarısızlıktır; ölümden kaçış yoktur.

Serüven boyunca tüm içinden geçilenler, Gılgamış'ı birkaç biçimde dönüştürüyor. Daha önce yıkıcı, dürtülerini kontrol edemeyen bir kraldı; sürekli rakipler, düşmanlar yaratıp, onlara saldırarak ve onları yok etmeye çalışarak yaşıyor gibiydi. Hikâyenin sonuna doğru ise onu birine değer veren, sevdiğinin ardından azap çeken, yas tutan ve bu acıyla içsel bir yolculuğa çıkan bir "birey" olarak görüyoruz. Benlik psikolojisi açısından bu hikâyenin kendiliğin gelişim hikâyesi olduğu muhakkaktır (Pruyser ve Luke, 1982). Annesine bağımlılıktan uzaklaşıyor; kötüyü dışarıya yansıtmak ve durmadan onlarla savaşmaktan ve yıkıcılıktan vazgeçiyor. Yaptığı iç seyahat sonunda dinginleşen ve dönüp Uruk duvarlarını güçlendirmek gibi "yaratıcı olmayı" seçen bir kral görmekteyiz.

Gılgamış ve Enkidu çok genç, çok heyecanlı, enerji ve yaşam dolu olarak hayatı tanımak isteyen karakterler olarak canlanıyorlar okuyanın zihninde. Bilindiği gibi Freud birbirine zıt iki temel dürtüden söz eder: Eros ve Thanatos. Kahramanların ilk yarıdaki coşkuları ve destanın ikinci yarısındaki yaşam ve arzuya galebe çalan acı, çaresizlik içinde ve bitkin arayış süreçleri dü-

şünüldüğünde her iki kuvvetin de kahramanların hayatında zaman zaman başat hale geçtiği söylenebilir...

Elimizde kahramanların çocukluğu hakkında çok az veri var. Enkidu, öksüz ve yetim olarak tanımlanmaktadır. Gılgamış'ın ise sanki babası Lugulbanda bellidir/var gibidir, ama ortada yoktur. Ölmüş olabilir veya çok ama çok güçsüzdür. Anne Ninsun şefkatlidir. Ana-oğul bağının aşırı güçlü oluşu aşikârdır; Gılgamış annesiyle ilişkisinde adeta ruhsal olarak büyüyemiyordur... Yine annesi onun bir zorba olmasına anlayamadığımız bir biçimde "göz yummaktadır". Tüm bunlardan hareketle, ortada bir baba yasası koyan olmadığı düşünülebilir. Bu da açığa çıkan yıkıcılığı, sınır tanımazlığı, ensest nitelikli ilişkileri ve gözlemlenen ilişki tarzlarını büyük ölçüde açıklamaktadır. Arkeolojiden gelen bilgiyi, psikanalitik bilgiyle birleştirirsek, anaerkilden ataerkile geçişe tanıklık etmemize aracılık eden ve kadınlarla dolu bir dünyadan, erkeklerin güçlü olduğu bir dünyaya doğru bir arayışın başladığı bir serüven kaleme alınmıştır. Bu bağlamda düşünmeye devam edersek Gılgamış'ın annesi ile aşırı bağını daha sonra bunu bir erkeğe bağlanmakla değiştirmesi söz konusudur. İki erkek birbirine bağlanmakta ve bir güçlü olma, güç ispatı serüvenine girişmekte ve bunu yıkıcılıkla yapmaktadırlar: Ormanları talan etmek, Venüs ve üstelik Uruk kentinin temsilci tanrıçası İştar'ı alaya almak, herkes için çok kıymetli bir varlık olan Gökyüzü boğasını öldürmeye/parçalamaya cüret etmek gibi. Ve işte orada bir yerde "tanrıları çok kızdırmışlardır", çünkü fazla ileri gitmişlerdir. Toplumsal vicdan karşılarındadır; bir *sınır* olduğunu hatırlatmaktadır.

Bu sınır konusu aslında başka şekillerde de karşımıza çıkıyor. Hikâyenin başlarında Enkidu, İştar'ın tapınağına girip Gılgamış'ın genç gelinle o tapınağın içinde birleşmesine engel olur. Bu önemlidir çünkü Gılgamış bunu yapsaydı muhtemel bir ensest nitelikli gelenek süregelecekti. Şöyle düşünebiliriz; Gılgamış, her dişi ile bir kez birleşiyorsa, tüm site halkı onun ailesi oluyordu. İkinci olarak gelinle değil İştar'la birleşiyor diye de bakabiliriz çünkü eylem onun tapınağı ve onun "yatağında" oluyor. Bu birleşme olsaydı, Gılgamış "anne nitelikli olanla" birleşmiş olacaktı ve ensest yasası yine çiğnenmiş olacaktı. Bir diğer ilgimi çeken husus da, daha sonra Ninsun'un Enkidu'yu da oğlu olarak kabul etmesidir. Ve rüyaları, erotik unsurları görmezden gelerek çok naif bir biçimde "Sana kardeş gelecek Gılgamış..." şeklinde yorumlamasıdır. Böylece ikisi, en azından ruhsal olarak, kardeş konumuna getirilmektedirler. Bu da olup bitene göz yumma ve izin gibi düşünülebilir. Bu kadar ölçüsüzlüğe sonunda gelen ceza Enkidu'nun ölümüdür. Bu Tanrısal ya da top-

lumsal adalet Enkidu'yu feda etmeyi gerektirmiştir; bir "kurban" verilmiştir, Tanrılar baba yasasının işlemesine yardımcı olmuş, bir sınır çizmişlerdir.

Destanda hiçbir dişiye yönelik bir aşkın tasvir edilmemesi dikkat çekicidir. Bu ne anlama gelir? İlk bakışta dişi ile sadece erotik aşkın örneği vardır; tapınak fahişesi ile Enkidu'nun yaklaşması gibi. Gılgamış da şehrin bakireleri ile "birleşmektedir". İki erkek kahraman arasındaki derin bağ da erotik nitelikler içermektedir. Bu bir efendi köle ilişkisi midir? Yakın iki dost mudurlar? Yoksa onlarınki erkek erkeğe kadınlara karşı verilen bir savaşın hikâyesi midir? Yani, bir tür aşk ilişkisi midir? Eğer bu aynı cinsten iki kişinin arasındaki bir aşk ise ve kadınlar dışlanmakta ise bu ne anlama gelmektedir? Kadınların hikâyede geri plana çekilmeleri, antropolojik bilgilerle yani anaerkilin yerini ataerkile bırakması süreci ile paraleldir. Kadınların hâkim olduğu bir dünyadan, erkeklerin güçlü olduğu bir dünyaya doğru; anne ile bütünleşik olmaktan birey olmaya doğru bir arayışın başladığı bir serüvendir bu.

İştar hem cazip olan hem de gazabından korkulan *Ana Tanrıça*dır. Dolayısı ile onunla birleşme ensest nitelikli olanı temsil edecektir. O, zamanla geri çekilir ama yerini hep muhafaza eder. Kahramanlar anne ile anne nitelikli olanla aralarına mesafe koymaya çalışırlar. Öte yandan destandaki bazı kadınlar çok önemli bir işlevi üstleniyor görünmektedirler; şefkat, duygulara ve kendini tanımaya teşvik gibi. Enkidu'yu uygarlığa kazandıran, ona korku ve yalnızlık hissettiğinde şefkat ve yol gösteren Shamhat'ı ve Gılgamış'ı kendiyle yüzleştiren Siduri'yi düşünelim, her ikisi de böyledir. Sonra ne olur? Gılgamış'ın saldırganca davrandığı kadınlara doğru net bir seçim yaptığına şahit olmayız; evlendiğine, çocuk sahibi olduğuna da... Onu bedbin halde bulan, toparlayan, destekleyen bozkır meyhanesinin sahibi Siduri ile diyalogları kadına saygılı ve kadınsı olanla barışan tarafını bize gösterir.

Oidipus'un bir kültürlenme mitosu olduğu onun gözlerini dağlayarak kendini cezalandırmış ama kültürü yüceltmiş olduğu söylenebilir. Nasıl olmuştur bu? Aileye verilen önemle; zira aile olmanın en önemli yasağı ensest yasağıdır. Kuralsızlık ve ensest kültürel yapının en önemli düşmanlarıdır. Bu bağlamda Gilgamış da Mezopotamya halkının doğal hayattan kültürel hayata geçişinin bir öyküsüdür ve o da Mezopotamya'nın Oidipus'u olarak düşünülebilir (Gezgin, 2009). Her ikisine de anne yasaklanır. Ve belki de en önemlisi Gılgamış Oidipus'tan binlerce yıl önce, doğuda vardır.

Toparlarsak, destanın aslında bir ruhsal yolculuk ve gelişim hikâyesi olduğu dikkati çekmektedir. Yolculukların hepsi de ruhsal merhaleler içermektedir; dağın içinde "karanlıkta" yapıldığı betimlenen yolculuk; yalnızlık

içinde ve tüm var olabilecek korkulara karşı bir "iç seyahate" benzemektedir. Destanın sonunda Gılgamış, düşmanlar yaratan, onlara saldıran, saldırgan, acımasız ve ölçüsüzce tahrip edenden, yas tutan olmaya, depresif pozisyona doğru gitmektedir. Bu derin yas süreci içinde "azapla" ruhsal olarak büyümekte, tanrısallıktan insan oluşa doğru geçmektedir. Gılgamış anneden uzaklaştığı, bireyselleştiği acılı yolculuktan "dişi unsur" ile barışarak çıkmaktadır. Diğer bir ifade ile Uruk duvarlarını güçlendirip, şehri yenileyerek tüm öfke ve derin kederini yaratıcı bir sürece kanalize etmekte ve şehir İştar'a ait olduğundan bu Ana Tanrıça ile uzlaşmaktadır. Ancak bunu, baba yasasını içselleştirerek ve ensest nitelikli olandan uzağa giderek başarmaktadır.

PSİKANALİTİK "SİMGELER"

Gılgamış destanı, öyküsü kadar içerdiği semboller açısından da incelenmeye değer bir metindir. Ancak, destanda yer alan her bir sembolün –ki burada ele alabileceklerimiz yılan, gökyüzü boğası, sedir ağacı, balta olabilirdi– ya da Humbaba gibi yan kişiliklerin ayrı sunum ya da makalenin konusu olduğunu düşünüyor ve zaman darlığımız nedeniyle derinlemesine ele almıyorum. Sadece bu unsurların, psikanalitik kuramın bir izdüşümünü bize gösterecek ve yukarda yapılan analizlerle paralalellik gösterecek biçimde hikâyenin içinde var olduğunu birkaç örnekle belirtmek isterim. Sedir ormanı, dişi olarak düşünülebilir. Koca sedir ormanının kıyısında durduklarında, annenin cinsel organının karşısında şaşkın erkek çocuklar zihnimizde canlanır. Sedir ormanının bekçisi Humbaba aynı anda pek çok şeyi sembolize etmektedir. Humbaba, hem Uruk sitesinin karanlık dönemidir; vahşi tabiatla bağı hem de ormanın, aynı zamanda dişi olanın eşi olmayı temsil etmektedir diye düşünebiliriz. Kahramanlarımız Humbaba'yı öldürerek babayı öldürmeye ve ona meydan okumaya girişmişlerdir. Burada elde balta ormana dalan kahraman, hala çocuktur ve aslında anne ile babanın "özel alanına" saldırmakta onların arasında girmeye ve babayı devre dışı bırakmaya çalışmaktadır. Zaten işi bu raddeye vardırdıkları için de ceza gelir... Tıpkı Oidipus'un hakikati idrak edince gözlerini dağlaması gibi.

3000-4000 YILLIK BİR DESTAN, PSİKANALİTİK AÇIDAN İNCELENEBİLİR Mİ?

3000-4000 yıllık bir destan psikanalitik açıdan incelenebilir mi? Ve rüyalara adanmış bir sempozyumda bu seçim uygun mudur? Bu soruyu sunumumun sonunda ele almayı tercih ettim.

İlk sorunun yanıtı, evet, incelenebilir çünkü bizzat Freud'un eserlerinde ve kuramında sıklıkla efsanevi karakterlere gönderme yaptığını biliyoruz. Pruyser ve Luke (1982) Freud'un meslektaşlarını sürekli mitoloji yorumlamaya teşvik ettiğini ve hatta böyle çalışmaların ideal psikanalitik eğitimin temeli olduğunu söylediğini aktarırlar. Totem ve Tabu'da Freud, ilk düşlemler, ruhsal gerçeklik ve mitler üzerinde bizi düşündürür. Daha çok Yunan-Roma mitolojisinden, destanlardan istifade eder ve eski insanların ensest yasağı, tabu, tümgüçlülük, animizm gibi kavramlar ve bunlarla ilgili çiftedeğerlikli tutumlarını ele alır (Freud,1913). Bir uygarlığın temelini mitlerin oluşturduğundan ve hem ensest yasağına karşı olup hem de babaya olan sevgiden dolayı, bir tamir sürecinin ortaya çıkışından, uygarlıktan söz eder. Ayrıca 13 Ekim 1911 tarihli mektubunda Jung'a yazmış olduğu mektubunda "Bu malzemenin içinde daha gün yüzü görmemiş pek çok fikir ve bağlantı var" dediğini ve Gılgamış destanı ile yakından ilgilenmiş olduğunu da biliyoruz.

Nicos Nicolaidis (1988) "mit"in söylenenlerin açık anlamından ayrışarak ve farklı biçimde "göstererek" işlev gördüğünü söyler. Yine mitler benlik ideallerine, Oidipus evresi öncesi ve sonrası üst benliği etkileyen dini ve kültürel düşlemlere de hitap etmektedirler ve özdeşleşmeleri, yüceltmeleri mümkün kılarlar.

Mitin evrensel olarak paylaşılan bir düşlem olup, ruhsal bütünleşme sağlayan yani kaygı ve suçluluk duygularına karşı koruyan bir rolü de vardır. Freud ve Abraham rüyalar ve mitler arasındaki benzerliğe dikkat çekmişlerdir (Arlow, 1961). Her ikisi de mitlerin de rüyalar gibi yorumlanabileceklerini ve çağrışımların yokluğunda sembollerin psikanalitik bilgisinin mitin anlamını aydınlatmak için kullanılabileceğini söylemişlerdir. Fonda da (1995) tarihi veya hayalî bir belgenin bir mite, efsaneye dönüşmesinde içeriğin tıpkı rüyalardaki çarpıtmalara tabii olduğunu söylemiştir. Zaten Gılgamış destanı buna elverecek şekilde pek çok rüya üzerine kuruludur.

Arlow'a göre (1961) kişisel rüyalar ve hayaller unutulmak üzere üretilirler, mitler ise hatırlanmak ve tekrarlanabilmek için! Bu alanda çalışırken yazara göre dikkatli olmamızı gerektiren tek bir husus vardır o da "bilinçdışının ve simgeselliğin gelişigüzel kullanımı"ndan kaçınmaktır. Yazar, mitolojinin çalışılmasına eserleriyle katkıda bulunan Otto Rank'in yolunu izlememizi ve bilinçdışı mekanizmaları ve özellikle de simgeselliği mitin görünür içeriğindeki yeni veya gizil anlamları bulmak için kullanmamızı tavsiye eder. Bu sunumda buna olabildiğince riayet edilmeye çalışılmıştır.

Bitirirken sorulacak en sarsıcı sorulardan birisi de şu olabilir: Psikana-

lizin temelindeki Oidipus miti evrensel bir özden kaynaklanır diyor isek, bu mitten çok önce var olmuş bu en eski mitin, Gılgamış destanının, Oidipus'un da taşıyıcısı olduğunu düşünmek mümkün değil midir?

Dinlediğiniz için teşekkürler...

Kaynakça

Arlow, Ego psychology and the study of mythology, *Journal of American Psychoanalytical Association*, sayı 9, 1961, s. 371-393.

Bottero, J., *Religion in ancient Mesopotamia*, The University of Chicago Press, USA, 2001.

—, *Gılgamış Destanı: Ölmek İstemeyen Büyük İnsan*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.

Damrosch, D., *The buried book: The loss and rediscovery of the great epic of Gilgamesh*, Holt Paperback, Kanada, 2006.

Freud, S., *The Freud/Jung Letters: The Correspondence Between Sigmund Freud and C. G. Jung*, 1911, s. 448-449.

—, *Totem and Taboo*. SE, 13, 1913, s. 161-162.

Fromm, E., *Rüyalar, Masallar, Mitoslar*, Arıtan Yayınevi, İstanbul, 1995.

George, A., *The Epic of Gilgamesh*, Penguin Press, Great Britain, 1999.

Gezgin, İ., *Kültürlenme Sürecinin Mitik Kahramanı: Gılgamış*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2009.

Mitchell, S., *Gilgamesh. A new english version*, Profile Books, USA, 2005.

Nicolaïdis, Nicos, *La théophagie. Oralité primaire et métaphorique*, Dunod, Paris, 1988.

Pruyser, P. W. ve Luke, J. T., The epic of Gilgamesh. *American Imago*, sayı 39, 1982, s. 73-93.

14

Rüya Yorumlarının Kökeni ve Gılgamış Destanı

NAYLA DE COSTER

Bu makaleye Freud'un 1900'de yayınlanan önemli çalışması "Düşlerin Yorumu"ndan çok daha önce antik çağda yapılan rüya yorumlarının kısa özeti ile başlayacağım. Bildiğimiz gibi Freud eski çağ uygarlıkları ile yakından ilgiliydi ve antik mitolojiye hayrandı. Arkaik mirasın bilinçdışımıza karışmış olduğuna inanır, rüya simgeleştirmesini mitolojik imgeler ve nevrotik belirtilerle ilişkilendirirdi. Freud düşüncelerini pek çok klinik olmayan gözleme dayandırmıştı. Antik yakın doğudan önemli bir eser koleksiyonuna sahipti.

Freud'dan çok zaman önce de, insanlık rüyalarla meşguldü. İlk çağda, Mezopotamya, Mısır, Antik Yunan ve Roma'da rüya yorumlarının kutsal vahiylerle renklendirilmiş bir sanat olduğuna inanılıyordu. Mezopotamya, Mısır ve Antik Yunan'da, insanların rüyaları hasta kişileri iyileştirmek adına kullanıldığına yönelik kaynaklar vardır. Bu yöntemlerden biri, rüya gören kişinin kuluçka adı verilen bir yerde uyuması ve çoğu zaman başrahip, bilge veya doktor gibi bir rehber eşliğinde konuşulacak ve yorumlanacak bir rüya görene kadar beklemesiydi. Bu rüya yorumcuları, para ödenen profesyonel kişilerdi.

Antik Mısırlılar, Memphis'te iyileşme tanrısı İmhotep'e adanmış bir tapınağa sahipti. Bu tapınak kuluçkaya girmek ve rüyaların başrahipler tarafından yorumlanması için kullanılıyordu. İlginçtir ki, Freud'un arkeolojik eserler koleksiyonunda İmhotep'in bronz bir heykeli masasının üstünde tam karşısında duruyordu. Antik Yunan'da rüya yorumları, iyileştirme tanrısı Asklepios Tapınağında yapılıyordu. Freud bu törenlerin detaylarını Düşlerin yorumu (1900) adlı eserinde anlatmaktadır.

İlk çağ boyunca, rüya kitapları vardı: Örneğin M.Ö. 2000 yıllarına dayanan Asur Rüya Kitabı'nda, Freud'un Rüya Yorumları eserindekine benzer rüyalar, imgeler ve simgeler bulunmaktadır.

Tarih boyunca, rüya yorumlarının terapötik değerlerinin konuşularak aktarıldığı görülmektedir. Babil Talmud'da (M.Ö.500) şöyle bir alıntı vardır: "Yorumlanmamış bir rüya, açılmamış bir mektup gibidir". Sümer dilinde "bur" kelimesi, birine rüyayı anlatmak, simgeleri tercüme etmek ve şeytanı iyileştirmek anlamına gelir. Bu üç anlam tek bir kelimeyle ifade edilir. Şeytan; depresyon, akıl hastalığı ya da kötü düşünceler olabilir.

Talmud'da da rüyaların önemi dile dayanır. Yorum konuşarak yapılır. Talmud'dan bir alıntıda şöyle der: "Konuştuklarını izle". Yine Talmud'da "onarmak" kelimesi rüya görmek fiilini içerir. Freud da rüya yorumunu konuşma tedavisinin bir bölümü olarak kurmuştur.

Antik çağda rüyaların işlevi kehanette bulunmak ve geleceği öngören tanrılara güç vermektir.

Antik Yakın Doğu'da, bir inanışa göre,"kişinin kâbus görmesi tanrıların ona kızdığı" anlamına gelmektedir. Aynı zamanda bir tablet üzerine kazınmış bir yazıda, "Shamash (güneş tanrısı) sen yargıçsın... Bu kâbusu iyi bir rüyaya çevir. Doğru yolda yürüyeyim" der. Bir kez daha, rüya gören kişi tanrıya iyi bir rüya göndermesi veya rüyasını değiştirmesi için yalvarır; ancak Freud'a göre, rüyalar ruhun dışından değil içinden gelir. Freud, rüyaların işlevinin uykuyu sürdürmek ve bilinçdışını sansürlemek olduğunu ileri sürer. Bu bilinçdışı arzu doyurulması ile ilgilidir. Freud, rüyalar içindeki kehanetin çocuksu tüm güçlülük düşlemleri ile bağlantılı olduğunu düşünür. Freud doğaüstü ve rüyalarla ilgilenmiştir (1933).Freud'a göre doğaüstü olgular temelde rüyalardan farklıdır ve mistisizmin rüya çalışmasında yeri yoktur.

Psikanalistler olarak biz:

- Antik uygarlıkların rüyalarının araştırılmasında psikanalitik bir yaklaşım sergileyebilir miyiz?
- Bu rüyalar bize o coğrafyadaki ve o zamandaki insanlar hakkında bir şeyler söyleyebilirler mi?
- Evrensel bilinçdışı simgeler görebilir miyiz? Bildiğimiz gibi, Freud antik çağlardan miras kalan evrensel simgelerle, serbest çağrışım yoluyla her rüya görenin iç dünyasını yansıtan bireysel simgeler arasında bir ayrım yapmıştır.
- Rüya göreni ya da onun öyküsünü bilmediğimize göre yorumumuz yansıttığımız aslında kendi düşlemlerimiz mi olacaktır ve ruh ve kültürün etkileşimini nasıl izleyebileceğiz?

• Son ve en önemli olarak, bunlar psikanalistlere hastalarıyla çalışmalarında ne şekilde yardımcı olacaktır?

Antik yakın doğu toplumlarının rüyalarını araştıran Leo Oppenheim (1956) gibi tarihçilerin çalışmalarından rüyayı görenin ruh halini yansıtan rüyaların üstbenlik tarafından değil dışardaki bir kişi tarafından sansürlendiğini biliyoruz. Freud, Düşlerin Yorumu eserindeki sansürlemek ifadesini 1923'te yapısal modeli geliştirdikten sonra üstbenlik ile değiştirmiştir. Antik çağda mantıksız bir rüya ancak mantıklı ve kutsal olarak yetkilendirilmiş bir yorumlama ile ele alınırsa anlatılırdı. Bundan dolayı o zamanlarda yapılan rüya yorumları rüyayı görenin serbest çağrışımlarını içermediği için hiçbir şekilde bireyin iç dünyasını ifade etmemektedir. Rüya görenin kişiliği psikanalitik araştırmanın ulaşabileceği yerlerin gerisinde kalmaktaydı. Daha sonra Talmud ile beraber, daha fazla çağrışımlardan, hatırlamaktan ve günün tortularından söz edilmekte ve Antik Yunan'da ilk kez rüya görenin mesleğinin ve kişiliğinin daha fazla dikkate alındığına tanık olunmaktadır (Örneğin, Artemidorus'un rüya yorumlarında olduğu gibi).

GILGAMIŞ'IN İKİ RÜYASI (SANDARS, 1972)

Bu rüyaları analiz ederken kendi yansıtmalarımın da farkındayım ancak bu masal ve mitlerin bize izin verdiği bir şeydir: Oynamak ve yeni anlamlar bulmak.

Rüya, Gılgamış'ın Enkidu ile karşılaşmadan önce Humbaba adlı canavarı öldürmek üzere yola çıktığı kutsal ormanda geçmektedir. Gılgamış rüyalarını annesine anlatır ve ondan rüyalarını "çözmesini" ister.

Birinci Rüya

Gılgamış uyanır ve annesine rüyayı şöyle anlatır:

> "Anne dün gece bir rüya gördüm. Gökyüzünde yıldızlar belirdi ve Anu'nun meteorlarından biri tam yanıma düştü. Onu kaldırmaya çalıştım ama benim için çok ağırdı, onu döndürmeye çalıştım ama yerinden kıpırdatamadım. Uruk diyarı onun etrafında duruyordu, bütün memleket onun etrafında toplanmıştı. Herkes onun etrafında kümelenmişti ve sanki küçük bir bebek gibi ayaklarını öpüyorlardı. Onu sevdim ve ona karım gibi sarıldım. Onu ayaklarımızın altına serdim ve sen onu benimle yarıştırdın."

İkinci Rüya

Gılgamış annesine şöyle der:

> "Anne bir rüya daha gördüm. Gerdek odamın kapısında bir balta yatıyordu. Ve insanlar onun etrafına toplanmışlardı. Uruk diyarı onun etrafında duruyordu. Bütün memleket onun etrafında toplanmıştı. Onu senin ayağının önüne serdim. Onu sevdim ve ona karım gibi sarıldım ve sen onu benimle yarıştırdın."

Annesi rüyayı yorumlar:

> "Gılgamış sana güçlü bir arkadaş geliyor. Onunla mücadele edeceksin, onu yenmeye çalışacak ancak başaramayacaksın. Daha sonra onunla arkadaş olacak ve birlikte büyük işler başaracaksın."

İlk rüyada, yıldız ve meteor Oidipus nitelikli babayı simgeleyebilir. Anu, Sümer tapınağındaki en yaşlı tanrıdır. O tanrıların Babası ve kralıdır ve sıklıkla bir çift boğa boynuzuyla temsil edilir. Boğa ilkel topluluğun öldürülen Babasının Totemi midir? Freud, 1912'de, Totem ve Tabu'da totem ve Oidipus karmaşasının aynı kökene sahip olduğunu ve Totem'in ilkel topluluğun Babasını temsil ettiğini ifade etmiştir. Freud'a göre iki temel tabu vardır. Bunlar; totemi öldürme yasağı ve aynı toteme veya kabileye ait kadınla evlenme yasağıdır. Böylece Baba'nın öldürülmesi ve ensest yasaklanmaktadır. Freud, totem kuralının kuşaklar boyunca aktarıldığını ve İlkel Topluluğun Babasının Toteminin öldürülmesini takip eden suçluluk duygusunun bütün din ve toplumun temeli olduğunu ileri sürer.

Antik çağda boğa genellikle döllenme sürecini temsil eder ve boynuzları kesen penis ile simgelenen iğdiş edici baba olarak görülebilir. Meteor Gılgamış'a ağır gelir ki babasını öldürme ve onun yerine geçme arzusunun suçluğunu taşıması anlamına gelebilir. Gılgamış, destanda kutsal ormanın muhafızı Humbaba'yı öldürmeye gider. Arapçadaki Baba kelimesi Akad dilinde Baba ya da Abu olarak ifade edilir. Kutsal orman, annenin cinsel organını temsil ediyor olabilir. Bu rüyada Gılgamış kendisini iktidarsız, zayıf ve Yıldız/Baba'nın önünde eğilen Uruk halkı tarafından ihmal edilmiş hisseder. Rüya onun Oidipus nitelikli rekabeti ve yenilmez Baba ile mücadelesi ile ilgili olabilir. Gılgamış onun önünde eğilmeli ve vazgeçmelidir. Rüya aynı zamanda da dürtülerinin peşinden giden bir kral olarak Gılgamış'ın üstbenliği temsil eden ve ona hükmetmek için orada olan Enkidu ile çatışması ile de ilgili olabilir.

İkinci rüyada balta yıldızın yerine geçer. Bir boynuz işlevi üstlenip fallik bir simgeyi temsil edebilir. Kesen, iğdiş edenve Gılgamış ile annesi arasına giren güçlü, ayırıcı Oidipus nitelikli babayı temsil edebilir ve ensesti yasaklar.

Gerdek odası aynı zamanda da Gılgamış'ın annesiyle evlenmek anlamındaki Oidipus nitelikli düşlemini temsil edebilir.

İki rüyada da çift değerlilik görebiliriz: Gılgamış Babasını öldürmek isterken aynı zamanda da yüceltilmiş Baba için sevgi ve özlem de duymaktadır.

Şimdi düşünce sürecine doğru bir hareket fark edebiliyor muyuz? İçsel bir çatışmayı çözme, iğdiş edilme kaygısını simgeleştirme çabasında, hastalarla ve rüyalarıyla yaptığımız analitik süreç ile bir paralellik var mıdır?

Gılgamış Destanı ve içindeki rüyalar o zamanki antik yakın doğu toplumunda karmaşadan düzene doğru hem içsel hem de dışsal bir hareketin süreci olarak ele alınabilir. Belki de bu, ilkel bir topluluğun saldırganlığın korkusu, doğa karşısında yok olma korkusunun simgeleştirme çabası olabilir. Ya da bu sözlü gelenekten edebi geleneğe bir geçiş midir?

Ancak bu aynı zamanda da kendilik, kendiliğin dürtülerle ilişkisi, narsisist özdeşleşimler ve nesne hakkında olabilir mi? Bu aynı zamanda da rahme geri dönmekten vazgeçme ile ilgili olabilir mi? Gılgamış, destanda tüm güçlü tanrısal annesiyle bağını koparark, Oidipus nitelikli bir duruma doğru, arkaik ve psikotik olanın uçurumundan depresif konuma doğru bir hareketi simgeler. Bu da mitlerin, masalların ve rüyaların bize izin verdiği şeydir. Bu Eros ve Thanatos (Segal, 1991) arasındaki temel çatışma için bir uzlaşma bulmak mıdır?

Gılgamış tümgüçlü düşlemini geride bırakacak, ebedi yaşamı keşfedip ölümlüğünü kabul edecek ve böylece Arkaik Anne'nin rahmine geri dönme arzusunu da terk edecektir. Destanda Uruk'a geri döner ve şehir inşa eder. Bu mitin düşlemleri ve rüyaları bir sanatçının çalışması gibi somut gerçeklik olarak tabletlere kaydedilmiş ve kazınmıştır. Bu bize analitik süreçteki derinlemesine çalışmayı ve yüceltmeyi hatırlatmaz mı?

D. Anzieu'ya göre mitler ruhsallığın en ilkel yönlerine yani zamansız bilinçdışına seslenir. Masallar ve mitler bir şekilde insanlığın çocukluğunun rüyalarıdır ve arkaik olandan Oidipus nitelikli olana doğru bir geçişe katkıda bulunmaktadır.

Anzieu *Freud ve Mitoloji* (1970) adlı eserinde Freud'un bireyin iç dünyası ile mitler arasındaki boşluğu tanımlamakta devrim yarattığını ileri sürer. Anzieu bizi mitleri rüya gibi yorumlamaya davet eder. Bion'a göre, mitler rüyalar gibi iç ve dış gerçeklik arasındaki geçiş alanının yaratılmasına olanak tanır. Gılgamış destanında kahramanlar insani duygulanımları ve dürtüleri ile yarı tanrıdırlar. Bion'a (1962) göre, eski çağlarda beri, ruhun mitleri ve rüyaları yaratma ve dönüştürme yetisi sürmektedir ve ebedidir. Onun anlayışı-

na göre, ruhun evrimleşmesinde hem mitler hem de rüyalar aynı zamanda oluşurlar ve böylece de rüyalar ve mitler arasındaki yakın ilişkinin altı çizmiş olur. Bion ilkel duyumsamaların çevre ile paylaşılıp, başkaları özellikle de anne tarafından düşlemlenmesi ile bebeğin ilkel duyumsamasının (beta elementleri) duygulanımlara dönüşmesi arasında bir paralellik kurar. Bion alfa işlevini düşünce ve ifadenin gerçekleştiği bir alan olarak açıklar. Gılgamış bir vahşiden uygar bir insana dönüşür. Annesi ve daha sonra da Enkidu onun rüyalarını alır, kapsar ve ona geri yorumlarlar. Bion'a göre düşleme ruhun temel psikanalitik işlevidir. Düşünce ve duygular aracılığı ile hakikat arayışının izinin sürülmesini içerir.

Bu mitte olduğu gibi bizim bugünki klinik çalışmamızda da rüyalar anlatılmak ve analistle paylaşmak için vardırlar. Gılgamış rüyalarını annesine ve Enkidu'ya anlatır onlar da dinler ve ona bir açıklama sunarlar. Rüyaların derinlemesine çalışılması ya da rüya çalışması, kendiliğin füzyon içinde yok olmasına karşı, bir bakıma ölüme karşı bir mücadele olarak düşünülebilir dir.

Gılgamış Destanı'ndaki her rüya hep yeni bir macerayı, mitteki yeni bir bölümü doğurur ki böylece destan inşa olur, bu tıpkı ruhsal destan gibidir. Her rüyayı bir yorum izler ve bu da başka bir rüya ya da kişi ile bağlantı kurar. Tüm bunlar bize psikanalitik süreçteki çalışmalarımızı hatırlatır. Gılgamış kaderini ilerletmek için kendi rüyalarını asla yorumlamaz. Her zaman onun rüyalarını dinleyecek bir başkası vardır.

2010 yılında İstanbul'dayız. Hasta B, analizinin 3. yılında şöyle bir rüya anlatmaktadır:

> "Denizde yüzüyorum. Bu bir okyanus, dalgalar var, göremediğim biri yanımda yüzüyor. Varlığını hissediyorum. Sonra, kıyıyı görüyorum ve orada kıyıda muhtemelen 5-6 yaşında olan bir kız çocuğu oturuyor. Kumla oynuyor. Belki bu kız çocuğu benimdir. Belki de o varlığını hissettiğim sizsinizdir... Rüyayı bütün gün düşündüm ama aklıma bir şey gelmedi.
>
> "Şimdi burada şekillendi, tam da sizin varlığınızda."

Son olarak, Enkidu Gılgamış'ın rüyasını dinledikten hemen sonra rüya görmeye başlayacaktır. Belki de en eski insan arzusu rüya görmek ve paylaşılmış bir ruhsal alanda başkasının varlığı önünde oynamaktır.

ÇEVİREN *Aslı Day*

KAYNAKÇA

Anzieu, D., Freud et la Mythologie, *Nouvelle Revue de Psychanalyse*, sayı 2, 1970, s. 114-145.

Bion,. W.R. The Psychoanalytic Study of Thinking. *International Journal of Psychoanalysis*, sayı 43, s. 306-310,1962.

Freud, S., *The Interpretation of Dreams*, Standard Edition, sayı 4-5, 1900.

Freud, S., *Totem and Taboo*, Standard Edition, sayı 13, 1912-1913, s. 1-161.

Freud, S., *New Introductory Lectures on Psychoanalysis and other Works*. Standard Edition, sayı 22, 1933, s. 31-56.

Oppenheim Leo, A., *The Interpretation of Dreams in the Ancient Near East: with a Translation of the Assyrian Dreambook*, PA: American Philosophical Society, Philadelphia, 1956.

Sandars, N. K., *The Epic of Gilgamesh*, Penguin Books, İngiltere, s. 66-67.

Segal, H., *Dream, Phantasy and Art*, Tavistock/Routledge, İngiltere, 1991.

15

Kızkardeşim Doris: Masallar ve Kardeş Rekabeti

GÜLGÜN ALPTEKİN

Masallardan çok şey öğrendik. Çocukken de büyükken de. Ama biz psikanalistler hastalarımızın *kendi masallarından* da çok şey öğreniyoruz. Bu sunumda bir taraftan Kız Kardeşim Doris masalının kahramanı küçük timsah Moris'in kardeşi Doris'in gelişiyle yaşadıklarını irdelenirken, diğer taraftan bir analizanın analiz sürecinde kendi kardeşiyle olan iç dünyasındaki kendine özgü masalının nasıl dönüşümler geçirdiği anlatılacaktır.

Kız kardeşim Doris çağdaş bir masal. Çağdaş çocuk edebiyatının önemli isimlerinden Liz Pichon tarafından yazılmış. Bu masalı küçük çocuklar çok seviyorlar:Moris anne ve babasından kendisi için küçük bir kopek almalarını beklerken, anne ve babası ona yeni bir kardeşin geleceğini müjdelerler. O andan itibaren Moris'in bütün hayatı değişir. Masal adım adım bu değişiklikleri anlatır. Masalın sonunda kardeşe hissedilen nefretin sevgiye dönüşümü çok güzel anlatılır. Anne ve babanın Moris'in çiftedeğerli duygularına onay verir tutumlarıyla Moris'in yıkıcı duyguları yavaş yavaş yapıcı duygulara dönüşür. Bu durumda Moris'in büyük ağabeyi Boris'in destekleyici tutumu da çok önemlidir.

Masalın bu kısa özetinden sonra hastam Bayan D'nin hayat öyküsünden çok önemli masalsı bir anıdan bahsetmek istiyorum.

Bayan D yedi yaşındayken kız kardeşi doğmuştu. Yazın yaylada taş evlerinde kalıyorlardı. Birgün evde komşu kadınlar varken kardeşini kucağına almak istemiş. Annesi de yeni doğan kardeşini ayakta duran Bayan D'nin kucağına vermişti. Kardeşi kucağındayken, ayağı takılınca bebek kucağından

taş zemine fırlamış; yerde yuvarlanmıştı. Bütün kadınlar dehşete kapılmıştı. Bebeğin yüzü kafası şişmesin diye ekmek çiğneyip bebeğin her yerine koymuşlardı. Akşam baba eve gelince anlamasından çok korkuyorlardı.

Bayan D tıpkı bu sahneye benzer bir rüyayı terapisinin üçüncü ayında anlattı. Rüyanın ardından bu olayı anlattı ve çok ağladı. Terapinin başında hayat hikayesini ayrıntılı anlatırken bu olaydan hiç bahsetmemişti. Ben bu anıyı dinlerken bir film seyrediyormuşum gibi bir sahne canlandı gözümde. Sahne griydi ve kasvetliydi. Rüya da aynen bir film seyreder gibi gözümde canlandı. Rüyada bir bebek yuvarlanıp çukura düşüyordu..

Masalların da tıpkı rüyalar gibi bilinçdışımızın senaryoları olduğundan pek çok yazar bahsetmiştir (Marcus, 1963; Freud,1913; Dieckman, 1971) Freud'dan itibaren masallar doğrudan insanoğlunun bilinçdışının ürünleri olduğu için her zaman psikanalizin ilgisini çekmiştir. Roheim masalların ve mitlerin rüyalardan kaynaklandığını, yani birilerinin rüya görüp bunu diğer insanlara anlattıklarını, dinleyen kişinin de belki kendi rüyasına göre tekrar anlattığını açıklamıştır (Roheim, 1953).

Freud yine ilk olarak masallar ve perde anı* ilişkisinden bahsetmiştir (Freud, 1899). Pek çok sıradan çocukluk yaşantıları hatırlanırken, çok önemli travmatik anıların hatırlanmaması onu şaşırtmıştır. Bu anılar iki zıt gücün sonucudur: Hatırlanmaya olan güç ve acı verici olayı hatırlamayı önlemek için direnişin gücü. Bu anılar ağırlıklı olarak görseldir ve canlıdır (Schreiber, 1974). Greenacre (1949) travmanın şiddeti görsel heyecanlanma şeklinde bir akış üretir kuramını geliştirmiştir. Travmanın şok edici özelliği perde anının canlılığına katkıda bulunur. Dolayısıyla bu rüya ve hastanın travmatik anısını ben ve hasta çok canlı bir şekilde yaşadık. Bu rüya bir perde anı gibi oldu. Bu rüya ile hasta travmatik anısını taramış, gözden geçirmiş oldu.

Bayan D bu rüyayla bu travmasına yaklaşabildi. O ana değin böyle bir travma sanki yokmuş gibi yaşamıştı. Daha sonra sürecine haftada üç kez olmak üzere analizle devam ettik. Bayan D bütün hayatı boyunca çok silik birisi olmuştu. Kendi arzuları olmamıştı. Hayatını annesi yönetmiş, tüm kararlarını onun yerine annesi vermişti. İsyan ettiği zaman da terapiye başvurmuştu. Tabi ki bana çok yoğun bir anne aktarımı yaşadı. Hep sevgimi onayımı arıyor ama hiç bir zaman da sevgi ve onayımı alamadığını hissettiği için çok öfkeleniyordu. Dolayısıyla bu rüyanın ve travmatik anısının ardından silikliği azalıyordu. Ben ona aramızda kanlı canlı bir şeyler yaşama imkânı sun-

(*) İng. *screen memory*.

muştum kendi annesinin aksine. Başlangıçta "hım hımlarımı" almıştı ve her söylediğinin ardından "hım" diyordu. Mutlaka her söylediğine bir onay bekliyordu. Benim "hım"larımdan "evet" "hayır" anlamı çıkartmaya çalışıyordu. Bayan D'nin zaten baştan beri anneyle olan çifte değerli ilişkisi bu travmatik olayla çok şiddetlenmişti. Kardeşini ortadan kaldırma düşlemi harekete geçmişti. Daha sonraki yaşamı bilinçdışı katilliğini örtmek ve katilliğinin bedelini ödemekle geçmişti. Ta ki terapisinin üçüncü ayında birinin elinden bir bebeği düşürüp, bebeğin çukura yuvarlandığı rüyasını görene dek. Bu rüyayla sonradan gelip ona ait olan sevgiyi alan erkek kardeşini geldiği yere, bir çukura annesinin rahmine geri döndürüyor, onu ortadan kaldırmış oluyordu. Malesef Bayan D kardeşi olan tüm çocukların yaşadığı kardeşi ortadan kaldırma ve onu geldiği yere geri gönderme düşlemini çok ağır yaşamıştı. Çünkü o kardeşini gerçekten yok edebilirdi. Biz bir süre "karşılıklı 'hım'laşma" dönemi yaşadık. Bu dönemin ardından Bayan D pek çok şeyi konuşabiliyor, benim söylediğim pek çok şeyle kalabiliyordu. Artık her söylediğine en azından "hım" diyerek benden onay beklemiyordu. Bu dönemde Bayan D "katilliğini" gördü ve tahammül etti. Daha sonra suçsuzluğunu anladı. İlk defa annesinin eline bebeği vermesinin yanlışlığını gördü. Güncel yaşamında kardeşiyle, anne, babasıyla öfkeli ve sevgili kanlı canlı bir ilişki yaşamaya başladı. Kendi kararlarını kendisi aldı. Kendi arzuları oluştu. Kendi arzularını yerine getirmeye başladı. Şimdi analizinin ilerleyen zamanlarında gördüğü bir rüyadan bahsedeceğim:

> "Hamileyim annemle alışverişteyim. Bebeğin aşağı doğru kaydığını hissediyorum. Anneme doğuracağım diyorum. Annem alışverişe devam ediyor. Sancılar sıklaşıyor. Aşağıdan bebeği tutuyorum kaymasın diye. Yardım istiyorum. Eşim arabasını park yerinden çıkaramıyor. Taksiye atlıyorum. Tek başımayım. Bebeğin başını elimle hissediyorum. Taksinin koltuğuna bebeğin doğacağı anda kakamı yapıyorum. Eyvah rezil oldum diyorum. Ama doğumda kaka yapmak normaldir diyorum. Adamın taksisini batırdım ama koltuk döşemesi naylon diye seviniyorum."

Çağrışımları şöyleydi:

> "Sanki kurtuluş gibiydi. Kakamı yaptığım için sevindim. Sanki içimdeki kötülükleri attım diye sevindim. Bütün işleri kendim bitirdim diye sevindim. Çok zordu taksiye binene kadarki halim. Önce annemden sonra eşimden istediğim yardımı alamadım. Annem kendi alışverişine devam etti. Eşim çabaladı ama engel çıktı. Taksinin arka koltuğu divan mıydı acaba?".

Evet bu rüya güzel haberleri müjdeliyordu. Çağrışımında dediği gibi onun kurtuluşu gibiydi. Artık gücü olmayan, arzuları olmayan silik, robot, esir gibi değildi. Analizle birlikte içdünyasına bakabilmiş ve analize dek örtülü olan pekçok şey işlenebilmişti. O da bütün çocuklar gibi kardeşini kıskanmış ve onu ortadan kaldırmak istemişti. Annesine onunla değil kardeşiyle ilgilendiği için kızmıştı. Bütün kız çocukları gibi anneyidevre dışı bırakıp babasının sahibi olmak istemiş ve babasından çocuk sahibi olmayı arzulamıştı. Bu rüyada pekçok çocuksu düşlemlerini doyuruyor ve katil de olmuyordu. Üstelik onun bağımsızlığını destekleyen, onu utandırmayan yeni formda bir anne-baba imgesi geliştiriyordu.

Analizini tamamlamayı düşünmeye başladığı sıralarda gördüğü bir rüyayı aktarıyorum şimdi de:

> "Bana deli gömleği giydirmişsiniz, oturtmuşsunuz, saçlarımı kazıyorsunuz. Bana bunu neden yapıyorsunuz diyorum."

Çağrışımları şöyle oldu:

> "Nihayetinde annem beni zincirlemedi vs. Nasıl zihnimde zulmedici bir anne tasarımı oluşturdu? Annem çocuklar sinirlenmezler derdi. Bana sinirlenme hakkı vermedi. İşte orada zulmetti."

Analizini tamamlamayı düşünmeye başladığında ben yine sık sık kötü anne gibi oluyordum. Bu rüyayla beni dönüştürdüğü kötü anne imajı ve kötü annenin karşısında çaresizlik, boyun eğiş, kabullenme şeklindeki kendilik imajı, Bayan D'nin tüm yaşamına egemen olmuştu. Tüm analiz boyunca benim derinden anladığım şeyi bu rüya çok iyi anlatıyordu. Öyle bir koşulsuz teslimiyet, hiç tepki vermeme, duyguları yokmuşcasına ezik... Beni bu rüyada zalim anne yapmıştı. Kendisi de hiç karşı koymayan zavallı çocuk. Ayrılma fikriyle birlikte ben terkeden kötü anne olmuştum. Ayrılma fikri onda annesine olan yoğun teslimiyetli bağımlılığını canlandırmıştı. Bayan D, bu rüyayı anlatırken ve çağrışımlarını söylerken gözyaşlarına boğuldu. Çok yoğun bir gözden geçirme oldu. Bu rüya da tıpkı bebeği elinden düşürme rüyası gibi bir dönüm noktası oldu. Anneyle olan çiftedeğerli ilişkisi tüm analiz boyunca çalışılmış, türlü rüyalar görmüştü. Nasıl bebeği elinden yere düşürme rüyası, gerçek hayatta o ana dek üstünü örttüğü kardeşini elinden taşa düşürme travmasını canlandırmıştı; sanki bu rüya da annesiyle olan çiftedeğerli ilişkisinin şiddetini ve sebebini dolaysız anlatıyordu. Bu rüya "annem bana sinirlenme

hakkı vermedi" işte orada zulmetti dedirtti ona. Rüyada bağıramayacak kadar esaret altındaydı. Bu rüyayla bu durumu dibine kadar yaşamış ve sonunda bunun nedenini, annesinin zalimliğini seslendirebilmişti.

Bu yoğun dönemimin ardından kısa bir süre sonra Bayan D bir rüya daha anlattı:

> "Bir bebeğe banyo yaptırıyorum. Kareşimin küçüklüğü gibi. Lavabonun sert köşe yerlerini halıyla kaplıyorum. Bebeği elimde yıkarken pıt diye beli kayıyor. Kafayı lavaboya çarpıyor. Birşey olmuyor. Ferahım."

İzleyen çağrışımları: "Bu rüyada ben kardeşimi düşürdüğüm zamandaki durum; zarar verdim mi vermedim mi, elimden kaydı, ben düşürmedim teması var. Tam olarak sahip olamadığım duygusu var. Bu sefer bebek elimden kayıp düşebilir ihtimalini biliyorum, yerleri halı kaplıyorum, yumuşak yapıyorum."

TARTIŞMA

Kızkardeşim Doris masalı bana kardeşlik ilişkisini ve kardeş rekabetini psikanalitik olarak çok iyi açıkladı. Her çocuk kardeşi geldiğinde kardeşine ve annesine öfkelenir. Kardeşi ortadan kaldırarak, onu geldiği yere göndererek annenin sadece kendisine ait olan sevgisini yeniden kazanmak ister. Moris kardeşi Doris'i ortadan kaldırma arzularını çok yavaş yavaş gelişen bir şekilde ele alabildi. Anne ve babasının ona hak veren ve çektiği sıkıntıyı onaylayan, gereğinde ondan özür dileyen tavırları Moris'in kardeşine saldırgan dürtülerinin yanında libido nitelikli dürtülerinin de ortaya çıkmasına sebep oldu. Sevgi, yakınlık ve paylaşım tarafı, kıskanan yok etmek isteyen tarafa üstün geldi. İşte bu ideal kardeşlik hikâyesi. Malesef bütün çocuklar bu kadar şanslı olmuyor. Bayan D de en şanssız çocuklardan biri olsa gerek. Fakat Bayan D çok şanslı birisiydi ki analize geldi. Analiz sürecinin sonunda masaldaki mutlu sona ulaştı. Tabi ki ben Bayan D'nin tüm analiz sürecine değinemedim. Sadece masallar ve rüyaların benzer noktalarından yola çıkarak kardeş rekabeti ile ilgili travmasına odaklandım. Anlattığım dört rüya adım adım bir masal gibi bu travmanın nasıl çözüldüğüne işaret ediyordu.

Masallar ve rüyaların birbirleriyle ilişkisinden psikanalitik literatürde çok söz edilmiştir. Pek çok klasik masala ilişkin psikanalitik makaleler yazılmış, hastaların rüyalarıyla masalların temaları arasında psikanalitik bağlantılar kurulmuştur. Fakat ben kardeş rekabeti ve masallar diye tarama yaptığımda doğrudan bir makaleye ulaşamadım. Kardeş rekabeti masallarda ihmal edilmiş olabilir. Masallar yüz yıllardır tüm psikanalitik motifleri evrensel bir

şekilde söylese de belki kardeşi ortadan kaldırmaya yönelik düşlemi masallaştırmak insanoğluna zor gelmiş olabilir. Aynı şekilde psikanalitik literatürde de kardeş ilişkilerinin ihmal edildiği söylenmektedir (Rosner, 1985; Kris ve Ritvo 1983). Ancak nesne ilişkileri kuramından sonra kardeş ilişkilerinin benlik gelişmi, nesne ve kendilik tasarımlarının gelişimi, karakter örgütlenmesi ve savunmaların oluşumundaki önemine değinilmiştir (Kris ve Ritvo 1983).

Son olarak değineceğim çok önemli başka bir nokta bilinçdışı düşlemin gerçekleştirilmesi konusudur. Vamık Volkan'ın bu konuda çok önemli çalışmaları vardır (Volkan ve Ast, 1977; Volkan ve Ast, 2001; Volkan, 2004). Masallar ve rüyalar bilinçdışımızın senaryoları olarak insanoğluna çok yakındır. O yüzden hepimizi bu kadar etkiler. Yüzyıllardır masallar etkisini sürdürmektedir. Ama bir o kadar da uzaktır. Çünkü gerçek değildir. Ancak bilinçdışı düşlemini gerçekleştirmiş hastaların masalları gerçek olmuştur. Dolayısıyla bu hastaların analizinde rüyalar ve masallar daha canlı bir öneme sahip olabilir. Belki bu konu yeni bir araştırma alanı olabilir.

KAYNAKÇA

Dieckman, H., *The favourite fairy tale of childhood J of Analytical Psychology*, sayı 16, 1971, s. 18-30.

Freud, S., *Screen Memories*, SE 3:301-322, Hogart Press, Londra, 1962 [1899].

—, *The Occurrence in Dreams of Material from Fairy Tales*, SE 12, Hogart Press, Londra, 1958 [1913], s. 279-287.

Greenacre, P., A Contribution to the Study of Screen Memories Psychoanal, *St. Child*, sayı 3/4, 1949, s. 73-84.

Kris, M. ve Ritvo, S., Parents and Siblings-Their Mutual Influences Psychoanal, *St. Child*, sayı 38, 1983, s. 311-324.

Marcus, D. M., The Cinderella Motif: Tale and Defense Am, *Imago*, sayı 20, 1963, s. 81-92.

Roheim, G., *Fairy Tale and Dream, Psychoanal. St. Child*, sayı 8, 1953, s. 394-403.

Rosner, S., On the Place of Siblings in Psychoanalysis, *Psychoanal Rev.*, sayı 72, 1985, s. 457-477.

Schreiber, S., A Filmed Fairy Tale as a Screen Memory, *Psychoanal. St. Child*, sayı 29, 1974, s. 389-410.

Volkan, V. D. ve Ast, G., Siblings in the Unconscious and Psychopathology, Madison, CT: International Universities Press, 1977.

—, Curing Gitta's "Leaking Body": Actualized Unconscious Fantasies and Therapeutic Play, *Journal of Clinical Psychoanalysis*, sayı 10, 2001, s. 567-606.

Volkan, V. D., *Actualized Unconscious Fantasies and "Therapeutic Play" in Adults' Analyses: Further Study of these Concepts In Power of Understanding: Essays in Honour of Veikko Tähkä*, der. Aira Laine, Karnac Books, Londra, 2004, s. 119-141.

16

Peter Pan ve "Yas"tan Kaçış

Berrak Ciğeroğlu

Herkes bilinçdışında kendi ölümsüzlüğüne ikna olmuştur.
Freud, 1915

Bu konuşmada size ölümsüzlük arzusundan ve bu arzunun kayıp duygusunu bertaraf etmek ve acıdan kaçınmak için nasıl sıkı sıkıya korunduğundan söz eden iki öykü anlatacağım. İlk öykü çoğunuzun bildiği Peter Pan'ın öyküsü, ikinci öykü ise gerçek bir psikanaliz öyküsü. Sanki iki öyküde de aynı kahraman boy gösteriyor. Sanki Peter Pan uçmuş da benim divanıma konmuş.

J.M Barrie'nin (1988) Peter Pan öyküsünü okumamış olanlar ya da okuyup da unutmuş olanlar için kısa bir özetle başlamak istiyorum.

Barrie'nin öyküsü Londra'da Kral Edward döneminde 1910'larda geçmektedir. Olay Darling ailesinin 14 numaralı evinde başlar, daha doğrusu Darling'lerin üç çocuğu Wendy, John ve Michael'ın yatak odasında. Çocuklar odalarında yalnızdır ve bakıcıları Nina isimli bir köpektir. O gece Peter Pan'ın apansız gelişen istilasıyla Darling'lerin evinin mahremiyeti ve güvenliği bozularak gündelik hayat çocuklar için benzeri görülmemiş bir serüvene, ebeveynler için ise benzeri görülmemiş bir kaos ve kedere dönüşür. En çok baba Bay Darling sarsılır çünkü asla Peter Pan'ın var olduğuna inanmaz; onun borsa-para-tahvil ile dopdolu olan meşgul dünyasında böyle bir hayale yer yoktur. Anne Bayan Darling'in ise Peter Pan'a dair kendi çocukluğundan kalma silik anıları vardır. Peter Pan Wendy'nin rüyalarında ve düşlemlerinde

ise capcanlıdır. Artık canı her istediğinde, pencere de açıksa Peter çocukların odasına gelir, rüyalarına girer, onlara hikâyeler anlatır. Gece ziyaretlerinden birinde Peter'in gölgesi yırtılır, çaresizce ağlayarak gölgesini onarırken Wendy uyanır ve gölgeyi dikebileceğini söyler. Gölgesini tamir eden Wendy'ye Peter *Neverland* adındaki ülkesini (sunumum boyunca Yokülke diye adlandıracağım) ve oradaki hayatını ballandıra ballandıra anlatır. Peter Yokülkedeki kayıp çocukların lideridir. Kayıp çocuklar annelerinin ya da bakıcılarının ilgisizliği nedeniyle beşiklerinden düşüp ölüm tehlikesi atlatmış çocuklardır. Peter bu çocukları kurtarıp ülkesine götürmüştür. Peter Wendy'ye hem kendisinin hem de ülkesindeki çocukların nasıl da bir anneye ve bu annenin öykülerine hasretle ihtiyaç duyduklarını anlatır. Peter'in sözlerinin büyüsüne kapılan Wendy kardeşlerini alıp Peter'le beraber pencereden uçar gider. Bu muhteşem uçuş Peter'in peri tozuyla gerçekleşir. Heyhat, o gece eve yine geç dönen Darling çifti çocukların odasını boş, pencereyi ise açık bulurlar. Çocuklar yok olup gitmişlerdir.

Darling çocukları Yokülke'de Peter, peri Tinkerbell ve kayıp çocuklar ile birçok serüvene atılırlar. Efsanevi Kaptan Hook ve korsanlarla, ülkenin kurtları, kuşları ve canavarları ile tanışırlar. Kaptan Hook'un kendisini sakat bırakan timsahın peşinde olduğunu, sağ kolunu yutan timsahın karnındaki saatinin tik-taklarını takip ederek onu sonsuzluk içinde bir gün yakalamayı umduğunu öğrenirler. Sonsuzluk içindeki bu masalsı yaşantı birgün Wendy'nin ebeveynlerini, Nina'yı ve ülkesini anımsayıvermesiyle bozulur. Wendy artık geri dönmeyi istemektedir. Hatırladıklarını ve hatıralarını kardeşlerine de anlatarak onların da hayatlarını anımsamalarını sağlar.

Bu arada büyük savaş patlak verir. Hook meşhur timsaha yem olur ve korsanlarının da çoğu ölür. Peter ve kayıp çocuklar Darling çocuklarıyla beraber Londra'ya dönerler. Bay ve Bayan Darling kayıp çocukları evlat edinirler.

Umutsuzca yalnız kalmasına karşın, Peter evlat edinilmeyi reddeder. O büyümeyecek, sakallı, takım elbiseli, iş çantalı bir adam olmayacaktır. O sonsuza kadar çocuk kalmak istemektedir. Yaramaz bir oğlan çocuğu olarak hep uçacak ve hep özgür kalacak ve hiç ölmeyecektir. Bakıma muhtaç ve yersiz yurtsuz, kimsesiz ve kimliksiz kalsa da ölümsüz, hafızasız ve tasasız kalacaktır. Bayan Darling Peter'i anlar ve ona güzel bir teklifte bulunur:

Her bahar, Wendy Yokülke'ye uçup 15 gün Peter'e bakacaktır, yani senede 15 gün Peter'in annesi olacaktır eğer Peter gelip Wendy'yi ülkesine uçurursa... Peter çok sevinir ve neşeyle uçup gider, ama bu konuşulanları hatırlayıp da Wendy'yi almaya geldiğinde artık Wendy kendi çocukları olan ko-

caman bir kadın olmuştur. Peter için ise zaman yoktur ki geçsin... Kayıp çocuklar da Wendy gibi yetişkindirler artık ve hiçbiri Peter'i ve Yokülke'yi hatırlamamaktadırlar. Peter Pan ve onun temsil ettikleri yetişkin dünyasının körleştiği ve koptuğu çocukluk adasına aittir. Kaybeder, acı çeker, vazgeçer ve unutursun... Eğer büyüyeceksen...

Peter Pan, kitabı okusun ya da okumasın, hemen herkes için kendiliğindenlik ve oyun figürüdür. Büyümek istemeyen küçük oğlandır o, daimi gençlik ve ölümsüzlüktür. Hikâyenin akışı gençlik-yaşlılık ve iyilik- kötülük gibi kutuplaşmaları Peter ve Hook kişiliklerinde ortaya koyar, ancak bu iki kahraman farklı olmaktan çok benzerdir aslında. Her ikisi de diğer kişilerle ilişkiye geçmekte zorlanır, ikisi de yalıtılmış ve benmerkezcidir. İktidar hırsı ve kontrol arzusu ile harekete geçerler. İkisi de zamanın izler bırakarak geçmesinden ve değişiklikler yapmasından korkarlar. Jung'un analitik psikolojisinde (1953) bu daimî çocuk "Puer Aeternus", yaşlı adam ise "Senex" arketipleri ile gözükmektedir. İkisi de tanrısal özellikleri nedeniyle tümgüçlü ve dolayısıyla yas tutmayan figürlerdir. Aslında, her *senex puer*, her *puer senex* ikiciliğiyle varolur.

Von Franz (1981) 1970'de yaptığı çalışmasında tipik bir "*puer*"in sanki hep "yaşam provası" yapıyor olduğunu vurgular. İşine, kariyerine, yaşadığı şehre, yaratıcı girişimlerine ya da hayatındaki kadına asil değil de geçici ya da yedek gibi davranır. Mükemmel olan gerçek olacaktır, şimdi değil ama bir gün mutlaka tüm haşmetiyle gelecek düşlemiyle yaşamaktadır. Von Franz şöyle der: "*Puer*'in hiçbir tepkisi gerçekten kişisel ya da özel değildir. Kişi tipe dönüşür, bir arketip olur ve eğer bir arketipseniz hiç de özgün değilsinizdir. Bu kişi ölümsüz-genç-tanrı gibidir ve tanrı özelliklerinin tümüne sahiptir. Kendisini çok özel zanneder. Kişinin genç-tanrı özdeşleşmesi ne kadar yoğunsa, birey ve özne oluşu o kadar azdır. Bir başka deyişle, kişi yetişkin hayatında stereotipik bir oğlan ve ergen davranışlarına saplanmıştır."

Bu daimi genç çoğunlukla aşırı koruyucu, yalayıp yutan, önlüğünün iplerinden çocuğunu salıvermeyen bir anaya sahiptir. Daimi genç'in görünürdeki kendiliğindenliği ve yaratıcılığının, özgürlük uğruna bağımsızlık isyanlarının altındaki temel yönelim, anne figürünün bakışlarındaki onay ya da eleştiri izini sürme arzusu ve ihtiyacıdır. Annenin kıtasından uzaklaşamaz, ayrışamaz, bağımsızlaşamaz. Sonuçta daimi genç, kendi duygularından kopar, özne olamaz (Yeoman, 1998). Bilinçdışı acıdan korunmak için terkedilme, reddedilme ve kayıp ihtimallerini ortadan kaldıracak önlemler almak zorundadır. Bu nedenle gerçek hayatta ve hayata yatırım yapmaktan kaçınır.

Hayal kırıklıklarını bertaraf etmek için kimseye bağlanamaz. Ölümsüzlük ve kayıpsızlık mücadelesinin sonucunda ortaya çıkan şey bir çeşit yaşamsız, hafızasız, geçmiş ve geleceksiz olma halidir. Sanki yarı-canlı gibidir. Hayal ve fikir dünyasında yaşar, felaketleri önlemek için kavgasını da, öfkesini de rekabetini de hayalinde yaşar, tabii ki de hep kazanır ve kahraman olarak kalır; bir sonraki yoksunluğa kadar... Esasen hep alacaklıdır, dünyanın ona borçlu olduğu yaşamı vereceği günü bekleyerek ömür geçirir. Mutsuz bile değildir belki, çünkü duygularını ayırd edemez ve derinlemesine hissedemez (Kohut 1977).

Bu noktada size divanımdaki Peter Pan'ı anlatmak istiyorum. Benim ofisime dört ay önce girip son iki aydır da divanda olan bu adamı bana çok sevdiğim bir doktor arkadaşım gönderdi. Arkadaşım bana emanet ettiğini söylediği kişinin kendisi için çok değerli bir çocukluk arkadaşı olduğunu, panik ataklar nedeniyle çok acı çektiğini ve yardım almak istediğini söyledi. Kısa bir süre sonra, telefonum çaldı ve çok düzgün bir Türkçe ve etkileyici bir ses tonuyla bir beyefendi kendisini tanıttı ve benden görüşme talebinde bulundu. İlk gün kapıyı açtığımda karşımda uzun şort, spor ayakkabı ve spor tişört giymiş, sanki kapıya kadar koşarak gelmiş gibi görünen biriyle karşılaştım. Telefondaki olgun ses ile bu oğlan çocuğunu eşleştirmek ilk anda şaşırtıcı oldu. Kırk iki yaşında olduğunu öğrenince daha da şaşırdım, çünkü 25 yaşından fazla göstermeyen bu adam kıyafetleri ve kendini sunuş biçimiyle 15 yaşına iniyordu ve benim için sanki bir zaman karışıklığı yaratıyordu.

İlk görüşmede geliş şikâyetinin onu bir yıldır rahat bırakmayan panik ataklar olduğunu söyledi. İki yıl önce spor yaparken dizini incitmiş ve uygulanan tedaviden tam yarar görmemiş. Eskisi gibi koşamamak ve hareketlerinin kısıtlanması, içinde dayanılmaz bir öfke oluşturmuş. Dizine ve kendisini tedavi edemeyen doktorlara karşı kızgınlık hissediyor, durumu kabullenemiyor ve üstüne gitmeye çalıştıkça da dizi daha kötü oluyormuş. Aylar sonra bir gün araba kullanırken göğsünde sıkışma ve yanma hissetmiş. Apar topar büyük bir korkuyla gittiği hastanede önemli bir şeyinin olmadığı söylenerek sakinleştirici yapılmış. O günden sonra sık sık beklenmedik anlarda, özellikle de geceleri uyku sırasında bu sıkışmalar tekrarlamış, her seferinde hastanelere koşmuş. Hep aynı cevap ve tedavi uygulanmış. Kardiyologları dolaşmaya başlamış, herbirinden kalbinin iyi olduğunu duysa da ikna olamıyormuş, çünkü yalnız kaldığında ve geceleri tekrarlayan bu ataklar hep kalbinde yerleşiyor ve ona ölüm korkusu yaşatıyormuş. Bana gelmeden önce bir süre psikoterapiye gitmiş ama arkadaşının yönlendirmesi üzerine bir psikanalistle

durumunu derinlemesine çalışmak üzere bana geldiğini söyledi. Seanslar içinde şekillenen öyküsü şöyleydi:

Makine mühendisi bir baba ve ev kadını bir annenin iki çocuğundan büyük olanı. Kendisinden beş yaş küçük bir erkek kardeşi var. Çocukluğu orta Anadolu'da küçük bir şehirde, mühendislerin yaşadığı bir lojmanda geçmiş. Dokuz yaşında ilk yaşadıkları yerden büyük ama aslında büyük bir şehre göre de çok küçük sayılabilecek bir kasabaya tayin olmuşlar. Mükemmel bir öğrenci, efendi bir çocuk, örnek bir arkadaş olarak hep övgü almış. Çocukluğunu çok az hatırlıyor, anıları daha çok ortaokul döneminde başlıyor.

Babası anılarında hep mutsuz, sinirli, aşırı fedakâr bir adam olarak beliriyor. Babasından korkarmış, hep itaatkârmış. Babasını mutlu etmek ister ve eğer anne ile küsmüş iseler, babasına kalkıp o kahvaltı hazırlarmış.

Anne çok güzel, fedakâr, aşırı koruyucu, üzüntülü şeylere tahammül edemeyen, hassas ve kırılgan gözüken bir kadınmış. Sokakta annesine eşlik ederken ona bakan erkeklerden çok rahatsız olurmuş, ona eğer biri sataşırsa, nasıl onu koruyacağını, küçücük bedeninin buna gücünün yetip yetmeyeceğini düşünürmüş. Babasına kahvaltı hazırladığı gibi annesini de evi temizleyerek mutlu etmek istermiş ve sık sık evi dip bucak temizleyerek onun gözüne girmeye çalışırmış.

Çocukluğundan beri hep hayal kurduğunu, hayallerinde en başarılı, en güçlü, olimpiyat şampiyonu sporcu, en meşhur rock yıldızı, kadınların en gözde kahramanı olduğunu düşlediğini ve bir yanıyla bunların bir gün gerçek olacağına inandığını söyledi. Hep hayallerinde uçarak gittiği, kendisinin lideri olduğu insanların yaşadığı bir ülkesi olduğunu, orada çeşitli zorluklardan kurtardığı insanlar tarafından kahraman ilan edildiğini düşlediğini ve o ülkede her kadının peri olduğunu, mükemmel olduklarını ve hepsinin de kendine aşık olduğunu söyledi. Hala uykuya dalmadan önce bu ülkeyi düşlediğini ama son zamanlarda artık bu hayalin kendini sakinleştirmeye yetmediğini belirtti. Bu ülkenin kendisi için çok önemli olduğunu, mühendislik okuduğu halde rehberlik yapmasının en önemli nedeninin kendini yolunu kaybetmiş insanları ülkesine götürdüğü hayalini gerçekleştirmiş gibi hissettirmesi olduğunu vurguladı.

Hayatının en sıkıntılı döneminin lise son sınıfta bir öğrenci değişim programıyla gitmiş olduğu ABD'de geçirdiği bir yıl olduğunu belirtiyor. Oraya giderken çok büyük bir ilgi göreceğini, kızların peşinden koşacağını, çok popüler olacağını düşleyerek gitmiş. Ama hiç kimse onunla özel olarak ilgilenmemiş, el üstünde tutan olmamış. Yapayalnız hissediyormuş, hep bir

köşede durup etrafa poz verirmiş, belki biri kendisiyle ilgilenir diye beklermiş. Aynı şu anda spor salonunda kızları kesip onlara poz verdiği gibi... ABD'de sınıf arkadaşlarına ve yanında kaldığı aileye Türkiye'de ne kadar popüler ve başarılı olduğu hayallerini anlatırken, Türkiye'deki ailesine ve arkadaşlarına ABD'de ne denli kahraman ve harika olduğunu anlatan mektuplar yazmaya, telefonlar etmeye başlamış. ABD'deki son aylarında evden okula gider gibi çıkıp, herkes gittikten sonra eve dönüyor, yatağa yatıp hayal kurmaya devam ediyormuş. Hayallerin onun akıl sağlığını koruduğuna inanıyor.

Türkiye'ye döndükten sonra anlattığı masallara kendinin de inandığını, zorluk çekmeden bu rolü sürdürdüğünü, bu hayallerle coşup güçlü ve özel hissettiğini anlattı.

Erkeklerden oluşan bir grup yakın arkadaşının olduğunu, ama yıllar geçtikçe herkesin, kardeşi dahil, iş, güç, ev bark, çoluk, çocuk edindiğini, artık onların yanında pek yer bulamadığını söyledi. Arkadaşları da kardeşi de göbeklenip yaşlanmışlar, saçları dökülmüş, tatsızlaşmışlar. Karılarıyla plan yapmaya onların sözünden çıkmamaya başlamışlar. Giderek yalnızlaştığını, onları biraz da aşağıladığını belirtti.

Babası 1997 yılında kalp krizinden ölmüş. O zamandan beri annesine bakmak ve onu mutlu hissettirmekle ilgili sorumlu hissetmeye başlamış. Onun geçimini sağlıyor, her yıl çok pahalı bir tatil köyünde beraber tatil yapıyorlar ve haftanın birkaç günü onun evinde kalıyor. Sanki babasının ölmediğini, kendi bedeninde yaşadığını düşünüyormuş. Eskiden en huzurlu uykuları annesinin evinde uyurmuş, ama şimdi en yoğun panik duygusunun annesinin evinde geldiğini farketmeye başlamış.

Birlikte olacağı kadının mükemmel güzellikte, adeta bir masal prensesi gibi olması gerektiğini, ama hiçbir kadının en mükemmel olduğundan bir türlü emin olamadığı için ne zaman ciddi bir ilişkiye yaklaşsa şüpheye kapıldığını, daha iyisini kaçırmaktan korktuğunu ve bir şekilde o ilişkinin bitmesine sebep olduğunu anlattı. "Uydu kızlar" diye tanımladığı birkaç kadını olduğunu, onları bazı geceler çağırdığını, ama hiç kimseyle beraber uyuyamadığını, hiç bir şeyini paylaşmaya tahammül edemediğini, onlarla işi biter bitmez kadınları göndermek istediğini söyledi. Son on yıldır çok sosyetik bir spor salonuna gidiyor ve poz vererek hep göz önünde olmaya gayret ediyor, pozunu beğenip gelecek mükemmel kadını beklediğini söylüyor, oradaki güzel kızların hepsini izliyor, yanlarına gidip konuşmayı düşünüyor, ama beğenilmeme ihtimalini bir türlü göze alamıyormuş. Her gece eve, ertesi gün mut-

laka prensesi bulacağı düşüncesiyle dönüyormuş. Her gününü derin bir tedirginlik, telaş ve bir şeyleri kaçırma ve kaybetme endişesiyle geçirdiğini, arka fonda daima huzursuz olduğunu ve daima yorgun olup hep iyi bir şekilde dinlenme ihtiyacı içinde olduğunu söyledi. Son seanslarından birinde şu sözleri söyledi: " Yaşlandığımı ve ölümlü olduğumu unutmak için her gün aynı şeyleri yapıyorum ki zaman geçmiyor gibi olsun ve hep telafi şansım bulunsun. Hep aynı şeyleri yapınca hem unutuyorsunuz her şeyi hem de hiçbir şeyi unutmuyorsunuz. Hiçbir şey kaybolmuyor. Hep bir yarın var benim için. Bu orta yaş bedenine sığamıyorum. Kim takım elbiseli, bond çantalı bir adam olmak ister ki... Ben peri kızı isterken ölümlü bir kadının ve bir çocuğun sorumluluğunu nasıl alayım?"

Bu öyküde hepimize en çarpıcı gelen şeyin kimlik duygusunun eksikliği ve bu eksikliğin sonucunda hastanın kendisini anlamlı bir bütünlükte hissedemediği olduğunu söyleyebiliriz. Bu hasta derin bir değersizlik ve yoğun bir parçalanma duygusu yaşamaktadır. Parçalanmayı tetikleyebilecek bir depresyon ya da dışsal bir çatışmayı spor, gelip geçici seks ilişkileri veya büyüklenmeci hayallerin yaratacağı coşku ve uyarılmayla bertaraf etmeye çalışmaktadır. Böylelikle özel olma, değerli ve biricik olma düşlemleri ile tam ve kayıpsız olma yanılsamasını koruyabilmektedir. Tümgüçlü düşlemlerinin artık kayıp duygusunu ve depresyonu bertaraf etmeye yetemediği noktada kaygı atakları ortaya çıkmış ve gerileme başlamıştır. Bu hastada narsisist kişilik örgütlenmesi olduğunu ve Satinover'ın "*Puer Aeternus: Kendilik ile Narsisizm Nitelikli İlişki*"(1980)makalesinde tanımladığı kişilik yapısıyla benzerlik taşıdığını söyleyebiliriz.

Kiley (1984) esasen narsisist kişilik örgütlenmesi olan bazı erkek bireylerde Peter Pan sendromu olarak adlandırdığı bir durum tanımlamıştır. Kiley'e göre bu kişilerin:

- Duyguları çabuk paralizi olur ve abartılıdır,
- Hayal kırıklıkları depresyona ve kendine acımaya dönüşür,
- Bu kişiler duygularını paylaşamazlar,
- Duygularını farkedemez ve duygularına temas edemezler,
- Suçlu hissetme eğilimindedirler ve rahatlayamazlar,
- Arkadaşlarıyla gerçek bir yakınlıkları yoktur,
- Çabuk paniğe kapılır ve ait olmayı çok isteseler de bağlanamaz ve yalnız hissederler,
- Kadınların hepsine sahip olmak isterler, mükemmel kadının bir gün mutlaka kendileri için geleceğine inanırlar.

Hastamda da görüldüğü gibi, Peter Pan Sendromu yaşayan Puer Aeternus'un en büyük meselesi, kayıp ve yas, yaşlanma ve ölüm, stres ve travma ile yüzleştiğinde kişiliğinin yetişkin taraflarını duraklatan patolojik savunmaların üstesinden gelememesi ve gerilemeci ögelerin hakimiyetinin engellenememesidir, başka bir deyişle, puer aeternus yas işini yapamaz. Daima genç kalmasının yegane gayesi yas ve buna bağlı olarak ortaya çıkacak ruh sancısını savuşturmaktır. Yas işi bireyin savunmaları ve tutumlarını da içeren pek çok benlik işlevini gerektirmektedir. Bunların aksaması durumunda, yani yas tutulamadığında, ilk içsel nesnelere bağlı kalınır ki bunlar engelleyici ve savunmacı olarak ülküleştirilmiş nesnelerdir. İç nesneleri ve bunlarla ilişkili kendilik bölümlerini taşıyan kendiliğin yası tutulmamış parçaları çoğunlukla bastırılır. Böylece kişi müthiş bir çoraklık içine düşer ve kendilik bilgisi fakirleşir. Tümgüçlü ilk nesnelere ve düşlemlere bağlı kalarak ruhsal acıdan kaçınmaya çalışır. Kogan'ın da belirttiği gibi (2007) bu süreci manik savunmalar ve inkâr düzenekleriyle devam ettirmeye çalışır.

Sözlerimi burada noktalayarak sabrınız ve ilginiz için sizlere teşekkür ederim.

KAYNAKÇA

Barrie, J. M., *Peter Pan*, Intro. Michael P. Hearn, Illus. Susan Hudson, Tundra Books, Montreal, 1988.

Freud, Sigmund, *Thoughts on War and Death*, Standard Edition, sayı 14, 1915, s. 273-303.

Jung, C. G., *The Collected Works of C.G.Jung* (1953), Princeton University Press, 1953-1979.

Kiley, D., *The Peter Pan Syndrome*, Avon, New York, 1984.

Kogan, I., *The Struggle Against Mourning*, The Rovman and Littlefield Publishing Group Inc., Maryland, Estover Road, Plymouth, UK, 2007.

Kohut, H., *The Restoration of the Self*, International Universities Press, New York, 1977.

Satinover, J., "Puer aeternus: The Narcissistic Relation to the Self", *Quadrant*, cilt 13, no. 2, 1980.

Von Franz, M. L., *Puer Aeternus: a Psychological Study of the Adult Struggle with the Paradise of Childhood*, 2. baskı, Sigo Press, Boston, 1981.

Yeoman, A., *Now or Neverland, Peter Pan and the Myth of Eternal Youth*, Inner City Books, Toronto, 1998.

17

Terapötik Direnç Olarak Külkedisi Düşlemi

M. Banu Büyükkal

Bir varmış bir yokmuş... düş, düşlem ve masallar gibi...
Deve tellâl, pire berber iken, ben dedemin beşiğini tıngır mıngır sallarken... Anadolu masalları bilinçdışının uzamsız, zamansız ve mantıksız işleyişini bir çırpıda özetleyen bu deyişle başlar genelde. Bu konuşma da dahil olmak üzere, psikanalitik kavramlar söz konusu olduğunda ilk akla gelenler batı masalları oluyor ne yazık ki. Bu sempozyumda ve benim konuşmamda da olduğu gibi, çocuklar kadar psikanalistler de genelde batı masallarına kulak veriyor. Hem travmaların kuşaktan kuşağa aktarılmasında önemli rol oynayan, hem de bu toprakların binlerce yıllık kültürünü yoğunlaştırmış olan Anadolu masallarına hak ettikleri özeni vermekte geciktiğimizi düşünüyorum. Dilerim yakın gelecekte bu yönde girişimler bu eksiği kapatır.

İki hastayla yürüttüğüm psikanalitik psikoterapi çalışması sırasında kendiliğinden bir masal sürecin ortasına geldi yerleşti. Burada bu masalın, Külkedisinin öyküsünün çalışmamızdaki anlam ve öneminden söz etmek istiyorum.

Külkedisi M.S. 9. yüzyılda Çin'de yazıya geçirilmiş. O zamanlar o diyarlarda ayakların ufaklığı cinsel çekicilik ve güzellikle ilişkilendirilirmiş. İlk Külkedisi basılı olarak 1600'lerde yaşamış İtalyan öykü derleyici Basile'in kitabında yer almış. "Kedi Sinderella." Masalda, dul prens kızını çok seviyor, ancak kötü bir kadınla evleniyor. Kız dadısına üvey annesini şikayet ediyor. Zezolla dadısının azmettirmesiyle üvey anneyi öldürüyor, sonra bu dadı babayla evleniyor, ve gizlediği 6 kızı ortaya çıkıyor. Babası yolculuğa çıktığında

kumru periler hurma çekirdeği getiriyor, bunun içinden peri kızı çıkıyor. (Bizde peri kız, oysa batıda peri anne!). Dünyada 350 üzerinde Külkedisi öyküsü var. Bazılarında baba kızıyla evlenmek istiyor, kız kaçıyor.

Grimm kardeşlerin versiyonunda:

Külkedisi, annesi ölüm döşeğindeyken kendisine uysal ve iyi bir kız olmasını öğütleyen küçük bir kızdır. Babası, iki kızı olan bir kadınla evlenir. Külkedisi giderek mutfakta ocağın küllerini temizlemek ve ayakişlerine bakmaktan kendine zaman ayıramayan kurumdan kapkara olmuş, yorgun bir genç kıza dönüşür. Babası bir yolculuğa çıkarken üç kıza dönüşünde ne armağanlar istediklerini sorar. Üvey kardeşler pahalı armağanlar isterler. Külkedisi, büyük bir alçakgönüllülükle, şapkasına takılan ilk dalı getirmesini ister. Sonra bu dalı annesinin mezarının başına diker ve dal bir dilek ağacına dönüşür. Üstünde sihirli kuşlar yaşar. Günün birinde, bir fermanla Prensin gelinini seçeceği üç günlük bir festival düzenleneceği ilan edilir. Külkedisi üvey kız kardeşlerinin baloya hazırlanmalarına yardım eder, ama kendisi de gitmek için izin istediğinde üvey annesi ona bitirmesine imkan olmayan angaryalar yükler. Ne ki, sihirli kuşların yardımıyla bütün işleri bitirir ve baloya gidebilir. (Bu versiyonda sihirli değneği olan peri anne yerine sihirli kuşların olması ayrıca yorumlanabilir.) Prens görür görmez ona aşık olur, ancak her gece, kimliğini öğrenemeden genç kız kaçıp gider. İlk gece güvercinliğe saklanır, babası baltayla bu yapıyı kırsa da onu bulamazlar. İkinci gece armut ağacına tırmanır, babası bu ağacı da keser, yine görünmeden kaçmayı başarır. Ancak üçüncü gece Külkedisi kaçarken altın (bu versiyonda cam değil) terliğini düşürür. Prens kayıp aşkına ayağı bu minicik terliğe sığacak kadını bularak kavuşmaya çalışır. (Burada masalın fetişizm açısından simgeleri ayrı bir konuşma konusu.) Üvey annenin önerisiyle iki üvey kız kardeş ayaklarını bu terliğe sığdırmayı başarırlar. Biri ayak parmaklarını keser, diğer topuğunu. Ancak her seferinde Külkedisinin sihirli kuşları kan izlerini fark ederler ve Prensi bu kandırmaca konusunda uyarırlar. Nihayet Külkedisi, gerçek kahraman Beyaz Atlı Prens tarafından kapılıp götürülür. Son bir intikam olarak, sihirli kuşlar üvey kız kardeşlerin gözlerini teker teker oyarlar. (Sonraki versiyonlarda çocuktaki bilinçdışı saldırganlığın sözcüsü olan bu vahşi son yumuşatılmış gibi duruyor.)

Fransızca Land Perrault versiyonunda öykü hemen hemen aynı başlamakla birlikte bir dilek ağacı yer almaz. Külkedisi kardeşlerini baloya hazırladıktan sonra kalbi kırık ve umutsuz durumdayken bir peri anne belirir ve sihirli değneğiyle bir balkabağını arabaya, fareleri atlara ve kertenkeleleri

uşaklara çevirir. Külkedisinin kendisine muhteşem bir tuvalet giydirir ve ayaklarına cam terlikler verir. Ne var ki sihir geceyarısı bitecektir. Baloda Prens "gizemli kadına" âşık olur, ancak her gece genç kız saat on ikiyi vururken saraydan kaçar. Üçüncü gece cam terliğini düşürür ve Prens yitik aşkının izini sürmek için bu terliği kullanır. Üvey kardeşler ayaklarını terliğe sığdırmak için çok uğraşırlar ancak nafile. Külkedisinin terliği denemesine önce izin verilmez, ancak Prensin ısrarı üzerine terliği ayağına geçirir ve o an yeniden balonun gizemli prensesine dönüşüverir. (Prensin âşık olduğu kadını bir terlikten tanıması karikatürlere konu olmuş, ayrıca ele alınması gereken bir ayrıntı.) Kardeşler ondan kendilerini affetmesini isterler. Külkedisi Prensiyle evlenir, kardeşlerini de daha düşük soylularla evlendirir.

Kuşkusuz her düş, düşlem, masal gibi Külkedisi de zengin yoğunlaştırmalar, simgeleştirmeler, yer değiştirmeler içeriyor.

Freud, (1913) "Üç Kutu (Tabut) Teması (The Theme of the Three Caskets)" başlıklı yazısında Sinderella'yı Shakespeare karakterleri Portia ve Cordelia ile ve mitolojiden karakterlerle birlikte ele alır ve yaşlı adamın ölüm içgüdüsü karşısındaki tutumunu irdeler. Anne, anne yerini alan eş ve Toprak ana. Ayak ve ayakkabının cinsellik simgeleri oluşu, balkabağının gebelikle ilişkilendirilmesi, fare kardeşlerle kardeş rekabetine gönderme, fallik atları vs. ele alır. Ancak benim ele almak istediğim açı daha farklı.

Şimdi sözünü ettiğim, bana bu konuşma için esin vermiş olan iki klinik vakaya döneceğim.

İlki, G hanım, özellikle stres yaratan durumlarda şiddetli karın ağrıları ve ishal yakınmalarıyla birçok gastroenterolog gezdikten sonra yönlendirilmişti. İlk görüşmede kendini boş hissetmekten, işinde motivasyon hissedememekten, çıkan fırsatları değerlendirememekten yakınıyordu. Tek umudu iyi bir erkekle karşılaşıp evlenmekti. Haftada iki kez yüz yüze görüşmelere başlandı. Anne babasının beşinci ve "kaza kurşunu" çocuğuydu. Anne kendisine hamileliği sırasında ciddi sıkıntılar yaşamış, doğum sonrasında uzunca süren bir depresyon geçirmiş ve G'yi emzirememişti. G, hep hasta olan bu anneyi sınırları bulanık, koruyucu olmayan ve onu kaygılara karşı koruyamayacak birisi olarak algılıyordu ve en baştan itibaren aralarında psikosomatik bir tür ortaklık kurulmuştu. Çeşitli hastalıklarına rağmen dar gelirli oldukları için evlere temizliğe giderek aile bütçesine katkıda bulunan anne ilkokula başlayana kadar G'yi de yanında götürüyor, ancak onun varlığını asla belli etmemesini tembihliyordu. Terapiye düzenli olarak devam etmesine ve dinamik ve genetik bağlantı yorumlarını kabul eder gözükmesine karşın hayatındaki zor-

luklar olduğu gibi devam ediyordu. Zaman zaman düşlerini getiriyor, ancak somut çağrışımlar dışında çağrışım yapamıyordu. Benim yorumlamamı bekliyor, anlaşıldığını hissettiğinde belirgin biçimde rahatlıyor, ancak kendisi özdüşünüm kapasitesini bir türlü devreye sokmuyordu. Terapinin birinci yılının sonuna doğru bunca zamandır geldiğinden, hiçbir şeyin değişmediğinden yakınmaya başladı. Evet, karın ağrıları geçmişti, ama hala kendini değersiz hissediyordu ve işyerinde kaale alınmamakla ilgili zorluklar yaşıyordu. Beğendiği adamlar oluyor ama hiçbiri onunla ilgilenmiyordu. Düş getirmez olmuştu. Bunlara rağmen hiç aksatmadığı seanslarda yüzüme beklentiyle bakıyor, sanki onu içinde bulunduğu durumdan benim kurtarmamı istiyordu. İlk başlarda tedaviyle ilgili umut olarak düşündüğüm durumun gerçekte iyileşmeye karşı bir direnç olduğunu anlamaya başlamıştım. Onunla da paylaştığım bu direnci defalarca ele almamıza karşılık kendimi çaresiz hissettiğim, onu emziremeyen ve duygusal olarak besleyemeyen anne olduğum seanslar birbirini kovalıyordu. Uyumamak için kendimi zor tutuyordum. Karşı aktarımımı anlamaya çalışıyor, onun mahrumiyet duygularının yoğunluğunu idrak ediyordum. Onun için orada olmayı sürdürdüm. İkinci yılın sonuna doğru, bana karşı öfkesini nihayet kabul ettiği ve açıkça dile getirdiği bir seansın ardından bir düş getirdi.

> "Kafa derisi sıyrılıp bir beyin ameliyatı yapılıyor, ameliyat sırasında acımıyor, sonrasında çok acıyacak..."

Bu düşünü kendisi yorumladı, ortak çalışmamızın zihninde bir ameliyat gibi olduğunu, ama hayatının gerçeklerini kabul edip sorumluluk almanın çok acı verici olduğunu hissettiğini aktardı. Bir perinin sihirli değnekle ona özgüven kazandıracağını ve prensinin onu fark edeceğini beklemekten vazgeçmesi gerekiyordu. Terapinin hayallerini elinden almasına karşı çok direnmişti, ama gerçek doyumu bulabilmesinin tek yolunun iyilik perisini, sevecen ve besleyici anneyi beklemekten vazgeçmesi olduğunu kavramıştı. Bunu uzunca süren depresif bir dönem izledi. Annesine karşı suçluluk duyuyordu. Yavaş yavaş iç dünyasındaki çatışmalarla daha fazla yüzleştikçe kendilik değeri de arttı. Mükemmel olmadığını bildiği bir genç adamla birlikte olmaya başladı. Dördüncü yılda bu gençle evlendi, hayalindeki iş ve eşi bulamamış olsa da yaşamından keyif ve doyum alabildiğini hissediyordu. Paradoks biçimde, ancak ondan vazgeçebilmesiyle masal gerçek olmuştu. Bu aşamada, birlikte tedaviyi sonlandırmaya karar verdik.

Büyümek, haz ilkesinden vazgeçmek, anne-babalarımızın ancak yeterince-iyi olabileceklerini, hatta çoğunlukla bunu bile olamayacaklarını kabul etmek, insanlık durumunun ve kendiliğimizin güçlü ve zayıf yanlarına sahip çıkmak anlamına gelir. Bu, sağlam bir kimlik duygusunun edinilmesiyle el ele gider.

İkinci hastam, T hanım 32 yaşındaydı, 4 yaşında bir oğlu vardı, ve işsizdi. Mimardı, ancak bugüne dek hep kariyerinin altında işlerde çalışmıştı; bir işyerinde adam çıkartıldığında ilk gönderilen hep o olmuştu. Kendisi 3 yaşındayken anne ansızın beyin kanamasından ölmüştü. Bir süre babaanne yanlarına gelmiş, ancak baba kısa süre sonra evlenmişti. Art arda iki kızları olmuştu. Üvey anne kendisine çok zalim davranmıştı, onu yüklük olarak da kullanılan küçük bir odada yatırıyordu. Lise yılları boyunca ev işlerinin birçoğunu üstlenmesi gerekmişti. Kardeşlere her türlü okul dışı etkinliğe katılmaları için izin verilir, kaynak ayrılırken kendisine paralarının olmadığı söyleniyordu. Kendisini değersiz hissettiği, eşiyle ilişkilerinin hep kendisinin fedakârlığını gerektirdiği, oğluna iyi anne olamadığı için tedavi arayışına girmişti. Haftada iki kez görüşme önerilmesine ve seans ücretinde ciddi bir indirim yapılmasına karşın parasal nedenlerle yalnızca bir kez gelebileceğinde ısrar etti. Süreci bir buçuk yıl devam edebildi. Kendini "paçavra"lardan fazlasına layık görmeyişi, diğer mazoşist eğilimleri, kazalara yatkınlığı, ve hayatını sürdürmek için eşine muhtaç olmasının altında yatan saldırgan ve açgözlü kendiliği gelen malzemeyle defalarca yorumlandı. Anı mı yoksa düş mü olduğunu tam kestiremediği bir sahnede *büyük bir dalga kendisini götürüyor, çevreden kimse yardım etmiyordu.* Bunun, annesinin ölümünün ardından duyduğu şaşkınlık ve suçluluk duygularıyla baş etmesine yardım edecek kimse olmayışıyla ilişkili olabileceği üzerinde duruldu. Bundan kısa süre sonra getirdiği düşte,

> "Antalya'ya yüzmesi gerekiyor, ancak yorulduğu için yüzemez oluyordu. Biri onu sudan çıkartıyordu, ancak orası Bodrum'du. Hedefine varması için yardım teklif edilmesine karşılık reddetmiş, düşte artık devam edememişti."

Aynı seansın sonunda artık parası kalmadığı ve yakında iş bulma umudu olmadığı için gelemeyeceğini söyledi. Bodrum'un sözcük anlamıyla onun karanlık bilinçdışını temsil ettiğini düşündüm. Tedaviye "ara vermekle" ilgili dış nedenlerin yanında iç nedenler de olabileceğini, bodrumun onu ürkütüyor olabileceğini ama birlikte orayı keşfedip korkutucu bir yer olmaktan çıkartabileceğimizi söylememe karşın bir daha gelmedi. Ben ona indirim yapan Peri olmuştum, ama onu bodruma sokan kötü üvey anneydim aynı zamanda. Üvey

annenin iyi yanları olabileceğini asla düşünmüyordu, annesinin kendi arzusu yüzünden değil, doğal nedenlerden öldüğünü bir türlü kendisine anlatamıyordu. İki temsil arasında bütünleşme sağlamasının neredeyse imkânsızlığını, Külkedisi olarak kalmaktaki ısrarını anlamaya çalıştım. Küçük kız tam da Oidipus evresinde, annesine karşı öldürücü arzular beslemekteyken ansızın onun ölüvermesi düşlemlerini somutlaştırmış ve yoğun suçluluk yaratmıştı.

Günün birinde sihirli değneğiyle onu paçavralar yerine en harika giysilerle, en üstün işlerle donatacak peri hayaline tutunmakla, hepten iyi, daima veren bir anne imgesini koruyordu; bütün suç başkalarına yansıtılmış durumdaydı. Pregenital dönemin hep veren annesi ancak ölü kalarak korunmuş oluyordu. Kendi annelik işlevlerini sahiplenmek de, annesi olmak, onu hayata döndürmek anlamına geliyordu. Sanki çocuğunun üvey ablası gibiydi. Benimle olan ilişkisinde iyi annenin kötü anneyle bütünleşmesi onun anneyi büyüsel biçimde öldürmüş olmaktan duyduğu suçlulukla yüzleşmesi ve yasını tuttuktan sonra kendi hayatının sorumluluğunu alarak annelik işlevlerini üstlenmesi, hak ettiği gibi bir iş bulması, hayattan zevk alması, kendini geliştirmesi ve eşiyle ve oğluyla doyumlu ilişki kurması anlamına gelecekti. Ne ki, o Grimm kardeşlerin versiyonunda olduğu gibi, artık güce sahip olursa, belki dişi bir Oidipus gibi, gözlerinin kör edileceği korkusuyla bodruma girerek yola devam edememişti. Annesinin külleriyle kalmak, kefaret ödemenin yanı sıra, onun canlanarak kendisinden intikam almasını önlemesinin tek yoluydu. Masal Roheim'a göre "büyüsel biçimde çözümlenen nevrozdur", benim hastam, masalın, ya da terapinin sonunun gelmesine izin vermeyerek bu çözüme engel oluyordu.

İki hastam da depresif bir çaresizlik duygusu aktarıyordu. İkisi de kendilerini kişisel ve mesleki yaşamlarında başarısız addediyordu. Tedaviye sadakatleri başlarda bana olumlu bir nitelik olarak görünmüş, bunun kurt kılığındaki kuzu olduğunu anlamam zaman almıştı.

Green, bebeklikte annesinin sevgisinin ya da anneyle duygusal bağın kaybının çocuğun benliğinde derin narsisist yara açtığını ve sonsuza dek onu yasa mahkûm ettiğini ve bu yaranın çocuğun iç dünyasının örgütlenmesinde şekillendirici rol oynadığını söyler. İki hasta da sevgi nesnelerini erken kaybetmenin tutulamayan yasıyla bir düşleme tutunmuşlardı.

Çatışmaları durumlardan kendilerini kurtaramamak, sevme yetisine sahip olmadıkları düşüncesi, yeteneklerini kullanamamak, elindekileri değerlendirememek ortak özellikleriydi. Boşluk ve değersizlik duyguları, hiçbir şeyden haz alamamaları ve yaşamlarından kendilerinden duydukları derin hoşnutsuzluk günün birinde hak ettiklerine kavuşacakları hayalini besliyordu.

İkisi de, Green'in sözleriyle birincil nesneyi korumak ve onun kaybını tekrar tekrar yaşamak gibi acımasız bir kısır döngünün içindeydiler. İlk hasta, anne gibi olmaktan çok "anne" olmak zorunda kalmıştı. Ona asla sahip olamadığı için ondan duygusal olarak ayrılması da mümkün olamamıştı. Aktarımda iyi ve kötüyü aynı anda temsil edebilen, ayrılma ve bireyleşmesine izin verebilen "canlı" bir annenin yaratılabilmesi onun çaresizlik duygularını bir kenara bırakıp kendi sınırlarını çizebilmesine alan tanımıştı. Bu sayede masalın Grimm versiyonunda olduğu gibi, "kör" olmayı göze alıp gerçek bir ilişki kurabilmişti.

Oysa ikinci hasta, Vamık Volkan'ın ifadesiyle, somutlaşan düşleminin etkileriyle başa çıkamamış, farklı bir düşlemin, Perrault versiyonundaki çaresiz, cam terlik gibi kırılgan genç kız kimliğine saplanıp kalmıştı. Green'in sözleriyle, "mezar bekçisi" olmuştu. Ölümde var olmak ya da yaşamda yok olmak gibi bir açmaza sıkışıp kalmıştı.

Söze dökülmese de, hangi versiyonu olursa olsun Külkedisi düşleminin varlığını terapinin ya da analizin erken dönemlerinde fark etmek, istediğinin sevgi ve yaşamı dolu dolu hissedebilmek olduğunu söylemesine karşın, analizanın analisti ölü anne olarak tutma çabalarını görmeyi sağlar. Bu da, analizin onun yaşamla başa çıkmasına yardımcı olacak bir süreç olmak yerine bitimsiz bir sürece dönüşmesine engel olacaktır.

KAYNAKÇA

Ahumada, J. L., On Narcissistic Identification and the Shadow of the Object, *Int. R. Psycho-Anal.*, sayı 17, 1990, s. 177-187.

Altman, L. L., "The Waiting Syndrome. *Psychoanal Q.*, sayı 26, 1957, s. 508-518.

Bassin, D., "Nostalgic Objects of our Affection: Mouring, Memory, and Maternal Subjectivity", *Psychoanal. Psychol.*, sayı 10, 1993, s. 425-439.

Bernstein, J., "A Resistance to Getting Better", *Mod. Psychoanal.*, sayı 29, 2004, s. 37-42.

Bettelheim, B., *The Uses of Enchantment*, Vintage Books, New York, 1977.

Collier, M. J., "The Psychological Appeal in the Cinderella Theme", *Am. Imago*, sayı 18, 1961, s. 399-411.

López-Corvo, R. E., "The Forgotten Self: With the Use of Bion's Theory of Negative Links", *Psychoanal. Rev.*, sayı 93, 2006, s. 363-377.

Rosenman, S., "Cinderella: Family Pathology, Identity-Sculpting and Mate-Selection", *Am. Imago*, sayı 35, 1978, s. 375-396.

Marcus, D. M., "The Cinderella Motif: Fairy Tale and Defense", *Am. Imago*, sayı 20, 1963, s. 81-92.

18

Kapanış Konuşması: Uluslararası Psikanaliz Birliği'nin Kuruluşunun 100. Yılında Psikanaliz ve Türkiye

Bella Habip

"En yakınım en uzağımdır."
Herakleitos

Kapanış konuşmasını bana teklif eden Düzenleme Kurulu üyelerine içten teşekkürler ederim; bana ayrılan bu 15 dakika içinde hemen konuma girmek istiyorum. Uluslararası Psikanaliz Birliğinin 100.yıl kutlamasını ve Psike İstanbul Çalışma Grubu olarak Birliğe bağlanmamızı ben sempozyumdaki sunumum üzerinden düşünmek ve sizlerle paylaşmak istiyorum.

Sunumumda *tekinsizlik* kavramından yola çıkarak rüyaların yarattığı tekinsizlik duygusunun benliği hem sarstığını hem de onu derinden beslediğini rüya analizleri üzerinden anlattım. Şimdi "Psikanaliz ve Türkiye" konusu bağlamında yine *Tekinsizlik* kavramıyla devam etmek istiyorum. Bu konu çok geniş ve birçok altbaşlığı hak ediyor. Psikanalizin neden bu kadar bariz bir gecikmeyle bir tedavi pratiği olarak Türkiye'ye yerleşmesinden tutun, psikanalize olan kültürel içerikli dirençlere varana kadar çok farklı alanlarda çalışmamız mümkün. Bundan altı yıl önce neden 100 yıl geç kaldığımızla ilgili yine bu üniversitede Gökçe Cansever'in anısına düzenlenen bir toplantıda bazı tespitlerde bulunmuştum. Bu tespitlerimden birinde psikanaliz metinlerine, psikanalizin bilinçdışı, aktarım, çocukluk çağı cinselliği, erişkin kadın ve erişkin erkek cinselliği gibi ve daha başka birçok nesnelerine uzaktan, ve bir yabancının, bizim gibi olmayan ve başka türlü düşünen birinin nesnelerine bakar gibi bakmanın, yani bizim tarafımızdan bir tür "oryantalizm" içeren bu

bakışın, duygusal bir katılım içermeyen bu bakışın, psikanalizin bu coğrafyada yerleşmesindeki geç kalınmışlıkla ilgisi olabileceğini ileri sürmüştüm. Hatırlarsanız sempozyumdaki sunumumda rüyasında bir müzeyi ziyaret eden ve tabloları uzaktan seyreden analizandan bahsetmiştim. Bir tür tekinsizlik psikolojisinden söz ediyorum; psikanaliz metinlerinde rastladığımız, bize hem çok tanıdık hem de o ölçüde de ürkütücü bir şeyin varlığından söz ediyorum. Psikanaliz metinlerindeki evrensel olgulara karşı geliştirilen bu tekinsizlik psikolojisi bağlamında örneğin Oidipus Karmaşası'nı oluşturucu bir deneyim olarak değil de, babayı arkadan vuran, ona ihanet eden cani bir Oidipus'u mu görüyoruz acaba diye de bir soru sormuştum. Yani metinleri kendi ait oldukları bağlamdan koparıp kendimize ait, ama sorgulamadığımız, tahlil etmediğimiz bir bakış açısıyla mı okuyoruz? Örneğin kadınlık konusu annelik bağlamından ayrı ve bağımsız olarak düşünülmeye başlayınca ne oluyor? Yoksa bir diğer kaçış yolu olarak da psikanaliz kuramlarındaki anneyi yücelten metinlere mi ağırlık veriyoruz, örneğin? Anneyi, çocuğunu besleyen, kollayan ve neslini devam ettiren sadece iyi bir nesne olarak görmeye devam ettikçe, yani onu idealleştirdikçe, kutsallaştırdıkça ne derece Öteki'ye, babaya, toplumsal olana, başka olana, iğdiş olmanın oluşturucu deneyimine açığız?

Bir başka deyişle, Batı felsefesinin ve batının üzerinde temellendiği dünya görüşündeki sorgulayan ve başkaldıran, yani iğdiş olmayı göze alan bireyi ön plana çıkaran etik anlayışla, toplulukçu, geleneksel ve otoriter değerler karşı karşıya gelince ne oluyor? Bu anlamda Freud'un metinlerini yakından okuyan, düşünen ve Türkçe'ye çeviren şair, yazar, felsefeci ve hekimlerin Türkiye'de 1930'lu yıllardan beri var olmasına rağmen bir tedavi yöntemi olarak psikanalizi icra etmemiz için, psikanalizin bir disiplin olarak kurumsallaşması için 20. yüzyılın sonunu beklememiz neyin belirtisidir? Psikanaliz tedavisinin altın kuralı Serbest Çağrışım'ı, serbestçe konuşmayı azımsadık mı, yoksa serbestçe konuşmaktan korktuk mu? Türkçedeki "Dilin kemiği yoktur" atasözüne bakacak olursak dilin bu esnekliğine çekilen dikkat bir tür uyarı niteliğinde midir? Hakikaten konuşmak, serbestçe konuşmak o kadar kolay bir şey midir?

Bu soruların yanıtları muhtemelen çok çeşitlidir ve buradaki konumumuz bu sorulara yanıt aramak için maalesef yetersiz. Ama tekinsizlik kavramını psikanalizin tam anlamıyla Avrupa'lı olmayan yeni bir coğrafyada yeşermesini anlatan bir allegori olarak öneriyorum. Unutmayalım tekinsizlik içinde hem yabancı olanı hem de tanıdık ve yakın olanı barındırıyor. Neden tekinsizlik?

Birincisi tıp, psikoloji, sosyoloji, felsefe, siyasal bilimler hatta mimarlık ve arkeoloji gibi disiplinlere baktığımızda ve bu disiplinlerin önde gelen akademisyenlerinin yapıtlarına baktığımızda, Türkiye'de psikanalizin izlerini bariz bir şekilde görüyoruz. Psikanalizin kimi kavram ya da paradigmaları; bastırma, unutma, cinsiyet, cinsellik, farklılık, toplumsal bilinçdışı, imgelem, düşlem, özneleşme, özne olma gibi şimdi hızla sıraladığım ama daha başka birçok kavram bu disiplinler için çok yakın ve tanıdık kavramlar. Bu araştırmacılar kendi disiplinleri içinde psikanalizle tanıdıklık ilişkisi kurabiliyorlar.

Bir diğer yandan özellikle ruh sağlığı çevrelerinde psikanalize olan yoğun ilginin paralelinde, bir tür karşı özdeşleşim diye tanımlayabileceğim bir tavır da izlenmekte. Psikanalize şiddetle karşı çıkıp ama her nedense psikanalizin kavram ve argümanlarıyla kimi atölye çalışmaları düzenleniyor, yayınlar yapılıyor. Psikanalizin adı anılmıyor ama kavramları ait oldukları kuramsal çerçeveden sorgusuz sualsiz alınıp apayrı bir çerçeveye oturtuluyor, yabancı tanıdık hale getirtiliyor. Ama bu tanıdık, *familiar* denilen şey, içinde yıkımı, ötekisizliği, yabancıya olan tahammülsüzlüğü gösteriyor.

Psikanalizi hem tanıdık hem de yabancı bir nesne olarak algılamak ruhsallığımızın içerdiği iki temel katmanıyla ilintili olabilir mi? Bion psikanalizin hem bilinç hem de bilinçdışı olmak üzere iki bakışı da içermesi, iki bakışlı olması açısından (*binoculaire*) diğer disiplinlere karşı olan üstünlüğünü ileri sürer. Bu iki bakışı birarada çalıştırmak çatışmasız, acısız olmaz, tıpkı bir psikanaliz tedavisinin çatışmasız ve acısız olamayacağı gibi.

Tekinsizlik deneyiminin olası bir bütünleşmeyi de beraberinde getireceği düşüncesini rüyalar bağlamında ileri sürdüm. Tekinsiz bir disiplin olan psikanalizin yeni bir coğrafyada gelişmesini de aynı şekilde kurgulayabiliriz diye düşünüyorum. Sadece Batılı değerleri içselleştirerek değil, ama aynı zamanda kendi değerlerine, kendi bakışına da hem içeriden hem dışarıdan, –bazen uzaktan, bazen kıyısından da olsa– ama kendi ruhsal yaşamının içerisinden, yani kendi bakışına bakarak pratiğini geliştirecek analistler oldukça Avrupalı olmayan bir coğrafyada psikanalizin gelişmesini kaçınılmaz olarak olarak görüyorum. Bu da Türkiye'deki analist olarak bizleri Oidipus'u, Anne ve Fahişe açmazından (dilemma) ayrı düşünülebilen Kadın'ı, Cinsiyet Farklılığı bağlamında Farklılığı ve Öteki'yi yeniden derinliğine çalışmaya davet etmiyor mu?

Bu temel konuları ve daha nice farklı konuları gelecek yıllarda düzenleyeceğimiz sempozyumlarda derinliğine çalışmak umuduyla...

Dizin

Abella, A. 77, 82
Adler, A. 110
Afazi 101
Aktarım 3, 15, 28, 43-47, 49, 66, 69, 71, 75, 81, 85, 106, 107, 118, 120-123, 145, 166, 185, 187
Akutpsikotik Ataklar 51
Alptekin, Nilgün 4, 165
Alımlama 87
Altbenliğin Kitabı 110
Altbenlik 23, 24, 56, 58, 110, 116, 133
Amerikan Benlik Psikolojisi Ekolü 20
Analitik Alan 2, 8, 9, 15, 118, 124
Analoji 10, 32, 126
Antik Çağ 33, 157-160
Antik Yunan 157, 159
Anzieu, D. 41, 161, 163
Artaud, A. 86
Asimilasyon 108
Asosyal 12
Aşk 35, 44, 45, 78, 141, 153
Atena (Minerva) 98, 100
Avrupa 2, 32, 33, 188, 189
Ayna Evresi 68

Babil Talmud 147, 158
Bağlantı Nesnesi 59
Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi 51
Bakirelik 18, 100, 153
Baranger, W. ve M. 118
Barrie, J. M. 171, 178
Baudelaire, Charles 82
Beckett, Samuel 86, 99
Benlik Bölünmesi 19, 20
Benlik Patolojisi 19
Benlik ve Altbenlik 56, 110
Bernays, Jacob 107
Bernheim, Hippolyt 101, 106
Bertrand, Michèle 17
Bilinçdışı Düşlem 3, 18, 55, 58, 77, 81, 115, 170
Bilinçöncesi 18, 36, 57
Binoculaire (İki Bakışlı) 189
Bion, W. 19, 20, 25, 26, 28, 29, 60-62, 82, 85, 89, 95, 116, 161-163, 185, 189
Bir Resim Sergisinden Tablolar 102
Birincil Benlik 103
Birincil Düşlem (Ur Phantasien) 115
Bloom, Harold 99, 100
Boerne, Ludwig 111
Botella, C. ve S. 118
Braid, James 105
Brentano, Franz 102, 103
Brook, Peter 2, 5, 7, 9, 10, 14
Büyükkal, Banu 3, 112, 179

Caillois, Roger 34
Calvino, Italo 125-127, 136
Cansever, Gökçe 187
Cervantes, Miguel 99
Charcot, J. M. 101, 105, 106, 108
Chaucer 99
Ciğeroğlu, Berrak 3, 171
Cinsellik Üzerine Üç Deneme 109
Cinsiyet Farklılığı 21, 27, 37, 189
Conrad, Joseph 119
Contes et Divans: Médiation da Conte dans la ViePsychigue 17
CosaNostra 140

Çiftedeğerlilik 48, 59
Çivi yazısı 147
Çocukluk 2, 6, 7, 13, 24, 33, 35, 36, 38, 43, 44, 65, 67, 72, 75, 79, 113-123, 133, 137, 145, 152, 161, 166, 171, 173-175, 187
Çözülme (Disosiyasyon) 34, 59, 78, 105

Dante 99
Darwin, Charles 111

De Coster, Nayla 3, 150, 157
Dejenerasyon 107
Delage, Yves 108
Denzler, Betty 2, 3, 31, 41
Depresyon 137, 158, 177, 181
Dış gerçeklik 6, 15, 85, 135, 161
Dışavurum 105, 114
Diatkine, R. 116
Dickinson, E. 89
DieFackel 109
Diller Karmaşası (The Confusion of Tongues)115
Dinamik Psikiyatri 102, 105
Dispaux, M. France 2, 17
Donnet, J-L. 119
Duygulanım 21, 37, 65, 66-69, 74, 81, 89, 90, 95, 115, 161, 162
Düalistik (İkici) 102
Dürtü 3, 9, 18, 20-26, 35, 52, 55, 58, 59, 61, 67, 77-80, 87, 104, 110, 115-117, 133, 151, 160, 161, 169
Düşlem Dünyası 3, 6-8, 10, 12, 16, 97, 114, 115
Düşlemin Doğası ve İşlevi 18

Ebbing, Kraft 109
Edebiyat 3, 5, 33, 86, 87, 99, 112, 125, 126, 128, 165
Ekonomik Model 52
Ensest 44, 52, 116, 117, 139, 143, 152-155, 160
Erdem, Nilüfer 3, 85
Ergenlik Aşkları 5, 13
Ergenlik Ritüeli 142
Ergenlik-Öncesi Dönem 12
Erken Geçiş Nesnesi 5
Erten, Yavuz 3, 137
Espriler ve Bilinçdışı ile Olan İlişkileri 66
Eşcinsellik 110
Evlatlık 138-140
Exner, Sigmund 104

Fallus 122
Ferenczy, S. 115
Ferro, A. 89, 95, 118
Fifty Minutes Hour (Elli Dakikalık Saat) 9
Filogenetik 19, 23, 103
Freeman, T. 52
Freud ve Mitoloji 161
Freud, Sigmund 1, 3, 6, 17-26, 32, 34-36, 39, 41, 52, 53, 56, 57, 65-68, 77-80, 85, 88, 98-111, 114-117, 124, 126, 131-136, 151, 155-161, 166, 171, 181, 188

Galton, Francis (Sir) 111
Gaya 98
Geçiş Görüngüleri 5, 89
Geçiş Süreci 18
Gılgamış Destanı 3, 146-157, 159-162
Glover, N. 77, 83
Goethe, Wolfgang 109
Golomb, Abigail 2, 5
Green, André 19, 21, 24, 115, 184, 185
Grimm, J. ve W. 31-33, 35, 40, 129-131, 184, 185
Groddeck, Georg 110
Gross, Hanns 105, 109
Guignard, F. 114
Guillaumin, J. 67, 76
Günlük Yaşamın Psikopatolojisi 109

Habip, Bella 4, 65, 187
Halifeoğlu, Sezai 3, 43
Halk Masalları 125, 127-129, 132, 135
Hayalî Arkadaşlar 5, 12, 13
Haz İlkesi 103, 117, 183
Haz Kaynağı 38
Hazlitt, William 112
Hefaistos 98
Herbart, J. F. 102, 103, 106, 108
Hilşosigkeit 22-24
Hipnotizma 105-107
Hipokondriyak 52
Hischfeld, Mahnus 110
Homoseksüel Dürtüler 55
Hufeland, Friedrich 107
Hz. Musa 99

Ibsen, Henrik 104

Isaac, Susann 18

İçgüdü 7, 10, 11, 18, 56, 60, 103, 104, 110, 181
İçsellik Patolojisi 20
İğdiş Edilmek 18, 20, 4678, 116, 119, 122, 123, 143, 160, 161, 188
İkincil Benlik (Ayrıca Bkz. Üstbenlik) 103
İlyada 147
İmago 119, 122

Janet, Pierre 100, 106-109
Jung, C. G. 151, 155, 173

Kaës, René17
Karşıaktarım 15, 43, 85, 107, 118, 121, 123
Katarsis 107
Katatoni 57
Kateksis 52, 103
KavaŞs, Konstantin 113
Ketlenme, Belirti ve Kaygı 23
Kırmızı Şapkalı Kız 3, 88, 128, 129, 131-134
Kız Kardeşim Doris 3, 165, 169
Kiley, D. 177
Kişiye Özel Delilik 19
Klein, Melanie 20, 25, 26, 56, 62, 77-81, 85
Klinik 2-4, 20, 22, 24, 31, 40, 43, 86, 100-102, 125, 126, 157, 162, 181
Kohut, H. 82, 174
Korkut, Yeşim 3, 147
Kouretas, Nicholas 2, 3, 97
Kökensel Düşlemler 17, 18
Kraus, Karl 109
Kris, Ernst 126, 127, 134, 136, 170
Kronos 98
Kurt Adam 17, 88
Kurt ve Yedi Oğlak 21
Külkedisi 3, 32, 34, 179-181, 184, 185

La Fontaine 32, 35
Lacan,Jacques 68, 82
Laplanche, J. 22, 115
Latince 33
Lebovici, Serge 18
Lechevalier, B. 88, 89
LesComptesdesFées 114
Lévi-Strauss , C. 127
Libido 17, 57-59, 77, 79, 80, 104, 169
Literatür 8, 15, 77, 169, 170
Lorenzini, Carlo 137

Mahabharata 147
Mastürbasyon 122, 142, 144
Maupassant, G. 109
Mavi Sakal 2, 18
Mazoşizm 47, 183
Melankoli 20, 25, 56
Meltzer, D. 45, 68
Metafor 65, 66, 69, 76, 82, 86, 89
Metapsikoloji 20, 57, 58
Metchnikoff 110
Metis 98
Meynert, Theodore 103, 104, 107
Mezopotamya 153, 157
Mısır 157
Mitler 32, 35, 113, 114, 125, 155, 159, 161, 162, 166
Mitoloji 97, 98, 116, 143, 150, 155, 157, 161, 181
Montaigne 34
Moussorgsky, Modest 102

Nancy Okulu 106, 107
Narsisizm 24, 44, 52, 82, 177
Narsizm Üzerine 20
Neverland (Yokülke) 172
Nevrotikler 2, 18-20, 22, 27, 28, 61, 157
Nicolaidis, Nicos 155
Nietzsche, Friedrich 105, 110
Ninova 148
Nöroanatomi 103
Nöropatoloji 101

Oidipus Karmaşası 25, 33, 35, 38, 44, 46, 48, 49, 58, 61, 78, 88, 92, 95, 111, 117, 121, 139, 143, 148, 153-156, 160, 161, 184, 188, 189

Oppenheim, Leo 159
Ortaçağ 33
Ortak bilinçdışı 151
Oryantalizm 187
Otizm 144
Oyun ve Gerçeklik 116

Öldürme Arzusu 48, 49, 160, 161
Ölüm Dürtüsü 20, 25, 78, 79, 117
Ölümsüzlük Arzusu 151, 171, 174
Ön İletişim (Preliminary Communication) 100
Önbilinç 22, 39, 89
Önkavrayış 28
Örgü Düşlemlemeleri 116
Ötekilik 9, 18, 26, 28, 66-69, 85, 87-90, 189
Özalgı (Apperception) 108

Pamuk Prenses 32, 34, 40
Papageorgiou, Marina 17
Paranoid 79
Parçalanma 177
Patoloji 19, 20, 25, 57, 109, 134, 135, 178
Penis Hasedi 41, 78
Peri Masalları 3, 6, 12, 31-33, 35, 38, 88, 98, 114, 125, 127
Peri Masallarının Psikanalizi 88
Perrault, Charles 32, 33, 129-132, 180, 185
Peter Pan 3, 96, 171, 173, 174, 177, 178
Phantasying 36
Piccioli, Emma 2, 3, 125
Pichon, Liz 165
Pinocchiology (Pinokyoloji) 142
Pinokyo 3, 137, 140-146
Pontalis, J. B. 67
Propp, Vladimir 127, 128
Prospero 16
Psikanalistler 1, 2, 6, 20, 78, 86, 88, 89, 125, 126, 158, 159, 165, 174, 179
Psikanalitik Bakışlar 1, 97
Psikanaliz 1-3, 5-8, 19, 20, 22, 61, 77, 78, 80, 83, 85, 86, 88, 90, 97-101, 106, 107, 110, 125, 126, 134, 135, 143, 148, 166, 171, 187-189
Psikanalizin Bir Taslağı 19, 20, 22
Psike İstanbul 2, 65, 187
Psikopatoloji 60, 100, 109, 126, 132, 134
Psikoseksüellik 79, 133
Psikotik Gerileme 55
Psikotik Kişiler 4, 57, 61
Psychologieals Wissenschaft 102
Puer Aeternus: Kendilik ile Narsisizm Nitelikli İlişki 177
Puyuelo, R. 89

Ragtime 75
Rangell, Leo 58
Rank, Otto 155
Rehabilitasyon 51, 53, 57
Renik, Owen 20
Robert, Marthe 33
Roheim, Géza 143, 166, 184
Rol Modelleri 12, 47
Roma 155, 157
Roman des Origines et Origines des Roman 33
Rumpelstiltskin 40, 41
Rüya Analizi 65, 76
Rüyaların Yorumu 65

Sadizm 47
Salpetriere Okulu 101, 105, 107
Sanz, Milagros Cid 1, 2, 113
Satinover, J. 177
Schopenhauer, A. 109, 110
Segal, Hanna 26, 59, 79, 81, 161
Senex 173
Serbest Çağrışım 15, 106, 111, 118, 158, 159, 188
Sevgi Nesnesi 80
Shakespeare, W. 16, 89, 99, 100, 181
Shields,Walker 89, 90
Sınır-Durumlar 18-20, 22, 25-27
Simge Oluşumu 79, 81
Sinirsel Süreçler 103, 106
Sosyal Sistemler 3, 131-133, 135
Soyarıtımı (Öjenik) 111

Spielrein, Sabina 110

Şizofreni 54, 56, 60, 61
Şizoid 61, 79

Tanık, Melis 3, 77
Teatral Kişiler 7
Tekinsizlik 65, 67, 187-189
Terapötik Alan 8
Terk Edilme Kaygısı 27, 90, 124
The Empty Space (Boş Alan) 7
The Occurrence in Dreams of Material From Fairy Tales (Peri Masallarına Ait Malzemenin Rüyalarda Görülmesi) 88
Tiyatro 2, 7, 8, 10, 11, 14, 15, 37, 112
Tolkien, J. R. R. 114
Toplumsal Vicdan 152
Totem ve Tabu 111, 155, 160
Travma 20, 21, 23, 24, 28, 106-108, 115, 166-169, 178, 179
Tustin, Frances 144

Uluslararası Psikanaliz Birliği (IPA) 1, 2, 65, 187
Utrilla, M. 116

Üç Günde Özgün Yazar Olma Sanatı 111
Ülküleştirme 20, 25
Üstbenlik 24, 28, 56, 58-61, 78, 81, 103, 159, 160

Varoluş 82, 85, 103, 110, 146
Visher, F. T. 109
Viyana Üniversitesi 78
Volkan, Vamık 59, 170, 185
Von Franz, M. L. 173

Widlöcher, D. 118
Winnicott, D. 2, 7, 9, 20, 27, 36, 59, 67, 68, 82, 85, 116, 133

Yabancılaşma 68
Yadsıma 20, 25, 99
Yakınlaşma (Rapproachment) 143
Yanılsama 6-16, 104, 116, 177
Yansıtmacı Özdeşleşme 20, 25, 26, 60
Yansıtmalı Özdeşleşim 57, 107
Yapısal Model 19, 20, 22, 23, 52, 159
Yas Tutma 13, 151, 154, 173, 178
Yas ve Melankoli 20 25
Yazıcı, Ayla xii, 1, 51
Yenidoğan 23, 67, 144
Yunan Uygarlığı 78
Yüceltme (Süblimasyon) 14, 86, 110, 155, 161

Zeitgeist 109

Psike İstanbul Psikanaliz Kitaplığı
Konferanslar

Psike İstanbul Psikanaliz Kitaplığı 2010 yılında Türkiye Psikanaliz Çalışma Grubu, Psike İstanbul (İstanbul Psikanaliz Eğitim, Araştırma ve Geliştirme Derneği) tarafından, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları ile işbirliği içinde hayata geçirilen bir projedir. Amaç, Türkiye'de psikanalizin tanıtılması ve yaygınlaştırılması yolunda ruh sağlığı mesleklerinden olan okurların yanı sıra alan dışından okurlara da ulaşabilmektir.

Psike İstanbul, ruhsal düzenekleri ve süreçleri açıklayan bir kuram; bunları araştıran bir yöntem; bu yönteme dayanan bir tedavi ve bu bilgiyi nesilden nesile aktaran bir gelenek olarak psikanalizi Türkiye'de tanıtmak, yaymak ve geliştirmek amacıyla 2003 yılında kurulmuştur.

Psikanaliz Kitaplığı, halihazırda "Şimdi ve Burada" ve "Konferanslar " olmak üzere iki diziden oluşmaktadır. Bu kitap "Konferanslar" dizisi içinde yerli analistler ve analist adayları ile yabancı analistlerin Psike İstanbul Çalışma Grubu çatısı altında 4-5 Aralık 2010 tarihlerinde Boğaziçi Üniversitesi Kültür Merkezi, Albert Long Hall'de BÜPAM (Boğaziçi Üniversitesi Psikoloji Araştırma ve Uygulama Merkezi) işbirliğiyle gerçekleştirilen Psikanalitik Bakışlar IV sempozyumunda yaptıkları konuşmalardan derlenmiştir.

Sempozyuma konu olan Düşler, Düşlemler ve Masallar psikanalizde özel yer tutarlar. Düşler, Freud'un deyimiyle bilinçdışına giden kral yoludur. Düşlemler hem bilinçdışı hem de bilinçli yönleriyle dış dünyaya göndermeler yapsalar da aslında kişisel gereksinimlerden kaynak alırken, masallar insan topluluğunun ortaklaşa yarattığı ve aktardığı bir dünyaya aittirler. Bu kitapta konuşmacıların gerek kendi divanlarındaki, gerek kişisel öykülerindeki, gerekse ortak masallardaki düş düşlem ve masal örneklerini imbiklerinden geçirerek bizlere nasıl aktardıklarını göreceğiz.

ISBN: 978-605-399-223-3

PSİKE ist İstanbul Psikanaliz Eğitim, Araştırma ve Geliştirme Derneği 2003

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI